

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR:

ÎN ÎNTÎMPINAREA CELUI DE-AL XII-LEA CONGRES AL PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN

POLITICA PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN DE RIDICARE CONTINUĂ
A BUNĂSTĂRII MATERIALE ȘI SPIRITUALE A ÎNTREGULUI POPOR
ÎN PERIOADA CONSOLIDĂRII CONSTRUCȚIEI SOCIALISTE ȘI A
EDIFICĂRII SOCIETĂȚII SOCIALISTE MULTILATERAL DEZVOLTATE

GHEORGHE TUDOR

SOLIDARITATEA ROMÂNIEI SOCIALISTE, A PARTIDULUI COMUNIST
ROMÂN CU MIȘCĂRILE DE ELIBERARE NAȚIONALĂ, CU LUPȚA
ȚĂRILOR ÎN CURS DE DEZVOLTARE PENTRU CONSOLIDAREA
INDEPENDENȚEI

ILIE SEFTIUC

FORȚELE PROGRESISTE ȘI DEMOCRATICE ALE NAȚIONALITĂȚILOR
CONLOCUITOARE ÎN FRUNTE CU COMUNIȘTII, PARTE COMPONENTĂ
A LUPTEI POPORULUI ROMÂN PENTRU APĂRAREA INDEPENDENȚEI
SUVERANITĂȚII ȘI INTEGRITĂȚII TERITORIALE A ȚĂRII (1933—1940)

MAHIN BADEA

160 DE ANI DE LA NAȘTEREA LUI NICOLAE BĂLCESCU

NICOLAE BĂLCESCU ȘI PIERENITATEA VALORILOR ÎN FILOZOFIA
ISTORIEI

ION POPA

CĂNTĂREA ROMÂNIEI ÎN DUBLĂ VERSIUNE TIPOGRAFICĂ LA 1850:
PARIS ȘI SIBIU

CORNELIA BODEA

DEZBATERI
VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ
RECENZII

REVISTA REVISTELOR
ÎNSEMĂRI

9

TOMUL 32

1979

SEPTEMBRIE

**ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA**

SECȚIA DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE

COMITETUL DE REDACȚIE

ARON PETRIC (*redactor responsabil*); ION APOSTOL (*redactor responsabil adjunct*); NICHITA ADĂNILOAIIE; LUDOVIC DEMÉNY; GHEORGHE I. IONIȚĂ; VASILE LIVEANU; AUREL LOGHIN; DAMASCHIN MIOC; ȘTEFAN OLTEANU; ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU; POMPILIU TEODOR (*membre*).

Prețul unui abonament este de 120 lei.

În țară abonamentele se primesc la oficiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții.

Revistele se mai pot procura (direct sau prin poștă) și prin PUNCTUL DE DESFACERE AL EDITURII ACADEMIEI, Calea Victoriei nr. 125, sector 1, 71021.

Cititorii din străinătate se pot abona adresându-se la ILEXIM Departamentul Export-Import presă, P.O. BOX 136-137. Telex 11226 — București, Str. 13 Decembrie nr. 3.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb precum și orice corespondență se vor trimite pe adresa Comitetului de redacție al revistei „REVISTA DE ISTORIE”. Apare de 12 ori pe an.

Adresa Redacției:
B-dul Aviatorilor, nr. 1
71261 — București, tel. 50.72.41.

REVISTA DE ISTORIE

TOM 32, Nr. 9
Septembrie, 1979

S U M A R

ÎN ÎNTÎMPINAREA CELUI DE-AL XII-LEA CONGRES AL PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN

- GHEORGHE TUDOR, Politica Partidului Comunist Român de ridicare continuă a bunăstării materiale și spirituale a întregului popor în perioada consolidării construcției socialiste și a edificării societății socialiste multilateral dezvoltate 1605
- ILIE SEFTIUC, Solidaritatea României socialiste, a Partidului Comunist Român cu mișcările de eliberare națională, cu lupta țărilor în curs de dezvoltare pentru consolidarea independenței 1623
- MARIN BADEA, Forțele progresiste și democratice ale naționalităților conlocuitoare în frunte cu comuniștii, parte componentă a luptei poporului român pentru apărarea independenței, suveranității și integrității teritoriale a țării (1933–1940) 1649

160 DE ANI DE LA NAȘTEREA LUI NICOLAE BĂLCESCU

- ION POPA, Nicolae Bălcescu și perenitatea valorilor în filozofia istoriei 1667
- CORNELIA BODEA, *Cântarea României* în dublă versiune tipografică la 1850:
Paris și Siliu 1691

★

- A. KAREȚCHI, L. EȘANU, Opinia publică internă și internațională despre solidaritatea poporului român cu poporul polonez la începutul celui de-al doilea război mondial 1707

ÎN ÎNTÎMPINAREA CELUI DE-AL XV-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL DE ȘTIINȚE ISTORICE

- MIHAI MAXIM, Regimul economic al dominației otomane în Moldova și Țara Românească în a doua jumătate a secolului al XVI-lea 1731

DEZBATERI

- Opinii și clarificări în problema daci, romani, români (*Gheorghe Bichir*) 1767

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

Sesiunea științifică și simpozionul Societății de științe istorice, filiala București, dedicate celei de-a 35-a aniversări a insurecției naționale armate antifasciste și antimperiale din august 1944 (*Constantin Mocanu*); Lucrările comisiei mixte a istoricilor

români și bulgari (Sofia 28—30 martie 1979) (*Paul Cernovodeanu*); Simpozion româno-american (*Ion Stanciu*); A III-a sesiune științifică „Săptămânile philippopolitane” de la Plovdiv (*Eugen Comșa*); Călătorie de studii în R. D. Germană (*Șerban Papacostea*); Cronica 1775

RECENZII

- MIHAIL RUSENESCU, IOAN SAIZU, *Viața politică în România 1922—1928*, Edit. politică, București, 1979, 264 p. (*Ioan Scurtu*) 1791
- JOHANN FILSTICH, *Încercare de istorie românească* (Tentamen Historiae Vallachicae), Studiu introductiv, ediția textului și note Adolf Armbruster, Traducere Radu Constantinescu, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1979, 303 p. (*Pavel Binder*) 1794
- A. D. LIUBLINSKAIA, *Franjuskie krestiane v XVI—XVIII vv.* (Țăranii francezi în secolele XVI—XVIII, Leningrad, „Nauka” Leningradskoe otdelenie, 1978, 256 p. (*Ludovic Demény*) 1797
- JACQUES DE LAUNAY, *Les grandes controverses de l'histoire moderne (1789—1914)*, Publications G.V. Service, Genève, 1976, 286 p. (*Nicolae N. Rădulescu*) 1800

REVISTA REVISTELOR

- * * * „Apulum”. Arheologie — istorie, — etnografie, XVI, Alba Iulia, 1978, 557 p. + VIII pl.} (*George Trohanț*) 1805

ÎNSEMNĂRI

- ISTORIA ROMÂNIEI:** * * * *Consiliul Național Român din Blaj* (noiembrie 1918 — ianuarie 1919). *Protocoloale și acte*. Vol. I, ediție îngrijită, studiu introductiv, indici și glosar de Viorica Lascu și Marcel Știrban, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1978, 228 p. + 16 planșe (*Ioan Nistor*); * * * *Revoluția de la 1848 în județul Vâlcea*. Studiu și documente, Societatea „Prietenii Muzeului Bălcescu”, Bălcești pe Topolog, 1978, 410 p. (*Gabriel Petric*); DAN HORIA MAZILU, *Cronica muntelui*, Edit. Minerva, Colecția „Universitas”, București, 1978, 347 p. (*Dumitru Velciu*); **ISTORIA UNIVERSALĂ:** CONSTANTINOS AP. VACALOPOULOS, *Grecia răsculată, continentală și din Marea Egee, între 1826—1829*. Potrivit cu izvoare noi și alte elemente arhivistice (în l. greacă), Thessaloniki, 1976, 305 p. (*Nestor Camariano*); * * * *The economic and material frame of the medieval University*, Notre Dame, Indiana, 1977, 87 p. (*Ștefana Simionescu*); VLAD IMIR HANGA, *Mart legiuitor ai lumii* (Hammurapi, Iustinian, Napoleon), Edit. științifică și enciclopedică, București, 1977, 290 p. (*Liviu P. Marcu*) 1809

REVISTA DE ISTORIE

TOME 32, N° 9
septembre, 1979

S O M M A I R E

EN L'HONNEUR DU XIIe CONGRÈS DU PARTI COMMUNISTE ROUMAIN

- GHEORGHE TUDOR, La politique du Parti Communiste Roumain d'élévation constante du niveau de vie, matériel et spirituel du peuple pendant la période de consolidation de la construction socialiste et d'édification de la société socialiste multilatéralement développée dans tous les domaines 1605
- ILIE SEFTIUC, La solidarité de la Roumanie Socialiste, du Parti Communiste Roumain avec les mouvements de libération nationale, avec la lutte des pays en voie de développement pour la consolidation de l'indépendance 1623
- MARIN BADEA, Les forces progressistes et démocratiques des nationalités cohabitantes, avec en tête les communistes, partie composante de la lutte du peuple roumain pour la défense de l'indépendance, de la souveraineté et de l'intégrité territoriale du pays (1933—1940) 1649

160e ANNIVERSAIRE DE NICOLAE BĂLCESCU

- ION POPA, Nicolae Bălcescu et la pérennité des valeurs dans la philosophie de l'histoire 1667
- CORNELIA BODEA, *Le Chant de la Roumanie* paru en 1850 en double version typographique à Paris et Sibiu 1691

- A. KAREȚCHI, L. EȘANU, L'opinion publique interne et internationale concernant la solidarité du peuple roumain avec le peuple polonais au début de la seconde Guerre mondiale 1707

EN L'HONNEUR DU XVe CONGRÈS INTERNATIONAL DES SCIENCES HISTORIQUES

- MIHAI MAXIM, Le régime économique de la domination ottomane en Moldavie et en Valachie pendant la seconde moitié du XVIe siècle 1731

DÉBATS

- Opinions et clarifications dans le problème touchant les Daces, les Romains et les Roumains (*Gheorghe Bichir*) 1767

LA VIE SCIENTIFIQUE

La session scientifique et le symposium de la société des sciences historiques, filiale de Bucarest, consacrés au 35e anniversaire de l'insurrection nationale armée antifasciste

et anti-impérialiste d'Août 1944 (*Constantin Mocanu*); Les travaux de la commission mixte des historiens roumains et bulgares (*Paul Cernovodeanu*); Le symposium roumano-américain (*Ion Stanciu*); La IIIe session scientifique « La Semaine philippopolitaine » de Plovdiv (*Eugen Comşa*); Voyage d'études en R.D. Allemande (*Şerban Papacoste*); Chronique 1775

COMPTE RENDUS

- MIHAIL RUSENESCU, IOAN SAIZU, *Viaţa politică în România 1922—1928* (La vie politique en Roumanie 1922—1928), Éditions politiques, Bucarest, 1979, 264 p. (*Ioan Scurtu*) 1791
- JOHANN FILSTICH, *Încercare de istorie românească* (Essai d'histoire roumaine (Tentamen Historiae Vallachicae), Étude introductive, édition du texte et notes d'Adolf Armbruster. Traduction — Radu Constantinescu, Éditions scientifiques et encyclopédiques, Bucarest, 1979, 303 p. (*Pavel Binder*) 1794
- A. D. LIUBLINSKAIA, *Frantuskie krestiane v XVI—XVIII v.v.* (Les paysans français aux XVIe—XVIIIe siècles), Leningrad, « Nauka » Leningradskoe otdelenie, 1978, 256 p. (*Ludovic Demény*) 1797
- JACQUES DE LAUNAY, *Les grandes controverses de l'histoire moderne (1789—1914)*, Publications G.V. Service, Genève, 1976, 286 p. (*Nicolae N. Rădulescu*) 1800

REVUE DES REVUES

- * * * « Apulum. Arheologie — etnografie — istorie » (« Apulum. Archéologie — ethnographie — histoire »), XVI, Alba Iulia, 1978, 557 p. + VIII pl. (*George Trohan*) . . . 1805

NOTES

- HISTOIRE DE ROUMANIE:** * * * *Consiliul Naţional Român din Blaj* (Le Conseil National Roumain de Blaj), (novembre 1918 — janvier 1919). *Protocole şi acte* (Protocoles et actes), vol. I, Édition du texte, étude introductive, index et glossaire de Viorica Lascu et Marcel Stirban, Éditions Dacia, Cluj-Napoca, 1978, 228 p. + 16 planches (*Ioan Nistor*); * * * *Revoluţia de la 1848 în judeţul Vlcea*. *Studiu şi documente* (La révolution de 1848 dans le département de Vlcea. Étude et documents), La Société « Les amis du Musée Bălcescu », Bălceşti sur le Topolog, 1978, 410 p. (*Gabriel Petric*); DAN HORIA MAZILU, *Cronicari munten* (Chroniqueurs Valaques), Éditions Minerva, Collection « Universitas », Bucarest, 1978, 347 p. (*Dumitru Velciu*); **HISTOIRE UNIVERSELLE:** CONSTANTINOS AP. VACALOPOULOS, *Grecia răsculată continentală şi din Marea Egee între 1826—1829* (La Grèce insurgée du continent et de la zone de la Mer Egée entre 1826—1829). Conformément aux dernières sources inédites et à d'autres éléments d'archives (en grec.) Thessaloniki, 1976, 305 p. (*Nestor Camariano*); * * * *The economic and material frame of the medieval University*, Notre Dame, Indiana, 1977, 87 p. (*Ştefana Şimionescu*); VLADIMIR HANGA, *Mart legiutori at lumit Hammurapi, Iustinian, Napoleon*, (Grands législateurs du monde, Hammourapi, Justinien, Napoléon), Éditions scientifiques et encyclopédiques, Bucarest, 1977, 290 p. (*Liviu P. Marcu*) 1809

ÎN ÎNTÎMPINAREA CELUI DE-AL XII-LEA CONGRES AL PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN

POLITICA PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN DE RIDICARE CONTINUĂ A BUNĂSTĂRII MATERIALE ȘI SPIRITUALE A ÎNTREGULUI POPOR ÎN PERIOADA CONSOLIDĂRII CONSTRUCȚIEI SOCIALISTE ȘI A EDIFICĂRII SOCIETĂȚII SOCIALISTE MULTILATERAL DEZVOLTATE

DE

GHEORGHE TUDOR

O dată cu trecerea, după Congresul al IX-lea al partidului, cu adoptarea noii Constituții și proclamarea Republicii Socialiste România, la înfăptuirea amplului proces de consolidare a bazei tehnico-materiale a societății socialiste și de edificare a societății socialiste multilateral dezvoltate, în cadrul multiplelor și complexelor preocupări legate de dezvoltarea economiei, științei și culturii, de ridicare a gradului de civilizație a patriei, Partidul Comunist Român a pus în centrul activității sale și problema ridicării nivelului de viață a întregului popor.

„Scopul întregii noastre activități economico-sociale, țelul suprem al politicii partidului nostru, esența misiunii sale istorice de transformare revoluționară a societății și de făurire a noii orînduiri — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu în raportul prezentat la Congresul al XI-lea al P.C.R. — este ridicarea nivelului de trai material și spiritual al întregului popor, în concordanță cu necesitățile fiziologice științific determinate și cu cerințele spirituale generate de progresul neîntrerupt al cunoașterii umane”¹.

Realitatea arată că problema bunăstării materiale și spirituale, a calității vieții, a omului și umanismului constituie una din preocupările cele mai acute ale contemporaneității, ea fiind puternic determinată de noile procese ce influențează lumea de astăzi: amplul proces revoluționar mondial, transformările socialiste într-o parte însemnată a lumii, desfășurarea vertiginoasă a revoluției științifico-tehnice, utilizării raționale a resurselor planetei și protejarea mediului înconjurător, necesitatea creării unei lumi fără războaie.

¹ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 11, Edit. politică, București, 1975, p. 65—66.

Pornind de la această situație, P.C.R., secretarul său general, tovarășul Nicolae Ceaușescu, au dezvoltat într-o viziune de largă perspectivă unitară și armonioasă adaptată la realitățile românești, tezele materialist dialectice ce stau la baza ridicării bunăstării populației, a creșterii gradului de civilizație a societății în etapa actuală și anume cele cu privire la unitatea dintre dezvoltarea economică și socială, cerințele vieții materiale și spirituale, formarea multilaterală a personalității umane, drepturile și libertățile omului în socialism și participarea acestuia la conducerea societății².

În același timp, îndeosebi după Congresele al X-lea și al XI-lea ale partidului, creșterea continuă a nivelului de trai al oamenilor muncii, democratizarea relațiilor umane și politice, reconsiderarea valorilor în spiritul eticii și echității, al legalității socialiste pe plan național sînt privite, pe planul politicii externe într-o conexiune mai largă ce corespunde efortului susținut al partidului și statului nostru pentru democratizarea relațiilor economice și politice internaționale, pentru instaurarea unei noi ordini economice mondiale care să permită și să asigure șanse egale fiecărui popor în comunitatea națiunilor și deplina libertate în alegerea drumului spre progres, a orînduirii social-politice proprii, asigurarea independenței și suveranității naționale³.

PRINCIPALII FACTORI CARE DETERMINĂ CREȘTEREA BUNĂSTĂRII MATERIALE ȘI SPIRITUALE A ÎNTREGULUI POPOR ÎN ETAPA ACTUALĂ

Potrivit concepției Partidului Comunist Român, ridicarea nivelului de trai material și cultural al populației se sprijină în mod prioritar pe creșterea în ritm susținut a venitului național pe baza unei rate înalte a acumulării și sporirii eficienței economice. Combătînd cu fermitate optica îngustă, consumatoristă cantonată exclusiv în prezent, fără preocupare pentru soarta generațiilor viitoare, secretarul general al partidului a înfățișat deschis națiunii, cu o mare forță de convingere, adevărul că numai o rată înaltă de acumulare poate asigura ridicarea susținută, rapidă a nivelului de trai. „Țelul fundamental al fiecărui popor — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu — este acela de a-și asigura un nivel de viață material și spiritual tot mai înalt. Dar acest deziderat nu se poate realiza fără construirea unei baze tehnico-materiale puternice a societății, fără asigurarea unui ritm înalt al dezvoltării forțelor de producție. Nici un popor care vrea să progreseze nu poate consuma atît cît produce sau mai mult decît produce. Orice reducere a acumulărilor, orice slăbire a ritmului de dezvoltare, în condițiile actualei revoluții tehnico-științifice, nu poate decît să condamne națiunea la înapoiere pentru o lungă perioadă de timp, să pună în pericol atît prezentul, cît și viitorul poporului”⁴.

² *Economia României socialiste în opera președintelui Nicolae Ceaușescu*, Edit. politică, București, 1978, p. 359.

³ Mihnea Gheorghiu, *Despre drepturile democratice în gîndirea social-politică românească contemporană*, în „Viitorul social”, an VII, nr. 7/1978, p. 657.

⁴ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 10, Edit. politică, București, 1974, p. 641—642.

Pornindu-se de la aceste considerente principiale, fundamentale, P.C.R. a urmărit cu consecvență ca în cincinalul 1966—1970 să se repartizeze din venitul național 28,8 la sută pentru fondul de dezvoltare; în cel cuprins între anii 1971—1975, 34,1 la sută, iar în cel actual pe care îl parcurge țara noastră (1976—1980) 33—34 la sută⁵. Ca urmare a acestei politici consecvente de alocare a unei treimi din venitul național pentru dezvoltare, cât și a muncii eroice depuse de poporul român sub conducerea partidului, produsul social și venitul național au sporit în anul 1977 de 12 ori față de 1950⁶. Pe această bază și venitul național pe locuitor a crescut de la circa 7 670 de lei în anul 1965 la peste 18 650 de lei în 1976⁷, ceea ce dovedește în mod pregnant că numai prin acumulări suficiente de mari destinate dezvoltării se poate realiza o economie puternică, armonioasă și eficientă.

Concomitent cu sporirea ritmului necesar fondului de dezvoltare, în soluționarea marilor probleme pe care le pune în fața societății ridicarea bunăstării populației, P.C.R. a orientat procesul dezvoltării economice, în sensul creării unui complex economic, dinamic și echilibrat, în cadrul căruia se îmbină armonios producția mijloacelor de producție cu cea a bunurilor de consum. Se știe că o bună perioadă de timp dezvoltarea economiei noastre a fost tributară unei concepții vechi, având în vedere doar creșterea cantitativă a industriei, concepție simplistă, ce s-a răsfrânt negativ asupra evoluției întregului mecanism economic⁸. Astfel în vreme ce înregistram ritmuri înalte de creștere a metalurgiei, energeticii, industriei construcțiilor de mașini, ramurile producătoare de bunuri de consum, industria ușoară, industria alimentară etc., evoluau cu mult în urma necesităților creșterii nivelului de trai. Față de această situație, P.C.R. a inițiat după Congresul al IX-lea o serie de măsuri ample de restabilire a proporționalității între cele două sectoare, pe baza alocării unor investiții sporite și a utilizării mai bune a capacităților existente, în vederea lărgirii industriei bunurilor de consum.

O expresie elocventă a acestei orientări o constituie și Programul privind producția și desfacerea către populație a bunurilor de consum în perioada 1976—1980 adoptat în ședința comună a C.C. al P.C.R. și Consiliului Suprem al Dezvoltării Economice și Sociale a României din 1 iulie 1976 și care prevede ritmuri de creștere net superioare nivelurilor stabilite prin Directivele Congresului al XI-lea al partidului⁹.

Pe fondul dezvoltării economice generale a țării s-au produs importante mutații calitative și în ceea ce privește repartizarea rațională în teritoriu a forțelor de producție, care în concepția Partidului Comunist Român constituie un alt factor esențial pentru satisfacerea cât mai deplină a cerințelor populației. O acțiune de importanță deosebită întreprinsă

⁵ Programul Partidului Comunist Român de săurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism, Edit. politică, București, 1975, p. 87—88.

⁶ Anuarul statistic al Republicii Socialiste România. 1978, Direcția Centrală de Statistică, p. 83.

⁷ Economia României Socialiste în opera președintelui Nicolae Ceaușescu, p. 360.

⁸ Ioan Erhan, O concepție pătrunsă de umanism revoluționar, având ca țel fundamental bunăstarea poporului, în „Scnteia”, nr. 11 026 din 1 februarie 1978.

⁹ „Scnteia”, nr. 10 533 din 2 iulie 1976.

după Congresul al IX-lea al P.C.R. care a exercitat o influență pozitivă asupra dezvoltării multilaterale a patriei noastre, asupra bunăstării și fericirii întregii națiuni a reprezentat-o reorganizarea administrativ-teritorială din anul 1968.

Potrivit principiilor adoptate de Legea privind organizarea administrativă a teritoriului R.S.R., votată de Marea Adunare Națională în februarie 1968 s-a urmărit ca procesul de delimitare a județelor să se întemeieze pe analiza factorilor economici în vederea asigurării unui cadru mai favorabil pentru repartizarea rațională a forțelor de producție, a obiectivelor economice pe teritoriul țării, pentru ridicarea mai rapidă a unor zone insuficient dezvoltate¹⁰. La rîndul său, ședința comună a C.C. al P.C.R. și a Consiliului Suprem al Dezvoltării Economice și Sociale din 1 iulie 1976, care luînd în discuție proiectul îmbunătățit al planului de dezvoltare economică și socială a României pe perioada 1976—1980 a stabilit ca un obiectiv de primă importanță în vederea accentuării progresului general al țării noastre, a industrializării într-un ritm rapid a zonelor mai puțin dezvoltate, ca la încheierea actualului cincinal, în anul 1980, în toate județele să se obțină o producție industrială de cel puțin 10 miliarde lei¹¹. Pînă în prezent această sarcină se îndeplinește cu succes, numărul județelor care realizează o producție de peste 10 miliarde lei ajungînd la 31 față de 21 în 1975¹².

O altă componentă esențială a politicii Partidului Comunist Român de ridicare a bunăstării întregului popor și de afirmare plenară a personalității umane este garantarea pentru toți oamenii muncii, indiferent de naționalitate a unor largi drepturi economice, politice și sociale, atragerea efectivă a maselor la conducerea vieții economico-sociale, la dezvoltarea continuă a democrației socialiste.

Pornind de la teza socialismului științific cu privire la făurirea de către poporul eliberat de exploatare a propriei sale istorii, Partidul Comunist Român a manifestat îndeosebi după Congresul al IX-lea o preocupare deosebită pentru crearea unui larg cadru organizatoric de participare nemijlocită a tuturor oamenilor muncii — fără deosebire de naționalitate la conducerea activității economice și sociale a statului socialist. În această direcție un rol de cea mai mare importanță în dezvoltarea democrației socialiste l-a avut crearea unui sistem de organe colective la toate nivelurile economiei naționale. Acest fapt reprezintă un salt calitativ în lărgirea democrației: marchează trecerea de la consultarea oamenilor muncii la participarea directă a acestora la luarea deciziilor de politică economică și socială, la stabilirea de măsuri privind dezvoltarea economică și socială a unităților economice¹³.

În aceeași perioadă, o atenție deosebită a acordat P.C.R. și perfecționării raporturilor sociale și a relațiilor dintre oameni, lărgirii continue a drepturilor și libertăților tuturor cetățenilor patriei. În acest cadru, pe baza prevederilor noii Constituții a țării din 1965, a hotărîrii plenarei

¹⁰ *Buletinul Oficial al Republicii Socialiste România*, anul IV, partea I-a, nr. 17—18 din 17 februarie 1968, p. 249—250.

¹¹ „Scnteia”, nr. 10 533 din 2 iulie 1976.

¹² *Ibidem*, nr. 12 417 din 8 mai 1979.

¹³ *Economia României Socialiste în opera președintelui Nicolae Ceaușescu*, p. 365.

C.C. al P.C.R. din aprilie 1968, cu privire la reabilitarea unor activiști de partid care, într-o anumită perioadă a activității partidului și statului nostru socialist, au fost victimele unor greșeli, abuzuri și ilegalități săvârșite împotriva lor, a adoptării de către Marea Adunare Națională a unor legi de mare importanță ca : noul Cod penal al R.S.R. (iunie 1968) și Codul de procedură penală (noiembrie 1968); a legilor pentru organizarea și funcționarea procuraturii (decembrie 1968); miliției (noiembrie 1969); organizării judecătorești (decembrie 1968); precum și decretului privind creșterea rolului unităților socialiste, al organizațiilor obștești, al maselor populare în respectarea legalității, sancționarea și reeducarea prin muncă a persoanelor care comit abateri și încălcări de la normele de conviețuire socială și legile țării (iunie 1977) etc.; s-a întărit legalitatea socialistă, respectul față de legile țării, față de principiul egalității depline a tuturor cetățenilor în fața legii.

DINAMICA ACCENTUATĂ A CREȘTERII NIVELULUI DE TRAI ÎN PERIOADA CONSOLIDĂRII BAZEI TEHNICO-MATERIALE A SOCIETĂȚII SOCIALISTE ȘI A EDIFICĂRII SOCIETĂȚII SOCIALISTE MULTILATERAL DEZVOLTATE

Înaintarea țării noastre pe drumul făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate, transformările profunde care au loc în baza economică materială, în întreaga viață economică și socială a impus o multitudine de forme și metode prin care se înfăptuiește politica Partidului Comunist Român de ridicare permanentă a nivelului de trai material și spiritual al populației, de dezvoltare multilaterală a personalității umane.

În acest context un loc important în activitatea partidului și statului nostru îl ocupă asigurarea corelației armonioase între creșterea economică a venitului național și sporirea absolută și relativă a veniturilor oamenilor muncii, perfecționarea continuă a relațiilor de repartiție și a formelor de repartiție¹⁴. Perioada marcată de Congresele al IX-lea, al X-lea și al XI-lea este caracterizată prin consecvența măsurilor inițiate de partid pentru ca, printr-o riguroasă aplicare a principiului repartiției în raport cu capacitatea și calitatea muncii, să se realizeze îmbinarea intereselor personale cu interesele generale ale societății. Pe primul plan, în această direcție, trebuie evidențiată preocuparea constantă a P.C.R. pentru a elimina și preveni disparitățile nejustificate în sfera veniturilor populației, de a lega mai strâns repartiția fondului de consum de aportul pe care-l aduce fiecare la construcția socialismului în domeniul său de activitate și de posibilitățile de care dispunea economia noastră națională în acel moment. În acest cadru, un rol important l-au jucat sistemul de măsuri adoptat de Plenara C.C. al P.C.R. și Marea Adunare Națională în iunie 1968, care a hotărât să desființeze cumulul pe funcții și indemnizațiile pe titlurile științifice, didactice, artistice și sportive¹⁵. Sensul principal al

¹⁴ Gheorghe Surpat, *Politica P.C.R. de dezvoltare multilaterală a omului, de ridicare a nivelului de trai, în procesul făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate*, în „Anale de istorie”, an. XXIII, nr. 4/1977, p. 4.

¹⁵ *Buletinul Oficial al Republicii Socialiste România*, anul IV, partea I-a, nr. 81 din 22 iunie 1968, p. 662-665.

acestor măsuri a fost acela de a pune capăt unor fenomene negative în ce privește realizarea de către unii cetățeni a unor venituri exagerate față de contribuția adusă la propășirea societății și de a sigura aplicarea conștientă, în practică, a principiului socialist de retribuire a fiecărui om al muncii după cantitatea, calitatea și răspunderea socială a muncii efectiv prestate. În același timp, prin aplicarea acestor măsuri s-a creat posibilitatea promovării într-o proporție mai mare a cadrelor tinere în funcții de conducere, tehnice — administrative și de specialitate, stimulind străduința spre perfecționarea pregătirii profesionale, spre obținerea de rezultate tot mai bune în muncă și, implicit, a unei retribuții superioare¹⁶.

Tot în scopul prevenirii unor fenomene de îmbogățire ilicită, al apărării prin mijloace legislative a proprietății socialiste și a ocrotirii dreptului de proprietate personală a fost instituit cu același prilej și controlul provenienței unor bunuri ale persoanei fizice care nu au fost dobândite în mod licit¹⁷.

Semnificativ este și faptul că această lege acționează și asupra demnitarilor în funcțiune, care se fac vinovați de dobândirea de bunuri în mod ilicit ceea ce demonstrează preocuparea partidului și statului de a aplica în mod egal legile țării asupra tuturor cetățenilor indiferent de poziția socială pe care o dețin la un moment dat¹⁸.

O însemnătate deosebită în aplicarea riguroasă a principiului reparației în raport cu cantitatea și calitatea muncii, cu realizarea îmbinării intereselor personale cu interesele generale ale societății a reprezentat-o adoptarea în octombrie 1974 a Legii retribuiri după cantitatea și calitatea muncii.

Experimentată timp de aproape 6 ani, perfecționată și adaptată la specificul diferitelor ramuri de activitate, legea oglindește schimbările revoluționare petrecute în țara noastră, reflectă calitatea nouă a oamenilor muncii, aceea de proprietari și, în același timp, de producători ai tuturor bunurilor materiale¹⁹.

În acest context trebuie subliniat în primul rând, că pornindu-se de la necesitatea eliminării unor mentalități învechite privind poziția față de proprietatea obștească, față de mijloacele de producție, derivate din vechile relații de producție, din vechiul sistem de relații dintre patroni și oamenii muncii, dintre capitaliști și muncitori, cât și a dezvoltării atitudinii noi față de proprietatea obștească, față de muncă, în lege, s-a renunțat la noțiunea de salarizare și s-a introdus o noțiune nouă, aceea de retribuire, mai adecvată să oglindească noile relații de producție²⁰.

O altă caracteristică principală a legii este afirmarea cu putere a principiilor socialiste de retribuire după calitatea și cantitatea muncii, înscrierea de la început în lege a faptului că nimeni nu poate realiza venituri din exploatarea muncii altora, că singura sursă de venit este munca utilă și necesară societății socialiste. Pornind de aici, fiecare este retri-

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Vezi: Legea privind controlul provenienței unor bunuri ale persoanelor fizice, nedobândite în mod licit, op. cit.*, nr. 81 din 24 iunie 1968, p. 666—668.

¹⁸ „Scnteia”, nr. 7774 din 25 iunie 1968.

¹⁹ *Buletinul Oficial al Republicii Socialiste România*, anul X, partea I, nr. 133—134 din 1 noiembrie 1974, p. 1—2.

²⁰ *Ibidem*.

buit în raport cu cantitatea și calitatea muncii depuse, cu contribuția directă la dezvoltarea forțelor de producție, la înflorirea societății socialiste.

Un alt fapt care merită a fi subliniat în legătură cu Legea retribuirii după cantitatea și calitatea muncii și se înscrie pe deplin în normele eticii și echității socialiste ce guvernează societatea noastră îl constituie consecvența cu care s-a urmărit să se realizeze în lege asigurarea unei mai bune corelări între veniturile mari și veniturile mici. Așa cum a reieșit din discuțiile purtate pe marginea legii în cadrul plenarei C.C. al P.C.R. din 25—26 martie 1974 și al sesiunii Marii Adunări Naționale, care i-a urmat, dacă în anii de început ai construirii socialismului, între veniturile cele mici și cele mari era un raport de unu la douăzeci, în 1965 raportul acesta era de doisprezece la unu²¹. Prin prevederile înscrise în lege și apoi în documentele Congresului al XI-lea al P.C.R., acest raport a fost stabilit de aproximativ 6 la 1 cu tendința de a se modifica în sensul apropierii celor două limite.

În atenția politicii partidului și statului nostru s-a aflat, după Congresul al IX-lea al P.C.R. și preocuparea pentru apropierea între veniturile oamenilor muncii de la orașe cu cei de la sate. Un prim pas în această direcție a fost realizat ca urmare a hotărârii primului Congres al cooperativelor agricole de producție din martie 1966, prin care s-a trecut la crearea sistemului de pensionare a bătrânilor și a celor care și-au pierdut capacitatea de muncă²². În felul acesta a fost soluționată o problemă socială deosebit de arzătoare, s-a împlinit năzuința de totdeauna a țărănimii de a avea asigurate prin munca lor mijloace de existență pentru o viață demnă la bătrînețe.

O preocupare deosebită a manifestat conducerea partidului și statului nostru și în ceea ce privește trecerea și în agricultură la forme perfecționate de retribuție, care, având la bază repartitia după muncă, trebuiau să corespundă mai bine condițiilor economice și sociale ale fiecărei unități agricole, specificului fiecărui sector de activitate, asigurând totodată o legătură directă între rezultatele obținute și nivelul retribuției. Pe această bază, ca urmare a hotărârii Consiliului de Miniștri și a Consiliului Uniunii Naționale a Cooperativelor Agricole de Producție din decembrie 1970 s-a trecut la introducerea unei noi forme de organizare a muncii, conform căreia s-a renunțat la sistemul de remunerare pe baza zilei-muncă, sistem depășit care nu lega venitul operatorilor direct de efortul depus, de producția obținută și s-a adoptat acordul global calculat pe baze de norme, care deja era folosit cu succes în construcții și în alte ramuri ale economiei²³. În același timp, pentru asigurarea unor venituri permanente, cooperativa agricolă de producție și asociația economică intercooperatistă cu profil agrozootehnic asigură începând din 1971, operatorilor care participă efectiv la muncă, o retribuție denumită venit garantat, cu condiția efectuării volumului de lucru și al obținerii nivelurilor de producție planificate. În același timp, venitul garantat creează condiții, pentru permanentizarea în tot cursul anului a veniturilor bănești pentru țărani cooperati-

²¹ *Ibidem*, p. 3; *Congresul al XI-lea al Partidului Comunist Român, 25—28 noiembrie 1974*, Edit. politică, București, 1975, p. 56, 663.

²² *Buletinul Oficial al Republicii Socialiste România*, anul II, partea I-a nr. 38 din 24 iunie 1966.

²³ „*Scinteia*”, nr. 8 048 din 26 decembrie 1970.

tori, ceea ce contribuie în mod substanțial la îmbunătățirea condițiilor de viață și de muncă ale acestora.

Tot pe linia preocupărilor P.C.R. în vederea îmbunătățirii condițiilor de viață ale membrilor cooperativelor agricole de producție, a apropiării veniturilor acestora provenite din muncă cu cele ale lucrătorilor din agricultura de stat și din industrie se înscrie și Hotărârea Comitetului Executiv al C.C. al P.C.R. din aprilie 1971, prin care se stabilesc o serie de măsuri privind gratuitatea asistenței medicale, a cazării și alimentației pe timpul spitalizării, pentru țăranii cooperatori și familiile lor, precum și a pensionarilor C.A.P., dreptul acestora de a beneficia de tratament în condiții avantajoase în stațiunile balneo-climaterice; ajutoare pentru incapacitate temporară de muncă determinată de boli sau accidente; concediu plătit de sarcină și lehuzie, ajutoare lunare pentru fiecare copil în vîrstă de pînă la 16 ani ș.a.²⁴

Preocupările constante ale P.C.R., manifestate în etapa edificării societății socialiste multilateral dezvoltate, în vederea creșterii continue a nivelului de trai al oamenilor muncii, a ridicării pe o treaptă superioară a cointeresării materiale a tuturor oamenilor muncii la sarcinile ce le revin, în creșterea sistematică și rapidă a productivității muncii, reducerea prețului de cost, îmbunătățirea calității produselor, în sporirea eficienței în toate domeniile de activitate și-au găsit întruchiparea în Programul privind creșterea retribuției și a altor venituri, a nivelului de trai al populației în perioada 1976—1980, adoptat de Plenara C.C. al P.C.R. din 28—29 iunie 1977. Acest important document prevedea în primul rînd sporirea în acest cincinal a retribuției medii nominale nete cu 38 la sută; iar a retribuției medii reale cu 30,2 la sută, față de 18—20 la sută cît se prevăzuse în Directivele Congresului al XI-lea²⁵. Totodată, acționîndu-se în spiritul eticii și echității socialiste sporirea retribuției personalului muncitor a fost concepută luîndu-se în vedere necesitatea firească a unei cît mai raționale așezări a retribuției în raport cu munca, cu contribuția nemijlocită pe care fiecare o aduce la dezvoltarea economiei naționale²⁶. S-a prevăzut, astfel, o sporire mai accentuată a retribuției tarifare a oamenilor muncii din minierit, construcții-montaj, siderurgie, construcții de mașini, chimie, textile, pielărie, precum și a retribuției lucrătorilor din fabricile de ciment, zahăr, și ulei, a retribuției montatorilor și conducătorilor de utilaje, de pe șantierele de construcții, ramuri economice și activități cu condiții mai dificile de lucru, cu o complexitate sporită, cu un aport însemnat la progresul economiei naționale. Ținîndu-se totodată seama de rolul important al maistrului în producție, aceștia au fost trecuți în rîndurile personalului productiv, cu ridicarea respectivă a retribuției tarifare²⁷.

Ca urmare a dezvoltării generale a economiei naționale, întăririi agriculturii noastre socialiste, a preocupărilor constante a partidului și statului pentru crearea de condiții de viață mai bune tuturor oamenilor muncii, s-a stabilit potrivit prevederilor Programului privind creșterea

²⁴ „Scînteia”, nr. 8771 din 29 aprilie 1971 și *Buletinul Oficial al Republicii Socialiste România*, anul XI, partea I-a, nr. 102 din 23 iulie 1974.

²⁵ „Scînteia”, nr. 10 841 din 28 iunie 1977.

²⁶ Ion Popescu, *O componentă hotărtoare a ridicării nivelului de trai în cincinal — creșterea veniturilor populației*, în „Revista economică”, nr. 36/9 septembrie 1977, p. 6—7.

²⁷ *Ibidem*.

veniturilor lucrătorilor din agricultura de stat, a țărănimii cooperatiste și ale țăranilor din zona necooperativizată, adoptat cu prilejul aceleiași plenare ca veniturile reale ale țăranilor cooperatori, să sporească în medie pe o persoană activă, cu circa 30 la sută²⁸. Odată cu aceasta s-a adus îmbunătățiri sistemului de garantare a venitului minim în cooperativele agricole de producție. În același timp, ca urmare a hotărârilor primului congres al consiliilor de conducere ale unităților socialiste, al întregii țărănimii, din aprilie 1977 a fost instituit — pentru prima oară în istoria țării — un sistem de pensionare pentru agricultorii din zonele necooperativizate²⁹.

Veniturile populației din muncă au fost întregite cu cele obținute din fondurile sociale de consum care potrivit Programului partidului au un rol deosebit, deoarece contribuie la împletirea din această fază a principiului repartiției după muncă cu principiul repartiției comuniste de satisfacere deplină a necesităților raționale de viață ale oamenilor³⁰. Pe această bază, fondurile alocate de la bugetul de stat pentru satisfacerea nevoilor social-culturale ale populației au crescut continuu, prevăzându-se ca în actualul cincinal aceste cheltuieli să fie de circa 320 miliarde lei, cu circa 46 la sută mai mult ca în perioada 1971—1975, ajungând în 1980 la aproximativ 10 mii lei pe o familie, comparativ cu 5 200 lei în 1970³¹. În cadrul acestor cheltuieli pensia de asigurări sociale va spori în medie cu 23 la sută, prin sistemul de pensionare actual beneficiind întreaga populație, potrivit desigur condițiilor de acordare a pensiilor. Alocațiile pentru copii cresc cu 30 la sută, s-a ridicat totodată, cuantumul ajutoarelor pentru mamele cu mulți copii ș.a.³².

Ca urmare a efortului depus de oamenii muncii în producție, a obținerii de noi resurse prin reducerea prețului costului investițiilor și a cheltuielilor materiale, Programul de creștere a nivelului de trai în anii 1976—1980, așa cum s-a subliniat în ședința Comitetului Executiv a C.C. al P.C.R. din 5 iunie 1979 se înfăptuiește cu succes. În acest sens, trebuie remarcat că prima etapă de majorare a retribuției s-a încheiat cu trei luni mai devreme decât se prevăzuse inițial³³.

Pe întreaga economie s-a asigurat ca majorarea retribuției tarifare să fie în medie cu 17 la sută, creșteri mai accentuate acordându-se industriilor minieră (19,2 la sută), siderurgie (18,8 la sută), construcții-montaj (18,7 la sută), construcții mașini (17,7 la sută), chimie (17,2 la sută). Au sporit, de asemenea, cu 25,6 la sută veniturile țăranilor cooperatori și ale țărănimii necooperativizate, pensia medie nominală s-a majorat, în prima etapă, cu 12,6 la sută, iar cuantumul alocațiilor pentru copii a fost mărit, în prima etapă, cu 15 la sută la care, de la 1 martie 1979, s-au adăugat suplimentar câte 10 lei de copil.

²⁸ „Scintela”, nr. 10 843 din 30 iunie 1977.

²⁹ *Lege privind pensiile și alte drepturi de asigurări sociale ale țăranilor cu gospodărie individuală din zonele necooperativizate*, în „Buletinul Oficial al Republicii Socialiste România”, an XIV, partea I-a nr. 61 din 8 iulie 1977.

³⁰ *Programul Partidului Comunist Român de faurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și trairare a României spre comunism*, p. 89.

³¹ Ion Răvaș, Samoilă Muntean, *În centrul preocupărilor — creșterea continuă a nivelului de trai*, în „Revista economică”, nr. 50 din 16 decembrie 1977, p. 10.

³² *Ibidem*.

³³ „Scintela”, nr. 11 442 din 6 iunie 1979.

Cu același prilej, Comitetul Politic Executiv al C.C. al P.C.R. a hotărât ca etapa a II-a de majorare a retribuției să înceapă la 1 august 1979 și să se încheie în luna decembrie 1980, etapa a II-a a majorării pensiilor de asigurări sociale de stat să se aplice la 1 decembrie 1979, iar etapa a II-a a majorării alocațiilor și ajutoarelor pentru copii la 1 octombrie același an ³⁴.

În condițiile creșterii veniturilor oamenilor muncii, ale diversificării producției bunurilor de consum, populația a consumat un volum tot mai mare de bunuri materiale și a utilizat o gamă variată de servicii. În 1975 volumul desfacerilor de mărfuri prin unitățile comerțului socialist a crescut cu 48,3 la sută față de 1970. În actualul cincinal, volumul desfacerilor de mărfuri prin comerțul socialist va crește în 1980 cu 45—47,5 la sută comparativ cu 1975, din care mărfurile alimentare cu 48,1 la sută, alimentația publică cu 54,5 la sută, iar produsele nealimentare cu 47,3 la sută ³⁵.

Într-o măsură tot mai mare au fost satisfăcute nevoile populației cu servicii. În anul 1975, volumul serviciilor prestate prin unitățile socialiste a fost cu 68,6 la sută mai mare decât în 1970 ³⁶.

În programul de dezvoltare a prestărilor de servicii către populație în perioada 1976—1980 se prevede ca volumul serviciilor să crească cu 75,3 la sută, concomitent cu îmbunătățirea calității acestora ³⁷.

Dezvoltarea construcțiilor de locuințe ca parte integrantă a programului partidului și statului de ridicare neconținută a nivelului de trai a populației s-a concretizat în sporirea an de an a fondului de locuințe, în creșterea gradului de dotare a locuințelor cu instalații și alte elemente de confort, în satisfacerea mai deplină a cerințelor de spațiu locativ ale diferitelor categorii de populație.

În perioada 1948—1975 au fost construite din fondurile statului și fondurile proprii ale populației peste 4 000 000 locuințe, mutându-se în case noi peste 12 000 000 de oameni ai muncii, adică mai mult de jumătate din populația țării ³⁸. Pentru cincinalul 1976—1980 potrivit Directivelor Congresului al XI-lea al P.C.R. și ale Plenarei C.C. al P.C.R. din iunie 1977 urmează ca din fondurile statului să se construiască un milion de apartamente, iar din fondurile populației 300 000 locuințe ³⁹.

Creșterea fondului de locuințe se reflectă concludent în scăderea gradului de aglomerare a locuințelor și în creșterea suprafeței camerelor de locuit ce revine, în medie, pe o persoană. Potrivit rezultatelor recensământului populației și al locuințelor din 5 ianuarie 1977 pe ansamblul țării, numărul persoanelor ce reveneau, în medie, pe o locuință este în scădere față de anul 1966 (3,3 față de 3,5 persoane pe o locuință): în municipii și orașe, această medie s-a redus de la 3,4 în anul 1966, la 3,2 în anul 1977. O în-

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Progresul economic în România*, Edit. politică, București, 1977, p. 631.

³⁶ *Economia României socialiste în opera președintelui Nicolae Ceaușescu*, p. 372.

³⁷ „Scnteia”, nr. 10 507 din 2 iunie 1976.

³⁸ Gheorghe Surpat *Politica P.C.R. de dezvoltare multilaterală a omului, de ridicare a nivelului de trai, în procesul făuririi societății socialiste multilaterale dezvoltate*, în „Anale de istorie”, anul XXIII, nr. 4/1977, p. 13.

³⁹ „Scnteia”, nr. 10 841 din 28 iunie 1977.

semnată îmbunătățire a condițiilor de locuit s-a produs prin creșterea suprafeței camerelor de locuit pe o persoană. În 1977 reveneau — în municipii și orașe — în medie pe o persoană 9,6 mp suprafață de locuit, față de 8,4 mp în anul 1966; în comune, suprafața camerelor de locuit pe o persoană înregistrează creșteri de la 7,7 mp în anul 1966, la 8,3 mp. Condiții de viață tot mai civilizate oamenilor muncii au fost asigurate și prin faptul că în același interval de timp, numărul locuințelor dotate cu instalație de energie electrică s-a dublat, iar al locuințelor înzestrate cu instalații de încălzire centrală a crescut de peste 4,3 ori ⁴⁰.

Politica partidului și statului nostru de industrializare și transformare socialistă a agriculturii a contribuit în mod hotărâtor la dezvoltarea și transformarea localităților, la ridicarea nivelului de urbanizare a țării. Îndeosebi, după Congresul al IX-lea al P.C.R., s-au dezvoltat din punct de vedere economic și urbanistic orașele existente, unele și-au extins limitele teritoriale prin încorporarea de localități limitrofe, au apărut orașe noi pe harta țării. Astfel, la recensământul populației și localităților din 5 ianuarie 1977, populația din mediul urban reprezenta 47,5 la sută din totalul populației, față de 38,2 la sută la recensământul din 1966, și 23,4 la sută față de cel din 1948 ⁴¹.

În același timp, de la data recensământului din anul 1966, numărul orașelor a crescut cu 53, iar un număr important de orașe s-au extins ⁴². Un impuls deosebit în accelerarea acestui proces l-a avut traducerea în viață a Programului partidului, care prevede că în perspectivă să se creeze circa 300 — 400 noi centre orașenești urmînd ca în jurul orașelor existente și a celor noi să graviteze toate localitățile rurale ⁴³.

Concomitent cu acest proces, o atenție deosebită se acordă conservării frumuseților naturale, protejării pămîntului, apelor, aerului, pădurilor, zonelor verzi, a monumentelor istorice și de artă, a întregului mediu ambiant. În acest scop a fost elaborat un program național privind protecția mediului înconjurător, prevederile sale fiind introduse în planul național unic de dezvoltare; alături de care acționează în vederea împiedicării poluării naturii, a conservării mediului înconjurător și o serie de legi adoptate de Marea Adunare Națională în anii 1973 — 1974, ca: Legea privind protecția mediului înconjurător, Legea apelor și Legea privind sistematizarea teritoriului și a localităților urbane și rurale.

O altă componentă esențială a creșterii nivelului de trai o constituie grija permanentă manifestată de partidul și statul nostru pentru sănătatea populației.

În acest context, ca urmare a analizei stării sănătății populației făcută de Plenara C.C. al P.C.R. din octombrie 1968 și a adoptării de către Marea Adunare Națională în sesiunea sa din iulie 1978 a primei Legi privind asigurarea sănătății populației au fost aduse perfecționări organizării

⁴⁰ Comunicatul privind rezultatele recensământului populației și al locuințelor din ianuarie 1977, în „Scînteia”, nr. 10 829 din 14 iunie 1977.

⁴¹ Anuarul statistic al Republicii Socialiste România. 1978, Direcția Centrală de Statistică, p. 45.

⁴² „Scînteia”, nr. 10 829 din 14 iunie 1977.

⁴³ Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilaterale dezvoltate și înaltare a României spre comunism, p. 86.

rețelei sanitare ce au vizat promovarea cu prioritate a programelor largi profilactice, dezvoltarea și modernizarea continuă a bazei materiale și de cadre sanitare, judicios repartizate pe întreg teritoriul țării, creșterea nivelului calitativ al îngrijirilor medicale prin reconsiderarea fundamentală a sistemului organizatoric și funcțional al asigurării sănătății populației prevăzută în legile anterioare.

Concomitent cu aceste măsuri organizatorice, an de an au fost alocate pentru sănătate fonduri din ce în ce mai mari. Este semnificativ în acest sens, faptul că nivelul cheltuielilor de la bugetul de stat pentru sănătate a înregistrat în anul 1978 o creștere de circa 18 ori față de anul 1950, respectiv un spor de la 40 lei la peste 560 lei pentru un locuitor ⁴⁴.

Față de 7 600 medici în 1938, existau în anul 1978 peste 29 000 iar de la 570 medici stomatologi, s-a ajuns la aproape 6 500 ⁴⁵. Personalul sanitar mediu reprezenta pentru aceeași perioadă la care ne raportăm 125 000 de cadre cu o astfel de pregătire, față de 11 360 existente în 1938 ⁴⁶.

Pe întreg teritoriul țării funcționa în anul 1978, un număr de 5 300 dispensare medicale teritoriale și de întreprindere, din care 3 200 în mediul rural față de numai 1 239, din care 1 017 în mediul rural, în anul 1938. De la 37 policlinici la acea perioadă, s-a ajuns la peste 430 policlinici, cu mai mult de 4 500 cabinete de consultații și tratamente de specialitate ⁴⁷.

O puternică dezvoltare au cunoscut-o și spitalele, care au crescut de la un număr de 30 800 paturi în 1938 la 181 000 paturi, în 1978; peste o treime din acestea funcționând în unități noi, construite în ultimii 15 ani ⁴⁸.

Toate aceste realizări s-au reflectat în scăderea apreciabilă a bolilor transmisibile și a afecțiunilor acute, în reducerea mortalității generale la jumătate față de trecut și reducerea de aproape 6 ori a mortalității infantile; mortalitatea se menține la un nivel de 20 născuți vii la mia de locuitori, încă ridicată în comparație cu țările dezvoltate ⁴⁹.

Ca o sinteză a realizărilor obținute în anii regimului nostru, în dezvoltarea general-economică a țării, în îmbunătățirea condițiilor de muncă și de viață, în dezvoltarea bazei materiale, de cadre și a programelor pentru ocrotirea sănătății, durata medie de viață a populației a crescut la aproape 70 ani față de 42 ani cât era înaintea celui de-al doilea război mondial ⁵⁰.

Pornind de la realitatea că societatea noastră este o societate a muncii că munca reprezintă unica sursă de sporire a avuției naționale, P.C.R. a manifestat, în perioada pe care o analizăm, o atenție deosebită față de condițiile de muncă și de viață ale oamenilor muncii.

Corespunzător acestor preocupări, în noiembrie 1972, Marea Adunare Națională a adoptat un nou Cod al muncii, care în ansamblul său reflectă

⁴⁴ *Buletinul Oficial al Republicii Socialiste România*, anul XIV, partea a II-a, nr. 2 din 7 iulie 1978, p. 3.

⁴⁵ *Anuarul statistic al Republicii Socialiste România. 1978*, Direcția Centrală de Statistică, p. 548.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ *Buletinul Oficial al Republicii Socialiste România*, anul XIV, partea a II-a, nr. 2 din 7 iulie 1978, p. 3.

⁴⁸ *Anuarul statistic al Republicii Socialiste România. 1978*, Direcția Centrală de Statistică, p. 546.

⁴⁹ *Buletinul Oficial al Republicii Socialiste România*, anul XIV, partea a II-a, nr. 2 din 7 iulie 1978, p. 3.

⁵⁰ *Ibidem*.

nivelul actual de dezvoltare a societății noastre, cadrul general al drepturilor și îndatoririlor pe care le dobîndește o persoană din momentul în care a devenit membru al unui colectiv de muncă. Sub raportul conținutului noilor reglementări se remarcă în principal prevederile referitoare la participarea tot mai activă a oamenilor muncii la conducerea vieții politice, economice și sociale a țării noastre; obligația tuturor persoanelor apte de muncă de a desfășura o activitate utilă pentru societate, dezvoltarea relațiilor de colaborare și întraajutorare dintre oameni, precum și dezvoltarea conștiinței socialiste, apărarea stabilității raporturilor de muncă, jurisdicția muncii, controlul aplicării legislației muncii⁵¹.

În cadrul politicii sociale a partidului un loc însemnat îl reprezintă și preocuparea pentru reducerea săptămînii de lucru și folosirea plăcută și utilă de către oamenii muncii a concediilor de odihnă, a timpului liber. Astfel, începînd cu 1978 s-a trecut la reducerea săptămînii de lucru, de care au beneficiat pînă la încheierea anului 1 370 000 oameni. Pînă la sfîrșitul lui 1979 este prevăzut ca de această importantă măsură să beneficieze 55—60 la sută din personalul muncitorilor⁵².

În același timp, prin Legea privind concediul de odihnă a angajaților, votată de Marea Adunare Națională în sesiunea sa din decembrie 1967 s-a reglementat, în mod unitar, durata concediilor de odihnă care sînt în funcție de vechimea în cîmpul muncii, între 15 și 24 zile lucrătoare. Pentru cei care muncesc în condiții deosebite, de la caz la caz, se adaugă 3—12 zile de concediu suplimentar. De asemenea, pentru tinerii pînă la 18 ani, dreptul la concediu este de mai lungă durată⁵³.

Prin fondurile alocate, an de an, de la bugetul statului, precum și din fondurile sindicatelor a sporit considerabil spațiul de cazare în stațiunile de odihnă și tratament. În anul 1975, de pildă, numărul persoanelor care și-au petrecut concediul în stațiunile de la munte și mare a fost de 1 769 000. O bună parte dintre aceștia suportă numai circa 35 la sută din costul biuletelor, diferența fiind acoperită din fondurile de asigurări sociale⁵⁴.

Lărgirea bazei tehnico-materiale a țării, creșterea impetuoasă a industriei și extinderea serviciilor au dus la creșterea numărului personalului muncitor și, în același timp, la mărirea gradului de ocupare a forței de muncă. În 1978, numărul personalului din ramurile neagricole era cu 2,5 milioane mai mare față de 1965 și cu peste 4 milioane față de 1950⁵⁵. În actualul cincinal 1976—1980, pe temelia continuării procesului de industrializare socialistă, a dezvoltării urbanizării și serviciilor, vor fi create 100 000 de locuri în plus față de 1975⁵⁶.

În același timp, ca urmare a dezvoltării impetuoase și modernizării forțelor de producție, a creșterii nivelului de calificare și de cunoștințe a

⁵¹ *Buletinul Oficial al Republicii Socialiste România*, anul VIII, partea I-a, nr. 140 din 1 decembrie 1972.

⁵² „Știința”, nr. 11 417 din 8 mai 1979.

⁵³ *Buletinul Oficial al Republicii Socialiste România*, anul IV, partea I-a, nr. 113 din 28 decembrie 1968, p. 378—379.

⁵⁴ I. Mărculescu, N. Nichita: *Serviciile și modernizarea economiei românești*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1977, p. 177.

⁵⁵ *Anuarul statistic al Republicii Socialiste România. 1978*, Direcția Centrală de Statistică, p. 105.

⁵⁶ „Știința”, nr. 11 413 din 30 aprilie 1979.

oamenilor, se desfășoară un proces de ștergere a deosebirilor esențiale dintre munca fizică și munca intelectuală. Până la mijlocul anului 1978, ponderea muncitorilor calificați reprezenta 82 la sută din totalul muncitorilor, față de numai 45 la sută în 1950⁵⁷.

În cadrul amplului proces de dezvoltare multilaterală a omului, de ridicare a nivelului de trai, o atenție deosebită a fost acordată întăririi familiei — nucleul de bază a societății. Se cuvine relevată, ca o trăsătură caracteristică a perioadei ce a urmat Congresului al IX-lea, consecvența cu care P.C.R. a inițiat și aplicat, pe baza unei concepții unitare, un cuprinzător ansamblu de măsuri vizând crearea cadrului legislativ, a condițiilor economice și spirituale în vederea consolidării familiei.

Procesul de continuă perfecționare a întregii legislații privind familia a determinat redefinirea juridică a raporturilor familiale corespunzător cerințelor și trăsăturilor definitorii ale societății socialiste. Caracteristic noului sistem de reglementare legală este accentul pus pe legiferarea egalității în drepturi între soți, pe echitatea raporturilor dintre membrii familiei, responsabilitatea părinților pentru creșterea și educarea copiilor, grija copiilor față de părinți, stabilirea unor norme de adopțiune și tutelă în măsură a asigura dezvoltarea sănătoasă din punct de vedere fizic și moral a copiilor⁵⁸.

Umanismul politicii Partidului Comunist Român rezidă nu numai în eliberarea omului de exploatare, asigurarea și păstrarea calității vieții, ci și în grija deosebită acordată, în cadrul acestei politici, pentru formarea unui om nou, cult și instruit, înarmat cu cunoașterea legilor obiective ale dezvoltării sociale, cu o conștiință înaintată, socialistă, cu o personalitate puternică.

În acest sens, învățământul, chemat să asigure pregătirea cadrelor necesare tuturor domeniilor de activitate, formarea și educarea omului nou, ridicarea nivelului general de cultură și cunoaștere a cunoscut ca și celelalte domenii ale vieții sociale o dezvoltare fără precedent. În prezent, mai mult de un sfert din populația României este cuprinsă în diferite forme de învățământ. Procentajul copiilor de vîrstă preșcolară, cuprinși în grădinițe a depășit 75 la sută⁵⁹. Începînd din anul școlar 1975 — 1976 s-a realizat generalizarea învățământului obligatoriu de 10 ani. Raportat la 10 000 de locuitori, numărul elevilor din licee este astăzi de peste 15 ori, iar al studenților de circa 6 ori mai mare decît în 1938. Efectivul personalului didactic din învățământul de toate gradele a crescut, în aceeași perioadă, de la circa 55 000 la 270 000⁶⁰.

În același timp s-a îmbunătățit continutul învățământului, s-a întărit legătura sa cu viața, cu producția și cercetarea științifică, au crescut rolul și eficiența socială și educativă a acestuia.

Considerînd formarea omului nou ca o condiție esențială a înaintării pe calea socialismului și a comunismului, Partidul Comunist Român

⁵⁷ „Scinteia”, nr. 11 254 din 27 octombrie 1978.

⁵⁸ *Întărirea familiei — nucleul de bază a societății*, în „Scinteia” nr. 10 101 din 12 februarie 1975 și Ionel Achim, *Etica relațiilor de familie*, în „Munca de partid”, nr. 8/1974, p. 73 — 77.

⁵⁹ *Buletinul Oficial al Republicii Socialiste România*, anul XIV, partea a II-a, nr. 7 din 22 decembrie 1978, p. 3.

⁶⁰ *Anuarul Statistic al Republicii Socialiste România, 1978*, Direcția Centrală de Statistică, p. 494.

a elaborat un program de perfecționare a activității ideologice, politice și cultural educative. Un rol de cea mai mare importanță în activitatea politico-educativă l-a avut Plenara Comitetului Central din 3—5 noiembrie 1971, care a elaborat Programul ideologic al partidului, precum și Congresul educației politice și al culturii socialiste din iunie 1976, care dezvoltând Programul ideologic al partidului a stabilit sarcinile organelor și organizațiilor de partid, ale tuturor organismelor cu caracter educativ, în activitatea de ridicare a conștiinței socialiste, de formare a omului nou.

În cadrul învățămîntului politico-ideologic de partid, U.T.C. și de masă erau înscrși la începutul anului de învățămînt 1978—1979 circa 9 milioane de comuniști și alți oameni ai muncii ⁶¹.

Concomitent cu aceasta, partidul și statul acționează stăruitor pentru promovarea unei arte și culturi revoluționare, care să aducă o tot mai mare contribuție la formarea omului nou, la îmbogățirea vieții spirituale a maselor largi. În acest context s-a dezvoltat considerabil baza materială a activității cultural-educative, prin extinderea rețelei de teatre, cinematografe, case de cultură, cluburi și cămine culturale, muzee etc.

Organizarea Festivalului național „Cîntarea României”, ca urmare a hotărîrii primului Congres al educației politice și al culturii socialiste, a dat un puternic impuls activității cultural-artistice, participării maselor largi la făurirea artei noi, socialiste. Edificator în această direcție este faptul că la prima ediție a festivalului „Cîntarea României” închinată sărbătoririi unui secol de la cucerirea independenței de stat a României, au participat 80 000 de formații și un număr de 2 000 000 de artiști amatori, tineri și vîrstnici, români, maghiari, germani și de alte naționalități ⁶².

DIRECTIVELE CONGRESULUI AL XII-LEA AL PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN CU PRIVIRE LA CREȘTEREA CONTINUĂ A NIVELULUI DE TRAI AL ÎNTREGULUI POPOR ÎN CINCINALUL 1981—1985

În concordanță cu dezvoltarea economiei și sporirea venitului național, pe baza intrării societății românești într-o fază nouă superioară a dezvoltării sale va continua și în cincinalul 1981—1985 să crească în ritm susținut nivelul de trai al maselor, contribuind astfel la realizarea unei calități noi a vieții materiale și spirituale a întregului popor.

Situînd în centrul politicii sale omul, bunăstarea întregii națiuni, Partidul Comunist Român va urmări ca în primul rînd să se asigure majorarea veniturilor tuturor categoriilor populației, în condițiile aplicării consecvente a sistemului socialist de remunerare a muncii. În acest context, retribuiția medie reală va spori în cincinalul următor cu 16—18 la sută, menținîndu-se raportul actual de 1 la 5,5 între retribuiția minimă și maximă pe economie ⁶³. În același timp, proiectul de directive prevede să

⁶¹ „Scînteia”, nr. 11 254 din 27 octombrie 1978.

⁶² „Scînteia”, nr. 10 978 din 6 decembrie 1977.

⁶³ *Directivele Congresului al XII-lea al Partidului Comunist Român cu privire la dezvoltarea economico-socială a României în cincinalul 1981—1985 și orientările de perspectivă pînă în 1990*, (PROIECT), Edit. politică, București, 1979, p. 52; Programul Directivă de creștere a nivelului de trai în perioada 1981—1985 și de ridicare continuă a calității vieții (PROIECT) în „Scînteia” nr. 11533 din 22 septembrie, 1979.

se continue cu consecvență și în cincinalul 1981—1985 să se traducă în viață linia promovată de P.C.R. după Congresul al IX-lea, de apropiere a veniturilor membrilor cooperativelor agricole de producție de cel al lucrătorilor din agricultura de stat și industrie. Pentru realizarea acestui scop, veniturile reale ale țărănimii din munca în cooperativele agricole de producție și în gospodăriile populației vor crește cu 20—25 la sută, urmărindu-se, concomitent, ocuparea cât mai deplină a membrilor cooperatori în tot cursul anului, inclusiv prin dezvoltarea unor activități auxiliare — îndeosebi industriale, de construcții și prestări servicii⁶⁴.

Creșteri însemnate vor înregistra, de asemenea, pensiile, alocațiile pentru copii, iar cheltuielile social culturale în ansamblu vor ajunge de la circa 10 000 lei pe familie în 1980, la circa 12 500 — 13 000 lei în 1985⁶⁵.

Ca urmare a dezvoltării industriei alimentare și ușoare se va asigura în continuare satisfacerea nevoilor de consum rațional comensurate ale populației, punându-se un accent deosebit pe ridicarea calității produselor. Corespunzător, se va diversifica rețeaua comercială prin înființarea de noi unități comerciale în toate localitățile, precum și nivelul prestațiilor de servicii către populație.

În vederea îmbunătățirii condițiilor de locuit se vor construi de către stat 1 100 000 apartamente. La acestea se vor adăuga încă 100 000 locuințe, realizate de populație în regie proprie⁶⁶.

În domeniul ocrotirii sănătății, se va pune accentul pe organizarea acțiunilor profilactice de identificare și prevenire a cauzelor care influențează negativ sănătatea publică, vor fi date în folosință 15 000 paturi de spital. Până în 1985 se va generaliza săptămâna de lucru de 44 de ore⁶⁷. În vederea petrecerii recreative de către oamenii muncii a timpului liber se vor asigura condiții pentru extinderea continuă a turismului, sportului și culturii fizice de masă, perfecționându-se în continuare organizarea și desfășurarea competiției sportive de masă „Daciada”.

O atenție deosebită se acordă în Directive problemelor protecției mediului înconjurător. În această direcție vor fi întreprinse noi măsuri pentru respectarea strictă a limitelor admisibile în procesele generatoare de noxe, precum și pentru recuperarea substanțelor reziduale, construirea de stații de epurare a aerului, apelor, prevenirea degradării fondului funciar, protecția faunei, a pădurilor și vegetației din rezervații, parcuri și locuri de agrement, introducerea unor mijloace de transport nepoluante.

În cincinalul 1981—1985 va continua dezvoltarea și modernizarea învățământului de toate gradele, creîndu-se condiții pentru pregătirea generalizării învățământului liceal.

Un mare accent se va pune pe intensificarea muncii politico-ideologice, de ridicare a conștiinței socialiste și formarea omului nou, constructor al socialismului și comunismului, făuritor conștient al propriului său

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ Nicolae Ceaușescu, *Cuwtntare la Plenara comună a Comitetului Central al Partidului Comunist Român și Consiliului Suprem al Dezvoltării Economice și Sociale a României. 4—5 Iulie 1979*, Edit. politică, București, 1979, p. 20—21.

⁶⁶ *Directivele Congresului al XII-lea al Partidului Comunist Român cu privire la dezvoltarea economico-socială a României în cincinalul 1981—1985 și orientările de perspectivă pînă în 1990*, (Proiect), p. 54.

⁶⁷ *Ibidem*.

destin, al viitorului fericit al patriei. Pe baza experienței dobândite pînă acum se va perfecționa în continuare organizarea și desfășurarea Festivalului național „Cîntarea României” care asigură stimularea și mobilizarea largă a talentelor și energiilor creatoare ale întregului popor, promovarea creației culturale și tehnico-științifice de masă, înflorirea artei și culturii noi, socialiste, formarea oamenilor muncii de la orașe și sate în spiritul înaltului umanism al societății noastre, al principiului eticii și echității socialiste. Prin realizarea prevederilor cincinalului, țara noastră se va situa, din punct de vedere al venitului național pe locuitor, la nivelul statelor cu dezvoltare economică medie. Se va realiza astfel un mare și hotărîtor pas înainte pe calea înfăptuirii Programului partidului de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism.

Importantele succese obținute de poporul nostru sub conducerea Partidului Comunist Român pe calea ridicării continue a bunăstării materiale și spirituale a întregului popor demonstrează în mod convingător că numai efortul propriu al națiunii constituie forța propulsoare a nivelului de trai și că numai în condițiile orînduirii socialiste se înfăptuiesc în mod plin aspirațiile de dreptate socială și națională ale oamenilor muncii.

LA POLITIQUE DU PARTI COMMUNISTE ROUMAIN D'ÉLÉVATION
DU NIVEAU DE VIE, MATÉRIEL ET SPIRITUEL DU PEUPLE
PENDANT LA PÉRIODE DE CONSOLIDATION DE LA
CONSTRUCTION SOCIALISTE ET D'ÉDIFICATION DE LA
SOCIÉTÉ SOCIALISTE MULTILATÉRALEMENT DÉVELOPPÉE

(RÉSUMÉ)

Dans la vision du parti Communiste Roumain, de son Secrétaire général, tout le processus de consolidation de la construction socialiste et d'édification de la société multilatéralement développée, inauguré par le IXe Congrès du P.C.R., est subordonnée à l'impératif de l'élévation du niveau de vie, matériel et spirituel, des travailleurs, à la création des conditions requises pour assurer une vie digne et prospère à tous les habitants du pays.

Dans le présent article on analyse amplement les directions générales d'action visant à l'édification d'une société du bien-être général, ainsi que les voies et les modalités d'application concrète de la politique du parti d'élévation du standard de vie du peuple. Dans la présentation de ce processus, l'auteur a fait ressortir les principaux éléments sur lesquels repose l'élévation du niveau de vie à l'étape actuelle : la réalisation d'un haut taux d'accumulation, un ensemble économique dynamique et équilibré, la ferme instauration des normes de l'éthique et de l'équité socialiste dans la répartition, l'accroissement rapide des revenus directs parallèlement à l'augmentation des fonds destinés aux actions sociales et culturelles, etc.

SOLIDARITATEA ROMÂNIEI SOCIALISTE, A PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN, CU MIȘCĂRILE DE ELIBERARE NAȚIONALĂ, CU LUPTA ȚĂRILOR ÎN CURS DE DEZVOLTARE PENTRU CONSOLIDAREA INDEPENDENȚEI

DE

ILIE SEFTIUC

Parte integrantă, organică, a solidarității active, militante, a României socialiste, a Partidului Comunist Român, cu lupta popoarelor din întreaga lume pentru eliberare națională și socială, pentru pace și progres multilateral, promovarea unor ample relații de prietenie, colaborare și solidaritate cu mișcările de eliberare națională, cu țările în curs de dezvoltare din Asia, Africa și America Latină constituie o direcție fundamentală a politicii externe a partidului și statului nostru. „În ce privește relațiile cu țările în curs de dezvoltare — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretarul general al Partidului Comunist Român, în expunerea magistrală prezentată la ședința activului central de partid și de stat din 3 august 1978 — politica și orientarea stabilite de Congresul al XI-lea și de Conferința Națională își păstrează pe deplin valabilitatea”¹.

Este, desigur, imposibil ca într-un studiu de proporțiile celui de față să fie abordate toate problemele, de ordin teoretic sau practic, pe care le presupune o temă de asemenea dimensiune, interes și actualitate. De aceea, ne propunem să trecem sumar în revistă, pe de o parte, relațiile de solidaritate și colaborare — pe plan bilateral sau multilateral — pe care le promovează România socialistă, poporul român, cu mișcările de eliberare națională, cu țările din Asia, Africa și America Latină — eliberate mai de mult sau recent — care luptă pentru consolidarea independenței; pe de altă parte, să reliefăm pe scurt, uneori la nivel de principii generale, contribuția Partidului Comunist Român, a secretarului său general, la dezvoltarea legăturilor de prietenie și solidaritate militantă, activă, cu partide, organizații, mișcări sau fronturi de diferite orientări — comuniste, socialiste, democratice, patriotice, antiimperialiste — din cele trei continente cât și contribuția teoretică a partidului nostru, a tovarășului Nicolae Ceaușescu,

¹ Nicolae Ceaușescu, *Expunere la ședința activului central de partid și de stat* (3 august 1978), în *România pe drumul construirii societății socialiste multilaterale dezvoltate*, vol. 16, Edit. politică, București, 1979, p. 518.

la îmbogățirea teoriei revoluționare, a tezaurului socialismului științific în unele probleme privind mișcările de eliberare națională și țările în curs de dezvoltare.

Continuând și ridicând pe noi trepte tradițiile bogate și îndelungate ale solidarității poporului român, ale mișcării revoluționare, democratice și progresiste din România cu mișcările anticolonialiste și antiimperialiste de pretutindeni ², această orientare principială și consecventă are la bază mai multe rațiuni. Ea izvorăște din însăși experiența de viață a poporului român care, secole de-a rândul, a suferit consecințele dominației străine și a dat nenumărate jertfe în lupta necurmată pe care a dus-o pentru cucerirea independenței și a libertății, pentru eliberarea națională și socială ³.

Supuse dominației coloniale și neocoloniale decenii sau secole întregi, prin foc și sabie, prin distrugerea unor strălucite civilizații și state; apărându-și demnitatea și dreptul la o existență liberă prin grele și îndelungate lupte soldate cu uriașe pierderi materiale și nenumărate jertfe umane; dispunând de uriașe resurse materiale și de o populație foarte numeroasă (astăzi — două treimi din populația globului), Asia, Africa și America Latină au adus și aduc o contribuție importantă la dezvoltarea și îmbogățirea patrimoniului material și spiritual al umanității, la cauza sacră a realizării pe planeta noastră a marilor idealuri de independență, progres și pace. Luarea în considerație a acestei marcante realități explică aruncarea unor punți de legătură, cunoaștere și conlucrare între România și popoarele celor trei continente; ne aflăm în fața unei solidarități ale cărei motivații trec și prin aprecierea corectă, obiectivă, a locului și rolului istoric important al mișcărilor de eliberare națională în procesul revoluționar mondial, în prăbușirea sistemului colonial al imperialismului, a însemnătății apariției noilor state independente, a mișcării de realiniere, pentru progresul istoric, pentru transformarea înfățișării lumii contemporane. În raportul prezentat la Congresul al XI-lea al partidului nostru, tovarășul Nicolae Ceaușescu s-a referit special la această dimensiune a realității contemporane: „Ca urmare a prăbușirii sistemului colonial — sublinia secretarul general al partidului — în lume au apărut zeci de state independente care, răsturnând dominația străină, luptă pentru dezvoltarea lor economică, socială și națională independentă, joacă un rol tot mai important în desfășurarea vieții internaționale” ⁴.

Fiind o țară socialistă și, în același timp, o țară în curs de dezvoltare, România este legată de popoarele din Asia, Africa și America Latină prin preocupările comune pentru asigurarea dezvoltării economice și

² C. Botoran, Gh. Unc, *Tradiții de solidaritate ale mișcării muncitorești și democratice din România cu lupta de emancipare națională și socială a popoarelor din Asia, Africa și America Latină*, Edit. politică, București, 1977, 255 p.; I. Cârțână, I. Seftiuc, *Tradiții internaționaliste în mișcarea muncitorească din România*, în revista „Lupta de clasă”, nr. 4/1971, p. 109—118.

³ Organul central de presă al P.S.D.M.R., la sfârșitul secolului al XIX-lea sintetiza această filozofie de viață a românilor când scria: „Poporul român, care în decursul vremii a avut de suferit atîta de pe urma asupririi din afară și dinăuntru, nu poate să nu resimtă profundă simpatie pentru un popor care, împins de disperare și provocat, ia armele în mîini și preferă o moarte vie decît o viață moartă” („Lumea nouă”, 9 aprilie 1897).

⁴ Nicolae Ceaușescu, *Raportul Comitetului Central cu privire la activitatea Partidului Comunist Român în perioada dintre Congresul al X-lea și Congresul al XI-lea și sarcinile de viitor ale partidului* (25 noiembrie 1974), în op. cit., vol. 11, p. 18.

sociale independente, pentru abolirea politicii imperialiste și neocolonialiste, pentru lichidarea subdezvoltării și edificarea unei noi ordini economice internaționale. Colaborarea pe multiple planuri cu aceste țări — se apreciază în Programul Partidului Comunist Român — „se înscrie în principiile generale ale politicii externe a României”, fiind o expresie elocventă „a solidarității cu lupta lor pentru emanciparea economică, socială și națională, a sprijinirii dezvoltării lor pe calea progresului, ca o contribuție internațională la cauza luptei pentru dreptul la afirmarea liberă, independentă, a fiecărei națiuni, împotriva politicii imperialiste, colonialiste și neocolonialiste”⁵.

Pornind de la marile transformări revoluționare naționale și sociale produse în lume și de la stringentele exigențe ale contemporaneității privind înfăptuirea dezarmării, asigurarea păcii și a securității, crearea noi ordini internaționale, ținând seama de creșterea puternică a rolului popoarelor în făurirea istoriei și de sporirea conștiinței lor antiimperialiste și antioligarhice, de lărgirea fără precedent a evantaiului forțelor social-politice intrate în scena istoriei, a luptei pentru a înlătura societăți și mentalități anacronice, o lume cu puternice și numeroase amprente de „veche ordine” imperialistă, Partidul nostru consideră că întărirea solidarității cu mișcările de eliberare, antiimperialiste, cu toate popoarele care luptă pentru cîștigarea și consolidarea independenței, pentru soluționarea problemelor vitale ale omenirii reprezintă, în zilele noastre, o cerință de seamă a solidarității internaționaliste. Pe lângă exigența întăririi conlucrării cu toate forțele patriotice, progresiste, avansate ale contemporaneității, făuririi unui larg și solid front antiimperialist, solidaritatea poporului român cu popoarele din cele trei continente mai este reclamată de faptul că majoritatea lor sînt țări mici și mijlocii a căror rol în viața internațională trebuie să sporească, ca și de necesitatea promovării largi a principiilor coexistenței pașnice, a lărgirii colaborării cu toate statele lumii, în condiții de respectare riguroasă a independenței, a egalității depline și avantajului reciproc.

Propunîndu-și să construiască societatea socialistă multilateral dezvoltată, cu forțe de producție puternice și moderne, cu o economie de înalt nivel tehnic, de mare randament și productivitate, România — pornind de la premisa valorificării resurselor proprii, a utilizării ample a cuceririlor revoluției tehnico-științifice contemporane — acționează, totodată, constant pentru o conlucrare activă, o cooperare pe bază echitabilă, de egalitate, cu celelalte state ale lumii, fără deosebire de orînduire socială. Cu un potențial economic sporit și diversificat, România dezvoltă continuu comerțul exterior, participă activ la diviziunea internațională a muncii, la schimbul mondial de valori materiale și spirituale, la extinderea colaborării cu toate statele lumii, își exprimă clar poziția în marile probleme ale contemporaneității și acționează pentru soluționarea lor. O astfel de politică de largă deschidere și perspectivă are la baza sa înțelegerea interdependențelor lumii contemporane, necesitatea cunoașterii și a întăririi prieteniei între popoare, a practicării tot mai intense a schimburilor de bunuri și de idei, a combaterii și înfrîngerii forțelor retrograde, reacționare,

⁵ Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism, Edit. politică, București, 1975, p. 177.

imperialiste, neocolonialiste; în același timp, dezvoltarea unei economii naționale puternice este concepută de către Partidul Comunist Român nu în mod autarhic, închizându-ne în propria noastră cochilie sau limitând legăturile noastre la anumite state sau zone ale lumii, ci ca o premisă indispensabilă și un factor stimulator al colaborării internaționale. Referindu-se la politica noastră externă, la legătura ei organică cu politica internă, tovarășul Nicolae Ceaușescu a subliniat în dese rânduri că acționând intens pe plan mondial, noi îmbinăm în mod armonios activitatea națională cu cea internațională, pornind de la faptul că aceste două laturi ale politicii noastre sînt inseparabil legate, că însăși construcția socialismului în patria noastră este strîns legată de soluționarea într-un mod nou, democratic, a problemelor internaționale complexe, de asigurarea libertății și independenței fiecărei națiuni ⁶.

La baza relațiilor sale cu țările în curs de dezvoltare — pentru a evidenția, mai întîi, latura lor calitativă — România situează principiile independenței și suveranității naționale, egalității depline în drepturi, neamestecului în treburile interne și avantajului reciproc, renunțării la forță și la amenințarea cu forța, respectării dreptului fiecărui popor de a decide singur asupra destinului său.

În prezent, România socialistă întreține relații politico-diplomatice cu peste 100 de țări în curs de dezvoltare ⁷, din totalul de 131 state cu care, în 1978, avea relații diplomatice și consulare ⁸. În 1950, de pildă, România avea relații politico-diplomatice numai cu un stat african și cu două state latino-americane, față de momentul actual, cînd are relații cu 47 de țări africane și cu 20 state latino-americane. Actualmente, în 52 de capitale ale unor țări în curs de dezvoltare din Asia, Africa și America Latină au fost deschise ambasade ale României — din care 24 în țări africane, 18 în țări asiatice și 10 în țări latino-americane —, iar la București există 36 de ambasade ale unor țări din cele trei continente — 14 ale unor state africane, 12 ale unor țări asiatice și 10 ale unor state latino-americane ⁹.

Relațiile economice și comerciale ale României cu țările în curs de dezvoltare cunosc o evoluție mereu ascendentă, o diversificare apreciazabilă, punîndu-se accent pe formele moderne de cooperare. Dacă în urmă cu 20 de ani România avea legături economice cu numai 30 de țări în curs de dezvoltare, în anul 1979 acest număr s-a ridicat la peste 100 ¹⁰, din totalul de 140 de state cu care întreține raporturi pe plan economic, tehnico-științific și cultural ¹¹; schimburile economice cu statele din Asia, Africa și America Latină au crescut în ultimii 15 ani de aproximativ 24 de ori ¹², ponderea lor ajungînd la o cincime din totalul volumului schim-

⁶ Nicolae Ceaușescu, *Op. cit.*, vol. 16, p. 503—504, 552.

⁷ „Lumea”, nr. 29/1978, p. 5.

⁸ Ștefan A. Andrei, *O politică externă activă, în consens cu interesele poporul român, ale păcii, socialismului și colaborării internaționale*, în „Lumea”, nr. 1/1979, p. 12; „Scnteia”, 30 iunie 1979.

⁹ *Reprezentanțele diplomatice ale României*, vol. III (iunie 1948 — martie 1973), Edit. politică, București, 1973, 720 p.; Cîstian Popișteanu, *Cronologie politico-diplomatică românească (1944—1974)*, Edit. politică, București, 1976, 385 p.

¹⁰ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la marea adunare populară consacrată zilei de 1 Mai—30 aprilie 1979*, Edit. politică, București, 1979, p. 23.

¹¹ Ștefan A. Andrei, *art. cit.*, p. 12.

¹² „Scnteia”, 1 mai 1977; C. Ionescu, *Relațiile economice cu țările în curs de dezvoltare—dimensiuni și perspective*, în „Lumea”, nr. 40/1978, p. 3.

burilor economice externe ale României¹³. În anii din urmă, cu țări din cele trei continente s-au încheiat peste 100 de acorduri de schimburi comerciale și cooperare economică și tehnico-științifică la nivel guvernamental, realizându-se în comun peste 130 de obiective economice¹⁴. Față de 1947, când acorduri de genul celor menționate existau doar cu o singură țară din Africa, cu una din Asia și cu două țări din America Latină, în 1976 existau 45 de acorduri cu țări din Africa, 32 cu țări din Asia și 18 cu state latino-americane¹⁵.

Schimburile comerciale ale României cu celelalte țări în curs de dezvoltare reprezintă, în 1979, peste 20% din totalul schimburilor ei comerciale¹⁶. Sub acest raport, saltul din ultimele două decenii a fost spectaculos: în 1960, ponderea țărilor în curs de dezvoltare în ansamblul schimburilor comerciale ale României era de 4%, în 1974 se ridică la 13% pentru ca în 1975 să fie de 18,5%¹⁷ și să atingă 21,3% în 1979¹⁸, urmînd ca să crească pînă în 1980 la circa 25%¹⁹. În perioada 1960—1974, aceste schimburi au sporit de 9 ori, iar în perioada 1970—1975 de 5 ori²⁰.

În relațiile economice cu țările din aceste continente, România pune un accent deosebit pe forme superioare, moderne de cooperare economică, industrială și tehnico-științifică²¹, cărora le revine o pondere de peste 50% în ansamblul relațiilor economice ale statului român cu acești parteneri externi²².

Actualmente, România participă la realizarea a 80 de obiective economice în numeroase țări din Asia, Africa și America Latină, aducîndu-și, astfel, contribuția — potrivit posibilităților și experienței dobîndite în diferite domenii — la crearea unor industrii de interes deosebit pentru aceste țări²³. De asemenea, 15 mii de specialiști români — dintre care

¹³ Dumitru Bejan, *România — participare activă la schimburile economice internaționale*, în „Lumea”, nr. 1/1979, p. 19.

¹⁴ Anca Volcan, *România — dialog constructiv, colaborare activă cu toate statele lumii*, în „Lumea”, nr. 44/1978, p. 4.

¹⁵ V. Buciu, *România — factor activ de promovare a colaborării și solidarității cu țările în curs de dezvoltare*, în „Viața economică”, nr. 28/15 iulie 1977, p. 16.

¹⁶ „Scinteia”, 9 mai 1979.

¹⁷ *Ibidem*, 3 martie 1976.

¹⁸ *Ibidem*, 9 mai 1979.

¹⁹ *Ibidem*, 30 decembrie 1976; Ilie Olteanu, *Dinamica relațiilor externe ale României — principii, inițiative, acțiuni*, în „Lumea”, nr. 29/1978, p. 5.

²⁰ „Scinteia”, 3 martie 1979.

²¹ Ștefan A. Andrei, *România în viața internațională — o politică dinamică, principală, constructivă*, în „Lumea”, nr. 35/1978, p. 9—10.

²² „Scinteia”, 1 mai 1977. Dintre aceste forme menționăm: construirea în comun a unor obiective economice, pe baza livrărilor românești sau cu participare românească în domeniile industriei constructoare de mașini, minier, petrolier, al transporturilor, industriei lemnului, industriei textile, agriculturii și zootehniei, construcțiilor etc. — deci sectoare menite să asigure o valorificare superioară a resurselor țărilor respective, să impulsioneze dezvoltarea lor multilaterală; executarea de prospecțiuni geologice, geofizice și explorări în vederea precizării potențialului unor zăcăminte de hidrocarburi, minereuri, fosfați sau cărbune precum și pentru descoperirea de noi zăcăminte și substanțe minerale utile; înființarea de societăți mixte de producție sau comercializare, acordarea de asistență tehnică, pe lângă construirea pe teritoriul acestor state a unor unități de producție cu rambursarea investițiilor făcute de țara noastră din produsele acestor țări. (V. Buciu, *art. cit.*, p. 17; vezi în același sens, Ilie Șerbănescu, *România — promotoare activă a colaborării economice cu țările în curs de dezvoltare* (II), în „Lumea”, nr. 31/1977, p. 20—21.

²³ Bujor Almășan, *România — factor activ în dezvoltarea colaborării economice internaționale*, în „Lumea”, nr. 34/1977, p. 9; vezi și „Scinteia”, 9 mai 1979.

40% cu pregătire superioară și o bogată experiență practică — acordă asistență tehnică, participă și sprijină, în cadrul unor programe de cooperare, eforturile de industrializare pe care le fac 50 de țări în curs de dezvoltare²⁴. Progresul realizat și în această privință este concludent, dacă ne raportăm la anul 1970, când numai 4000 de specialiști români lucrau în aceste țări.

Solidaritatea își găsește o expresie concretă și în sprijinul oferit în formarea de cadre naționale atât de necesare operei de reconstrucție națională, de modernizare a structurilor social-economice. Până în prezent au fost pregătiți, numai în învățământul superior românesc, peste 1500 de tineri provenind din țările în curs de dezvoltare, ca bursieri ai statului român sau ai țării de origine. În același timp, un număr de cadre din aceste continente au efectuat stagii de specializare, au făcut teze de doctorat, cursuri postuniversitare organizate de U.N.E.S.C.O. în domeniul geologic, minier și petrolier²⁵. Asigurarea condițiilor de studiu și de specializare, a spațiului de cazare pentru un număr de aproximativ 15 mii de tineri din Asia, Africa și America Latină²⁶ se înscrie în același mare capitol al ajutorului acordat pregătirii cadrelor în domenii vitale pentru viitoarea dezvoltare a acestor state²⁷.

Creșterea dimensiunilor relațiilor pe multiple planuri cu Asia, Africa și America Latină este ilustrată și de exemplele care pot fi oferite pe zone geografice, pe continente.

România a stabilit și întreține relații diplomatice cu 47 state africane din cele 49 ale Organizației Unității Africane (O.U.A.), în Africa au fost înființate 23 misiuni diplomatice ale României, iar la București funcționează 17 misiuni diplomatice ale unor state de pe acest continent. În perioada 1965—1978, comerțul României cu Africa a sporit de 36 de ori; în 12 țări africane au fost înființate, până în prezent, 20 de societăți mixte în domeniile minier, forestier, agricol, comercial și de transporturi maritime, iar întreprinderi românești sînt angajate, actualmente, pe bază de contract, la construirea a 10 obiective economice în diferite părți ale Africii. În România studiază în prezent 5300 de studenți africani, aproape totalitatea lor fiind bursieri ai statului român, iar în țările africane lucrează 850 cadre didactice și peste 3200 de cooperanți români²⁸.

Proporții ample au cunoscut, mai ales în ultimii 10—15 ani, relațiile României cu țări ale Americii Latine, relații care au la bază afinități de origine și culturală, tradiții comune de luptă contra asupririi străine, aceeași mare cauză a eliberării omenirii de sub lanțurile imperialismului și ale subdezvoltării, a creării unei lumi mai drepte și mai bune²⁹. Țara noastră întreține în prezent relații diplomatice cu 20 de țări din America Latină, iar 11 țări din zonă au deschis misiunii diplomatice la București; în peri-

²⁴ „Scinteia”, 9 mai 1979.

²⁵ V. Buciu, *art. cit.*, p. 17.

²⁶ „Scinteia”, 9 mai 1979; Ștefan A. Andrei, *art. cit.*, în „Lumea” nr. 1/1979, p. 13.

²⁷ Este demn de remarcat că această cifră a crescut de peste 2 ori în raport cu anul 1975—1976, când în România se aflau peste 6500 de tineri din aceste continente, care își făceau studii universitare complete sau efectuau diferite stagii de specializare („Scinteia”, 8 mai 1976).

²⁸ Petre Tănăsie, *România și țările Africii—Solidaritate, prietenie, colaborare*, în „Lumea” nr. 15/1979, p. 7—8.

²⁹ Constantin I. Turcu, *Tradiții ale relațiilor României cu țările Americii Latine*, în „Revista română de studii internaționale”, nr. 3/1975, p. 27—39.

oada 1960—1977, volumul schimburilor economice reciproce a sporit de circa 30 de ori, cu un ritm mediu anual de creștere de 20% ; au fost încheiate 18 acorduri de cooperare culturală și științifică între România și țări latino-americane, dintre care 15 sînt în vigoare, ca și circa 30 de înțelegeri în domeniul învățămîntului, al cinematografului, radio-televiziunii, presei, pe linia instituțiilor medicale, de sport etc.³⁰.

De asemenea, cunosc o dezvoltare ascendentă relațiile româno-arabe : astfel, s-au amplificat raporturile României cu Siria, Egipt, Iordania, Irak, Kuweit, Libia, Sudan, Algeria, Maroc, Tunisia și alte țări arabe, aceste relații îmbrăcînd forme noi, în special în domeniul cooperării economice și tehnico-științifice, inclusiv în cadrul unor societăți mixte³¹.

Toate datele și cifrele ca cele oferite mai sus, și lor li s-ar putea adăuga altele privind colaborarea cu unele state din Asia precum Iran, India, Pakistan, Sri Lanka, Filipine etc.³², reflectă consecvența cu care România acționează pentru adîncirea legăturilor economice cu țările în curs de dezvoltare, considerînd că intensificarea colaborării reciproce între aceste țări, alături de efortul propriu, de asistența externă și de lărgirea relațiilor cu celelalte state, reprezintă unul din factorii de bază ai accelerării dezvoltării lor social-economice, ai edificării unei noi ordini internaționale.

Nu pot fi subestimate, în același timp, nici legăturile tot mai numeroase dintre statul nostru și Asia, Africa și America Latină în cele mai diferite domenii ale vieții spirituale. Expresii concrete ale prezenței românești în circuitul mondial al schimburilor de valori culturale le constituie dezvoltarea raporturilor culturale, legăturile instituțiilor românești cu profil cultural-științific și educativ cu instituții similare din diverse țări, traducerea și editarea unor lucrări reprezentative ale literaturii universale, organizarea de expoziții de artă și turnee artistice, prezentarea reciprocă de piese și filme străine, prezența oamenilor de cultură și artă români la manifestări internaționale precum și prezența pe scenele românești a numeroase formațiuni artistice de peste hotare³³. „Considerăm — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu, tocmai referindu-se la aspectele calitativ noi ale relațiilor cu popoarele din Asia, Africa și America Latină și

³⁰ Gh. Burlacu, *Domenii vaste ale prieteniei și colaborării dintre România și țările Americii Latine*, în „Lumea”, nr. 33/1978, p. 12—13.

³¹ Dintre obiectivele ridicate de țara noastră în comun cu țările arabe, menționăm : uzina El Mex (Egipt) — cea mai mare întreprindere de produse sodice din Africa și Orientul Mijlociu ; rafinăria de la Banias (Siria) cu o capacitate de prelucrare de 6 milioane tone țifci (circa jumătate din producția de petrol a țării), complexele de extragere și preparare a fosfaților de la M'Rata (Tunisia), Hamrawein (Egipt) și Homs (Siria), barajul de pe riul K'Sob (Algeria), portul Nador (Maroc) — cel mai mare port marocan la Mediterana, complexul de irigații Rakka din bazinul mijlociu al Eufratului (Siria), rafinăria de la Zarka și o conductă petrolieră (Iordania), fabrică de ciment, șosele moderne și școli (Irak), blocuri de locuințe și șosele (Libia), clădirea parlamentului și o filatură de bumbac (Sudan) etc. (Vezi Nicolae N. Lupu, *Extinderea relațiilor cu țările în curs de dezvoltare — o trăsătură esențială a politicii externe a României socialiste. Simboluri ale prieteniei și solidarității româno-arabe*, în, „Scînteia”, 2 iulie 1977).

³² Ilie Șerbănescu, *art. cit.*, p. 21 ; vezi și C. Ionescu, *art. cit.*, p. 4.

³³ Pentru aspecte concrete și diverse privind prezența creațiilor spirituale românești în circuitul mondial de valori și importanța acestora pentru stringerea legăturilor dintre popoare, vezi Mircea Malița, *Cultura română în dialog cu lumea*, în „Lumea”, nr. 35/1978, p. 14—15 ; Miu Dobrescu, *Creația spiritualității românești în dialog cu lumea*, în „Lumea”, nr. 1/1979, p. 21—22 ; Crăciun Ionescu, *Schimbul de idei și informații*, în „Lumea”, nr. 15/1978, p. 6—7.

la caracterul lor reciproc avantajos — că promovarea în continuare a cooperării economice, a asistenței tehnice și a pregătirii de specialiști constituie o formă directă și importantă de contribuție a României la ajutoarea țărilor în curs de dezvoltare. Este o datorie politică și morală, pe care o avem, în calitate de comuniști, de stat socialist, de a ne aduce această contribuție. La rindul său, și România primește, în acest cadru, sprijin din partea acestor țări. Prin lărgirea continuă a cooperării se crează un larg sistem de întrajutorare reciproc avantajoasă între țările noastre, care constituie expresia solidarității în lupta comună pentru dezvoltarea economico-socială independentă a fiecărui popor, pentru promovarea unei politici noi în lume, de egalitate și respect între națiuni, de deplină echitate, pentru abolirea politicii imperialiste de dominație și asuprire”³⁴.

Un rol esențial în amplificarea relațiilor României cu țările în curs de dezvoltare au înțelegerea la nivel înalt încheiate de președintele Nicolae Ceaușescu cu prilejul vizitelor întreprinse în numeroase țări din Asia, Africa și America Latină ca și al vizitelor pe care conducătorii diferitelor state din cele trei continente le-au întreprins în România³⁵. Reprezentând o prestigioasă manifestare a politicii externe a partidului și statului nostru, aceste vizite au fixat solid bazele extinderii și diversificării conlucrării pe toate planurile, prilejuind încheierea unui mare număr de documente comune, tratate de prietenie și colaborare, declarații solemne,

³⁴ Nicolae Ceaușescu, *Expunere la ședința activului central de partid și de stat* — 3 august 1978 —, în „Scinteia”, 4 august 1978.

³⁵ Iată câteva lucrări în care sînt surprinse aceste momente istorice din politica externă a României: *Prietenie, colaborare, solidaritate — Vizita tovarășului Nicolae Ceaușescu, secretar general al Partidului Comunist Român, președintelui Consiliului de Stat al Republicii Socialiste România, în unele țări africane (7—11 decembrie 1970 și 11 martie — 6 aprilie 1972)*, Edit. politică, București, 1972, 556 p.; *Pentru colaborare și înțelegere reciprocă. Momente semnificative ale relațiilor României cu state din Asia și cu Australia. Contacte la nivel înalt, convorbiri bilaterale, documente de stat, cuvîntări, interviuri (iulie 1965—ianuarie 1973)*, Edit. politică, București, 1973, 598 p.; *Eveniment de importanță istorică în relațiile româno-latino-americane. Vizita oficială a tovarășului Nicolae Ceaușescu, secretar general al Partidului Comunist Român, președintelui Consiliului de Stat al Republicii Socialiste România în unele țări din America Latină (29 august — 30 septembrie 1973, 5—8 martie 1974)*, Edit. politică, București, 1974, 686 p.; *Vizita președintelui Nicolae Ceaușescu în unele țări africane (Republica Senegal, Regatul Maroc (septembrie 1973), Republica Algeriană Democratică și Populară (decembrie 1973), Republica Liberia, Republica Guineea (martie 1974)*, Edit. politică, București, 1974, 234 p.; *Sub auspiciile înțelegerii și cooperării internaționale — Vizita tovarășului Nicolae Ceaușescu, secretar general al Partidului Comunist Român, președintele Republicii Socialiste România, în Libia, Liban, Siria și Irak (12—21 februarie 1974)*, Edit. politică, București, 1974, 254 p.; *Pentru prietenie, înțelegere și colaborare. Vizita oficială a președintelui Nicolae Ceaușescu în Japonia, Filipine, Pakistan, Jordania și Tunisia. Vizita de prietenie a președintelui Nicolae Ceaușescu în Republica Arabă Siriană și în Republica Arabă Egipt*, Edit. politică, București, 1975, 516 p.; *Solile de pace și colaborare. Vizita oficială de prietenie a președintelui Nicolae Ceaușescu și a tovarășei Elena Ceaușescu în Republica Federativă a Braziliei și în Statele Unite Mexicane. Întîlniri și convorbiri ale președintelui Nicolae Ceaușescu cu președintele Republicii Senegal, L.S. Senghor, cu președintele Republicii Venezuela, Carlos Andres Peres*, Edit. Politică, București, 1975, 340 p.; *Pentru semnificația deosebită a ultimelor vizite oficiale de prietenie întreprinse de președintele Nicolae Ceaușescu în unele țări africane — Jamahiriya Arabă Libiană Populară Socialistă, Republica Gaboneză, Republica Populară Angola, Republica Zambia, Republica Populară Mozambic, Republica Burundi și Republica Democratică Sudan precum și a vizitei de prietenie în Republica Arabă Egipt — în perioada 8—25 aprilie 1979, vezi Hotărîrea Comitetului Politic Executiv al Comitetului Central al Partidului Comunist Român cu privire la vizitele oficiale de prietenie ale tovarășului Nicolae Ceaușescu în unele țări din Africa*, în „Scinteia”, 28 aprilie 1979.

acorduri de colaborare economică, culturală, tehnico-științifică etc. Totodată, aceste vizite au semnat o contribuție de preț la procesul de cunoaștere și destindere, la practicarea coexistenței pașnice între țări cu regimuri social-politice diferite, la afirmarea unui tip nou, democratic, de relații internaționale, ele conturând un adevărat cod de conduită în viața internațională.

Din anul 1965 și pînă în vara anului 1979, tovarășul Nicolae Ceaușescu a efectuat circa 120 de vizite de prietenie în peste 80 de țări ale lumii; a avut întâlniri și convorbiri la București și în alte capitale, cu șefi de stat și guvern din circa 100 de țări ale lumii³⁶. O bună parte din aceste vizite au fost efectuate în țări din America Latină sau în tinere state independente din Asia și Africa. Astfel, în perioada 1965—1977 — președintele României a vizitat 36 de țări în curs de dezvoltare din cele trei continente și în aceeași perioadă 33 de șefi de state sau de guverne din Asia, Africa și America Latină au întreprins vizite oficiale în țara noastră³⁷.

Atenția și preocuparea deosebită acordate raporturilor cu state din zonele subdezvoltării este atestată și de faptul că în perioada 1965—1978, tovarășul Nicolae Ceaușescu a efectuat 34 de vizite oficiale, inclusiv întâlniri prietenești, în 25 de țări nealiniat; în mod similar, șefi de state sau guverne din 34 de țări nealiniat au efectuat 52 de vizite în România și au avut convorbiri cu președintele țării noastre³⁸.

În cursul anului 1978, au făcut vizite oficiale în România cinci șefi de state din țări în curs de dezvoltare (Republica Arabă Egipt, Iran, Republica Federală Nigeria, Republica Populară Bangladesh, Etiopia) și o vizită particulară — președintele Republicii Democratice Madagascar — toți acei conducători fiind primiți cordial de președintele Nicolae Ceaușescu cu care au avut convorbiri pe probleme bilaterale sau ale vieții internaționale. De asemenea, ne-au vizitat țara, întâlnindu-se cu președintele României, personalități marcante, cu funcții de conducere în aparatul de stat, din Malaya, Egipt, R.P. Congo, Siria, Argentina și Ghana³⁹.

Evoluția ascendentă a raporturilor bilaterale este dublată de colaborarea și conlucrarea largă dintre România și țările în curs de dezvoltare pe plan internațional, în lupta comună pentru soluționarea democratică, în interesul popoarelor, a păcii și a progresului, a problemelor fundamentale ale contemporaneității. În cadrul diferitelor organizații internaționale, la „Grupul celor 77”, în mișcarea de realiniere, la O.N.U. și în cadrul organismelor sale specializate, cu prilejul diferitelor reuniuni și conferințe internaționale, România a venit cu inițiative, propuneri, programe de

³⁶ „Scnteia”, 30 iunie 1979.

³⁷ Pentru frecvența și semnificația acestor vizite vezi și Ion Barac, *România și țările în curs de dezvoltare*, în „Revista română de studii internaționale”, anul XI, nr. 1 (35), 1977, p. 62. Pînă în primăvara anului 1976 — pentru a oferi doar un exemplu — în urma vizitelor președintelui României și a întâlnirilor de la București cu șefii unui mare număr de țări prietene au fost semnate 70 de acorduri și înțelegeri, la nivel guvernamental, de colaborare economică cu țări în curs de dezvoltare: 26 cu țări africane, 21 cu țări arabe, 12 cu țări latino-americane, 11 cu țări asiatice („Scnteia”, 3 martie 1976). Pentru rezultatele fructuoase ale vizitei tovarășului Nicolae Ceaușescu în unele țări africane, în luna aprilie 1979, vezi „Scnteia”, 27 aprilie 1979.

³⁸ Nicolae Călina, *Relațiile României cu țările nealiniat*, în „Revista română de studii internaționale”, anul XIII, nr. 2 (44), 1979, p. 183—184.

³⁹ „Lumea”, nr. 1/1979, p. 8—20.

acțiune la care s-au alăturat alte țări în curs de dezvoltare, după cum la diverse documente, rezoluții, puncte de vedere ale acestora din urmă, România socialistă a devenit coautoare. Terenul fertil și vast de conlucrări și „întâlnire” între țara noastră și cele trei continente l-au constituit probleme de importanță, stringența și notorietatea celor care se numesc edificarea noii ordini internaționale, înfăptuirea dezarmării, rezolvarea pe cale pașnică, politică, a conflictelor din diferite zone ale lumii, lichidarea colonialismului și a neocolonialismului, a politicii rasiste și de apartheid, eliminarea politicii imperialiste de forță și dictat, democratizarea raporturilor interstatale, creșterea rolului O.N.U., întărirea păcii și a securității, a cursului spre destindere. Aceeași arie largă de conlucrare activă în diferite organisme cu caracter internațional a circumscris și vizează încă și în prezent restabilirea și respectarea suveranității depline a statelor asupra resurselor naturale, așezarea relațiilor interstatale pe temelia solidă a principiilor și normelor dreptului internațional, a independenței și egalității în drepturi, a respectării personalității fiecărui popor, eliminarea restricțiilor, a barierelor din calea conlucrării pașnice, fructuoase dintre națiuni, adâncirea colaborării între state ca mijloc de cunoaștere și de accelerare a dezvoltării lor social-economice, accesul liber, nestingherit, al tuturor statelor la cuceririle revoluției tehnico-științifice contemporane, facilitarea transferului de tehnologie spre țările în curs de dezvoltare și sporirea asistenței financiare pentru acestea din urmă etc.⁴⁰ Ca rezultat a conjugării eforturilor tuturor țărilor în curs de dezvoltare, inclusiv România, au fost adoptate Carta drepturilor și îndatoririlor economice ale statelor, Declarația și Programul de acțiune privind noua ordine economică internațională, au fost convocate sesiuni speciale ale O.N.U. privind noua ordine și dezarmarea, a fost sensibilizată și antrenată mai mult opinia publică internațională în legătură cu consecințele nefaste ale focarelor de tensiune și conflict și cu necesitatea lichidării lor.

Solidaritatea cu țările în curs de dezvoltare își găsește materializarea și în participarea României la mișcările instituționalizate ale acestor țări, respectiv la „Grupul celor 77”⁴¹ și la mișcarea de realiniere⁴². Primirea în unanimitate a României ca membru al „Grupului celor 77” la conferința de la Manila, din februarie 1976⁴³, este o expresie elocventă a raporturilor de solidaritate și cooperare existente între țara noastră și țările în curs de dezvoltare, semnificând, totodată, o recunoaștere a justeții politicii noastre externe, a consecvenței și fermității cu care statul român acționează pentru afirmarea dreptului tuturor popoarelor la libertate și independență, pentru afirmarea unei politici noi pe arena mondială⁴⁴.

⁴⁰ V. Buciu; *art. cit.*, p. 19; Ion Barac, *art. cit.*, p. 63–65.

⁴¹ Ilie Ștefănescu și Ilie Olteanu, *Grupul celor 77 — tendințe și semnificații (documentar)*, Edit. politică, București, 1978, 71 p.

⁴² Vezi vol. *Mișcarea de realiniere*, Edit. politică, București, 1978, 342 p.; G. Sprințeroiu, D. Topor, *Mișcarea țărilor nealinierte (documentar)*, Edit. politică, București, 1976, 127 p.

⁴³ Ședința Comitetului Politic Executiv al Comitetului Central al P.C.R., în „Scnteia”, 13 februarie 1976; *Pe calea adâncirii continue a relațiilor de solidaritate și cooperare dintre România și țările în curs de dezvoltare. România — membră a „Grupului celor 77”*, în „Scnteia”, 14 februarie 1976; Ion Barac, *art. cit.*, p. 65–68.

⁴⁴ Constantin Florea, *Principiile fundamentale ale politicii externe a Republicii Socialiste România*, în „Era socialistă”, nr. 6/1976, p. 32.

După ce fusese invitată la lucrările conferinței ministeriale a țărilor nealiniat (Lima, august 1975)⁴⁵, România a dobândit statutul de invitat permanent al acestei mișcări, printr-o hotărâre adoptată prin consens, la Conferința la nivel înalt a nealiniatilor de la Colombo din august 1976⁴⁶. Statul român dezvoltă relații largi cu țările nealiniat — în majoritatea lor țări în curs de dezvoltare, țări mici sau mijlocii —, pornind de la faptul că ele reprezintă o forță de seamă în lupta împotriva imperialismului și a hegemonismului, pentru pace și coexistență pașnică activă, sînt profund interesate în promovarea unei politici noi de deplină egalitate și echitate, în apărarea independenței și suveranității naționale, acționează ca un factor de democratizare a relațiilor internaționale, se afirmă tot mai puternic în soluționarea marilor probleme ale contemporaneității, în lupta pentru progres politic, economic și social în lume. Tocmai avînd în vedere acest rol important al mișcării de nealinie, România⁴⁷ apreciază că este necesar să se facă totul pentru prevenirea sau extinderea unor stări conflictuale sau tensionale dintre ele, pentru evitarea divergențelor dintre ele, depășirea sau rezolvarea celor existente, pentru întărirea continuă a unității lor⁴⁸. „Dacă își vor întări tot mai mult solidaritatea și colaborarea — sublinia președintele României socialiste — aceste state pot să aibă un rol de seamă în soluționarea problemelor complexe, cum sînt noua ordine economică, dezarmarea, instaurarea unor relații democratice în lume”⁴⁹.

Desigur, cum este și firesc, există o mare diversitate de condiții și situații în Asia, Africa și America Latină sub raportul așezării geografice și a mărimii statelor, a gradului de înzestrare cu bogății și de dezvoltare, a potențialului economic și a factorului demografic, a momentului eliberării, a peisajului social economic și al regimurilor politice. Dar dincolo de aceste deosebiri, trebuie avut în vedere statutul lor de țări subdezvoltate, sau în curs de dezvoltare, preocuparea comună a majorității acestor state, a popoarelor respective, pentru eliminarea consecințelor nefaste ale dominației coloniale și neocoloniale, pentru ruperea lanțurilor subdezvoltării, pentru o politică independentă pe plan internațional, pentru o eliberare deplină, reală, autentică. Noua fază, calitativ superioară a luptei lor, eforturile pentru întărirea independenței economice și politice, reprezintă o continuare firească a acțiunii de combatere a colonialismului și imperialismului, o continuare a luptei de eliberare națională, iar dezideratul atît de presant, de actual, al consolidării independenței naționale a tuturor statelor trebuie legat și de tendințele spre reîmpărțirea zonelor de influență care afectează, înainte de toate, fostele teritorii coloniale sau dependente.

⁴⁵ Ședința Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R., în „Scinteia” 26 august 1975.

⁴⁶ Ședința Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R., în „Scinteia”, 30 septembrie 1976; vezi și Ion Mielcioiu, *Conferința de la Colombo a șefilor de stat sau guvern ai țărilor nealiniat. Participarea României*, în „Revista română de studii internaționale”, anul XI, nr. 1 (35), 1977, p. 69—84.

⁴⁷ Nicolae Ceaușescu, *Raport la Conferința Națională a Partidului Comunist Român (7—9 decembrie 1977)*, Edit. politică, București, 1977, p. 85.

⁴⁸ Vezi *Mișcarea de nealinie, capitolul al VIII-lea — România și mișcarea de nealinie*, p. 202—215 ca și *Extrase din documente românești de partid și de stat*, din același volum, p. 219—235.

⁴⁹ Nicolae Ceaușescu, *Expunere la ședința activului central de partid și de stat*, 3 august 1978, p. 19.

Având în vedere aceste realități, Partidul Comunist Român consideră că este necesară creșterea și întărirea solidarității cu lupta popoarelor din Asia, Africa și America Latină : „Mișcarea revoluționară, țările socialiste, partidele comuniste și muncitorești, inclusiv din țările capitaliste dezvoltate — sublinia secretarul general al partidului — trebuie să considere ca una din obligațiile lor internaționale centrale sprijinirea activă a luptei pentru apărarea independenței naționale a popoarelor. Datoria lor este să-și unească forțele cu mișcarea de eliberare națională, cu lupta popoarelor pentru apărarea libertății și suveranității, a dreptului lor sacru de a fi deplin stăpîne pe bogățiile naționale, de a-și hotărî soarta așa cum vor, fără niciun amestec din afară. În acest fel, mișcarea revoluționară, partidele comuniste, țările socialiste vor juca, într-adevăr, un rol important în viața internațională, își vor spori contribuția la îndeplinirea idealurilor înaintate ale popoarelor, la dezvoltarea progresistă a societății umane” *.

În concepția partidului și statului nostru, o importanță fundamentală pentru progresul economico-social mai rapid al țărilor în curs de dezvoltare o are atît întărirea colaborării și solidarității dintre acestea, cît și consolidarea unității tuturor forțelor naționale în vederea apărării ferme a independenței și suveranității, a realizării de noi reforme democratice, a concentrării resurselor și energiilor popoarelor respective pentru dezvoltarea forțelor de producție și ridicarea nivelului de trai. Dar în afara mobilizării și valorificării propriilor resurse umane și materiale, o mare importanță pentru înlăturarea marilor decalaje dintre state, pentru lichidarea rămîinerii în urmă, a subdezvoltării, o are făurirea unei noi ordini economice internaționale, termen care, ca și practica traducerii ei în fapt, ciștigă greu drept de cetățenie, și care, în concepția noastră, echivalează cu o adevărată revoluție în sfera relațiilor internaționale. Noua ordine trebuie să garanteze promovarea unei colaborări internaționale echitabile, respectarea drepturilor fiecărui popor de a-și făuri de sine stătător destinul, accesul larg al țărilor rămase în urmă la cuceririle științei și tehnicii înaintate.

În condițiile în care viața internațională străbate o perioadă de o complexitate deosebită, România socialistă se pronunță, în mod hotărît, pentru soluționarea pe cale politică, prin tratative între toate statele interesate, a problemelor litigioase, a stărilor de tensiune și încordare.

În acest sens, România susține, în mod consecvent, că este necesar să se intensifice eforturile pentru rezolvarea politică, a situației din Cipru, pe baza respectării independenței, suveranității, a nealinerii și a integrității sale teritoriale, a retragerii trupelor străine din insulă, asigurîndu-se conviețuirea pașnică a celor două comunități din insulă — cipriotă-greacă și cipriotă-turcă — ceea ce ar permite angajarea întregii populații din țară pe calea dezvoltării economice și sociale⁵⁰. Se știe că România socialistă, președintele Nicolae Ceaușescu, au salutată înțelegerile interciproate la nivel înalt, din luna mai 1979, pe baza cărora se desfășoară actualmente convorbirile intercomunitare între președintele Spyros Kyprianou și liderul comunității turce, Rauf Denktaş⁵¹. Poziția țării noastre a fost re-

* Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, vol. 16, p. 532.

⁵⁰ Ștefan Andrei, *România în viața internațională — o politică dinamică, principială, constructivă*, în „Lumea”, nr. 35/1978, p. 10.

⁵¹ „Lumea”, nr. 26/26 iunie 1979, p. 2—3.

afirmată de tovarășul Nicolae Ceaușescu cu ocazia vizitei pe care președintele Republicii Cipru a făcut-o în România, în luna iunie 1979⁵², când, reluând ideea referitoare la necesitatea rezolvării pașnice a situației, pe baza asigurării independenței, neutralității și integrității Ciprului, a conviețuirii pașnice dintre cele două comunități, președintele României a exprimat urări ca negocierile intercomunitare să se desfășoare cu succes și să ducă la înțelegeri corespunzătoare, reciproc acceptabile, aceasta corespunzând atât intereselor vitale ale poporului cipriot cât și cauzei colaborării și păcii în zona Mediteranei, în Balcani și în întreaga Europă⁵³.

În actuala situație din Orientul Mijlociu, România se pronunță pentru a se acționa în vederea unei soluționări globale a conflictului, care să ducă la realizarea unei păci juste și durabile, prin retragerea Israelului din toate teritoriile arabe ocupate în urma războiului din 1967, rezolvarea problemei poporului palestinian pe baza dreptului său la autodeterminare — inclusiv la constituirea unui stat palestinian independent —, asigurarea independenței și integrității teritoriale a tuturor statelor din această zonă. După părerea noastră, o deosebită importanță pentru înfăptuirea unei păci globale ar avea organizarea unei Conferințe internaționale — sub egida și cu participarea activă a Organizației Națiunilor Unite, la care să ia parte toate țările interesate, inclusiv reprezentanții autentici ai poporului palestinian — Organizația pentru Eliberarea Palestinei — precum și cei doi copreședinți ai Conferinței de la Geneva⁵⁴.

Rezolvarea a numeroase și grave probleme cu care se confruntă continentul african — și din care menționăm doar asigurarea hranei, a locuințelor, a locurilor de muncă, eradicarea analfabetismului și dezvoltarea învățământului — presupun concentrarea eforturilor în direcția creării și consolidării unității tuturor forțelor naționale, întărirea colaborării și a solidarității între toate popoarele Africii. Subliniem caracterul imperativ al acestor deziderate și în legătură cu unele fenomene negative din viața internațională care pot pune serios în pericol opera de progres a Africii, și anume intensificarea contradicțiilor internaționale, creșterea luptei pentru zone de influență și dominație între diferite state sau grupări de state. Acestea încearcă să utilizeze și unele situații complicate rămase din vremea dominației coloniale, să întrețină și să alimenteze diferende tribale, etnice, religioase, lingvistice sau teritoriale. Ca rezultat al acestei stări de lucruri — restanțe ale istoriei, moștenire a dominației imperialiste străine sau amestec din afară — pe continentul african au avut loc ciocniri armate, se menține pericolul unor confruntări, a sporit vizibil imixtiunea străină, ofertele de așa-zise „ajutoare militare” devin tot mai numeroase. Credincioasă politiciii sale internaționaliste, pașnice, de prietenie față de popoarele africane, România socialistă, Partidul Comunist

⁵² I. Madoșa, *Rezultatele rodnice ale dialogului româno-cipriot la nivel înalt*, în „Lumea”, nr. 27/1979, p. 2—4.

⁵³ Nicolae Ceaușescu, *Toast rostit la dineul oficial oferit în onoarea președintelui Spyros Kyprianou*, în „Scnteia”, 26 iunie 1979.

⁵⁴ Nicolae Ceaușescu, *Cuvntare la Marea adunare populară consacrată zilei de 1 Mai (30 aprilie 1979)*, Edit. politică, București, 1979, p. 29. Pentru poziția consecventă, principială a României în soluționarea problemelor din Orientul Mijlociu, vezi Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, vol. 9, p. 663—665; vol. 10, p. 274—275; 504—505; vol. 13, p. 193—194; vol. 14, p. 190, 366—367; vol. 15, p. 319—320.

Român sînt de părere că aceste situații de încordare și stări conflictuale sînt de natură să pună în pericol independența țărilor de pe continent, dezvoltarea liberă și progresul lor social-economic, deturneză atenția țărilor respective de la preocupările fundamentale, împovărează economia lor prin alocarea unei părți însemnate din venitul național pentru scopuri militare; totodată, aceste „războaie locale” provoacă mari pagube materiale și jertfe umane, iar „ajutoarele militare” deschid calea pătrunderii unor influențe din afară, generează sau pot naște noi conflicte care periclitează pacea în zonă și securitatea internațională, în general. Iată de ce România socialistă, Partidul nostru s-au pronunțat și se pronunță ferm pentru soluționarea tuturor problemelor africane de către africani înșiși, excluzîndu-se orice intervenție — militară sau de altă natură — din afară ⁵⁵.

Evident, există — cum este și firesc — o mare diversitate de situații pe continentul african, sub raportul așezării geografice, a reliefului și a climei, a mărimii teritoriului și a gradului de înzestrare cu bogății, a factorului demografic, a formelor și metodelor dominației străine și a duratei acesteia, a momentului eliberării, a peisajului etnic, religios și cultural, și gradului de rezolvare și, de asemenea, a regimului politic. Statele africane manifestă diferite opțiuni privind căile emancipării lor economico-sociale, unele dintre ele orientîndu-se ferm spre organizarea societății pe baze socialiste. Pornindu-se de la această realitate, se încearcă o tipologizare, uneori foarte detaliată și rigidă, subiectivă ori arbitrară, a țărilor africane în țări progresiste și țări neprogresiste, conservatoare, împărțire care vizează, între alte scopuri, și acela de a promova relații selective cu ele, de a le atrage de partea unor grupuri de țări sau a altora. În concepția Partidului Comunist Român, această tendință de împărțire este greșită, deoarece — așa cum precizează tovarășul Nicolae Ceaușescu — trebuie avut în vedere că „aproape toate țările africane sînt slab dezvoltate, se află în faza constituirii și consolidării statelor naționale independente, a formării ca națiuni de sine-stătătoare, care luptă pentru făurirea bazei economice a societății și realizarea de reforme sociale, în interesul propășirii lor libere și independente. De aceea, pe prim plan trebuie pusă acum nu împărțirea acestor țări după opțiunile lor de viitor, ci întărirea solidarității în lichidarea completă a dominației imperialiste și colonialiste, în consolidarea independenței naționale, în dezvoltarea unei economii proprii, de sine-stătătoare — factori esențiali pentru progresul și propășirea acestor state, pentru pace” ⁵⁶.

Este cunoscut faptul — validat, confirmat de realitatea istorică a procesului decolonizării — că eliberarea națională a fost, înainte de toate, rodul luptei îndelungate și eroice desfășurate de către fiecare popor. Dar opera de înlăturare a jugului colonial străin s-a desfășurat într-un anumit context internațional, fiind sprijinită de toate forțele progresiste, democratice, antiimperialiste ale contemporaneității, ale căror rînduri ca pondere numerică și putere de acțiune și influențare — drept element calitativ —

⁵⁵ Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, vol. 15, p. 321, 626—627; vol. 16, p. 274—275, 457—458; vezi și cuvîntări rostite de tovarășul Nicolae Ceaușescu cu ocazia vizitei efectuate în unele țări africane, în luna aprilie 1979, în „Scînteia”, 11 aprilie 1979; „Scînteia”, 19 aprilie 1979; „Scînteia”, 20 aprilie 1979.

⁵⁶ Nicolae Ceaușescu, *Expunere la ședința activului central de partid și de stat — 3 august 1978*, în *op. cit.*, vol. 16, p. 526.

au crescut considerabil. Între aceste forțe s-au numărat și România socialistă, Partidul Comunist Român, a căror solidaritate activă, militantă nu este doar o „prezență” contemporană, adică manifestată doar în zilele noastre, așa cum am încercat să demonstrăm succint în paginile anterioare. Este știut că partidul și statul nostru, urmărind cu interes și simpatie desfășurarea mișcărilor de emancipare națională, amplexarea lor crescândă, au salutat cu căldură și bucurie apariția fiecărui nou stat pe mapamond, au stabilit cu ele relații diplomatice imediat după proclamarea independenței, și-au adus contribuția la recunoașterea noilor state pe plan internațional, au sprijinit primirea lor ca membre ale Organizației Națiunilor Unite⁵⁷. În același timp, România s-a pronunțat în permanență pentru abolirea totală a colonialismului, a oricăror practici și forme de asuprire și dictat, contra politicii rasiste și de apartheid⁵⁸, pentru afirmarea deplină a dreptului tuturor națiunilor și popoarelor la autodeterminare, a acționat — oferind prime exemple în această privință — pentru ca O.N.U. să recunoască diferitelor mișcări de eliberare calitatea de reprezentante legitime, autentice, ale popoarelor respective⁵⁹.

O expresie semnificativă și concretă a sprijinului pe care poporul român înțelege să-l acorde mișcării antiimperialiste, luptei împotriva colonialismului și a neocolonialismului a constituit-o hotărârea adoptată în 1971 de Comitetul Politic Executiv al Comitetului Central al Partidului Comunist Român privind instituirea fondului de solidaritate și de sprijinire a tinerelor state independente, a țărilor în curs de dezvoltare. Această hotărâre a fost primită cu deplină aprobare de către oamenii muncii, de întregul popor, ea constituind un act politic de mare însemnătate, deoarece implică o modalitate în plus de atragere a națiunii române la sprijinirea efectivă a luptei popoarelor pentru libertate și independență națională⁶⁰.

În condițiile în care, și în acest deceniu al secolului nostru, mai persistă încă vestigiile ale colonialismului, zone încă neeliberate, România socialistă, Partidul Comunist Român cultivă și adâncește raporturile de colaborare și solidaritate cu mișcările de eliberare națională, acordă, ca și până acum, sprijin politic, diplomatic, material și moral luptei popoarelor asuprite, pentru încheierea cu succes și într-un termen cât mai scurt a operei de eliberare, pentru crearea condițiilor afirmării lor libere și independente, pentru unitatea de acțiune a tuturor forțelor naționale, patriotice în lupta pentru decolonizare⁶¹. Exemplele pe care le oferim mai jos — oglindind specificul diferitelor situații sub care s-a prezentat sau se prezintă lupta — oferă tot atâtea mărturii ale consecvenței cu care — dincolo de timp și spațiu — am înțeles să ne plasăm de partea celor asupriți și aflați pe baricadele mișcărilor pentru libertate și progres.

⁵⁷ Constantin Botoran, Gheorghe Unc, *op. cit.*, p. 209 și urm.

⁵⁸ Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, vol. 5, p. 163.

⁵⁹ Dr. Victor Ducelescu, *România la Organizația Națiunilor Unite*, Edit. politică, București, 1978, p. 39—46.

⁶⁰ Gheorghe Dragoș, Aurel Zamfirescu, *Soldaritatea și colaborarea internațională a Partidului Comunist Român cu partidele comuniste și muncitorești, cu partidele socialiste și democratice, cu forțele progresiste, revoluționare, antiimperialiste din întreaga lume*, în „Probleme internaționale” (Agendă), Edit. politică, București, 1976, p. 148.

⁶¹ Constantin Vasîlu, *Soldaritatea internațională a Partidului Comunist Român cu partidele frățești în „Era socialistă”*, nr. 10/1975, p. 32.

România socialistă și Partidul Comunist Român au manifestat o profundă solidaritate cu lupta dreaptă, eroică, a popoarelor vietnamez, laoțian și campuchian pentru libertate și independență, pentru democrație și progres social, pentru respectarea integrității teritoriale și a unității naționale, pentru asigurarea condițiilor ca popoarele respective să-și poată decide singure soarta, potrivit voinței și intereselor lor, fără nici un amestec din afară. Condamnind războiul agresiv imperialist desfășurat multă vreme în Peninsula Indochinei, cerind încetarea sprijinului pentru guverne marionete trădătoare, detestate de popor, ca și curmarea acțiunilor militare și retragerea neîntârziată și necondiționată a trupelor străine din această regiune, comuniștii români, întregul nostru popor, au acordat — în același timp — sprijin material, politic, diplomatic și moral popoarelor din Vietnam, Campuchia și Laos împotriva agresiunii imperialiste, pentru apărarea ființei naționale și a dreptului la o viață liberă și independentă⁶². Partidul Comunist Român și România socialistă au salutat cu bucurie victoriile istorice obținute de popoarele vietnamez, campuchian și laoțian în anul 1975, urindu-le să obțină, în viitor, succese pe calea socialismului, a propășirii social-economice, a lichidării rănilor războiului și a stării de subdezvoltare, a creării unui climat de stabilitate, pace și concurență între toate țările din Peninsula Indochinei, pe baza egalității în drepturi, a stimei și a avantajului reciproc, a respectării independenței și suveranității naționale, fără nici un amestec din afară. Subliniind că aceste victorii au fost, înainte de toate, rodul luptei eroice și îndelungate a acestor popoare — sub conducerea comuniștilor, a fronturilor lor de eliberare — demonstrându-se, o dată în plus, că nu există forță în stare să împiedice un popor să-și dobândească libertatea, să fie stăpîn pe destinele sale —, partidul nostru, secretarul său general, au arătat, de asemenea, că succesele raportate sînt și rezultatul solidarității și sprijinului activ acordat de țările socialiste, de alte țări și popoare, de toate forțele progresiste⁶³; se descoperă în această solidaritate internaționalistă largă un argument în plus pentru a se demonstra eficacitatea unității și a colaborării tuturor forțelor componente ale progresului istoric contemporan, necesitatea întăririi frontului mondial antiimperialist.

Partidul Comunist Român, poporul nostru — atît de greu încercat de-a lungul istoriei sale multisekulare — și-a manifestat permanent sprijinul activ față de lupta poporului palestinian pentru recunoașterea dreptului său la autodeterminare, pentru crearea condițiilor de natură să asigure poporului palestinian împlinirea aspirațiilor sale naționale, inclusiv dreptul de a-și construi un stat independent. Partidul și statul nostru recunosc Organizația pentru Eliberarea Palestinei drept singurul reprezentant legitim, autentic, al poporului palestinian⁶⁴.

De asemenea, comuniștii români, poporul nostru, au urmărit cu simpatie și admirație mișcările de eliberare națională ale popoarelor din fostele colonii portugheze — Angola, Mozambic, Guineea Bissau și Insulele

⁶² Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, vol. 5, p. 174; vol. 6, p. 121–122, 361; vol. 7, p. 437–438; vol. 12, p. 184–186, 272–274; vol. 14, p. 183.

⁶³ Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, vol. 11, p. 617–619; vol. 12, p. 229–300.

⁶⁴ Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, vol. 16, p. 22–29, 175–176, 161–162, 450–451; *idem*, *Cuvîntare la marea adunare populară consacrată zilei de 1 Mai (30 aprilie 1979)*, p. 29.

Capului Verde, Sao Tome și Principe —, au demascat exploatarea colonială portugheză și refuzul autorităților fasciste de la Lisabona de a acorda independența, printr-o politică războinică, represivă, contrară intereselor popoarelor respective și păcii în Africa, au fost alături de lupta lor grea și îndelungată dusă cu arma în mână, împotriva jugului colonial străin, acordându-le un sprijin substanțial, multilateral — moral, politico-diplomatic și material. De mai multe ori, lideri ai unora dintre aceste mișcări din țările menționate (Agostinho Neto, Samora Moises Machel, Amilcar Cabral) au făcut vizite în România ori au avut întilniri cu tovarășul Nicolae Ceaușescu pe pământ african ⁶⁵.

Încă înainte de apariția pe harta Africii a acestor noi state independente în anii 1973—1975 — apariție mult așteptată, drept corolar al luptei și care a fost salutată călduros de poporul român ⁶⁶ —, unele dintre mișcările din fostele colonii portugheze au avut reprezentanți la București, iar documentele semnate, de pildă cu Partidul African al Independenței din Guineea-Bissau și Insulele Capului Verde (PAIGC) sau cu Frontul de Eliberare din Mozambic (FRELIMO) în anii 1972—1973, au marcat consacarea lor ca subiecte ale dreptului internațional, ca reprezentante autentice, legitime, ale popoarelor respective ⁶⁷, fapt care — alături de celelalte forme de solidaritate — a ocazionat exprimarea în dese rânduri a celor mai alese sentimente de mulțumire, grațitudine față de poporul român, față de conducerea partidului nostru, de secretarul său general, tovarășul Nicolae Ceaușescu.

Profund atașată idealurilor de libertate și independență ale tuturor națiunilor, de luptă împotriva oricăror forme de asuprire și dominație, România socialistă condamnă energic politica de apartheid și discriminare rasială practică de regimurile minoritare albe de la Pretoria și Salisbury, regimuri care ignoră, violează și încalcă brutal drepturile omului, comit crime împotriva conștiinței și demnității umane; existența unor asemenea regimuri și a politicii lor criminale sînt apreciate ca un grav anacronism al epocii, în totală contradicție cu cerințele fundamentale ale progresului uman ⁶⁸, iar înlăturarea lor reprezintă un obiectiv de maximă actualitate, un imperativ care trebuie să unească și să întărească eforturile tuturor forțelor democratice, progresiste, de pretutindeni. Partidul și poporul nostru au acordat și acordă un consistent sprijin politic, diplomatic, material și moral mișcărilor de eliberare din sudul Africii, afirmînd în permanență solidaritatea lor activă cu lupta popoarelor din această

⁶⁵ În vol. *Prietenie, colaborare, solidaritate*, p. 529—534.

⁶⁶ Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, vol. 7, p. 207—208, 409—411; vol. 9, p. 995—996; vol. 12, p. 135—137, 298—299; 541—544.

⁶⁷ „Scinteia”, 1 mai 1977; Gheorghe Dragoș, Aurel Zamfirescu, *art. cit.*, p. 148—150; „Lumea”, nr. 51/1975, p. 20.

Iată ce a declarat Amilcar Cabral, liderul de atunci al PAIGC, în urma convorbirilor la cel mai înalt nivel avute la București, cu prilejul vizitei din iunie 1972: „... Este un act de recunoaștere a Partidului nostru, pe arena internațională. Este începutul unei dovezi concrete a personalității noastre juridice pe plan internațional; nu poți avea independență, dacă nu ai personalitate internațională” (*Partidul Comunist Român — detașament activ al marilor armate revoluționare internaționale*, vol. II, Edit. politică, București, 1973, p. 148).

⁶⁸ A. Bumbac, *Apartheidul — grav anacronism al lumii contemporane* în „Era socialistă”, nr. 8/1978, p. 50—53; *Anul internațional de luptă împotriva apartheidului*, în „Scinteia”, 26 martie 1978; *Apartheidul pe banca acuzării*, în „Scinteia”, 14 iulie 1978; *Dosarul apartheidului*, în „Lumea”, nr. 35/1977, p. 12—14.

zonă pentru libertate, independență, autodeterminare, exprimând, totodată, convingerea că, indiferent de piedicile pe care le ridică cercurile reacționare, coloniale și neocoloniale, popoarele din Namibia, Zimbabwe și Azania își vor realiza țelurile istorice fundamentale ⁶⁹.

În dese rânduri, atât la București cit și pe pământul Africii, tovarășul Nicolae Ceaușescu s-a întâlnit cu lideri ai mișcărilor de eliberare din Africa australă ⁷⁰, cum au fost și ultimele întâlniri din aprilie 1979 cu Sam Nujoma, președintele Organizației Poporului din Africa de Sud-Vest (SWAPO), cu Joshua Nkomo, președintele Uniunii Poporului African Zimbabwe (ZAPU), copreședinte al Frontului Patriotic Zimbabwe, cu Robert Mugabe, președintele Uniunii Naționale Africane Zimbabwe (ZANU), copreședinte al Frontului Patriotic Zimbabwe, cu Oliver Tambo, președintele Congresului Național African din Africa de Sud (ANC) ⁷¹.

De fiecare dată, inclusiv la ultimele întrevederi, conducătorii mișcărilor de eliberare au exprimat sentimente de recunoștință față de sprijinul politic, diplomatic și material acordat de România cauzei juste a poporului namibian, pentru autodeterminare, independență reală și lichidarea definitivă a dominației coloniale, față de politica de solidaritate a poporului român cu lupta poporului zimbabwe împotriva regimului de dominație și opresiune a lui Ian Smith și, de asemenea, au avut cuvinte de caldă apreciere pentru hotărârea României de a continua — ca și în celelalte cazuri — susținerea luptei populației majoritare din Africa de Sud pentru abolirea politicii de discriminare rasială și apartheid, pentru o viață liberă și independentă ⁷².

Militând pentru recunoașterea mișcărilor de eliberare din Africa de Sud pe plan internațional, pentru adoptarea unor sancțiuni severe contra regimurilor rasiste și respectarea lor riguroasă, România a participat la diferite reuniuni internaționale consacrate întăririi solidarității cu popoarele asuprite din sudul continentului african (Addis-Abeba — 1976, Lisboa — 1977, Lagos — 1978 etc.). Ea nu recunoaște declarația unilaterală a independenței Rhodesiei, declarată de guvernul Smith încă în 1965, recunoscând legitimitatea luptei poporului zimbabwe de a-și câștiga dreptul inalienabil la independență și întărind legăturile de prietenie și solidaritate cu Frontul Patriotic Zimbabwe. Este cunoscut, de asemenea, că România nu întreține relații diplomatice, consulare, economice sau comerciale cu autoritățile rasiste de la Pretoria și Salisbury, iar în cadrul O.N.U. a inițiat sau a participat, în calitate de coautor, la adoptarea a numeroase rezoluții și documente de condamnare a apartheidului și de eliminare a oricăror forme de discriminare rasială, de pregătire a deceniului de luptă

⁶⁹ Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, vol. 7, p. 207—208; vol. 13, p. 555; vol. 16, p. 188, 199, 238, 459, 526—527 etc.; *idem*, *Cuvîntarea la marea adunare populară consacrată zilei de 1 Mai (30 aprilie 1979)*, p. 24—25; *Hotărîrea Comitetului Politic Executiv al Comitetului Central al Partidului Comunist Român cu privire la viziunile oficiale de prietenie ale tovarășului Nicolae Ceaușescu în unele țări din Africa*, în „Scînteia”, 28 aprilie 1979; vezi și Grigore Geamănu, *România socialistă, promotoare activă a luptei împotriva colonialismului și neocolonialismului, împotriva politicii de apartheid și de discriminare rasială*, în „Revista română de studii internaționale”, anul XII, nr. 4 (42), 1978, p. 546—548.

⁷⁰ *Prietenie, colaborare, solidaritate*, p. 533—534.

⁷¹ „Scînteia”, 28 aprilie 1979.

⁷² *Ibidem*, 28 aprilie 1979; vezi în același sens „Lumea”, nr. 35/1978, p. 19; „Scînteia”, 1 mai 1977; „Lumea”, nr. 27/1979, p. 6; „Scînteia”, 24 iunie 1979.

contra rasismului, sprijinind — în același plan — propunerea de a se declara anul 1978 anul internațional de luptă contra apartheidului. În legătură cu Namibia ⁷³, România a condamnat și condamnă anexarea de către Republica Sud Africană a unui teritoriu cu statut internațional primit spre administrare — refuzînd cu încăpăținare să se conformeze rezoluțiilor O.N.U. privind încetarea ocupării ilegale a Namibiei și acordarea independenței acestei țări, ca și extinderea în acest teritoriu a practicilor inumane ale apartheidului. Totodată, România a fost prima țară din lume care a încheiat, în 1973, un document internațional cu SWAPO, ceea ce a reprezentat o contribuție importantă la recunoașterea sa pe arena mondială și a fost coautoare a rezoluțiilor O.N.U. prin care organizația condusă de Sam Nujoma a fost recunoscută drept singurul reprezentant autentic, legitim al poporului namibian; în plus, țara noastră a fost aleasă, din 1972, membră a Consiliului O.N.U. pentru Namibia — după ce votase pentru constituirea acestui organism — este și membră a Fondului O.N.U. pentru Namibia ⁷⁴. Partidul Comunist Român, secretarul său general, apreciază — așa cum se subliniază în mesajul adresat sesiunii speciale a Consiliului O.N.U. pentru Namibia că „în prezent, trebuie întărită solidaritatea internațională cu poporul namibian, care, concomitent cu activitatea politică și diplomatică, cu folosirea căii negocierilor și a sprijinului O.N.U., are dreptul inalienabil de a continua lupta, inclusiv lupta cu arma în mână, pînă la realizarea aspirațiilor sale sacre la libertate și independență” ⁷⁵.

Alături de forțele progresiste și democratice din întreaga lume, România socialistă condamnă acțiunile rasiștilor din Africa de Sud, din Rhodesia împotriva Mozambicului, Zambiei, Angolei și Botswanei, exprimîndu-și deplina solidaritate cu statele din prima linie. Ea consideră că este necesar ca întreaga comunitate internațională să acționeze cu mai multă hotărîre pentru a se pune capăt acestor acțiuni agresive, provocatoare, care pricinuesc atîtea daune materiale și pierderi umane ⁷⁶, și care, concomitent, reprezintă un pericol serios la adresa independenței și integrității statelor din zonă, a Africii, a păcii și securității internaționale, în general.

⁷³ Vezi *Mesajul președintelui Republicii Socialiste România, tovarășul Nicolae Ceaușescu, adresat sesiunii solemne a Consiliului O.N.U. pentru Namibia*, în „Scînteia”, 5 mai 1979. Pentru detalii în legătură cu sesiunea solemnă a Consiliului O.N.U. pentru Namibia — dedicată debutului Anului internațional de solidaritate cu poporul namibian vezi „Scînteia”, 5 mai 1979 și Dumitru Constantin, *Solidaritate cu lupta poporului namibian*, în „Lumea”, nr. 20/1979, p. 9.

⁷⁴ Pentru formele multiple pe care le îmbracă solidaritatea poporului român cu lupta popoarelor din Africa australă, mai vezi „Scînteia”, 1 mai 1977; Doina Topor, *Acțiuni ferme pentru lichidarea vestigiilor colonialismului*, în „România liberă”, 20 iulie 1978; Dumitru Constantin, *Solidaritate militantă cu lupta popoarelor din Africa australă pentru libertate și independență*, în „Lumea”, nr. 12/1978, p. 12—13; Dumitru Tănăsă, *România se pronunță ferm pentru abolirea politicilor de apartheid și discriminare rasială, pentru înfăptuirea dreptului la autodeterminare a popoarelor din Africa Australă*, în „Revista română de studii internaționale”, anul XII, nr. 3 (41), 1978, p. 387—389; *Simpozion dedicat luptei împotriva apartheidului și activităților desfășurate de România socialistă în această direcție*, în „Revista română de studii internaționale”, anul XII, nr. 4 (42), 1978, p. 546—552.

⁷⁵ „Scînteia”, 5 mai 1979.

⁷⁶ Dumitru Constantin, *Salisbury — Pretoria; concertare în politică agresivă*, în „Lumea”, nr. 14/1979, p. 28; *Ibidem*, nr. 17/1979, p. 9; „Scînteia”, 7 mai 1978.

Toți cei care cred în triumful cauzei sacre a eliberării și a dreptății — și există milioane de conștiințe fidele acestui nobil țel — nutresc speranța că intensificarea luptei fiecăruia și a tuturor popoarelor din sudul continentului — luptă aflată deja pe o treaptă calitativ superioară de dezvoltare prin angajarea puternică a acțiunii armate și conjugarea acesteia cu lupta politico-diplomatică —, realizarea și consolidarea unității mișcărilor de eliberare, a forțelor naționale progresiste, o largă mobilizare populară, de masă, cu manifestări de amploare, întărirea unității Africii în confruntarea cu regimurile rasiste, sporirea solidarității și a sprijinului internațional nu pot avea, mai devreme sau mai târziu, decât un singur deznodământ și anume eliberarea Africii de Sud de sub lanțurile apartheidului, ale dominației imperialiste și neocolonialiste.

Îndeplinindu-și îndatoririle față de clasa muncitoare, față de poporul român, acționând pe plan intern pentru înfăptuirea programului de dezvoltare a societății socialiste multilateral dezvoltate, Partidul Comunist Român militează, pe plan internațional, pentru întărirea colaborării și solidarității cu forțele comuniste și muncitorești socialiste sau social-democrate progresiste, democratice, patriotice, antiimperialiste, mișcări de eliberare națională, indiferent de țara sau continentul în care acestea își desfășoară activitatea și lupta. „Ne pronunțăm — arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu, după ce sublinia stringerea legăturilor cu țările socialiste, cu partidele comuniste și dezvoltarea unor largi raporturi cu partidele socialiste și social-democrate — pentru întărirea solidarității cu mișcărilor de eliberare națională, cu partidele de guvernământ din țările în curs de dezvoltare, din țările nealinierte, cu alte partide democratice, inclusiv religioase. Înscriem această largă colaborare internațională în contextul unirii tuturor forțelor ce se pronunță pentru progres social, pentru independență și suveranitate națională, pentru prietenie între popoare, pentru pace”⁷⁷.

Extinderea amplă a raporturilor de conlucrare cu un mare număr de partide de guvernământ și organizații progresiste, democratice, antioligarhice și antiimperialiste din țările angajate pe calea unei dezvoltări de sine stătătoare din Africa, lumea arabă, Asia sau America Latină — ca și din alte continente și țări ale globului — pornește de la profunda încredere pe care partidul nostru o are în înțelepciunea și voința popoarelor, în capacitatea lor de a exprima și îndeplini marile comandamente ale istoriei, încrederea în capacitatea și forța popoarelor — ca adevăratele făuritoare ale istoriei — de a învinge orice greutate și obstacole și a edifica o lume mai dreaptă și mai bună.

În condițiile actuale, deosebit de complexe — caracterizate prin afirmarea tot mai puternică a voinței popoarelor de a trăi libere și independente, stăpîne pe bogățiile lor naționale și pe soarta lor precum și prin accentuarea politicii imperialiste de forță și dominație, prin apariția unor noi zone de încordare și conflict între state — se impune mai mult ca oricînd întărirea colaborării și conlucrării, a unității popoarelor, a tuturor forțelor înaintate pentru împiedicarea agravării situației internaționale, pentru promovarea unei politici noi, de libertate și independență, de egalitate și pace.

⁷⁷ Nicolae Ceaușescu, *Expunere la ședința activului central de partid și de stat*, 3 august 1978, p. 53.

Concepția noastră revoluționară de largă respirație și deschidere pornește de la caracterul global al procesului revoluționar ⁷⁸, atît sub raportul ariei sale geografice, în sensul că nu există un singur punct locuit pe glob în care să nu fie ridicat, la figurat vorbind, un steguleț de luptă pentru eliberare națională și socială — cît și sub raportul forțelor social-politice implicate în acțiunea transformatoare, în opera de renovare națională sau socială. Evantaiul acestor forțe — cum se relevă, cu deplin temei, în Programul Partidului Comunist Român ⁷⁹ — a devenit mai larg, mai diversificat, mai multicolor sub raport politico-ideologic, filozofic sau religios, a provenienței sociale sau a gradului de radicalism și revoluționarism, el incluzînd clasa muncitoare, țărănimea, intelectualitatea și studenții, tineri și femei, categorii mici și mijlocii, pături patriotice din rîndul forțelor armate și ale clerului, elemente sau grupări ale burgheziei naționale antiimperialiste etc. Aceste forțe luptă pentru pace, progres social, independență și o nouă ordine internațională, pentru înlăturarea vechii societăți, pentru abolirea politicii imperialiste de dominație, forță și dictat, consolidarea noilor tendințe pozitive din viața internațională și soluționarea problemelor numeroase și grave ale contemporaneității. Tocmai rolul lor important în lupta pentru transformarea structurală a societății și pentru edificarea unei lumi mai drepte și mai bune pe planeta noastră, tocmai multiplicarea și diversitatea acestor forțe impune — cu forța imperativului, ca o exigență obiectivă, de însemnătate vitală — unirea eforturilor clasei muncitoare, a organizațiilor sale politice și profesionale, colaborarea dintre comuniști, socialiști, democrați, alte forțe revoluționare și progresiste, mișcări sociale avansate, atît la nivel național cît și pe plan internațional, pentru creșterea continuă a rolului lor în viața social politică a lumii. În lumina acestei realități majore a Evului contemporan — cînd pe scena istoriei pătrund noi și noi protagoniști cu „trupa” lor și acționează pentru transformarea lumii lor și a lumii tuturor — devine evident de ce comuniștii români dezvoltă relații atît de ample cu forțe atît de diverse din „lumea a treia”, aceste raporturi oferind tocmai expresia solidarității noastre militante, sprijinului activ, consecvent și multilateral al Partidului Comunist Român pentru afirmarea idealurilor de libertate și independență, a dreptului inalienabil al popoarelor de a fi stăpîne pe destinele lor.

La baza relațiilor cu toate aceste partide, organizații, mișcări sau fronturi revoluționare, democratice, de stînga, antiimperialiste, partidul nostru situează următoarele principii: independența, autonomia, dreptul fiecăruia de a-și stabili strategia și tactica în raport de condițiile concrete, specifice — avînd în vedere uriașa diversitate de situații din lume —, neamestecul în treburile interne, egalitatea în drepturi, sprijinul și ajutorul reciproc, solidaritatea internaționalistă.

În relațiile cu numeroase forțe social-politice din țările în curs de dezvoltare, ultimul deceniu, mai ales, a inaugurat o etapă nouă, a marcat un salt calitativ, ele fiind puternic impulsionate de vizitele întreprinse

⁷⁸ Leonte Răutu, *Procesul revoluționar mondial — esența progresului istoric*, în vol. *Progresul istoric și contemporaneitatea*, Edit. politică, București, 1976, p. 158.

⁷⁹ *Programul Partidului Comunist Român ...*, p. 207—211.

de tovarășul Nicolae Ceaușescu în Asia, Africa și America Latină, care au prilejuit un număr mare de întâlniri cu muncitori, studenți, intelectuali, tineri și femei, reprezentanți ai vieții publice, schimburi de păreri și experiență, convorbiri cu lideri de diferite concepții politico-ideologice și religioase, semnarea unor importante documente, cu mare greutate și semnificație politică și care se traduc în fapt prin întreg angrenajul raporturilor bilaterale sau multilaterale. Tovarășul Nicolae Ceaușescu s-a făcut mesagerul idealurilor nobile de pace și colaborare ale poporului român, a făcut cunoscute peste hotare experiența și succesele istorice dobândite de România pe drumul socialismului, în ridicarea sa pe noi trepte de civilizație și progres. Întîlnirile și contactele au contribuit, totodată, la cunoașterea preocupărilor și aspirațiilor altor țări și popoare, a modului lor de a gândi și de a acționa într-o lume atît de mozaicată ca filozofie de viață dar și atît de interdependentă, — în același timp a întărit și lărgit cunoașterea reciprocă, creînd astfel noi premise favorabile pentru intensificarea schimbului de valori materiale și spirituale, pentru contactul inter-uman — dincolo de meridiane sau paralele, dincolo de origine, sex, naționalitate, rasă sau culoare. Pe lîngă lărgirea legăturilor economice, tehnico-științifice și culturale și creșterea interesului pentru experiența României în modernizarea structurilor social-economice și în colaborarea internațională, întîlnirile și contactele secretarului general al partidului nostru au dus la întărirea legăturilor internaționaliste ale Partidului Comunist Român cu forțele progresiste și democratice din alte țări, au marcat un aport însemnat la întărirea unității mișcării comuniste și muncitorești internaționale, la creșterea solidarității tuturor forțelor antiimperialiste din lume.

Deși limbajul cifrelor ar putea fi obositor, oferim totuși, cîteva date care să ofere o imagine asupra proporțiilor relațiilor noastre de solidaritate și colaborare cu diferite forțe social-politice din țările în curs de dezvoltare, în contextul general al legăturilor comunistilor români.

Potrivit unor date din august 1977, Partidul Comunist Român întreține legături — fie direct, fie pe linia Frontului Unității Socialiste — cu aproape 250 de partide comuniste, socialiste sau social-democrate, partide de guvernămînt din țările în curs de dezvoltare, mișcări de eliberare națională, precum și alte organizații politice din peste 110 țări ale lumii⁸⁰. Progresul realizat sub raportul extinderii acestor relații este evident, dacă amintim că, după date din mai 1976, Partidul Comunist Român întreținea legături de colaborare și realiza schimburi prietenești de păreri și experiență cu circa 215 partide și alte formațiuni politice din toate țările lumii⁸¹.

În conformitate cu cifre oferite de presa centrală de partid, în martie 1978, Partidul Comunist Român avea relații cu 90 de partide comuniste, cu 23 de partide socialiste sau social-democrate și 24 alte partide și formațiuni politice din țările capitaliste dezvoltate, cu 53 de partide de guvernămînt și 21 alte partide și organizații progresiste din țările în curs de dezvoltare, precum și cu șase mișcări de eliberare națională. La rîndul lor,

⁸⁰ „Scînteia”, 23 august 1977.

⁸¹ Ibidem, 8 mai 1977.

Marea Adunare Națională, Frontul Unității Socialiste, organizațiile de masă și obștești și-au extins neîntrerupt legăturile de colaborare pe plan internațional⁸².

La Congresul al XI-lea al Partidului Comunist Român din noiembrie 1974, au luat parte 139 de delegații și reprezentanți — din 104 țări — ai partidelor comuniste și muncitorești, socialiste și social-democrate, ai partidelor democratice din țările în curs de dezvoltare, din alte țări prietene, ai mișcărilor de eliberare națională și ai altor organizații antiimperialiste⁸³, față de Congresul al X-lea, din 1969, când, au fost reprezentate 70 de partide comuniste și muncitorești și mișcări antiimperialiste, iar alte 14 partide au trimis forumului suprem al comunistilor români mesaje de salut⁸⁴.

Numărul vizitelor reciproce a crescut considerabil de la an la an : din anul 1965 și pînă în august 1977 secretarul general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, a avut întâlniri și contacte directe cu șefi de state sau guverne din 99 de țări ale lumii, a purtat convorbiri cu peste 3000 de conducători, delegații sau reprezentanți ai diferitelor partide și organizații politice, membri ai guvernelor, personalități ale vieții politice, economice, științifice și culturale⁸⁵, foarte numeroase fiind soliile venite din Asia, Africa și America Latină. Numai în cursul anului 1977, țara noastră a fost vizitată de 122 de delegații ale partidelor comuniste și muncitorești, socialiste și social-democrate, ale partidelor de guvernământ din țările în curs de dezvoltare, iar un număr de 88 de delegații ale P.C.R. au făcut deplasări în străinătate⁸⁶.

Aspectelor bilaterale sau multilaterale de solidaritate, prietenie și colaborare — pe plan de stat sau de partid, planuri care de nenumărate ori se interferează — ale României socialiste și ale Partidului Comunist Român cu mișcările de eliberare naționale și cu țările în curs de dezvoltare li se poate adăuga reliefația contribuției teoretice a partidului nostru, a secretarului său general, la îmbogățirea teoriei revoluționare în problemele mișcărilor de eliberare națională și ale țărilor în curs de dezvoltare. Dintre aceste contribuții menționăm : locul și rolul forțelor menționate în procesul revoluționar mondial, lichidarea subdezvoltării și instaurarea unei noi ordini economice și politice internaționale, rolul națiunii și al statului național în contextul actual al evoluției vieții internaționale, raportul național-internațional și sensul actual al noțiunii de internaționalism, relațiile dintre diferite componente ale procesului revoluționar mondial — între care cele dintre socialism și „lumea a treia”, pluripartidism sau monopartidism în construcția națională, unitatea forțelor naționale și solidaritatea între țările în curs de dezvoltare, impactul unor aspecte ale vieții internaționale asupra evoluției statelor recent eliberate,

⁸² Ibidem, 31 martie 1978.

⁸³ *Congresul al XI-lea al Partidului Comunist Român (25–28 noiembrie 1974)*, Edit. politică, București, 1975; vezi și Constantin Vasillu, *art. cit.*, p. 32; *Partidul Comunist Român — detașament activ al mișcării muncitorești și comuniste internaționale*, în „Lumea”, nr. 51/1975, p. 19.

⁸⁴ *Congresul al X-lea al Partidului Comunist Român (6–12 august 1969)*, Edit. politică, București, 1969.

⁸⁵ „Scinteia”, 23 august 1977.

⁸⁶ Ibidem, 31 martie 1978.

conceptul actual al noțiunii de eliberare națională, faza sa calitativ superioară de astăzi și legat de aceasta datoria forțelor revoluționare, a țărilor socialiste, a partidelor comuniste și muncitorești etc. Această contribuție teoretică — care poate constitui obiectul unui studiu special — pune în evidență prezența activă a partidului nostru în confruntările de idei asupra marilor probleme ale lumii contemporane, originalitatea și realismul punctelor sale de vedere și vădește, totodată, legătura organică între activitatea teoretică și acțiunea concretă, practica relațiilor interstatale.

Consecvența, principialitatea, dinamismul poziției României în relațiile sale cu țările în curs de dezvoltare, activitatea neobosită a președintelui Nicolae Ceaușescu pentru ridicarea pe noi trepte ale conlucrării și prieteniei cu ele sînt apreciate la justa valoare de către popoarele respective, care au oferit și oferă, în acest sens, dovezi numeroase și emoționante, căci rămîne fapt de evidență că în această poziție a României spiritul revoluționar, umanist, înțelegerea unor necesități presante și a imperativelor dezvoltării libere, a creșterii și consolidării frontului mondial antiimperialist, se împletesc organic cu practicarea internaționalismului revoluționar, cu hotărîrea fermă a statului român de a lărgi, mai mult, în viitor raporturile pe multiple planuri cu țările în curs de dezvoltare.

Colaborarea și solidaritatea activă, militantă, a Republicii Socialiste România cu aceste țări oferă un model al unei conlucrări noi, se înscrie ca o contribuție semnificativă la făurirea unui nou tip de relații interstatale, ca un aport însemnat la edificarea unei lumi în care să domnească principiile independenței și suveranității, a egalității, echității și respectului reciproc, ale neimixtiunii în afacerile interne; o lume în care să înceteze zăngănitul de arme și goana după sfere de influențe, în care toate popoarele să beneficieze din plin de roadele conlucrării și ale păcii, ale revoluției tehnico-științifice, ale creațiilor extraordinare ale geniului uman.

În același timp, o astfel de politică lucidă, realistă, dinamică — în care există o concordanță deplină între vorbe și fapte — reprezintă, în concepția Partidului Comunist Român, o manifestare elocventă a spiritului internaționalist, mereu prezent în activitatea comuniștilor români, o expresie elocventă a înțelegerii noilor dimensiuni ale solidarității internaționaliste în zilele noastre.

LA SOLIDARITÉ DE LA ROUMANIE SOCIALISTE,
DU PARTI COMMUNISTE ROUMAIN,
AVEC LES MOUVEMENTS DE LIBÉRATION NATIONALE,
AVEC LA LUTTE DES PAYS EN VOIE DE DÉVELOPPEMENT
POUR LA CONSOLIDATION DE L'INDÉPENDANCE

RÉSUMÉ

S'appuyant sur la littérature socio-politique existante, l'auteur explique les raisons de la solidarité militante du peuple, des communistes roumains avec la juste lutte, héroïque des peuples des trois continents, après quoi il présente les formes concrètes que revêtent leur amitié et leur collaboration aussi bien sur la ligne d'Etat que sur la ligne politique : appui matériel, moral, politique et diplomatique accordé aux mouvements

de libération nationale, à la lutte pour la liquidation du colonialisme, de la politique raciste et d'apartheid ; des formes modernes de collaboration économique et technico-scientifique et d'appui dans la formation de cadres — relations bilatérales doublées d'une fructueuse activité déployée en commun dans le cadre des diverses réunions internationales de l'O.N.U. et dans ses organismes spécialisés, dans « Le Groupe des 77 » ou dans le mouvement de non-alignement en vue de la solution de problèmes vitaux du monde contemporain, le désarmement, la sécurité, le nouvel ordre, la liquidation du sous-développement.

L'étude fait ressortir l'importance exceptionnelle des nombreuses visites du président Nicolae Ceaușescu dans de nombreux pays en vue de développement d'Asie, d'Afrique et d'Amérique Latine, ainsi que des visites à Bucarest des dirigeants de ces pays et peuples — visites qui ont jeté les bases d'une collaboration durable et de longue durée sur de multiples plans et ont contribué à une meilleure connaissance mutuelle entre les peuples et au renforcement du front mondial anti-impérialiste, à l'apparition d'une politique nouvelle dans les rapports entre États, fondée sur le respect de l'indépendance, de l'égalité de droits et de la réciprocité des avantages.

On relève les contributions théoriques du Parti Communiste Roumain, de son Secrétaire général, à l'enrichissement du trésor de la théorie révolutionnaire en des questions touchant la place et le rôle du mouvement de libération nationale ainsi que le sens actuel de la notion de libération et d'internationalisme, d'unité et de diversité dans le processus révolutionnaire et la nouvelle unité du mouvement communiste, plus particulièrement — dans le cas présent — l'apport du P.C.R. et de son secrétaire général, Nicolae Ceaușescu, à l'élaboration du concept de nouvel ordre économique et politique international et les efforts de la Roumanie de l'introduire dans la pratique des rapports entre États.

**FORȚELE PROGRESISTE ȘI DEMOCRATICE
ALE NAȚIONALITĂȚILOR CONLOCUITOARE ÎN FRUNTE
CU COMUNIȘTII, PARTE COMPONENTĂ A LUPTEI
POPORULUI ROMÂN PENTRU APĂRAREA
INDEPENDENȚEI, SUVERANITĂȚII
ȘI INTEGRITĂȚII TERITORIALE A ȚĂRII
(1933—1940) *.**

DE
MARIN BADEA

Istoria culturii și civilizației noastre, a ceea ce au făurit mai bun și mai de preț oamenii acestor pământuri poartă pecetea unei realități indubitabile : aceea că alături de români și împreună cu ei au trăit și au muncit și maghiari sau germani, și turci sau bulgari și, într-o proporție mai redusă, alți locuitori de alte naționalități. În procesul creației materiale și spirituale, în confruntarea cu natura sau cu vitregiile istoriei capacitatea de acțiune a oamenilor adesea nu s-a judecat după apartenența etnică, ci după contribuția adusă la edificiul social-istoric al țării, la apărarea gliei străbune, devenită patrie comună, la realizarea, în ultimă instanță, a progresului societății. Faptul ca atare s-a reflectat plenar și pe planul conștiinței istorice, afirmându-se, mai ales în epoci sau momente de luptă pentru impunerea noului în viața societății, necesitatea efortului comun pentru propășirea mai rapidă a unei realități sociale comune, în care să fie posibilă, odată cu dezvoltarea omului ca individ social, și înflorirea trăsăturilor naționale specifice : limba, cultura, tradițiile ș.a.m.d. Iar intoleranța națională, după apariția ei ca fenomen istoric al epocii moderne, a putut fi în bună măsură respinsă și depășită cu succes, în ciuda alimentării ei de către forțele social-politice retrograde, numai printr-o acțiune convergentă, într-un front comun la care au aderat forțele progresiste ale societății atât români cât și germani, maghiari, evrei sau de altă naționalitate. „Pentru mine, scria de pildă Stephan Ludwig Roth într-o epistolă către George Barițiu în frământata primăvară a anului 1848 când, mai ales în Transilvania, problema limbii a fost focarul unor intense controverse politice și ideologice, diferitele naționalități nu sînt decît fracțiuni ale unui tot mai mare. Socotesc această nesăbuită furie a luptelor pentru

* Pentru folosirea unor documente de limbă maghiară în prezentul material m-am bucurat de ajutorul colegial al lui László Gergely căruia îi aduc și pe această cale sincere și calde mulțumiri.

limbă ca îndepărtare de la ideea umanității, ce în mijlocul acestor vremuri agitate e mereu maltratată și ar putea să piară”¹.

70 de ani mai târziu, când poporul român ajungea, în sfârșit, să-și realizeze, cu prețul a nenumărate jertfe, unitatea deplină a statului său național, în însuși documentul fundamental al acestui act istoric — *Declarația de la Alba Iulia* — se consemna, odată cu alte drepturi și libertăți de bază ale individului considerate drept „principii fundamentale ale alcătuirea noului stat român”, și pe acela al libertății necesare afirmării naționalităților alături de el. În mod concret Declarația prevedea: „Deplina libertate națională pentru toate popoarele [naționalitățile — n.n. — M.B.] conlocuitoare. Fiecare popor se va instrui, administra și judeca în limba sa proprie prin indivizi din sinul său și fiecare popor va primi drept de reprezentare în corpurile legiuitoare și la guvernarea țării în proporție cu numărul indivizilor ce-l alcătuiesc”².

Cum bine se știe, unirea Transilvaniei cu România în 1918 ca și a celorlalte teritorii românești aflate pînă atunci sub dominație străină a fost salutată cu entuziasm de populația germană și aprobată într-un fel sau altul de alte naționalități ca un act istoric necesar. Semnificativă a fost, de pildă, declarația adoptată de Consiliul Național Săsesc, întrunit la Mediaș la 24 decembrie 1918/6 ianuarie 1919, în care se consemna că prin unirea Transilvaniei cu România „se creează un complex, a cărui unitate se află motivată de raporturi etnografice. În vederea acestui fapt și în convingerea că aici se îndeplinește un proces de importanță istorică, poporul săsesc declară alipirea sa la regatul român și salută frățeste poporul român și-l felicită din inimă pentru îndeplinirea idealului național ... Aderăm la hotărârile Adunării naționale (de la Alba Iulia — n.n.) și ne exprimăm nădejdea și dorința ca și ceilalți conaționali să se alipească”³.

Cu timpul, mai ales după instaurarea regimului de dictatură în Ungaria condus de Horthy Miklos, în condițiile în care mulți reprezentanți ai forțelor democratice și progresiste din această țară au luat calea emigrației, inclusiv pe teritoriul României, și-au făcut apariția din ce în ce mai multe apeluri către populația maghiară din Transilvania pentru edificarea, pe baze noi, a conviețuirii cu poporul român. Jászi Oszkár, fostul ministru al naționalităților în guvernul prezidat de Károlyi Mihaly, cel care condusesse delegația maghiară la Tratatul de la Arad din 13 — 15 noiembrie 1918, își îndemna conaționali la 23 ianuarie 1921, prin intermediul ziarului democrat „Bukaresti Hirlap”, să se angajeze pe făgașul unei politici realiste, ca parte integrantă a noului stat românesc. „Primul pas al populației maghiare din Transilvania — scria el — ar fi o nouă orientare sufletească, care nu se amăgește cu leacuri înfierbîntătoare. Populația maghiară trebuie să se integreze pe toate liniile în cadrele noului stat. Cu cît mai multe valori spirituale și morale va crea în noul cadru de stat, cu atît mai multă eficacitate va putea revendica drepturile și libertățile ce le revin”⁴. Și trebuie să precizăm că în condițiile reali-

¹ Citat după Carol Göllner, *Muncă și năzuințe comune. Din trecutul populației germane din România*, București, 1972, p. 134.

² *Marea Adunare Națională întrunită la Alba Iulia în ziua de 1 decembrie 1918. Acte și documente*, Cluj, f.a., p. 10.

³ Arh. C.C. al P.C.R., fond 57, dosar 5972, f. 6 — 7.

⁴ Citat după L. Bányai, *Pe făgașul tradițiilor frățesti*, București, 1971, p. 143.

zării, fie și incomplete, dacă le raportăm la spiritul declarației de la Alba Iulia, a reformelor politice burgheze de după primul război mondial (legiferarea votului universal, reforma agrară, adoptarea unei noi constituții ș.a.), ale luptei clasei muncitoare în frunte cu partidul comunist și a altor forțe social-politice progresiste regimul social-politic a evoluat în sensul lărgirii democrației burgheze ceea ce a permis, în linii mari, și afirmarea naționalităților conlocuitoare, contribuind astfel la fortificarea spiritului de loialitate a acestora față de statul român, îndeosebi în rîndurile maselor populare, a hotărîrii de a îmbogăți cu noi valori materiale și spirituale tezaurul comun de cultură și civilizație. Un apel al Partidului popular maghiar adresat *Către poporul maghiar din Ardeal*, în 1927, relevînd contribuția elementelor progresiste ale populației maghiare la făurirea unui climat de conviețuire pașnică cu poporul român pentru care își atrăseseră condamnarea din partea forțelor sociale înrolate în Partidul maghiar din România cum că s-ar fi vîndut românilor, consemna, între altele, că „noi am avut curajul să avertizăm totdeauna maghiarimea de aici ca să-și ia în propria sa mîină orientarea soartei sale și să încredințeze conducerea unor oameni aleși de ea, ca să nu accepte decît o politică realistă, cinstită, deschisă și să nu sufere trîndăvia acoperită cu culori naționale, ca să facă să fie dată uitării din partea fraților săi români, cu care conviețuiește, ura veche, ca să se străduiască a-și clădi viața și viitorul pe comunitatea de soartă transilvană și pe comunitatea de viață naturală”⁵.

Dezvoltarea pe mai departe a acestui proces istoric⁶ au încercat însă s-o pună sub semnul întrebării, reușind chiar să-i îngreuneze derularea sa continuă, forțele fasciste atît cele din exterior (Ungaria, Italia și Germania) cît și cele formate în interiorul țării cu sprijinul celor din afară. Cele din exterior, în tendința lor de slăbire a capacității de rezistență a poporului român și apoi de subordonare a sa intereselor economice și politice ale monopolurilor imperialiste pe care le reprezentau, au văzut în susținerea și încurajarea organizațiilor politice de dreapta conduse de Alexandru Vaida Voevod, Octavian Goga, A.C. Cuza și Corneliu Zelea Codreanu, sau a organizațiilor prohitleriste la care a aderat o parte a populației germane din România, îndeosebi tineretul, ca și în alimentarea artificială a ideologiei și practicilor politice șovine, emenate de reprezentanți ai claselor dominante din România, o cale eficientă de acțiune pentru angrenarea României la carul politicii lor.

În fața acestui dublu pericol pentru soarta independenței și suveranității naționale, pentru integritatea teritorială, grav amenințată de tendințele revizioniste ale țărilor fasciste vecine, cu sprijinul Italiei mussoliniene și al Germaniei naziste, forțele antifasciste românești, — avînd alături de ele și forțe progresiste, democratice și patriotice din rîndurile naționalităților conlocuitoare, au pornit, cu rînduri din ce în ce mai dense, pe calea luptei organizate atît împotriva imperialismului german și a sateliților săi revizionisti cît și împotriva agenților acestora din interi-

⁵ Apud L. Bánya, *op.cit.*, p. 156.

⁶ Înfișat pe larg de Gheorghe I. Bodea în studii consistente ca : *Lupta curenților opoziționiste în stnul Partidului Maghiar din România pentru întărirea unității frățești a oamenilor muncii (1918—1929)*, în „Acta Musei Napocensis”, an 10 (1973), p. 409—431, sau *Activitatea opoziției democratice din Partidul Maghiar în anii premergători constituirii Madosz-ului, în „Anale de istorie” an XX (1974), nr. 2, p. 75—88.*

orul țării noastre. Îndeosebi comuniștii au fost aceia care au văzut în necesitatea dezvăluirii marilor prime'dii reprezentate de fascism o datorie primordială pe care trebuiau să și-o asume toate forțele democratice și progresiste ale țării, inclusiv cele aparținând naționalităților conlocuitoare, și au făcut din mobilizarea maselor la lupta contra forțelor de dreapta o componentă fundamentală a practicii lor politice și ideologice de-a lungul anilor 1933—1940 și în continuare. În sensul reclamat de împlinirea acestor imperative, comuniștii, încă în primăvara anului 1933, pe fondul succeselelor obținute în angrenarea maselor la luptă pentru revendicări sociale, ca în eroicele confruntări din ianuarie-februarie 1933, au chemat pe frontul acțiunii antifasciste toate forțele progresiste inclusiv pe cele ale naționalităților conlocuitoare. Un manifest semnat de Comitetul Local Iași al Partidului Comunist din România, deși conținea unele erori de înțelegere a problemei naționale în România sau a modalității istorice concrete de făurire a frontului antifascist, consemna, între altele, ideea justă că „Partidul comunist este contra asupririi naționale, e pentru drepturi egale a (sic !) tuturor naționalităților, e pentru dreptul fiecărui popor să hotărască singur asupra soartei sale” și ținea să demaște politica forțelor fasciste de învrăjbitare națională, de alterare a atmosferei pașnice de conviețuire și conlucrare între poporul român și naționalitățile conlocuitoare pentru ca, în final, să cheme masele la strângerea rîndurilor, indiferent de apartenența etnică, „într-un front unic antifascist”. Adresîndu-se cu precădere populației evreiești, manifestul comunist citat preciza că : „Aici trăiți, aici munciți, aici să luptați mină în mină cu masele muncitoare ... contra dușmanului comun : contra capitalismului fascist și războinic ... ”⁷.

Avertismentul P.C.R. că pericolul războiului nu poate să nu crească de vreme ce „politica de revizuire a tratatelor de la Versailles și Trianon”⁸ nu numai că nu era stopată, ci, pe diverse căi, era încurajată iar burgheziei germane i se conferise deja posibilitatea de a trece la „reorganizarea armatei și la înzestrarea ei cu ultimele perfecțiuni ale tehnicii de ucidere”⁹ a găsit un ecou larg în conștiința politică a celor mai diverse forțe sociale ale țării dar în special în rîndurile maselor populare din Transilvania, Banat, Bucovina și Dobrogea, regiuni istorice care erau direct vizate de politica revizionismului fascist. De aceea în diferitele orașe din aceste zone istorice au fost organizate numeroase acțiuni de protest cu participarea atît a românilor cît și a populației maghiare, germane, sîrbe ș.a.m.d. O asemenea acțiune i-a adus în prim plan, la Cluj, în seara zilei de 5 martie 1933 pe comuniștii Kupper Iosif și Klein Iosif¹⁰ iar o alta, la Vatra Dornei, la 11 martie, pe social-democratul Carol Mehlferber care au criticat politica regimului nazist, un regim foarte dăunător intereselor clasei muncitoare și păcii între popoare¹¹. Pe aceeași linie s-a înscris protestul Partidului evreiesc din România salutat de majoritatea forțelor politice progresiste, inclusiv de către P.C.R., acesta din urmă ținînd să adauge, din punctul de vedere al formelor și mijloacelor sale de luptă, că „o acțiune

⁷ Arhiva I.S.I.S.P., de pe lngă C.C. al P.C.R., cota A XVIII-81, inv. 1388.

⁸ „Scinteia” din 15 aprilie 1933.

⁹ „Alarma” din ianuarie 1933.

¹⁰ Arh. C.C. al P.C.R., colecția 50, dosar 4193, f. 9.

¹¹ Ibidem, dosar 4424, f. 73—74.

largă, energică, prin întruniri, demonstrații în fața ambasadei pe care flutură crucea încîrligată, cît și împotriva bandelor cuziste și ale gărziilor de fier din România, trebuie să fie răspunsul maselor largi muncitoare . . . evreiești, mic burgheze și de muncitori intelectuali. Ele vor avea de partea lor proletariatul și muncitorimea acestei țări care, prin luptele eroice ale ceferiștilor, petroliștilor, prin grevele de muncă de la Cluj, Oradea au arătat cum știu să lupte pentru interesele lor și contra teroarei”¹².

La intensificarea propagandei revizioniste și revanșarde declanșate de nazism puțin timp după preluarea puterii, care avea ca obiectiv și România, au răspuns prompt alături de poporul român și antifasciștii germani din țara noastră distingîndu-se îndeosebi cei din Bucovina unde curentul prohibitivist a putut avea o aderență mai redusă. Oricum, cu prilejul unei adunări populare, ce a avut loc la Cernăuți în 10 iunie 1933, social-democratul Arthur Oberländer aprecia că „fascismul din Italia și Germania este o pregătire a unui nou război mondial”¹³, iar la Congresul regional al organizației P.S.D. din Bucovina, din 5 noiembrie 1933, Carol Mehlferber declara, între altele, că „hitlerismul este un pericol pentru pacea mondială și înseamnă război mondial”¹⁴. De o manieră similară se pronunța și publicistica maghiară. „Hitler, se scria de exemplu în coloanele gazetei „Népakarat”, a reușit să acapareze puterea prin faptul că a arborat programul ștergerii tratatului de la Versailles prin puterea armelor. Iar acum vorbește despre revizuire „pașnică”, dar fiecărui îi este clar că Germania fascistă, sub lozincă dreptului egal la înarmare, pregătește un nou război. Această revizuire înseamnă, deci, război”¹⁵.

De menționat aici că un răspuns prompt au formulat nu numai reprezentanții clasei muncitoare, ci și ai altor forțe sociale ca în cazul lui Rudolf Brandsch, personalitate politică marcantă a populației germane din Transilvania, care într-o declarație publică afirma, către sfîrșitul anului 1933, că: „în fiecare sat a fost dusă acum o luptă politică necunoscută la poporul nostru. De altă parte se face imposibilă o conviețuire pașnică cu poporul majoritar și celelalte minorități, expunînd în felul acesta poporul nostru la cel mai mare pericol politic și național, mai ales că național-socialiștii au încheiat acorduri cu fracțiunile extremiste. În loc să lucreze și să lupte pentru nevoile locale ale sașilor, ei se preocupă de politica Germaniei pe care o importă aplicînd-o sașilor, fără nici un fel de modificare, desfigurîndu-ne și dezrădăcinîndu-ne de tradițiile și sufletul nostru sășesc, care se deosebește de al germanilor”¹⁶.

În fața tendințelor de proliferare a aderenților la politica de tip fascist așa cum era promovată deja de către Garda de Fier, de extindere a numărului celor ce priveau peste graniță încercînd să imite practici de genul celor horthyste sau naziste și să pună la îndoială valoarea istorică a integrității teritoriale a țării, forțele progresiste din rîndurile naționalităților conlocuitoare n-au ezitat să ia atitudine potrivnică, să condamne asemenea tendințe și să pună în evidență adevăratul conținut istoric al

¹² „Scnteia” din 1 aprilie 1933.

¹³ Arhiva C.C. al P.C.R., colecția 50, dosar 4424, f. 155.

¹⁴ Ibidem, f. 244.

¹⁵ „Népakarat”, Cluj, din 25 noiembrie 1933.

¹⁶ Citat după „Lumea nouă” din 19 noiembrie 1933.

unor noțiuni de care, abuziv, se serveau adepții fascismului cum ar fi: patrie, patriotism, națiune, libertate națională ș.a.m.d. „Patriotismul, scria Aureliu Weiss în coloanele gazetei democratice «Cuvîntul liber», nu e numai dragostea de petecul de pămînt pe care te-ai născut și ai muncit; el e legătura de fiecare clipă cu mediul și cu viața în care ai trăit, cu atmosfera ce ai respirat-o, cu ideile morale ale timpului și locului, cu întreaga ambianță care te-a format și brazda pe care-ți îndrepti cărările vieții. Nu poate exista un patriotism real fără grija conștiințioasă a căutării adevărului, fără tendința edificării unui rost prin muncă, fără pătrunderea realității și fără grija cunoașterii limitei posibilităților. Dar mai ales nu poate fi patriotism adevărat fără voința de bine pentru țara ta”. În numele unui asemenea mod de a se înțelege, pe un fundal istoric concret, exigențele noțiunii de patriotism se formula și apelul la acțiune pentru a fi împrăștiate și pe cît posibil eradicate din viața socială a țării „miasmele falsului patriotism sub care stau deghizate excesele șovinismului și să (se) lase locul iubirii curate pentru țară, iubirii care stimulează munca cinstită, dreptatea și egalitatea în fața legii”¹⁷.

Sigur că mult mai importante în judecarea fenomenului istoric al contribuției date de forțele progresiste ale naționalităților conlocuitoare la păstrarea intactă și apărarea integrității teritoriale a țării sînt pozițiile adoptate de forțele populare, de cei ce făureau în mod nemijlocit bunurile materiale ale societății și care puteau să constituie, în același timp, forța de șoc a unei eventuale confruntări militare pentru realizarea scopului menționat mai sus. Relevarea acestor poziții ne apare cu atît mai semnificativă cu cît este în măsură a pune în evidență însăși capacitatea de rezistență a maselor în fața presiunilor ideologice la care erau supuse de propaganda bine organizată a revizionismului, ele optînd, în marea lor majoritate, pentru instituirea unei atmosfere a „siguranței zilei de mîine” din punct de vedere extern ca o condiție sine qua non a desfășurării luptei lor pentru o existență socială mai ușoară, mai bună. Iată în acest sens un fapt aparent mărunț, înregistrat la 18 noiembrie 1934 în comuna Voiteg, județul Timiș-Torontal. În cadrul unei serbări populare, cînd un locuitor de naționalitate maghiară a început să incite pe cei prezenți pentru organizarea unei manifestații cu caracter revizionist, alții doi, de aceeași naționalitate: Almasy Emeric și Almasy Iosif, l-au contrazis iar apoi l-au împiedicat cu forța să-și continue intențiile eliminîndu-l din incinta unde avea loc serbarea populară, aceasta continuînd a se desfășura în mod normal¹⁸.

¹⁷ „Cuvîntul liber” din 26 mai 1934. Un punct de vedere similar, ostil propagandei și practicilor politice șovine, antiminoritare, desfășurate de forțele fasciste îndeosebi prin coloanele cunoscutei publicații de dreapta care era „Curentul”, exprima și Lotar Rădăceanu. Punînd în evidență voința naționalităților din România de a fi alături de poporul român, spiritul de toleranță al acestuia din urmă și îndeosebi natura pozițiilor de principiu ale clasei muncitoare, ca forță socială fundamentală a națiunii, el scria în septembrie 1934 că, în ce-i privește pe minoritari, „toți vor și trebuie să trăiască, ... toți au același sfînt și indiscutabil drept la viață ca și noi românii ... E loc pentru toți în țara aceasta despre ale cărei imense posibilități de dezvoltare nu pot exista îndoieli ... Să înceteze diversiunea șovinistă, să dispară ura între popoare, ațîțările și exaltările sterpe care nu pot aduce nici un rezultat. Proletariatul român înfierăză șovinismul absurd și primejdios ... El stă neclintit pe platforma deplinei egalități de drepturi a tuturor cetățenilor, știind că astfel își servește mai bine propria națiune decît energumenii șovini cu ura și întunecimea minții lor” („Lumea nouă” din 23 septembrie 1934).

¹⁸ Arh. C.C. al P.C.R., colecția 50, dosar 4189, f. 203.

Pe fondul unor asemenea realități și ca expresie a voinței antirevizioniste de care erau animate în primul rînd masele populare de naționalitate maghiară, sîrbă și, într-o bună măsură, și germană s-au putut organiza marile acțiuni populare de la Deva, din 3 noiembrie 1935, și Țebea (6 decembrie 1935), în cursul cărora s-a fortificat odată mai mult frăția dintre acestea și poporul român. Este faptul autentic, deosebit de semnificativ pentru o epocă de „creștere vertiginosă a pericolului războiului și fascismului” a căror amplificare continuă, așa cum remarcă o publicație antifascistă din Transilvania, se întemeia pe „aștitarea națiunilor și raselor, pe unele împotriva altora, cu lozinci șovine deținînd, sub acest raport, locul de frunte hitlerismul german”¹⁹. Aceeași publicație consemna în relatarea sa despre mitingul popular de la Deva că „În mijlocul tulburărilor create de forțele fasciste și diversioniste, adunarea aceasta a țărănilor români și unguri apare ca un punct luminos, dînd pildă de înțelegere frățească între neamuri drept răspuns nebuniei șoviniste și arătînd singura soluție pentru masele populare din România : strîngerea lor într-un front popular antifascist”²⁰.

Rod al unei inițiative politice elaborate în comun de Frontul Plugarilor și Uniunea Oamenilor muncii maghiari din România (Mádosz), adunarea populară de la Deva a prefăcut șirul adunărilor populare ulterioare care au culminat cu adunarea de la Țebea, toate punînd în evidență nu numai hotărîrea forțelor democratice, în frunte cu clasa muncitoare, patriotice și antifasciste de a respinge planurile revizioniste la adresa României, dar și voința „colaborării frățești” de care erau animate masele largi de oameni ai muncii, indiferent de naționalitate, în lupta pentru „salvarea păcii”, preocuparea de a se consolida „înțelegerea” dintre ele intrucît, așa cum preciza și dr. Petru Groza, comentînd semnificația acordului dintre Frontul Plugarilor și Mádosz, de la care avea să se meargă împreună cu Blocul democratic și Partidul socialist (Popovici), către înjghebararea unui front popular, „chezășia cea mai sigură a democrației și libertății naționale a poporului român este înțelegerea frățească cu celelalte neamuri conlocuitoare”²¹.

În deplin acord cu voința și aspirațiile maselor populare majoritatea forțelor politice angajate pe frontul luptei antifasciste, dar mai ales comuniștii, către sfîrșitul anului 1935 și începutul anului următor și-au intensificat eforturile de demascare a revizionismului fascist și îndeosebi a celui horthist. Remarcabil este faptul că în ceea ce-i privește pe comuniștii, după Congresul al VII-lea al Internaționalei a III-a, ei au putut să acționeze cu un plus de realism politic ; să-și bazeze hotărîrile pe analize politice care țineau cont în mai mare măsură de realitățile istorice concrete pe fundalul cărora își desfășurau activitatea ; să aprecieze mai lucid unele probleme interpretate greșit în anii anteriori mai ales cu pri-

¹⁹ „Crainicul Maramureșului” din 16 noiembrie 1935.

²⁰ Ibidem ; Atitudinea antirevizionistă a maselor populare de alte naționalități, cu referire specială la cea maghiară, inclusiv a celor aparținînd națiunii maghiare o rețineau și străinii, ca în cazul istoricului englez Seton Watson care scria, într-una din lucrările sale, că „revizuirea nu o cere poporul maghiar, bucuros să-și vadă de nevoile sale, ci acea mîna de magnați și politicieni care oftează după regimul oligarhic de altă dată” (citată după „Neamul românesc”, din 1 septembrie 1934).

²¹ L. Bányai, *op. cit.*, p. 183.

vire la cheștiunea națională în general și la conținutul ei în România. Pe această linie, în mod treptat a fost revăzută imaginea procesului istoric de desăvârșire a statului național unitar redînd-o ca o operă ce a izvorit, în chip firesc, din voința maselor populare și nu ca produs al păcii imperialiste de la Versailles, de unde și necesitatea istorică a unor eforturi convergente din partea tuturor forțelor patriotice de a apăra această realizare cu prețul oricăror jertfe. De aceea, în coloanele „Scintei” din decembrie 1935, după ce se preciza că P.C.R. a luptat neîncetat împotriva asupririi unor popoare de către alte popoare, că a militat pentru asigurarea unor drepturi foarte largi naționalităților conlocuitoare, se atrăgea atenția că în momentul respectiv pericolul extern este atît de grav încît „Existența neamului românesc ca națiune, existența României ca țară independentă sînt în joc. Poporul român trebuie să se decidă dacă înțelege să-și apere existența și independența. Iar poporul român nu poate da decît un singur răspuns. Cu toată energia, la nevoie cu arma în mînă, poporul român își va apăra existența contra bandiților hitleriști care vor să ne răpească independența națională”²².

În acțiunea de atragere a naționalităților conlocuitoare pe frontul luptei contra revizionismului fascist și îndeosebi a celui horthist, comuniștii s-au angajat într-o multitudine de forme concrete ale muncii politice, diversificînd neîncetat mijloacele de propagandă și de antrenare a maselor, de conștientizare a lor pentru ca frontul rezistenței interne să fie cît mai solid cu putință. Presa, legală și ilegală, broșurile, manifestele, întrunirile secrete sau publice, demonstrațiile de stradă ș.a.m.d. au fost orientate din ce în ce mai mult în sensul combaterii fascismului intern și extern, subliniindu-se cu precădere atît dimensiunile, în curs de amplificare accelerată, ale revizionismului extern, cît și misiunea istorică ce revenea României în lupta pentru bararea tendințelor belicoase ale acestuia. „Revizionismul, scria de exemplu comunistul Iuliu Szikszay într-o broșură sugestiv intitulată *Înarmarea clandestină a revizionismului maghiar*, înseamnă război, iar războiul astăzi înseamnă distrugerea ... întregii civilizații înfăptuită cu atîtea sacrificii de-a lungul veacurilor. De aceea, România, sentinela păcii în sud-estul Europei, trebuie să lupte din răsputeri contra germeilor războiului pe care-i răspîndește himera revizionistă. Deci, se impune ca România să se pună în fruntea propagandei antirevizioniste internaționale”²³.

O suită întreagă de publicații, scrise în limbile naționalităților conlocuitoare („Korunk”, „Falvak Népe”, „Uj Szó”, „Volkswille”, „Freies Wort”, „Neue Zeitung” etc.) și-au îndreptat focul principal împotriva ideologiei reacționare, revizioniste maghiare sau naziste. De sub pana unor comuniști și publiciști democrați ca Gaál Gábor, Balogh Edgár, Bányai László, Józsa Béla, Brassai Viktor, Csehi Gyula, Gáll Ernő, Korvin Sándor, Kovács-Katona Jenő, Méliusz Jozsef, Salamon Ernő, Georg Hromadka, Heinrich Simonis, Anton Breintenhofer și mulți alții au ieșit articole de presă și diferite alte materiale ce au vestejit cu vigoare și forță de convingere ideologia care promova izolarea naționalistă în rîndurile populației neromânești, concepțiile fascisto-corporatiste,

²² „Scintela”, an V, nr. 27—28 din decembrie 1935.

²³ Eugen Toth (Iuliu Szikszay), *Înarmarea clandestină a revizionismului maghiar*, ediția autorului (1935), p. 108.

îmbibate de idei mistice și șovine răspîndite de cercuri și forțe politice de dreapta. Au combătut teoriile și practicile diversioniste de tipul „numerus valachicus” sau cea referitoare la așa-zisa „unitate minoritară” ca și manifestările iredentismului agresiv susținînd ideea că singura cale de rezolvare deplină a problemei naționale o constituie lupta dusă cot la cot cu masele populare românești. Sînt astfel binecunoscute eforturile depuse cu precădere de comuniști dar și de alte forțe progresiste românești sau cele aparținînd naționalităților maghiară, germană etc. de a împiedica afirmarea practicilor artificiale menite a izola de poporul român pe conlocuitorii maghiari, germani ș.a.m.d. Józsa Béla, de pildă, condamnînd asemenea încercări, ai căror campioni erau liderii Partidului maghiar în frunte cu Gyárfás Elemér, aducea în prim planul experiențelor politice reale și pozitive „legătura cea bună cu masele românești, cum le-a găsit Madosz-ul la Deva și la Hunedoara” iar în locul „unității” preconizate de conducătorii Partidului maghiar, element deslăbiciune în fața ofensivei fasciste, el viza ca singură alternativă a luptei pentru o afirmare autentică a naționalității maghiare, unitatea de acțiune între masele populare maghiare și cele românești, clădirea unui front comun care să împiedice realizarea proiectelor politice nutrite de fascism. Unitatea maghiară, scria militantul comunist Józsa Béla, nu o „amenință, în nici o privință”, muncitorul, țăranul sau meseriașul maghiar. Dimpotrivă. „Muncitorimea organizată dorește unitatea maghiară — desigur nu prin abandonarea intereselor de clasă — ea dorește pacea și o viață mai bună, vrînd să împiedice instaurarea fascismului aducător de mizerii și nenorociri. Și tocmai pentru atingerea acestor țeluri ea încearcă acuma, mai mult ca oricînd, să întindă o mînă prietenească maselor românești — așa cum a făcut-o și la Deva”²⁴.

Pe linia afirmării atitudinii lor profund patriotice, de apărare a intereselor naționale, comuniștii, alți reprezentanți ai forțelor antifasciste din rîndurile naționalităților conlocuitoare nu numai că au urmărit îndeaproape evoluția planurilor și acțiunilor revizioniste ale statelor fasciste dar au și avertizat necontentit asupra scopurilor vizate, a consecințelor posibile și inevitabile, victimele acestei politici neputînd fi decît popoarele mici și mijlocii, inclusiv cele în favoarea cărora ar fi urmat să se realizeze revizuirile de hotare. În acest sens e de consemnat că atunci, cînd, la Milano, în ziua de 1 noiembrie 1936, Mussolini a formulat o declarație provocatoare în care s-a referit la „necesitatea” unor compensații pentru Ungaria pe seama teritoriului românesc, alături de protestul viguros al întregului popor român s-a putut înregistra și acela al naționalităților conlocuitoare, inclusiv al celei maghiare. Un apel al Uniunii oamenilor muncii maghiari din România lansat la 5 decembrie 1936 sub titlul *Dreptatea revizionistă a lui Mussolini nu este dreptatea noastră* a exprimat cu multă claritate ideea că dreptatea preconizată de dictatorul fascist italian care ar fi trebuit chipurile să se facă Ungariei printr-o revizuire a granițelor ei politice, nu putea fi în realitate o dreptate „pentru poporul care a mărturisit de atîtea ori în istorie dragostea sa de libertate, pentru milioanele de țărani

²⁴ „Uj Szó” din 16 martie 1936 ; a se vedea și I. Micu, A. Simion, *Józsa Béla (1898—1943)*, București, 1971, p. 112.

fără pământ, de muncitori și intelectuali flămânzi. Această dreptate nu este pentru ei, ci pentru Ungaria feudală, Ungaria magnaților". Lui Hitler și Mussolini, menționa în continuare apelul citat, de fapt „le trebuie poporul care trăiește aci pentru a-l exploata și le trebuie, în fine, drumul liber spre Orient pentru cuceriri noi". Protestul Madosz-ului viza în mod direct practica politică promovată de guvernele fasciste din Italia, Germania și Ungaria de a învrăjbi popoarele român și ungar și cerea să se facă totul de către forțele democratice din cele două țări pentru „ca situația actuală a poporului maghiar să nu fie folosită în interesul scopurilor imperialiste străine contra fraților noștri conlocuitori". Voința fermă a majorității populației maghiare din România, a cărei conștiință politică o întruchipa Madosz-ul, era de a apăra pacea, statu quo-ul teritorial și liniștea externă necesară pentru a clădi alături de poporul român o conviețuire frățescă întemeiată pe o democrație social-politică cât mai largă, astfel încît să se poată afirma nestingherite în cîmpul larg al creației materiale și spirituale. „Frați maghiari, se scria în acest sens pe filele apelului menționat mai sus, este vorba de soarta noastră și noi maghiarii ardeleni cei mai competenți declarăm înaintea lumii întregi : vrem pace înainte de toate. Dacă reacțiunea fascistă, pentru planurile sale războinice, vrea distrugerea frontierelor actuale, nimicirea stărilor de pace, degeaba încearcă cu noi... Revendicările maghiarilor din România... nu se rezolvă cu războiul revizionist ci numai cu recunoașterea de către poporul român a drepturilor noastre. Astfel vrem să păstrăm pacea noastră comună, să lărgim drepturile noastre, vrem să luptăm alături de frații noștri români ca politica externă a României să se îndrepte spre statele mari democratice care respectă independența națiunilor mici”²⁵.

Un ecou prelung, cu rezonanțe ample atît în conștiința forțelor antifasciste ale populației maghiare din România, cît și în rîndurile forțelor democratice românești, au avut hotărîrile „Întîlnirii de la Tîrgu Mureș din octombrie 1937” care angajau naționalitatea maghiară, în mod efectiv, pe calea luptei aspre contra fascismului, împotriva manifestărilor politicii revizioniste promovate de Germania și sateliții ei²⁶. Acolo s-a afirmat cu vigoare ideea că adevărata rezolvare a problemei naționale se poate realiza numai „pe baza necesității istorice a conviețuirii libere, frățești cu poporul român” iar fundamentul ei trebuie regăsit în „hotărîrile de la Alba Iulia, născute din propria voință a românilor ardeleni”²⁷. Așa cum a relevat deja literatura noastră istorică, curentul democratic declanșat cu acest prilej în rîndurile tineretului maghiar nu s-a putut cristaliza într-o mișcare mai amplă. Accentuarea politicii agresive a Germaniei, pe fondul unei conjuncturi internaționale dominate de inconsecvența „democrațiilor apusene” și afirmarea brutală a mașinii de război naziste, a favorizat procesul de intensificare a revizionismului ungar concomitent cu o recrudescentă a activității forțelor iredentiste existente în rîndurile naționalității maghiare din România. La rîndul lor Garda de fier și Partidul etnic german, încurajate și subvenționate de la Berlin, prin acti-

²⁵ „Dimineața” din 5 decembrie 1936.

²⁶ A se vedea amănunte despre această „Întîlnire” la L. Bányai, *op. cit.*, p. 198—201 și I. Micu, A. Simion, *op. cit.*, p. 38—42.

²⁷ L. Bányai, *op. cit.*, p. 201.

vitatea ce o desfășurau se conturau într-un pericol intern din ce în ce mai grav pentru soarta independenței și integrității teritoriale a țării. „Cine vede clar primejdia care amenință țara din partea lui Hitler — scria ziarul „Scnteia” în noiembrie 1938 — nu poate să nu recunoască că înăuntrul țării, dușmanul principal, acela care în prima linie trebuie demascată, gonit din sinul maselor muncitoare, nimic cu desăvârșire, este agentura plătită a lui Hitler în România. Trecutul acestei organizații este un trecut de asasinat, de spionaj în favoarea Germaniei. Activitatea ei actuală este o activitate de distrugere a forțelor dornice de apărare a libertății și independenței țării”²⁸.

Lupta forțelor progresiste și democratice din România contra Gărzii de fier, a Partidului Maghiar și a Partidului etnic german a luat o amploare deosebită în vara și toamna anului 1938 când, după Anschluss, se profila agre-iunea contra Cehoslovaciei, aminată, cum bine se știe, doar de rușinosul acord de la München prin care o parte a Cehoslovaciei a fost anexată Reichului. În aceste împrejurări P.C.R. a adresat poporului român și naționalităților conlocuitoare apeluri vibrante la consolidarea unității rindurilor lor, la acțiune hotărâtă pentru realizarea unei pregătiri morale, materiale și militare care să ducă la sporirea capacității de rezistență și de luptă pentru apărarea fruntariilor țării, pentru salvagardarea independenței și suveranității naționale. „În fața poporului român și popoarelor (naționalităților conlocuitoare — n.n.), din România stă astăzi sarcina apărării pînii, păcii, libertății, vieții, viitorului lor și al copiilor lor de atacurile la care Germania hitleristă cu bunăvoința conservatorilor reacționari din Anglia și a reacțiunii mondiale... le pregătește. Poporul român și popoarele (naționalitățile — n.n.) din România care au știut să lupte contra stăpînirii seculare a turcilor, contra atotputerniciei boierilor români, contra monarhiilor absolute din Austro-Ungaria și Rusia, din sinul cărora au ieșit eroii legendari ca : Horia, Cloșca, Crișan, Avram Iancu, Doja... Ștefan Gheorghiu și alte mii de eroi necunoscuți, nu se vor lăsa sacrificate pentru interesele superiorilor lor. Astăzi când planurile de cucerire ale Germaniei hitleriste sînt clare și cunoscute nu trebuie să fie nici un naționalist, nici un patriot în adevăratul sens al cuvîntului care să nu vadă acest mare pericol ce amenință poporul român”²⁹.

Un asemenea apel nu putea să nu aibă ecou în conștiința clasei muncitoare, a poporului român, ferm hotărît să-și apere glia străbună și condiția de națiune independentă, un atribut indispensabil ascensiunii pe scara progresului istoric. Să nu facă a vibra, la același diapazon, și conștiința politică a forțelor progresiste și democratice din rîndurile naționalităților conlocuitoare, cu precădere a muncitorilor. Este, dealtfel, o realitate faptul că manifestările clasei muncitoare, ale maselor populare de susținere a politicii antirevizioniste au devenit mult mai numeroase. Așa, de pildă, la adunarea populară a muncitorilor din Cluj, de la 1 mai 1938, Bruder Francisc, secretar general al sindicatelor muncitorești, arăta că, în afară de lupta solidară pentru drepturi, muncitorii „au datoria de

²⁸ „Scnteia”, an VIII, nr. 14, din 25 noiembrie 1938.

²⁹ Boris Ștefanov, *Situația internațională și sarcinile poporului român și ale popoarelor conlocuitoare din România*, în „Lupta de clasă”, an XIX, nr. 2 din mai 1938.

a lupta și împotriva războiului care ne amenință pe toți din partea Germaniei și Italiei unde... se fabrică arme și muniții împotriva Franței și Cehoslovaciei în primul rînd, iar în al doilea rînd împotriva României”, cerind ca „la serbările antirevizioniste ce vor avea loc la Alba Iulia muncitorimea să participe, prin reprezentanții ei, dovedind că este împotriva oricărei pretențiuni de schimbare a frontierelor acestei țări”³⁰. În același sens era formulată declarația unei conferințe a muncitorilor maghiari din Transilvania organizată în Conferința Generală a Muncii ce și-a desfășurat lucrările la Cluj în zilele de 31 iulie și 1 august 1938, o declarație care, între altele, consemna că „muncitorimea maghiară organizată din România declară încă odată în mod categoric și fără echivoc, ca și în trecut, că această muncitorime este absolut loială și fidelă față de statul român a cărui integritate teritorială o vede ca definitivă”³¹.

Animat de un fierbinte patriotism, P.C.R., ca dealtfel întreaga opinie publică progresistă din România, a salutat măsurile luate de guvern contra Gărzii de fier în noiembrie-decembrie 1938, a acționat ferm pentru reprimarea hotărîtă a tuturor germenilor care ar fi subminat capacitatea de rezistență a poporului român. Un memoriu al Uniunii Democratice redactat la 30 noiembrie 1938 de Athanase Joja, Barbu Rădulescu, Voicu Huszar, Emil Huszar, Aronovici și alții, și înaintat ministrului de interne, după ce denunța „rolul de trădare de țară al Gărzii de fier, rolul ei de spionaj și agentură a statelor revizioniste și agresoare”, „activitatea teroristă și destrăamătoare de țară” a acesteia, „lanțul de atentate făptuite tocmai în regiunile care sînt obiectul faptelor de pradă ale statelor agresoare (și care) aveau rostul să creeze în țară o stare prielnică numai intereselor revizioniste”, cerea ca lichidarea Gărzii, considerată „o măsură curajoasă de salvare a independenței țării,” să fie urmată și de alte măsuri menite a duce la nimicirea completă a gardismului „ca curent politic”³².

Concomitent, folosind cele mai diverse forme de exprimare a punctelor sale de vedere, P.C.R. a combătut și alte forțe politice care acționau de pe poziții divergente față de ideea independenței și integrității teritoriale a țării așa cum făceau cercurile reacționare maghiare din România, adevărate unelte ale revizionismului extern, chemînd, în frontul luptei comune, atît poporul român cît și naționalitățile conlocuitoare. Un memoriu al Madosz-ului, din noiembrie 1938, purtînd mii de semnături și care a fost răspîndit în sute de exemplare, relevînd necesitatea luptei comune contra „tendențelor imperialiste” ce „se extind din ce în ce mai mult în bazinul dunărean, nimicesc, una după alta independența popoarelor mici care locuiesc aici, tulburînd liniștea lor internă și primejduind pacea mondială”, consemna că: „Noi, ungurii ardeleni, sîntem legați... de acest pămînt și de locuitorii săi de altă limbă și în primul rînd de poporul român. În decursul veacurilor, înflorirea socială s-a născut totdeauna din stima și ajutorul reciproc, în timp ce vrăjmășia, ura de rasă, exclusivismul național, în dauna celuilalt, au netezit calea jugului comun... Numai

³⁰ Arh. I.S.I.S.P., fond VI, dosar 817, vol. I.

³¹ „Lumea nouă” din 28 august 1938.

³² Arh. C.C. al P.C.R., colecția 50, dosar 219, f. 92, 96—97.

hotăririle de la Alba Iulia de acum douăzeci de ani formează baza sigură pentru rezolvarea problemei naționalităților”³³.

În același spirit, o rezoluție a consfătuirii Madosz-ului din 30—31 decembrie 1939, organizată cu sprijinul Comitetului teritorial al P.C.R. și sub auspiciile gazetei „Erdély Magyar Szó”, după ce înfiera politica cercurilor social-politice amintite, exprima hotărîrea participanților la această consfătuire de a lupta „înfrățiți împreună cu poporul român și cu celelalte naționalități conlocuitoare împotriva extinderii asupra țării noastre a războiului de cotopire, de a milita pentru fraternitatea și pacea tuturor popoarelor . . . Considerăm necesar ca la lupta împotriva nedreptăților suferite în comun să participe toți aceia cu care sîntem strîns uniți : români, germani, evrei, ucraineni”³⁴.

Semnălm în acest context faptul că, în ianuarie 1939, sub îndrumarea directă a Partidului comunist a fost elaborat și răspîdit în numele comunității evreiești din România un manifest în care, după ce se prezentau pe larg mobilurile politicii revizioniste a statelor fasciste, se formula îndemnul către spiritele democratice și progresiste aparținînd naționalităților conlocuitoare, „să ia atitudine hotărît antirevizionistă căci a lupta împotriva revizionismului înseamnă a lupta pentru pacea întemeiată pe respectul dreptului internațional și pentru libertate”. Precizînd apoi că atît constituția țării cît și statutul cu privire la minorități garantează prin prevederile lor „drepturi și îndatoriri egale cu națiunea română soră” și că aplicarea consecventă a acestora „nu poate decît să întărească legătura strînsă ce există între poporul român și popoarele conlocuitoare pentru apărarea independenței și unității teritoriale”, manifestul amintit consemna în încheiere : „Țările revizioniste să știe că în ceasul suprem minoritățile naționale nu vor fi un factor de slăbire a rezistenței românilor așa cum ar dori ele și aliații lor interni, ei, dimpotrivă, vor forma un singur bloc cu poporul român. Noi evreeii din România, conștienți că revendicările noastre ca minoritate națională și chiar existența noastră sînt în funcțiune de distrugerea revizionismului, declarăm că în lupta pentru apărarea hotarelor ne găsim alături de poporul român, declarăm că vom lupta tot atît de hotărît cum au luptat părinții noștri pentru crearea României Mari”³⁵.

La apelurile și îndemnurile Partidului comunist, de acțiune hotărîtă pentru apărarea independenței și integrității teritoriale a țării clasa muncitoare a răspuns cu înflăcărare, ei alăturîndu-i-se și masa micii burghezii ; s-au desfășurat zeci de adunări de protest și demonstrații de stradă, au fost create comitete antifasciste și grupe de autoapărare mai întii în capitală, iar apoi și în multe alte localități din țară cu participarea largă a muncitorilor, a intelectualilor, studenților etc.³⁶. Cerînd maselor largi de oameni ai muncii să pornească la lupta armată pentru apărarea țării, mai ales în vara și toamna anului 1939, comuniștii au ținut să se situeze

³³ „Erdely Magyar Szó Noptára”, 1940, p. 47 ; după L. Bányai, *Din lupta unită a oamenilor muncii români și de alte naționalități sub conducerea P.C.R. (1933—1944)*, în „Studii. Revistă de istorie”, tom. 19, nr. 3, 1966, p. 481—482.

³⁴ „Erdely Magyar Szó” din 28 ianuarie 1940 ; cf. L. Bányai, *Pe făgașul tradițiilor frățești*, p. 222.

³⁵ Arh. C.C. al P.C.R., colecția 50, dosar 219, f. 260—161.

³⁶ Vezi *Acțiunea contra fascismului*, în „Scinteia”, an III, nr. 8 din 1—15 mai 1933.

ei înșiși în primele rînduri ale acestei lupte ; să traducă astfel în domeniul concret al faptelor convingerea lor intimă că „toate neamurile au același drept de viață națională, toate sint egale în fața legilor internaționale, toate au același drept de protecție și justiție internațională”³⁷, iar dacă acest drept sacru ajunge la un moment dat să fie pus sub semnul întrebării cu ajutorul forței, atunci popoarelor amenințate de forță nu le rămîne altceva decît să se opună acestei forțe. Apărarea țării, a independenței și suveranității era, în concepția comuniștilor, un imperativ major al istoriei, o condiție esențială pentru realizarea progresului istoric în epoca contemporană. Combătînd ideea unui publicist profesionist după care „un stat independent cu întregul său aparat e astăzi într-adevăr un lux pentru popoarele mici”, încercînd astfel să demonstreze că înglobarea Austriei și Cehoslovaciei în „marele Reich” ar fi fost în avantajul „dezvoltării” acestor țări, în paginile revistei „Azi”, sub semnătura lui Emil Huszár, se scria : „Nu e adevărat că autenticul socialism, care trăiește în visurile clasei muncitoare și pentru realizarea căruia această clasă a dus atîtea lupte înfrînte și victorioase, nu e adevărat că acest socialism consideră independența națională ca un lux și n-ar vroi să suporte «poverile acestui lux». Nici unul din teoreticienii socialismului n-a spus vreodată că pentru a scăpa de unele poveri sociale, popoarele mici trebuie să renunțe la independența lor națională și să se «socializeze în umbra unui copac mai puternic» ; internaționalismul, socialismul nu constă în lichidarea independenței naționale a popoarelor mici, ci, din contră, în realizarea dreptului tuturor popoarelor la această independență și în lichidarea oricărei hegemonii naționale”³⁸.

De pe pozițiile adevăratului patriotism, Partidul Comunist Român și-a înscris din ce în ce mai mult practica politică pe făgașul realităților istorice concrete, acționînd cu o vigoare tot mai mare pentru antrenarea tuturor forțelor capabile să se opună tendințelor externe de încălcare a independenței României și de știrbire a integrității ei teritoriale. Partidul Comunist Român a continuat să demaște încercările tot mai insistente ale propagandei fasciste de a-și prezenta planurile revizioniste prin prisma așa-zisei autodeterminări naționale, de a falsifica conținutul real al problemei naționale din România în vederea dezmembrării ei teritoriale și de a face astfel mai ușoară supunerea atît a poporului român cît și a naționalităților conlocuitoare. „Fascismul internațional — scria „Lupta de clasă” în august 1939 — își oferă acum «serviciile» și ungarilor, germanilor, bulgarilor, ucrainenilor din România. Scopul urmărit de el nu este deloc eliberarea acestor naționalități, ci dezagregarea României, slăbirea ei pentru ca s-o poată înghiți mai ușor, pentru ca s-o poată transforma mai ușor într-un nou bastion al fascismului, într-o sursă de materii prime necesare pentru războiul plănuț de agresori, în bază de atac împotriva U.R.S.S.”³⁹. Demascînd „bluful hitlerismului care încearcă să folosească lozincă de autodeterminare pentru înrobirea țărilor mici și pentru pregătirea de noi agresiuni”, Partidul comunist a ținut cu perseverență să demon-

³⁷ *Naționalism și tratate de pace*, în „Dacia nouă”, an. II, nr. 5 din 10 ianuarie 1939.

³⁸ Emil Huszár *Între patru ochi cu „luxul independenței naționale”*, în „Azi”, an VII, seria II, nr. 9 din 16 aprilie 1939.

³⁹ „Lupta de clasă”, an XX, nr. 6 din august 1939.

streze că „În situația concretă de azi (a anului 1939 — n.n.), comuniștii se pronunță împotriva oricărei știrbiri a integrității României, conștiința fiind că aceasta nu ar servi decât la întărirea fascismului internațional”⁴⁰.

Pe același fond al realităților istorice și din necesitatea de a răspunde exigențelor luptei pentru apărarea integrității teritoriale a țării, pentru consolidarea frontului intern al poporului român, Partidul comunist a supus unei noi analize, cu caracter critic, unele puncte de vedere exprimate anterior cu privire la problema națională. Pornind de la ideea că P.C.R. nu s-a pronunțat „niciodată pentru înfăptuirea dreptului de autodeterminare cu orice preț și în orice condiții”, organul teoretic al partidului, „Lupta de clasă”, cerea în august 1939 să se renunțe la orice lozincă ce ar friza prin conținutul ei „izolarea problemei naționale din România de sarcina esențială ce stă astăzi în fața tuturor democrațiilor și revoluționarilor din lume — slăbirea și zdrobirea fascismului agresor”⁴¹. La rîndul său „Scînteia”, într-un articol intitulat „Cum trebuie luptat pentru dreptul de autodeterminare”, articol care a circulat și ca material de partid difuzat pe linie organizatorică, după ce formula criticii aspre la adresa denaturării lozincii cu privire la autodeterminarea națională pînă la despărțirea de statul român de către unele cadre de partid din Transilvania și Dobrogea, lozincă lansată fără a se ține seama atît de structura realităților istorice cît și a sarcinilor existente în fața partidului, atrăgea atenția că o traducere în fapt a acestei lozinci ar conduce la dezmembrarea țării. Iar „de pe urma acestei dezmembrări nu ar profita desigur nici poporul bulgar, nici cel român, ci numai agresorii fasciști, în primul rînd cei germani”. În concepția conducerii P.C.R. acesta trebuia să fie „criteriul atitudinii noastre în chestia autodeterminării”⁴². Dealtfel, așa-zisa problemă națională devenise „un punct de sprijin pentru manevrele fasciste contra unității teritoriale și independenței României”; în aceste condiții clasa muncitoare, naționalitățile conlocuitoare însele ca și forțele progresiste ale țării desfășurau o activitate și mai susținută pentru realizarea unui front comun care să ducă la evitarea oricărei intervenții externe în treburile interne ale poporului român. „Proletariatul revoluționar, scria „Lupta de clasă”, este organizatorul luptei pentru apărarea independenței și integrității României. Aceasta îi impune sarcina de a organiza unirea tuturor popoarelor din România (a poporului român și a naționalităților conlocuitoare — n.n.) în vederea acestei lupte. În sfîrșit proletariatul revoluționar este organizatorul revoluției în România. Masele naționalităților asuprite sînt un prețios aliat al muncitorimii în revoluție”⁴³. Pe temeiul acestor postulate teoretice „Scînteia” formula concluzia că „În măsura în care comuniștii se vor afla în fruntea luptei naționalităților (...) pentru o deplină egalitate în drepturi cu ale poporului român, pentru nevoile lor vitale, sociale și naționale, în măsura în care vor ști să demaște pe revizionistii reacționari, în măsura în care comuniștii (...) vor reuși să lămu-

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ Ibidem.

⁴² „Scînteia”, an IX, nr. 21 din 26 iulie 1939; vezi și Arh. C.C. al P.C.R., fond 1/1939, mapa 51.

⁴³ „Lupta de clasă”, nr. 6 din august 1939.

rească masele asupra nevoii unei lupte comune cu poporul român și cu celelalte popoare din România împotriva celui mai primejdios dușman — agresorul fascist — în aceeași măsură masele (...) îi vor urma și vor păși la lupta pentru drepturile lor și pentru existența liberă a țării în care trăiesc”⁴⁴. În același sens s-a pronunțat marea majoritate a comuniștilor din Transilvania și Banat când, la ședința Comitetului teritorial din 13 aprilie 1939, considerau că „este necesar ... să mobilizăm masele largi ale poporului maghiar ca, mină în mină cu poporul român, să respingă bandele revizioniste care vor să năvălească asupra hotarelor României. Tot pe baza înfrățirii comune se pot cuceri drepturi egale, cit și ridicarea nivelului de trai”⁴⁵.

Subsumată astfel luptei pentru apărarea integrității teritoriale, a independenței și suveranității naționale a poporului român, activitatea comuniștilor pentru făurirea Frontului popular antifascist, pentru unirea tuturor forțelor interesate în înlăturarea pericolului fascist, care în ascensiunea sa punea sub semnul întrebării existența însăși a României ca stat liber, independent și suveran, întrunea atit din punct de vedere teoretic cât și al practicii politice nemijlocite toate condițiile necesare. De aceea comuniștii români pe drept cuvânt în 1939, mai mult decât în anii anteriori, puteau să considere ca posibilă de rezolvat problema „creării unității muncitorești, a frontului popular cumpănind cu atenție considerentele concentrării tuturor forțelor nefasciste”⁴⁶. Îndreptățesc această afirmație nu numai considerentele deja menționate dar și corectarea altor puncte de vedere exprimate de comuniști în legătură cu evantaiul forțelor menite a adera la Frontul popular antifascist și care priveau nu numai pe social-democrați ci și unele cercuri ale burgheziei inspăimântate de ororile comise de fascism atit în Germania cit și în țările deja cotropite: Austria și Cehoslovacia. Fără să renunțe la propriile sale puncte programatice, fără să-și altereze doctrina alianțelor politice necesare luptei pentru înfăptuirea revoluției proletare, ceea ce presupunea și definirea exactă a forțelor cu care urma să se confrunte clasa muncitoare în lupta pentru împlinirea misiunii sale istorice, P.C.R. punea totuși pe primul plan necesitatea înfringerii fascismului, urgența înfăptuirii celui mai larg front popular posibil, capabil să cîștige confruntarea cu forțele negre ale fascismului intern și extern.

Apreciind că „apărarea independenței țării contra amenințărilor hitleriste de afară și a gardiștilor hitleriști dinăuntru care o subminau este o datorie a tuturor iubitorilor de popor și țară”, comuniștii, în chemarea lor fierbinte de acțiune concertată pentru încheierea Frontului Popular Antifascist, scriau în coloanele aceluiași organ de presă, „Scînteia”: „Astăzi în aceste zile grele pentru poporul român și pentru popoarele (naționalitățile — n.n.) conlocuitoare mai mult ca oricînd se pune chestiunea — *nu ce desparte forțele democratice ci ce le unește*: ii unește necesitatea luptei contra fascismului dinăuntru și dinafară. Necesitatea luptei pentru independența națională a țării. Așadar, toate eforturile, toate

⁴⁴ „Scînteia” din 26 iulie 1939.

⁴⁵ Arh. C.C. al P.C.R., fond 1/1939, mapa 166.

⁴⁶ Arh. I.S.I.S.P., cota, A b XXIII—14.

energiile pentru realizarea frontului unic și frontului popular antifascist care să cuprindă toate partidele, toate organizațiile care sînt contra fascismului, contra orientării României spre Germania hitleristă și Italia fascistă”⁴⁷.

După cum se știe, frontul forțelor antifasciste din România, deși amplu ca dimensiuni, deși superior capacității de acțiune a dreptei, n-a putut obține victoria, balanța fiind înclinată în favoarea acesteia din urmă de presiunile și ingerințele directe ale fascismului extern. În aceste condiții, cînd și pe plan extern România s-a văzut complet izolată după înfringerea Franței și alungarea trupelor engleze de pe continent, ciopîrșirea teritorială succesivă a țării a fost inevitabilă. Dar și în aceste condiții, vocea conștiințelor lucide din rîndurile naționalităților conlocuitoare, a celor ce au împărtășit cu consecvență ideea că drumul devenirii istorice a naționalităților cărora le aparțineau era strîns legat de acela al poporului român, ca popor majoritar pe acest teritoriu, a continuat să răsune și, nu numai atît, dar să fie ascultată. Numărul acestor conștiințe este desigur mai mare dar noi ne limităm a o aminti aici pe aceea a lui Gáal Gábor, militantul comunist care într-unul din ultimele numere ale revistei „Korunk” apărut în zilele premergătoare dictatului de la Viena putea să scrie că: „Idealul nostru de știință, știința despre societate, a respins orice fel de mit. Noi nu am crezut niciodată nici în miturile maghiarității. Noi am repetat întotdeauna: viața noastră trebuie să o rezolvăm împreună cu acei cu care conviețuim. Nici în această etapă de mari frămîntări ale vremii noi nu gîndim altfel. Numai astfel va rămîne conștiința noastră corectă... Și astăzi această demitizare și ideea conviețuirii constituie piloane ale concepției noastre”⁴⁸.

Forțele antihitleriste, antirevizioniste, atașate cauzei generale a poporului român au continuat să se afirme și în rîndurile populației germane. Amintim aici pe așa-numiții „dizidenți” în frunte cu Johan Anton de la Timișoara, președintele cooperativei șvăbești „Centru”, care acuza la începutul anului 1940 pe conducătorii secției timișane a Volksgemeinschaft-ului „că fac politică de izolare și că pe ei i-au exclus din formațiunea lor fiindcă nu au consimțit la această politică... Frațiunea d-lui Johan Anton, informa o dare de seamă a Gărzii Naționale din ținutul Timiș pentru luna aprilie 1940, își arată dorința de a face o politică loială față de statul român”⁴⁹.

De pe asemenea poziții forțele patriotice ale poporului român și ale naționalităților conlocuitoare în frunte cu clasa muncitoare și Partidul comunist s-au angrenat într-o luptă și mai susținută contra fascismului și hitlerismului, împotriva atragerii României pe calea războiului antisovietic, iar apoi, din iunie 1941, pentru scoaterea țării din război și alăturarea ei coaliției națiunilor unite. A fost o luptă dură, în cursul ei au fost făcute sacrificii imense dar, finalmente, avea să fie încununată cu laurii victoriei insurecției naționale, armate, antifasciste și antihitleriste ca început al unei ere noi: era revoluției populare și construcției socialiste ca operă a poporului român și a naționalităților conlocuitoare. De aceea,

⁴⁷ „Scinteia”, an IX, nr. 15—16 din 24 ianuarie 1939.

⁴⁸ Citat după Nicolae Kallos „Revista „Korunk” și animatorul ei Gáal Gábor, în „Lupta de clasă”, nr. 6/1964, p. 53.

⁴⁹ Arh. St. Timișoara, fond 120, dosar 4/1940, f. 5.

pe bună dreptate, la plenara comună a consiliilor oamenilor muncii de naționalitate maghiară și germană din 14 martie 1978, după ce a reamintit ideea că „istoria este plină de învățăminte cu privire la lupta comună a oamenilor muncii români, maghiari, germani și de alte naționalități împotriva asupririi și inegalității”, tovarășul Nicolae Ceaușescu aprecia că „toate mărețele realizări pe care le-am obținut pe cale făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate le datorăm, în primul rînd, eforturilor oamenilor muncii, fără deosebire de naționalitate, români, maghiari, germani, sîrbi — întregului nostru popor, care, într-o deplină unitate, înfăptuiește neabătut politica internă și externă a partidului și statului nostru”⁵⁰.

LES FORCES PROGRESSISTES ET DÉMOCRATIQUES
DES NATIONALITÉS COHABITANTES AVEC EN TÊTE
LES COMMUNISTES, PARTIE COMPOSANTE DE LA LUTTE
DU PEUPLE ROUMAIN POUR LA DÉFENSE DE L'INDÉPENDENCE,
DE LA SOUVERAINETÉ ET DE L'INTÉGRITÉ TERRITORIALE
DU PAYS (1933 — 1940)

RÉSUMÉ

L'étude présente des aspects importants de la lutte déployée par les forces progressistes et démocratiques des nationalités cohabitantes de Roumanie, sous la direction du Parti communiste en tant que partie la plus résolue et la plus combative du mouvement antifasciste roumain, autant contre les forces d'extrême-droite existant dans le pays, que surtout contre les hitlériens, contre la politique revancharde et révisionniste promue par l'Allemagne, l'Italie, la Hongrie, etc., pour la défense de l'intégrité territoriale, de l'indépendance et de la souveraineté nationale de la patrie.

Utilisant des résultats déjà obtenus par l'historiographie roumaine dans l'étude de l'histoire des nationalités cohabitantes, de l'histoire du mouvement antifasciste roumain, mais aussi des sources documentaires inédites, l'auteur met en évidence une thèse fondamentale — celle de la lutte déployée par le peuple roumain et les nationalités cohabitantes pour la défense de la patrie commune, de la culture et de la civilisation forgées côte-à-côte, pour le développement de l'esprit de coexistence fraternelle, dans un climat d'entente. L'unité et la fraternité ont constitué toujours, mais surtout pendant les années d'affrontement du fascisme, l'une des valeurs durables de l'idéologie et de la pratique politique du Parti Communiste Roumain et qui se sont vues conférer de nouvelles dimensions.

⁵⁰ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 15, Edit. politică, București, 1978, p. 576.

160 DE ANI DE LA NAȘTEREA LUI NICOLAE BĂLCESCU

NICOLAE BĂLCESCU ȘI PERENITATEA VALORILOR ÎN FILOZOFIA ISTORIEI

DE

ION POPA

Istoria, care se știe, studiază procesul obiectiv al dezvoltării societății în diversitatea și complexitatea lui, este o disciplină științifică complexă și multilaterală. În procesul sintetizării datelor concrete istoria formulează concluzii teoretice proprii care sînt cercetate sistematic de către teoria istoriei în lumina unei viziuni globale despre societate. Ca oricare alt domeniu al cunoașterii realității, istoria presupune un caracter interpretativ, de regulă în concordanță cu teoria filozofică de care este călăuzită. Studiarea faptelor istorice mai presupune din partea cercetătorului (a subiectului) o apreciere axiologică, o acțiune de valorizare.

Axiologia (teoria generală a valorii), așa cum se precizează în *Dictionarul de filozofie* (ed. 1978), este disciplina filozofică care studiază *lato sensu* valoarea, ierarhizarea și funcțiile valorilor în viața socială. *Valoarea* se constituie prin raportarea obiectelor la trebuințe sociale istoricește determinate *de practică*. Valoarea implică un raport între „*ceva*” (obiect, idee, fapt istoric etc.) demn de prețuit și „*cineva*” (subiect individual, colectivități umane), în măsură să acorde prețuire. Sînt prețuite acele obiecte, activități sau creații care prin însușirile lor se dovedesc apte să satisfacă trebuințe, necesități și aspirații ce sînt istoricește și socialmente condiționate de practică. Dar actul de receptare al valorii, omologarea și ierarhizarea valorilor se face în funcție de anumite idealuri, principii, criterii, istoricește constituite și care depind de poziția de clasă, de aspirațiile și scopurile grupurilor sociale. Crearea de valori presupune depășirea prezentului, întuirea sensului de dezvoltare a unor domenii ale vieții sociale, concordanța cu cerințele progresului social.

Se cunoaște că bazele axiologiei au fost puse în a doua jumătate a secolului al XIX-lea de filozofii germani, îndeosebi de Școala neokantiană de la Baden (Windelband și Rickert) și de E. von Hartmann. În țara noastră probleme de filozofia valorilor au fost abordate de diverși gânditori printre care și de istoricii A.D. Xenopol și V. Pârvan. Dar și înainte ca axiologia să se constituie ca disciplină autonomă au existat referiri implicite la valoarea unor obiecte sau principii în virtutea unor necesități obiective. Așa, de exemplu, toate teoriile etice au impus în decursul

timpului valoarea sau nonvaloarea unor norme de comportare a indivizilor. În cercetarea istoriei naționale, ca și în cea a istoriei universale s-a manifestat preocuparea pentru stabilirea condiției de valoare a proceselor istorice, a concluziilor care au fost trase pe această bază. Acumularea unui important material documentar, lărgirea cadrelor temporale și spațiale ale cercetării istorice a impus selectarea și ierarhizarea documentelor în funcție de anumite criterii de ordin valoric. Marile sinteze de istorie națională realizate de un A.D. Xenopol, N. Iorga ș.a. au fost precedate de merituosele încercări, de adevărat pionierat, ale lui N. Bălcescu, M. Kogălniceanu, B.P. Hasdeu.

Considerăm că în istoriografia actuală ar fi utile preocupările pentru studierea și dezvoltarea judecăților axiologice în istorie. Este oportună reexaminarea atât a enunțurilor mai explicite, cât și a celor care fără să fie însoțite de o teorie *ad hoc* cuprind în ele multe posibilități valorice dependente de modul în care au fost judecate faptele istorice. Cercetarea întreprinsă din plan filozofic asupra lui Nicolae Bălcescu ne-a condus la ideea de a urmări gândirea istoricului și revoluționarului român și sub acest aspect. Bălcescu a judecat profund faptele istorice, a analizat raportul istoric dintre trecut, prezent și viitor, el a făcut implicit aprecieri de valoare, chiar dacă în opera sa nu sînt cuprinse *expressis verbis* relații în această privință.

Ideile înaintate ale lui Nicolae Bălcescu cu privire la cunoașterea istorică, la progresul social și la revoluție, cu privire la sensul istoriei, au atins valoric plafonul de gândire al timpului, s-au situat la confluența celor mai de seamă curente și orientări de gândire din Europa. În perioadele de avînt revoluționar ce au premers anului 1848, ca și după aceea, pe continentul nostru s-au confruntat idei și curente de gândire cu puternică rezonanță în arena politică, mergînd de la cele socialiste și comuniste la teoriile conservatoare de tipul evoluționismului plat; de la raționalism la iraționalism în filozofie, de la teoriile novatoare în domeniul istoriei la poziții conservatoare. Confruntările de idei de atunci nu au fost limitate la o dezbateră teoretică formală, ci s-au oglindit, de cele mai multe ori, într-un mod foarte concret, în practica social-politică, influențînd într-un sens sau altul atitudinii politice, impactul dintre grupurile sociale antagonice, ca și desfășurarea reală a procesului revoluționar. La un moment dat, problema cea mai presantă a fost atitudinea față de revoluție și față de sensul dezvoltării societății, atitudine care a supus probei, într-un mod elocvent, numărul însemnat de teorii sociale existente.

Socialistul Louis Blanc s-a bucurat de prestigiu și autoritate în rîndul forțelor progresiste franceze, dar tăria ideilor sale cu privire la transformările sociale a început să cedeze sub presiunea atitudinii șovăitoare, a înclinației sale spre compromisul politic pe care le-a manifestat în momente hotărîtoare ale luptei revoluționare, chiar dacă L. Blanc după 1848 a trăit mulți ani în exil, la Londra. Istorici ca J. Michelet, E. Quinet, ca italianul Cezare Cantu au fost partizanii ideii de emancipare națională, ei au vorbit cu înflăcărare romantică despre drepturile și libertățile popoarelor asuprite, dar au fost rezervați, au stat la distanță de luptele revoluționare, acești istorici au preferat expunerile *ex cathedra* arenei politice. Lamennais și Leroux au fost sinceri atașați maselor populare sărăcite și

exploatate, dar ei nu au avut încredere suficientă în revoluție, în potențialul de luptă al poporului, ci au optat pentru conciliere între ideile socialiste și creștinismul catolic, oferind pe această bază numai paleative pentru îmbunătățirea soartei celor năpăstuiți. Comparativ cu aceste poziții teoretice și atitudini practice față de lupta politică, de înțelegere limitativă a esenței procesului revoluționar, Bălcescu a manifestat convingeri revoluționare ferme, a luat parte activă la lupta politică, a arătat o nedesmințită încredere în popor, în capacitatea lui de luptă și afirmare, el a fost unul din cei mai reprezentativi tribuni ai poporului. În abordarea problemelor stringente ale națiunii, ale viitorului ei, Bălcescu a dat dovadă de o surprinzătoare forță de previziune. Desigur, Bălcescu a avut și unele neîmpliniri, inerente epocii în care a trăit, dar el a fost un spirit ardent, dotat cu o mare putere de analiză și sinteză, plasat mereu într-o perioadă relativ scurtă în centrul celor mai importante evenimente istorice pe care le-au cunoscut țările române și continentul european. „Iată de ce se poate afirma că el merge mult mai departe decât socialiștii utopici, ca Louis Blanc, ... decât romantismul politic generos al lui Michelet și Quinet, prieteni devotați ai românilor, decât mesianismul retoric a lui Lamennais și Mickiewicz”¹.

Istoric prin vocație, în „lucrările lui [N. Bălcescu] care au mai mult un caracter filozofic”² pot fi întâlnite, într-adevăr, „... numeroase reflecții ce degajă elementele de bază ce ar putea contura teoria și filozofia istoriei în constituirea ei”³. Sînt multe laturile activității lui Nicolae Bălcescu care pot fi interpretate și valorizate. În rîndurile care urmează ne vom ocupa tocmai cu problemele progresului social și ale revoluției, ca părți componente ale teoriei sale a istoriei, urmărindu-le din unghiul de vedere al raportului valorizare — explicație. După cum s-a arătat, meditațiile teoretico-filozofice ale lui Bălcescu sînt fie explicit formulate, fie implicate în diversele sale texte în cadrul unei opere rămase neterminată. Oricum aceste meditații nu au fost dezvoltate sistematic în lucrări de sine stătătoare.

Problema raportului dintre valorizare și explicare în istorie „este incontestabil esențială pentru înțelegerea modului în care se realizează validitatea cunoștințelor despre trecut”⁴. Dar descifrarea acestei probleme, în cazul de față legată de gîndirea istorică a lui Nicolae Bălcescu, „nu se poate face decît de pe poziția unei anumite concepții generale despre originea și esența valorilor”⁵. Metodologic vorbind, în abordarea temei de față, trebuie să se țină seama cel puțin de două aspecte: a) că „obiectul cunoașterii istorice este încărcat prin însăși natura sa cu valențe axiologice”⁶ și b) că cunoașterea istorică propriu-zisă „presupune simbioza

¹ Vezi, N.I. Popa: *Romantismul francez și romantismul românesc*, în: *Romantismul românesc și romantismul european*, Editată de Societatea de științe filologice din R.S.R., București, 1970, p. 106.

² Cf. V. Maclu: *Activitatea istoriografică a lui Nicolae Bălcescu*, în: *Studii și articole de istorie*, I, București, 1956, p. 200.

³ I. Florea, *Concepția istorică a lui N. Bălcescu*, în: „*Contemporanul*”, nr. 25 (1388) din 15 iunie, 1973, p. 8.

⁴ Cf. L. Popa, *Valorizare și explicație în cunoașterea de tip istoric*, în: *Filozofia istoriei, Studii, Teorie și metodă în științele sociale*, vol. VII, Edit. politică, București, 1969, p. 197.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*. p. 202.

procesului explicativ cu asimilarea valorizantă”⁷. De fapt, atît pentru Bălcescu care s-a ocupat cu studierea trecutului poporului român de unde a degajat numeroase concluzii, cît și pentru cercetătorii care au analizat și comentat activitatea și opera sa, „perspectiva apreciativă rămîne pentru gîndirea istorică un mijloc important în parcurgerea drumului către esență”⁸. Nu vom încheia această sumară explicație fără să reamintim că actul valorizării are o condiționare istorică și de clasă, că criteriile axiologice se schimbă, sînt dinamice, că, uneori o valoare judecată după criterii învechite, nu este recunoscută ca atare. Așa, bunăoară, valoarea unora dintre ideile lui Bălcescu, ca de altfel și a celorlalți revoluționari legați de evenimentele anului 1848, nu a fost recunoscută în secolul trecut de către diferite grupuri intelectuale influente (vezi Junimea)*, tocmai pentru că a fost apreciată după criteriile vetuste.

Intervenția noastră urmărește, în cazul gîndirii lui Nicolae Bălcescu înscrisă „pe coordonatele filozofiei istoriei și filozofiei politice”, să evidențieze valoarea, o valoare pe care o implică textul său demn de prețuit, dar care nu este *eo ipso* teoretizată ca atare în lucrările sale. Ne vom referi, de asemenea, la judecățile care ne pot conduce la unitatea concepției sale despre istorie. Gîndirea sa polivalentă reprezintă o contribuție însemnată la „dezvoltarea filozofiei românești”, gîndire care a stat și va sta și mai departe în atenția cercetării științifice.

Din referințele puține, nedezvoltate ulterior și exprimate într-un limbaj neevaluat, rezultă că Bălcescu a recunoscut caracterul material al lumii înconjurătoare, că s-a îngrijit, atît cît i-au îngăduit condițiile avute în primii ani de activitate teoretică și publicistică, situație, de altfel, lesne de explicat, de problema cunoașterii procesului istoric obiectiv. Specificul cunoașterii istorice trebuie desprins din concepția sa despre cunoașterea lumii, din gnoseologia sa. În lucrarea *Filozofie socială*, Bălcescu arată că „Materia și spiritul ce compun omul sînt așa de strîns unite împreună, una înriurează atît de mult asupra celuilalt, încît a pretinde a însemna acurat hotărările lor se pare o absurditate”⁹. Pornind de la această teză, Bălcescu arată mai departe că în procesul cunoașterii „sufletul, anima sau inima este principiul care ne face să pricepem frumosul, adevărul, infinitul, pe Dumnezeu”¹⁰.

Cunoașterea cu ajutorul „sufletului” (rațiunii) este considerată de Bălcescu ca istoricește limitată, căci, spune el, „Adesea filozoful cunoaște bine un efect, dar cu toate acestea nu poate a se urca pînă la cauza lui primitivă și a o lămuri. Căci mintea omenească își are și ea indigențele sale și a voi a o înălța peste hotărările ei este a se primejdui a rătăci prin

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*, p. 206.

* Atitudinea societății Junimea și a junimiștilor de a desconsidera și minimaliza rolul ideilor și al gîndirii revoluționarilor români de la 1848 (indeosebi al celor din Țara Românească) a fost pusă în evidență mai ales cu prilejul dezbaterilor „de natură ideologică și filozofică (de filozofie socială) . . . privind calea evoluției țării spre progres și civilizație modernă”. Calea revoluționară li se părea junimiștilor „nerecomandabilă în principiu și neprielnică în particular pentru țara noastră” (vezi: Z. Ornea: *Junimea și junimismul*, ed. a II-a, Edit. Eminescu, București, 1978, cap. 2, p. 174—193).

⁹ N. Bălcescu, *Filozofie socială*, în: *Opere I, Scrieri istorice, politice și economice, 1844—1847*, ediție critică de G. Zane și Elena G. Zane, Edit. Academiei, 1974, p. 167.

¹⁰ *Ibidem*, p. 165.

ținutul viselor”¹¹. În cunoașterea de tip istoric, Bălcescu a împletit demersul teoretic — deductiv cu procedeul inducției, am putea spune că de cele mai multe ori s-a bazat pe inducție, adică pe „cercetarea situațiilor economice și sociale concrete, întemeiate pe o bogată documentare”¹². Cercetarea concretă și individuală l-a „împins spre generalizări, spre o filozofie a istoriei ca *proces și gen de cunoaștere* (sub.a.)”¹³. Așa, de pildă, cunoașterea trecutului, a faptelor istorice revoluate, a constituit pentru Bălcescu un instrument de înțelegere a prezentului, de sesizare și desprindere a adevărului cu privire la lupta maselor populare pentru neatîrnare, pentru dreptate socială, pentru progres. Ideea că masele populare sînt forța motrice principală a istoriei reprezintă una din acele valori perene ale gândirii revoluționare, o premisă a înțelegerii esenței progresului social. „Singurul suveran sau stăpîn e nația întregă, adică poporul”¹⁴, arată Bălcescu. În viziunea gânditorului român era limpede că cunoașterea trecutului ne poate convinge „căci numai în istorie, această lumină a adevărului, națiile pot găsi (peuvent puiser) învățăminte politice și sociale”¹⁵. Totodată, știința istorică a constituit pentru el o pîrghie „de realizare, de punere în practică a concepției sale filozofice, stabilită pe date concrete și pe baza unor îndelungate cercetări, în domeniul istoriei”¹⁶. În această perspectivă, a funcției valorice a istoriei, vom încerca să analizăm din punct de vedere al aprecierii axiologice, aspecte ale concepției lui Bălcescu cu privire la progresul istoric și la revoluție*, componente în care se focalizează întreaga concepție revoluționară asupra istoriei societății.

Ideea de progres care a „devenit, începînd cu secolul al XVIII-lea, o filozofie a istoriei”¹⁷ a constituit un capitol predilect al meditației lui Bălcescu cu privire la istoria poporului român și la istoria omenirii în genere. Filozofia lui Bălcescu se caracterizează prin evidențierea ideii de *progres*, precizează *Dicționarul de filozofie*. Interesul pentru această problemă a izvorit pe de o parte din cunoașterea istorică concretă, iar pe de altă parte este urmare a ecoului pe care teoriile privind progresul l-au avut asupra lui Bălcescu, teorii care au cunoscut o mare putere de circulație în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Bălcescu nu s-a identificat, nu a devenit adeptul nici unei teorii, nici unei autorități individuale, ci, cu un ascuțit spirit de discernămint el a știut să prețuiască, să selecteze, și la nevoie să achiziționeze numai acele elemente înaintate care puteau sluji cel mai bine scopurilor sale politice și științifice, adică el a înfăptuit

¹¹ *Ibidem*, p. 167.

¹² V. Maclu, *op. cit.*, p. 210.

¹³ Cf. I. Florea, *loc. cit.*

¹⁴ N. Bălcescu, *Opere*, vol. I, Edit. Academiei, București, 1953, p. 352.

¹⁵ *Ibidem*, p. 250.

¹⁶ Cf. V. Maclu, *op. cit.*, p.220.

* După cum s-a mai arătat și cu alte prilejuri (vezi *Elemente de teoria istoriei la Nicolae Bălcescu și dimensiunea lor europeană*, „Rev. de istorie”, tom 31, 1978, nr. 5, p. 794), opera lui N. Bălcescu este astăzi cunoscută de sferă largi de cititori din patria noastră. Că mai ales după Eliberare lucrările gânditorului român au fost investigate, inclusiv problemele de care ne ocupăm în studiul de față, de către cercetători din diferite domenii. Rezultatele acestor cercetări au făcut obiectul a numeroase studii și articole, care au fost adunate, ordonate și clasificate într-o lucrare de sine stătătoare (vezi, Horia Nestorescu-Bălcești, *Nicolae Bălcescu — Contribuții bibliografice*; Edit. enciclopedică română și Edit. militară, București, 1971, 398 p. + V — XXXV p. Studiu introductiv de Dan Berindei și cronologie).

¹⁷ Vezi, M. Ralea, *Cele două Franțe*, Edit. pentru literatură, București, 1962, p. 166.

un act de valorizare. Teoria sa cu privire la progres¹⁸, deși a primit unele influențe inevitabile, este originală și armonioasă putînd sta alături de cele mai valoroase creații în acest domeniu din Europa aceluși timp. În comparație cu „Filozofia istoriei lansată de progresiști (sec. al XVIII-lea) care e îngustă și viciată de caracterul ei *idealist*”¹⁹, Bălcescu promovează o viziune dinamică și multilaterală despre progres și modalitățile lui de înfăptuire. În concepția lui Bălcescu progresul are un caracter legic, necesar, idee ce se aseamănă cu teoria lui Saint-Simon care arătase că „progresul se prezintă ca o necesitate, ca o lege inevitabilă”²⁰, dar el s-a deosebit de acesta din urmă prin modul de înțelegere a revoluției ca mijloc de înfăptuire a progresului social. Pe temeiul cercetării faptelor istorice Bălcescu afirmă : „Acea ce știm este că, din transformării în transformării, omenirea merge într-un progres continuu...”²¹ și fixează printre obiectivele fundamentale ale științei istoriei demonstrarea progresului social : „Misia istoriei este a ne arăta, a ne demonstra această transformare continuă, mișcare progresivă a omenirii”²², progres care se înfăptuiește multilateral și pe care Bălcescu îl explică prin „această dezvoltare a sentimentului și a minții omenesci, supt toate formele dinlăuntru și dinafară, în timp și spațiu”²³. În alt loc el vorbește despre „legile fixe ale progresului”²⁴ sau despre „*legea dreptății*” care „aruncă omenirea pe calea nemărginită a unei dezvoltări regulate, progresive”²⁵. Sînt idei care exprimau năzuința maselor pentru transformări sociale, pentru neatîrnare și afirmare liberă a națiunii, actul valorizării constituindu-se astfel la nivelul conștiinței naționale.

Ideea de progres este folosită de Bălcescu în scopuri politice imediate, pentru a sluji și motiva totodată idealurile lui fundamentale privind pășirea economică, socială și spirituală a poporului român. „Cîte schimbări !, Cîte prefaceri !”, se întreabă el, și degajează din studiul istoriei omenirii o idee revoluționară : „lupta necontenită a dreptului contra tiraniei”²⁶, „luptă care se va urma pînă cînd nu va mai fi umbră de tiranie, pînă cînd popoarele n-or fi întregite în drepturile lor și egalitatea n-o domni în lume”²⁷. Idee care, la Bălcescu, evidențiază progresul și legitimează revoluția social-politică. Gînditorul român a conceput într-adevăr studiul istoriei naționale și al istoriei omenirii ca un mijloc „pentru a descoperi în ele legile *progresului*”²⁸ (Plehanov). Racolate eforturilor intelectuale depuse de cele mai luminate minți din Europa, strădaniile lui Bălcescu au mers convergent spre ideea tot mai mult acreditată atunci că „știința societății umane

¹⁸ În legătură cu cercetarea teoriei progresului la Bălcescu, cu problematica sa filozofică, vezi, P. Cornea : *N. Bălcescu și problemele filozofiei istoriei*. În : *Studii despre N. Bălcescu*, București, 1969, p. 27—34 ; R. Pantazi, *Concepția filozofică a lui N. Bălcescu*, în : „*Revista de filozofie*”, București, 16, nr. 9, septembrie 1969.

¹⁹ Vezi, M. Ralea, *op. cit.*, p. 166.

²⁰ *Ibidem*, p. 170.

²¹ *Românii supt Mihai — Voievod Viteazul*, ediție îngrijită de Andrei Rusu, Edit. Minerva, București, 1977, p. 6.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*.

²⁴ N. Bălcescu, *Opere*, vol. I, ed. 1953, p. 326.

²⁵ *Românii supt Mihai — Voievod Viteazul*, p. 5.

²⁶ *Opere*, vol. I, ed. 1953, p. 325.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ Vezi, G.V. Plehanov, *Contribuții la dezvoltarea concepției moniste asupra istoriei*, în *Opere filozofice alese*, vol. I, Edit. politică, București, 1958, p. 428.

poate și trebuie să devină tot atât de riguroasă ca și științele naturii”²⁹. Desigur, schimbările istorice și sociale modifică criteriile de valorizare și de ierarhizare a valorilor. Dar spre deosebire de atare situație, există în cultura spirituală a unui popor *valori* care-și păstrează mereu actualitatea indiferent de epoca în care au fost create și care fac din autorii lor contemporanii noștri. Bălcescu a fost conștient că a te situa pe poziția poporului, a ști să exprimi năzuințele și aspirațiile sale înseamnă să acționezi în deplină compatibilitate cu cerințele progresului social, cu dezvoltarea logică a societății. În funcție de aceste criterii valorice a teoretizat el, în ambianța politică și ideologică de atunci, ideea de progres.

Se cunoaște că în prima jumătate a veacului trecut, în filozofie, istoriografie și în alte domenii s-au confruntat diverse teorii cu privire la progres. Din secolul luminilor izvoră convingerea în valoarea ideii de *perfectibilitate*, ideea care a însoțit-o pe cea de progres. Turgot și Condorcet au fost printre cei dintâi promotori ai teoriei raționaliste, moderne, a progresului, teorie care a avut și limitele ei istorice. Dacă „necesitatea afirmării progresului e cea mai simplă și mai benignă formă de protestare față de actualitate”³⁰, atunci filozofia progresului din secolul al XVIII-lea are totuși dezavantajul de a fi „o viziune *abstractă* a societății și istoriei”³¹. Condorcet, cel care a fost „prototipul concepției luminate asupra progresului”³² a dezavuat mijloacele violente de luptă împotriva agresiunii, el a minimalizat rolul revoluției în afirmarea progresului social. „El dorește mijloace potolite, liberale, democratice, fără violență, fără zguduiri puternice”³³. Condorcet nu a înțeles sensul real și drept al versului lui Goethe: „Că forța de forță e oprită, că forța de forță e întrecută”. În ceea ce privește *teoria ciclică*, ea este strălucit reprezentată de italianul G.B. Vico, filozoful care a arătat că societatea trece prin trei stadii de dezvoltare, corespunzător celor trei vârste ale omului (copilăria, tinerețea și maturitatea). În evoluția ei istorică, societatea umană străbate obligatoriu aceste stadii și odată ciclul încheiat (*corsi*) se revine la punctul de plecare (*ricorsi*). Astfel omenirea se găsește între două momente opuse *corsi e ricorsi*. La începutul secolului al XIX-lea *concepția spirală*³⁴ a mișcării și dezvoltării istorice a societății a fost formulată dialectic, dar pe baze idealiste, de către Hegel. Progresul coincide, în această viziune, cu etapele de dezvoltare a libertății pentru care ginditorul german oferă în mod speculativ o schemă conform triadei: teză — antiteză — sinteză. Devenirea fiind o realizare treptată a ideii, afirmase Hegel. Dar ceea ce este comun principalelor curente filozofice ale secolului trecut, și care străbate dincolo de aparențe, regăsindu-se în diversitatea teoriilor despre progres, este, așa cum arată italianul Calcano Foliasi Paolo, „un anume optimism de fond, o substanțială încredere în rațiune și în libertate, care nu pot să nu se afirme tot mai clar și mai puternic în pofida adversităților

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ M. Ralea, *op. cit.*, p. 166.

³¹ *Ibidem*, p. 167.

³² Cf. C. Borgeanu, *Eseu despre progres*, Edit. politică, București, 1969, p. 10.

³³ Cf. I. Allengry, *Condorcet quide de la Révolution française*, p. 415 (Apud. M. Ralea, *op. cit.*, p. 166).

³⁴ În legătură cu principalele tipuri de teorii privind progresul și evoluția societății, a se vedea și A. Bodor, *Despre noțiunea de filozofie a istoriei*, în vol. *Filozofia istoriei, Studii*. București, 1969.

luptelor și recidivelor în conștiința omului și deci în evoluția istorică a umanității”.

Orientările filozofice ale progresului au influențat și gândirea revoluționară a lui Nicolae Bălcescu, luptător dornic să elaboreze instrumente teoretice adecvate și eficiente pentru a contribui nemijlocit la propășirea poporului român. Dar, reflecțiile sale despre progres, izvorite în primul rind din studiul istoriei naționale, reflecții răspindite în diverse lucrări, coroborate ne dau o imagine unitară a concepției lui Bălcescu cu privire la această problemă. A privi și interpreta izolat ideile sale, înseamnă a nu ține cont de toate referințele lui care se constituie într-o teorie originală și elocventă a progresului, chiar dacă în legătură cu această teorie Bălcescu nu a elaborat o lucrare specială. Criteriul valoric axial de definire și raportare a teoriei progresului îl reprezintă istoria poporului român. Receptiv la spiritul înnoitor al vremii sale, condiție *sine-qua-non* a unui creator de valori autentice în spațiul social-politic, Bălcescu a știut să selecteze, să prețuiască și la nevoie să achiziționeze așa cum s-a mai arătat, acele elemente — valori care puteau susține aspirațiile maselor populare. El a fost un revoluționar consecvent, interpret al intereselor poporului român, interese pe care le-a considerat convergente la ideea de progres.

În decursul timpului cercetarea critică a istoriei culturii, a gândirii filozofice și social-politice românești, a pus în discuție câteva opinii. Bunăoară, s-a susținut că N. Bălcescu reprezintă un „eminent promotor al concepției iluministe asupra progresului”³⁵. G. Călinescu referindu-se la „sursele de inspirație”, arată că în teoria progresului a lui Bălcescu nu este vorba „de vreun evoluționism optimist ci de un spiritualism integral”³⁶, că în opera istorică a gânditorului român „se observă în cursul civilizației urcușuri, stagnări și căderi”³⁷ care nu sînt decît „celebrele corsi e ricorsi ale lui Vico”³⁸. După G. Zane descoperirea legilor sau „legea istoriei” este rezolvată sumar de către Bălcescu „apelînd și de această dată la o teorie curentă, la teoria progresului continuu”³⁹. În altă parte, Bălcescu este invocat ca „raționînd dialectic și hegelian”⁴⁰ și că „în acest sens evoluția nu mai e liniară, ci în spirală”⁴¹. Considerăm aceste mențiuni drept unghiuri de vedere și nu aprecieri definitive. Sînt comentarii care îndeamnă în continuare la o analiză mai largă a concepției lui Bălcescu despre progres ca una din laturile fundamentale ale teoriei sale despre istorie.

În *Mersul revoluției în istoria românilor* și în alte lucrări, cercetînd referințele despre progres, despre sensul istoriei, rezultă că Bălcescu a fost preocupat de asemenea întrebări : ce anume asigură continuitatea istoriei ? Ce anume garantează și explică unitatea istoriei și viitorul său în pofida diversității sale ? Concepția sa despre progres este parte integrantă și „pornește dintr-o convingere de natură raționalistă și deterministă”⁴² despre

³⁵ Cf. C. Borgeanu, *op. cit.*, p. 11.

³⁶ Cf. G. Călinescu : *Istoria literaturii române*, Editura fundațiilor pentru literatură și artă, București, 1941, p. 181.

³⁷ *Ibidem.*

³⁸ *Ibidem.*

³⁹ N. Bălcescu, *Opere, I*,... ed. 1974, vezi prefață, p. 13.

⁴⁰ Cf. P. Cornea, *loc. cit.*, p. 30.

⁴¹ *Ibidem.*

⁴² Cf. I. Florea, *loc. cit.*

istorie. Strădania nedesmințită a lui Bălcescu a mers spre cunoașterea cauzelor obiective interne ale progresului, ale mișcării istorice, în pofida împrumuturilor providențialiste la care apelează uneori⁴³. Am arătat că Bălcescu acceptă legea progresului „ca o adevărată dogmă” și caută să o susțină prin studii istorice, „să o demonstreze prin istoria românilor”⁴⁴ în primul rând. Cercetînd etapele istorice pe care le-au străbătut țările române, Bălcescu vede progresul social ca o succesiune de treceri de la o calitate la alta, de la inferior la superior, „și fiecare din aceste transformări succesive a fost un progres pe lângă starea de mai înainte și a născut un progres”⁴⁵. În alt loc el vorbește despre o „lege universală a dezvoltării istorice a națiunilor”. Dar progresul nu se prezintă mereu ca o linie continuă neîntreruptă, ci ca un drum sinuos, uneori întrerupt, cu multe obstacole. Bălcescu s-a referit la anumite momente din istoria națională * pe care le-a comentat prin această viziune, să-i spunem dialectică asupra progresului. „Cîrmuirea unei clase substituată la cîrmuirea unui individ era un progres, după cum și servajul era un progres către robia veche din vremea împărăției romane”⁴⁶. Criteriul social-economic este astfel un criteriu valoric de apreciere și definire a progresului. Bălcescu folosește și alte exemple pentru a degaja o idee generală. Domnia fanariotă reprezintă „un veac de apăsare și jefuire, de corupție și degradație, de slăbiciune și apunere a naționalității. . .”⁴⁷. Fanarioții deci, „fără știrea lor și voia lor chiar împlinesc o misie providențială și ajutază progresul”⁴⁸. Concluzia cu valoare absolută pe care o trage Bălcescu ținînd seama și de alte exemple, și în genere, „de condițiile dezvoltării omenirii” este că „nu numai că progresul naște progresul, dar că adesea și din covîrșirea răului iese binele”⁴⁹. Ideea alternanței dintre suferință și fericire, dintre rău și bine, într-o perspectivă etică, dar nu mai puțin semnificativă pentru valoarea teoretică a progresului, este reluată de Bălcescu și în alte lucrări⁵⁰. Acest fapt a determinat pe unii cercetători⁵¹, „împrumutînd vocabularul hegelian”, să vorbească despre „pozitivitatea răului în istoria universală”. Progresul este o unitate a continuului și discontinuului, și Bălcescu a manifestat o asemenea înțelegere cînd a reflectat asupra trecutului poporului român, apărînd faptele istorice, elaborînd deci judecăți de valoare în funcție de apartenența sau neapartenența evenimentelor respective la dezvoltarea progresivă a țărilor române. După cum se cunoaște, el s-a referit la stagnări, la evoluții istorice sinuoase, la acea mișcare în zigzaguri, fiind astfel obligat să accepte ideea unui progres discontinuu⁵².

⁴³ Vezi și V. Maclu, *op. cit.*, p. 207.

⁴⁴ *Opere*, I, ed. 1974, Prefață de G. Zane, p. 14.

⁴⁵ *Mersul revoluției în istoria românilor*, în *Opere*, I, ed. 1953, p. 308.

* Facem abstracție de informația neîndestulătoare de care s-a folosit Bălcescu, de faptul că imaginea pe care și-a făcut-o el în legătură cu anumite momente din trecutul istoric al poporului român nu corespunde cu cea de astăzi. Este o remarcă cu rol orientativ.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ Vezi, *Românii supt Mihai v. Viteazul*, p. 7.

⁵¹ Vezi P. Cornea, *op. cit.*

⁵² *Opere*, I, ed. 1974, Prefață, p. 14.

„Un pas înapoi, o oscilație istorică”⁵³ sînt explicate de Bălcescu ca o acțiune deviantă de la legea absolută a dreptății care guvernează mișcarea istorică a societății. Momentul deviației de la legea amintită poate avea diferite cauze de ordin social și nu trebuie privit ca ceva fatal. Uneori Bălcescu se referă la ideea că omul este „înzestrat cu voință”⁵⁴, fiind „liber în alegerea sa”⁵⁵, și explică într-o viziune eticistă, actul deviant prin efectul său, prin ispășire. El se referă, de exemplu, la acel „timp de espiație, (ispășenie) ce o nație sau chiar omenirea întregă suferă”⁵⁶. Ideea de suferință are însă cauze adînci, ea rezidă în starea de împilare și obidă a maselor populare, de asuprire națională, care sînt acte de injustiție socială și de dominație politică și care îndeamnă la luptă „suferința este un bold mai mult către perfecționare”⁵⁷, arată Bălcescu. Perspectiva eticistă legată de „abaterile” de la legea dreptății este aparentă din moment ce el vorbește de dominație, de exploatare, de luptă de clasă etc., adică de fenomene social-economice și politice pe care le apreciază și ierarhizează valoric, după înlănțuirea lor cauzală. Fenomenele economico-sociale dau sens în ultimă instanță și eticului. Studiarea atentă și multilaterală a trecutului unde se manifestă „tendința lui neîntreruptă de generalizare, de teoretizare a fenomenelor istorice . . .”⁵⁸, și unde implicit, s-a oprit o selecție de valori, a fost făcută de Bălcescu cu scopul mărturisit de a sluji prezentul și viitorul poporului român, de a răspunde celor mai stringente nevoi politice ale momentului.

Reflecțiile teoretice ale lui Nicolae Bălcescu, judecățile sale de valoare cu privire la desfășurarea concretă a societății de pe teritoriul țărilor române, societate așa cum a putut-o înțelege el atunci, au deci, o puternică încărcătură ideologică și politică, determinată de atitudinea sa de combatant, de revoluționar consecvent. Această conduită justifică aprecierea noastră de valoare cu privire la poziția sa de clasă, de purtător al intereselor maselor populare. Progresul istoric nu se realizează de la sine, ci prin acțiunea oamenilor, prin lupta maselor asuprite împotriva asupritorilor, o „luptă arzătoare”, permanentă, căci „interesele celor mulți nu pot niciodată sta singure în mina celor puțini”⁵⁹, luptă care nu va înceta decît atunci cînd popoarele vor „fi întregite în drepturile lor și egalitatea va domni în lume”⁶⁰. Progresul, avînd valoare de lege a dezvoltării sociale, își face drum în ciuda piedicilor puse de clasele stăpînitoare de celelalte forțe retrograde, progresul nu poate fi oprit sau înfrînt de nici un fel de forță. „Într-acest chip vedem că printr-atîtea stavili, războaie, vărsări de sînge, chinuri, în șirul veacurilor istoria ne arată revoluția ducînd nația românească din prefaceri în prefaceri, în calea acelei legi universale, a dezvoltării istorice a națiilor”⁶¹. În condițiile existenței unor antagonisme de clasă lupta îmbracă diferite forme, și se desfășoară „pentru triumful binelui asupra răului. . . al dreptului asupra silei pentru realizarea atît în sinul său (al

⁵³ *Românii supt Mihai v. Viteazul*, p. 7.

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ *Ibidem*.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ Cf. V. Maciu, *op. cit.*, 219.

⁵⁹ *Mersul revoluției în istoria românilor*, Op. vol. I, 1953, p. 308.

⁶⁰ *Opere*, vol. I, ed. 1953, p. 325.

⁶¹ *Ibidem*, p. 310.

națiunii, n.a.) cît și în omenire a dreptății și frăției, aceste două temelii ale ordinii absolute, perfecte. . .”⁶². Problema luptei de clasă cu cauzele ei economice, așa cum a înțeles-o și raportat-o Bălcescu la teoria progresului, reprezintă una dintre cele mai însemnate idei ale timpului. Aprecierea axiologică așează lupta de clasă la baza sistemului său de valori, sistem cu care Bălcescu decantează fenomenele social-politice studiate. Despre progresul social, îndeosebi despre progresul moral și politic, s-a discutat mult în acel timp dar cauzele lui reale au rămas necunoscute. În Europa „evoluționismul era punctul de vedere unanim împărtășit de toți socialiștii. . . Pînă la el (la Marx n.a.), de la Saint Simon tot curentul utopic francez — cu excepția lui Babeuf și a partizanilor săi a fost evoluționist”⁶³. Romanticismul retrograd considera că istoria trebuie să-și „urmeze evoluția de nimic și de nimeni abătută”⁶⁴. În Europa ideea luptei de clasă era relativ nouă, despre ea au vorbit istoricii francezi „în special Thierry, părintele luptei de clasă cum l-a numit Marx”, dar aceștia au recunoscut antagonismul „de clasă numai în trecut”⁶⁵. Bălcescu s-a referit la o „luptă fără sfîrșit”⁶⁶, care va duce la dispariția oricăror antagonisme de clasă, la întronarea dreptății și egalității în întreaga lume. În opoziție cu ideile sale înaintate, „întreaga filozofie a Restaurației, s-a ridicat împotriva legitimității înnoirilor social economice pe care le reduce arbitrar la prefaceri de natură suprastructurală ignorînd cauzalitatea materială care le-a determinat”⁶⁷.

Progresul a fost conceput multilateral, el realizîndu-se atît la nivelul societății întregi, cît și la nivelul fiecărei instituții. În viziunea lui Bălcescu fiecare parte (instituție) cu istoria ei, este integrată organic totalității (societății). Progresul compartimentelor permanente care sînt valori, nu poate fi rupt de progresul societății întregi acestea fiind supuse aceleiași (acelorași) legi. El se referă apreciativ, și deci axiologic, la „revoluționarea sau perfecționarea religiei, moralei, politice”⁶⁸ ca despre un progres al „soțietății întregi”⁶⁹. Bălcescu a adus în discuție în mai multe rînduri „legea dreptății” ca valoare absolută, lege care „aruncă omenirea pe calea nemărginită a unei dezvoltări regulate progresive. . .”⁷⁰. Perspectiva etică a dezvoltării societății omenești, fiind întărită astfel printr-o lege cu valoare supremă. Aprecierea axiologică trebuie să țină seama de specificul relației dintre interpretarea globală a societății umane pe care o realizează Bălcescu (unde factorul etic și providența au o anumită preponderență explicativă) și elementele sociale concrete, acele componente fundamentale ale societății (clase, interese de clasă, luptă între grupuri sociale antagonice) care asigură *de facto* desfășurarea istorică a societății fără amestec providențialist. Este vorba de o anumită înțelegere a societății pe care Bălcescu s-a străduit să o determine particular, în primul rînd, și totodată general, prin

⁶² *Ibidem*, p. 307.

⁶³ Cf. Z. Ornea, *op. cit.*, p. 165.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 162.

⁶⁵ *Opere*, I, ed. 1974, p. 15.

⁶⁶ *Opere*, vol. I, ed. 1953, p. 325.

⁶⁷ Cf. Z. Ornea, *op. cit.*, p. 171.

⁶⁸ *Românii supuț Mthai v. Viteazul*, p. 6.

⁶⁹ *Ibidem*.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 5.

investigarea trecutului poporului român. În acest sens, s-a mai arătat că deși grevată de „lipsuri și confuzii”, concepția lui Bălcescu despre societate interpretează totul „ca un proces neîntrerupt care are ca țintă *dreptatea și frăția* între popoare și oameni, însă fără nici o precizare în ceea ce privește raporturile economice viitoare din societate”⁷¹.

Concepția despre progres, ca parte a unei viziuni mai largi despre istorie (filozofia istoriei), se întregește și capătă noi valențe prin integrarea organică a conceptului de revoluție. O teorie autentică despre progresul social presupune ca o condiție *sine-qua-non* a multilateralității și consecvenței sale ideea de revoluție și invers. Adică, revoluția ca fenomen social politic, nu poate fi înțeleasă în toate articulațiile ei, în toată amploarea și profunzimea transformărilor pe care le presupune și realizează decît în cadrul unei teorii globale și armonioase a progresului societății umane. Aprecierea de valoare dată teoriei despre progresul social se întregește astfel prin aprecierea axiologică a conceptului de revoluție.

În opera lui Nicolae Bălcescu orice valoare teoretică are o semnificație practică, contribuie la justificarea ideologică a transformărilor sociale, în speță a revoluției ca mijloc eficace de realizare a transformărilor preconizate. Clocotul vieții, participarea la marile bătălii politice, experiența dobîndită în cunoașterea oamenilor, a evenimentelor, a frunțașilor mișcării revoluționare din Europa, au fost principalele surse care au alimentat prin filtrul fin al simțului său politic o gândire sensibilă la „sufletul nației”. Pătrunzătoare, cu o puternică înclinație către meditație și generalizare în domeniul teoriei sociale, a filozofiei istoriei, gîndirea lui N. Bălcescu s-a inspirat și în acest caz din principalele doctrine ale genului, găsim la el o anumită filiație de idei, mai ales la cele legate de ecourile providențialiste. Dar asemenea ingrediente nu reprezintă elementul forte al gîndirii sale. Teoria revoluției sociale, este mai bine susținută, fiind abordată în lucrări de sine stătătoare (vezi *Mersul revoluției în istoria românilor*), cu multe alte referiri în diverse lucrări și în corespondența mai ales. Revoluția este înscrisă și cercetată de Bălcescu pe două coordonate: a) una puternică și definitorie, legată de o perspectivă istorico-filozofică (revoluția este o cerință legică, inevitabilă), și b) abordarea revoluției într-o perspectivă eticistă în care se resimt influențe ale romantismului (revoluția este o expresie concretă a principiului absolut al dreptății în acțiune). Judecățile axiologice cu privire la revoluție vor ține seama de aceste trăsături.

Reflecțiile asupra evenimentelor politice (revoluția) sînt realizate de Bălcescu în lumina unei interpretări globale a sensului istoriei, a teoriei istoriei. Mai mult implicit decît explicit, textele sale cuprind încercarea gînditorului de a ierarhiza valorile, de a stabili scopurile și deciziile pe care le impune acțiunea politică. Revoluția ca fenomen politic poate fi urmărită și din unghiul de vedere al filozofiei politice, completînd imaginea oferită de teoria istoriei.

În rîndurile care urmează vom ține seama că evenimentele politice sînt analizate de către Bălcescu în lumina unei experiențe istorice proprii, după cum analiza trecutului istoric i-a oferit învățăminte politice pentru prezent și viitor.

⁷¹ V. Maciu, *op. cit.*, p. 219.

Bălcescu a demonstrat cu o convingere fermă legitimitatea procesului revoluționar în genere și a revoluției române în special. Revoluția este un fenomen profund progresist „minunata revoluție” — anunță Bălcescu — și este deplin încredințat, ca și cum lua din Marx, că revoluția „va schimba fața lumii”. El s-a ocupat de etapele, de forțele motrice, de condițiile pregătirii revoluției, de evitarea eșecurilor legate de anul 1848, ș.a., adică de acele elemente de ordin valoric apte să satisfacă aspirațiile poporului nostru. Revoluția este „o fază” deosebită în care se afirmă plener „misia nației”, ea are o determinare materială „istorică, naturală, neapărată”⁷². Caracterul logic, obiectiv, al revoluției este determinat istoric de structura socială antagonică a societății de existența claselor cu interese opuse. De aceea, pentru Bălcescu, revoluția nu poate fi considerată drept un „fenomen neregulat, efemer, fără trecut și viitor”⁷³, ea nu este „inventată, nici fabricată”⁷⁴. Revoluția trebuia să pună capăt societății vechi (a feudalismului), asigurând trecerea la o societate nouă, superioară. Cunoașterea trecutului, a procesului istoric obiectiv, pe o largă bază documentară, a scos în evidență cauzele reale care au determinat structura socială antagonică a societății feudale și a ușurat înțelegerea pregătirii, declanșării și desfășurării revoluției antif feudale. Pentru Bălcescu Revoluția română are cauze adânci în trecutul istoric al poporului, ele „se pierd în zilele veacurilor”⁷⁵. În susținerea propriilor idei, Bălcescu aduce ca mărturie „optsprezece veacuri de trude, suferințe și lucrare a poporului român asupra lui însuși”⁷⁶. Au fost referiri la realitățile sociale premergătoare revoluției în legătură cu care Nicolae Bălcescu „a sintetizat într-un mod magistral rădăcinile lor”⁷⁷. Revoluția trebuia să asigure trecerea societății spre o nouă calitate, spre o nouă evoluție superioară, ea împinge „nația română împreună cu toată omenirea pe calea nemărginită a unei dezvoltări progresive, regulate... ”⁷⁸. Ca eveniment istoric ce trebuia să determine profunde mutații în toate domeniile activității umane, revoluția nu putea fi substituită cu reforme preconizate de clasele dominante care, în fapt, urmăreau conservarea propriilor lor interese. S-a invocat atunci teza „înfrățirii claselor României”⁷⁹ teză care sfida în modul cel mai cras antagonismul social existent. Victoria revoluției însemna victoria noului asupra vechiului, însemna pierderea „monopolului și a privilegiului”⁸⁰ de către clasa stăpînitoare, fapt care a determinat o vie reacție din partea acestei clase. S-a vorbit despre spiritul de conciliere între săraci și bogați, despre diferențele economice și politice care trebuiau rezolvate pe cale pașnică. Ura publică înspăimînta pe exploatare, urmările revoltei populare erau dezastruoase pentru ei, trebuia înăbușită „acea ură treamădă și crîncenă care a făcut să se scuture tronurile întemeiate de veacuri și să cadă coroa-

⁷² *Mersul revoluției în istoria românilor, Opere, I, 1953, p. 307.*

⁷³ *Ibidem.*

⁷⁴ *Scrisoare către A. C. Golescu, în: Opere, IV, Corespondență, ediție critică de G. Zane, Edit. Academiei, București, 1964, p. 277.*

⁷⁵ *Mersul revoluției în istoria românilor, p. 307.*

⁷⁶ *Ibidem.*

⁷⁷ D. Berindel, *Opera militantă a lui Nicolae Bălcescu* (Studiu introductiv) la lucr. lui H. Nestorescu — Bălcești, Nicolae Bălcescu — bibliografie, p. VII.

⁷⁸ *Mersul revoluției în istoria românilor, op. cit., p. 307.*

⁷⁹ *Anul 1848 în Principatele Române. Acte și Documente, vol. II, București, 1902, p. 448.*

⁸⁰ *Vezi, Opere, vol. I, ed. 1953, p. 298.*

nele”⁸¹. Confruntată cu asemenea poziții valoarea ideii de revoluție promovată de Bălcescu a fost respinsă de reprezentanții marii boierimi pentru că intra în contradicție cu interesele claselor dominante, a claselor exploataoare. O asemenea valoare a fost judecată după criteriile vechi, conservatoare, de către clasa asupritoare.

Încrederea în binefacerile în toate sensurile pe care revoluția le aduce poporului, intransigența revoluționară de care Nicolae Bălcescu a dat dovadă pînă în ultima clipă a vieții a constituit un exemplu viu, atît pentru revoluționarii români, cît și pentru ceilalți fruntași ai mișcărilor revoluționare din Europa. Figuri luminoase de cărturari și gînditori democrați, luptători pentru cauza națiunii române, nu s-au putut ridica întotdeauna pînă la plafonul ridicat de Bălcescu. M. Kogălniceanu sub influența evoluționismului istorist, a doctrinei promovate de profesorul său Savigny la Universitatea din Berlin, a vorbit despre „Reformele blinde și graduale”⁸² care pot contribui la regenerarea țării. „Orice schimbare silnică orice prefacere năprasnică nu pot să ne fie decît fatale. Cînd revoluțiile încep, civilizația încetează”⁸³, încheie el. Se știe că în gîndirea social-politică din Europa, în preajma revoluției de la 1848, și după aceea, au circulat diverse teorii și opinii cu privire la revoluție, unele dintre ele fiind de proveniență socialistă și comunistă. În Franța, de exemplu, E. Cabet, vizionar utopic al societății comuniste, a manifestat îndoială față de eficacitatea revoluției, iar P. Leroux socialist de coloratură creștină a abandonat calea luptei revoluționare optînd „pentru drumul păcii și concordiei” care duce la egalitatea dintre oameni”⁸⁴. În concepția lui A. Blanqui „revoluția poate fi făcută de o minoritate”⁸⁵ fără consultarea maselor. Ținînd seama de agravarea antagonismelor sociale, de faptul că criza relațiilor feudale din țările române atinsese un punct maxim, Bălcescu se întreba cu bună știință: „Cum ar putea el (poporul n.a.), ale cărui plîngeri nimeni nu le asculta să iasă din această stare grozavă (affreux état) et faire entendre sa voix, decît printr-o revoluție?”⁸⁶. Tactica și strategia Revoluției din iunie 1848, baza ei de masă, atîrna în mod hotărîtor de atragerea țărănimii exploatare pe făgașul revoluției, clasă cointeresată în programul revoluției, în revendicările economice în primul rînd. Că improprietărea țărănilor — un act de justiție socială — nu ar fi asigurat atunci egalitatea și echitatea socială dorită este un fapt pe care astăzi îl știm. Totuși, rezolvarea problemei agrare, desființarea relațiilor feudale însemna un mare pas înainte pe calea emancipării țărănimii, a întregului popor, o condiție de bază a realizării și celorlalte obiective ale revoluției. În acest fel, se creau condiții pentru grăbirea procesului istoric în țările române, apropiindu-ne de țările care rezolvaseră deja asemenea obiective. Modul cum Bălcescu înțelege și explică revoluția vădește o cunoaștere temeinică a relațiilor istorice din țările române, valoarea acestei idei a revoluției fiind justificată de satisfacerea unor necesități obiective ale maselor țărănești.

⁸¹ Anul 1848 în Principatele Române, vol. II, p. 448.

⁸² M. Kogălniceanu, Prefață la *Letopisețele Țării Moldovei*, în: *Opere alese*, (ediția G. Drăgan), ed. Georgescu-Delafras, f.a. p. 179.

⁸³ *Ibidem*.

⁸⁴ Vezi și S. B. Kan: *Istoria ideilor socialiste*, Edit. politică, București, 1964, p. 206.

⁸⁵ Vezi M. Ralea, *op. cit.*, p. 229.

⁸⁶ *Opere*, vol. I, ed. 1953, p. 298.

În concepția lui Bălcescu revoluția nu poate izbucni la comandă, oricând și oriunde, așa cum credeau anarhiștii, ea nu poate fi opera exclusivă a unui grup de inițiați așa cum o înțelegea, de pildă, Blanqui. Considerațiile principale ale lui Nicolae Bălcescu cu privire la specificul național, la forțele motrice, la condițiile subiective cu privire la unitatea dintre general și particular ș.a. ca principii ale acțiunii revoluționare își păstrează încă proșpetimea și vitalitatea teoretică, reprezintă un reper major de înțelegere a procesului istoric în țările române la mijlocul secolului al XIX-lea. Este un fapt că „pașoptiști (cu N. Bălcescu în prim plan n.a.) au demonstrat că au înțeles dinamica procesului istoric. Gestul, acțiunea și concepția lor despre societate și evoluția ei o demonstrează elocvent”⁸⁷. În viziunea lui Bălcescu despre progres, revoluția ca fenomen social-politic are o funcție aparte. Constituind începutul transformărilor radicale din societate, revoluția îndeplinește funcția unei valori supreme, ea ocupă un rol de prim rang pe scara axiologică a gândirii social-politice a istoricului nostru militant. Înlănțuirea și ierarhizarea valorilor pe acest plan trebuie să țină seama de aceea de locul și rolul pe care îl are revoluția în concepția lui N. Bălcescu.

El a militat la început ca principiile de organizare și desfășurare a acțiunii revoluționare să fie integrate într-o viziune totalizatoare cu o largă bază de masă. Se cunoaște stăruința pe care a depus-o, alături de revoluționari ca A.C. Goleșcu, Gh. Magheru, Gh. Pleșoianu ș.a. pentru creșterea conștiinței politice a maselor, pentru educarea lor patriotică, organizând și conducând activitatea de propagandă revoluționară⁸⁸. El a subliniat în mai multe rânduri oportunitatea și importanța „propagandei ce se făcu prin comisarii”⁸⁹ în lumea satelor. El a fost pe deplin încredințat că „luminarea poporului” trebuie să fie o preocupare permanentă a conducerii societății, că nu trebuie redusă la o acțiune *ad hoc*. Gînditorul român a fost conștient că o reală emancipare spirituală a poporului nu se poate face decît pe temelia emancipării sociale și politice, prin instrucție și educație. Revoluția ar fi deschis o cale nouă, ar fi asigurat premisele materiale și spirituale ale acestui proces obiectiv. Cu stringere de inimă, dar cu obiectivitate și înțelegere politică a evenimentelor, analizează el cauzele înfrîngerii revoluției de la 1848 „... cauza fu că avea un caracter mic, că se mișca într-o sferă puțin întinsă... că revoluția nu fu insurecția generală a românilor ci numai o mișcare provincială”⁹⁰. O asemenea lacună se cerea să fie definitiv înlăturată, revoluția viitoare trebuie să aibă o bază de masă, așa cum s-a preconizat, dar nu s-a reușit suficient la 1848. Revoluția trebuia să fie expresia luptei întregii națiuni „adevăratul element care dă viață și mărime unei mișcări: universalitatea românilor”⁹¹. Această observație pune în discuție o altă idee la care ne-am referit deja, fără de care înțelegerea revoluției, ca adevărată sărbătoare a maselor populare asupra (Lenin), devine cu neputință. 3

Forța motrice în revoluție este poporul. În sfera noțiunii de popor, Bălcescu a introdus țărănimea (care forma majoritatea), orășenii (mește-

⁸⁷ Cf. Z. Ornea, *op. cit.*, p. 192.

⁸⁸ Vezi în acest sens și A. Stan : *Propaganda revoluționară la sate în revoluția de la 1848 din Țara Românească*, în : *Rev. de istorie*, tom. 31, nr. 5, 1978, p. 769—791.

⁸⁹ *Scrisoare către A. G. Goleșcu*, în : *Opere*, IV, *Correspondență*, p. 120.

⁹⁰ *Opere*, vol. I, ed. 1953, p. 327.

⁹¹ *Ibidem*.

sugari, lucrători comercianți, țigoveți etc.) și intelectualii. Revoluția trebuia să fie a întregului popor, înfăptuită de popor și pentru popor. Poporul trebuia însă pregătit și ajutat să participe la revoluție, care se desfășura pentru binele lui. Este una din ideile de bază care face din conceptul de revoluție o valoare supremă. În programul revoluției Bălcescu a prevăzut cu justete și a introdus ca o sarcină de căpetenie înarmarea maselor. El a demonstrat necesitatea insurecției populare împotriva claselor asupritoare, a forțelor retrograde, a vorbit de insurecție ca de un „drept legitim al popoarelor chinuite”⁹². Gînditorul român atrăgea atenția că nimeni nu știe (erau vizate în primul rînd forțele reacționare) „ce poate face un popor cînd de mic cînd își apără ale sale și cînd e aprins d-o sfință și nobile idee”⁹³. Puterea maselor populare stă în coeziunea și dirigența lor, în hotărîrea de a lupta, dacă este nevoie, cu arma în mînă. Succesul revoluției depinde de această forță. Voința poporului este suverană, totul depinde de poporul însuși, „mîntuirea stă în noi — a subliniat Bălcescu — și că vom fi mîntuiți dacă vom fi cu privighere, stăruință și jertfire; dacă ne vom întări brațele și inima, și vom sta „toți pentru unul și unul pentru toți”⁹⁴. Studiarea științifică a trecutului a constituit o mărturie grăitoare, un argument solid pentru aserțiunile sale. Într-adevăr, cunoașterea istorică „a fost determinată de preocuparea politică a realizării revoluției anti-feudale prin popor și pentru popor. . .”⁹⁵, iar Bălcescu a făcut din puterea poporului un adevărat credo politic; „Puterea publică a unui stat organizat este singura garanție a sa”⁹⁶. Considerațiile sale teoretice se întemeiau pe experiența atît de vie și de adînc înrădăcinată în conștiința sa a revoluțiilor din țările române, a cunoștințelor pe care le avea despre celelalte revoluții din Europa a căror carențe le-a analizat cu minuțiozitate, trăgînd maxim de învățăminte pentru pregătirea revoluției viitoare în care el a crezut sincer. Situarea pe poziția poporului, așa cum s-a plasat constant Nicolae Bălcescu, arată faptul că în concepția sa despre progres, orice valoare teoretică are o semnificație social-politică, contribuie la justificarea ideologică a revoluției. Militant consecvent, Bălcescu a combătut atitudinile sceptice, nihiliste, anarhice privind puterea poporului în revoluție. Se știe că în rîndul unor fruntași revoluționari și-a făcut loc o idee utopică, potrivnică succesului revoluției, de neînțelegere a condițiilor istorice de atunci, concepție pe care unii au îmbrățișat-o și „care disprețuiește puterea materială a unui stat și ne vorbește numai de puterea morală, puterea dreptului. . .”⁹⁷. Bălcescu se referă la „o școală romantică”⁹⁸ care alimenta asemenea viziuni, și care intra în contradicție cu școala vie a revoluției. În opoziție cu I.H. Rădulescu care răspîndea iluzia atotputerniciei rugăciunii, a așa-zisei „puteri morale” nesocotind forța materială a revoluției, Bălcescu declara categoric: „Dumnezeul meu politic de mai multă vreme este *puterea*, este *Iehovah*, *Dumnezeul armatelor*”⁹⁹.

⁹² *Ibidem*, p. 309.

⁹³ *Spătarul I. Cantacuzino*, în: *Opere*, I, ed. 1974, p. 123.

⁹⁴ *Preocupîntare la Cîntarea României*, în: *Opere*, vol. I, ed. 1953, p. 319.

⁹⁵ V. Maciu, *op. cit.*, p. 210.

⁹⁶ *Scrisoare către Ion Ghica (4 iulie 1849)*, în: *Opere*, IV, *Correspondență*, p. 210.

⁹⁷ *Ibidem*.

⁹⁸ *Ibidem*.

⁹⁹ *Ibidem*.

Cunosător al problemelor militare (a fost ofițer în armată), Bălcescu a elaborat studii ample privind istoria puterii armate în țările române, el a trecut drept un bun specialist în materie, însușire de altfel foarte utilă unui lucid conducător revoluționar. La forțele opoziției înarmate trebuie să se răspundă cu rezistență armată a poporului a arătat N. Bălcescu. „Este de trebuință a populariza între români aceste idei și a întoarce toată ținta lor națională către armă numai căci numai cu dînsa se vor mîntui și vor fi mari și puternici”¹⁰⁰. Desigur, Bălcescu a avut în vedere prin insurrecția populară pregătirea armată pentru apărarea ființei naționale, pentru eliberarea socială a poporului asuprit, și nu războiul de cîmpire și ane-xiuni. În acest sens, se pronunța din Banat cu convingere patriotică și Eftimie Murgu, fostul profesor al lui N. Bălcescu. „Cea dintîi grijă să vă fie fraților arma ! Armată cît mai degrabă să aveți, ca să puteți cel puțin cea dintîi năvală să o întîmpinați cu bună ispravă... ”¹⁰¹. Bălcescu a considerat că între pregătirea armată și pregătirea politică a maselor pentru revoluție, există o strînsă și indisolubilă legătură. Toți conducătorii revoluționari trebuiau să fie pătrunși de necesitatea acestui adevăr, ei trebuiau să țină mereu seama că țările române erau înconjurate de trei mari imperii absolutiste și retrograde, ostile revoluției și oricăror încercări de emancipare a popoarelor subjugate național. De aici izvora încrederea lui fermă că : „Misia guvernului revoluționar este foarte simplă : să propage și să înarmeze revoluția (. . .) ca o convingere în sufletul poporului și după aceea să-i pună arma în mînă și să-i spună : acum cînd ai o credință fi gata să mori pentru ea”¹⁰². În lumina acestei concepții, Bălcescu a justificat și explicat răscoala românilor din Transilvania de sub conducerea lui Horia, Cloșca și Crișan. Cu securea în mînă a scris Horia „drepturile nației române și programa politică și socială a revoluțiilor ei viitoare”¹⁰³.

În concepția lui Bălcescu, „Idea de revoluție are... rolul unui principiu metodologic”¹⁰⁴, de cunoaștere a trecutului națiunii române. Cunoașterea istorică „ne va da înțelegerea revoluțiilor de față și a revoluțiilor ei viitoare”, arată Bălcescu. În această perspectivă a legăturii dintre trecut, prezent și viitor, a pus el problema revoluției viitoare la români. Mai întîi va fi o revoluție pentru unitate națională și mai tîrziu pentru independența națională. Acestea sînt etape obligatorii pe care națiunea trebuie să le parcurgă pentru a se dezvolta în „plenitudinea drepturilor sale naturale”¹⁰⁵. Este un exemplu de apreciere axiologică, adică de ana-

¹⁰⁰ *Ibidem*.

¹⁰¹ Eftimie Murgu, *Scrisoare către Nicolae Bălcescu din 8/20 Iulie 1848*, expediată din Pesta, reproducă după G. Bariț; *Epistole de-ale repausaților „Transilvania”, 1877*, nr. 16, p. 184—195; (vezi : *Ideologie și progres. Antologia gîndirii social-politice revoluționare și democratice românești*, Edit. politică, București, 1978, p. 74).

¹⁰² În textul original : „La mission d'un gouvernement révolutionnaire est très simple : propager et armer la révolution, voilà son affaire. C'est-à-dire, verser la révolution comme conviction dans l'âme du peuple et après cela lui mettre l'arme en main et lui dire : maintenant que tu as une croyance, sois prêt à mourir pour elle”. (*Scrisoare către A. G. Goleșcu*, din 4 martie 1850, trimisă din Paris, în : *Opere, IV, Corespondență*, p. 280).

¹⁰³ *Mișcarea românilor din Ardeal la 1848*, în : *Opere, vol. I*, ed. 1953, p. 331—332.

¹⁰⁴ *Opere, I*, ... ed. 1974, Prefață de G. Zane, p. 17.

¹⁰⁵ Referindu-se la obiectivele revoluției de la 1848, Bălcescu notează „Cette révolution réalisée, il nous restait deux autres révolutions à faire ; une révolution d'utilité nationale et, plus tard, d'indépendance nationale pour faire rentrer de cette manière la nation dans la plénitude de ses droits naturels” (vezi *Scrisoare către A. C. Goleșcu din 4 martie 1850*; *Opere IV, Coresp.*, p. 277—278).

liză istorică autentică, de perspicacitate politică, în trasarea viitorului poporului român. Prin acest exemplu, Bălcescu confirmă teza că „Numai acela care a înțeles trecutul este în stare să prevadă viitorul”¹⁰⁶, iar practica istorică să-l confirme, am adăuga noi.

Se știe că Nicolae Bălcescu a fost sufletul revoluției de la 1848, el nu a fost însă scutit de erori în activitatea politică, de lipsă de tact în raporturile cu ceilalți combatanți revoluționari. Deși a avut idei juste cu privire la organizarea și desfășurarea revoluției, nu a izbutit întotdeauna să se impună cu fermitate, să determine desfășurarea evenimentelor în sensul dorit de el. În unele din lucrările sale „găsim lipsuri și confuzii”¹⁰⁷, care în parte explică o anumită stare a spiritualității românești din acel timp. Sub influența romantismului istoric, a orientărilor providențialiste din filozofia istoriei, Bălcescu situează uneori necesitatea revoluției și a progresului social în limitele „mișcării providențiale care tirăște nația română împreună cu toată omenirea pe cale nemărginită a unei dezvoltări progresive, regulate către ținta prea înaltă ce Dumnezeu ne ascunde și unde el ne așteaptă”¹⁰⁸. În alt loc el vorbește de „ochiul providenței”, de „mișcare providențială”, sau de „misie providențială”. Întrucât termenul de providență apare ca ceva „straniu” în opera sa, se pune întrebarea : ce sens (sensuri) acordă Bălcescu acestei noțiuni ? În mod firesc mai pot fi puse și alte întrebări : care sînt originile providențialismului la Bălcescu ? (de cine și de ce fel de lecturi a fost el influențat ?) În care dintre lucrările lui Bălcescu acest termen apare mai des și de ce ? O mică „disecție” asupra termenului în cauză și a întregii problematice legată de folosirea lui este cerută de actul valorizării, de necesitatea luării în considerație a tuturor elementelor constitutive ale teoriei istoriei la N. Bălcescu. De fapt asupra noțiunii de providență la gînditorul român s-a insistat mai puțin¹⁰⁹.

Școala istorică influențată de romantism (J. Michelet, E. Quinet, C. Cantu ș.a.) după cum se știe, apoi conducătorii mișcărilor revoluționare (Miekiewicz, Mazzini ș.a.) au folosit mult acest termen. Adoptarea noțiunii de providență în lucrările de istoriografie, literatură, filozofie și din alte domenii, trebuie pusă în legătură cu discuțiile purtate privind raportul dintre libertatea umană și necesitate (cuvîntul folosit mai des a fost cel de fatalitate)¹¹⁰. Admițînd premisa că lumea ar fi făurită de divinitate se punea problema dacă acceptînd guvernarea lucrurilor create, ar fi loc și pentru alegere¹¹¹, dacă omul se poate manifesta liber. A mai fost și întrebarea dacă divinității îi convine să se producă uneori prin „decrete speciale” sau dacă ea „trebuie să se manifeste în mod exclusiv prin legi generale?”¹¹². Dar principala problemă care s-a ridicat în prima jumătate a secolului al XIX-lea a fost cu privire la raporturile providenței cu activitatea umană.

¹⁰⁶ Cf. G. V. Plehanov, *op. cit.*, p. 428.

¹⁰⁷ V. Maciu, *op. cit.*, p. 207.

¹⁰⁸ *Mersul revoluției în istoria românilor*, în : *Opere*, vol. I, ed. 1953, p. 307.

¹⁰⁹ Pentru unii cercetători, „Elementele teiste din gîndirea lui Bălcescu nu trebuie trecute cu vederea. Ele au fost cităva vreme lăsate în umbră, cu jenă, în intenția de a-l spăla pe scriitor de „păcate”. Dar ignorarea faptelor n-a eliminat existența problemei” (vezi, P. Cornea, *op. cit.*, p. 31 și urm.).

¹¹⁰ *Ibidem*.

¹¹¹ *Ibidem*.

¹¹² Vezi, *La Grande Encyclopédie*, tom. 27, Paris, f.a., p. 856.

Dacă Dumnezeu este „autorul fiecărui bine din creația sa, cum poate să fie liberă voința unei ființe create”¹¹³ ș.a.m.d. Libertatea omului înseamnă posibilitatea alegerii și mai înseamnă că în activitatea sa omul poate să producă după voie binele sau răul. Dar „făcînd liberă o ființă se pare că Dumnezeu micșorează însemnătatea acțiunii sale și extinderea providenței sale”¹¹⁴. În acest caz, providența își restrînge sfera de acțiune a atribuțiilor sale considerate ca infailibile. Dar binele și răul ca rezultat al acțiunii libere a omului „nu acuză de imperfecțiune providența divină”¹¹⁵. Acestea sînt numai cîteva aspecte contradictorii legate de interpretarea raportului providență — libertate umană. În jurul acestei probleme s-au purtat discuții în contradictoriu și, firește, s-au dat răspunsuri diverse de către „teodicee și critica providenței”.

Pentru Hegel, „providența divină” nu este altceva decît „înțelepciunea conformă puterii infinite, care își realizează scopurile, mai bine-zis scopul final rațional și absolut al lumii :”¹¹⁶. Știința filozofiei trebuie să facă dovada justetei acestui principiu pe care Hegel îl vede într-o strînsă legătură cu celălalt principiu „conform căruia rațiunea cîrmuiește lumea”¹¹⁷. Dar pentru filozoful german rațiunea înseamnă „gîndirea care se determină întru totul liber pe sine însăși”¹¹⁸. Preocuparea gîndirii filozofice trebuie să fie „aceea de a cunoaște căile providenței, mijloacele și manifestările ei în istorie”¹¹⁹. În concepția lui Hegel, providența are un caracter rațional și necesar, (înțelepciunea dumnezeiască, adică rațiunea, este una și aceeași)¹²⁰.

După cum se știe, Nicolae Bălcescu s-a referit la o mișcare providențială care împinge omenirea pe calea nemărginită a dezvoltării progresive către „ținta arătată de Dumnezeu”. Tot el spune că în virtutea legilor providenței „omenirea înaintează în evoluțiile sale istorice”¹²¹ ș.a.m.d. Ținînd seama de întregul context, de celelalte abordări ale dezvoltării societății, cînd termenul în cauză nu apare, se poate spune într-adevăr că providența la Bălcescu are sensul de necesitate, fapt arătat dar care mai poate fi adîncit. În primul rînd, Bălcescu nu a folosit sensul ei mistic. Providența în concepția gînditorului revoluționar nu implică „minunile”, divinitatea nu intervine în mersul natural al lucrărilor, suspendînd legile obiective. Societatea umană se dezvoltă legic, uneori această aserțiune este substituită sau întărită prin „ordine providențială”, de aici — arată Bălcescu — „nu urmează că omul este un instrument orb al fatalității, prin aceea nu se stînge libera lui voință”¹²². Observația este, pe cît de oportună, pe atît de semnificativă pentru activitatea lui N. Bălcescu. Omul ca ființă rațională este capabil să cunoască lumea înconjurătoare, el este liber să aleagă în deplină cunoștință de cauză calea pe care o consideră utilă nevoilor sale și care-l conduce „gradat către perfecția sa, către absolut...”¹²³.

¹¹³ *Ibidem.*

¹¹⁴ *Ibidem.*

¹¹⁵ *Ibidem.*

¹¹⁶ G. W. F. Hegel : *Prelegeri de filozofie a istoriei*, Edit. Acad. București, 1968, p. 16.

¹¹⁷ *Ibidem.*

¹¹⁸ *Ibidem.*

¹¹⁹ *Ibidem*, p. 17.

¹²⁰ *Ibidem*, p. 18.

¹²¹ *Românii supt Mihai V. Viteazul, op. cit.*, p. 6.

¹²² *Ibidem*, p. 7.

¹²³ *Ibidem*, p. 6.

Tot el spune că : „Dumnezeu n-a înzestrat pe om numai cu minte spre a deosebi binele de rău (...) dar încă l-a înzestrat cu *vointă*, lăsându-l liber în alegerea sa”¹²⁴. Omul nu este deci o unealtă oarbă a destinului (a fatalității), așa cum interpretează religia raportul dintre om și Dumnezeu. Deși Bălcescu vorbește de „actul creator”, nu-i acordă însă nici o importanță specială în afară de faptul că vrea să puncteze ideea de *început* a lumii și de *șintă* (perfecțiune) spre care se îndreaptă, fără amestec divin, dezvoltarea societății umane, inclusiv a poporului român. „Caracterizînd însă *providențiala* mișcare ce împingea poporul român către o dezvoltare progresivă, N. Bălcescu a introdus (...) un element idealist distonant, merit în intenția lui să întărească caracterul de necesitate al progresului nelimitat al omenirii”¹²⁵.

În viziunea lui Nicolae Bălcescu spiritul militant, revoluționar este același, indiferent dacă se face sau nu apel la providență ; (...) în ochii providenței nu sînt popoare și clase osîndite !”¹²⁶ arată el, că toate națiunile și clasele sociale au drepturi deopotrivă la „libertate, la virtute și la adevăr”¹²⁷. A te ridica și a lupta împotriva nedreptății și a exploataării nu este un act contrar providenței, ci el corespunde justiției imanente. Pentru Bălcescu ca și pentru alți fruntași ai revoluției române de la 1848 M. Kogălniceanu, S. Bărnăuțiu ș.a. fiecare națiune, mare sau mică, are o „misie a împlini în omenire”. Fiecare popor trebuie să acționeze liber și neîngrădit în marea familie a națiunilor lumii, „după natura și geniul său propriu la triumful științei asupra naturii, la perfecționarea înțelegerii și a sentimentului omenesc ...”¹²⁸.

Cercetînd originile providențialismului la Bălcescu putem afla și alți indici cu privire la atmosfera spirituală în care el s-a format. Unii cercetători au pus în evidență paralelismul dintre providențialismul lui Bălcescu și cel al lui J. Michelet și C. Cantu,¹²⁹ ideea poate fi însă extinsă și asupra altor gînditori. Aproape toți fruntașii mișcărilor revoluționare din Europa au fost „figuri mesianice”¹³⁰. Unele dintre rădăcini trebuie însă căutate și dincolo de filiația de idei cu gîndirea europeană a timpului, în unele tradiții spirituale ale poporului român, în modul de formare al tinerilor intelectuali. Bălcescu a folosit noțiunea de providență și din nevoia de a lucra cu termeni necesari doar inteligibilității aparente (pe care deismul o dă cauzelor prime și ultime ale lumii) și implicației lor etice. Trebuie să se aibă în vedere că ideea de providență, în maniera în care a folosit-o Bălcescu, a putut fi întreținută dacă nu chiar sugerată de către istoricii greci și latini (Titus Livius mai ales)¹³¹, lucrările anticilor au fost citite cu mult interes de către gînditorul român. Ideile istoricilor contemporani cu el s-au interferat din acest punct de vedere cu scrierile anticilor. Plutarh, Tacitus, Caesar ș.a., autori preferați printre alții de către Băl-

¹²⁴ *Ibidem*, p. 7.

¹²⁵ V. Maciu, *Op. cit.*, p. 207.

¹²⁶ N. Bălcescu : *Răzvan Vodă*, în *Opere*, vol. I, ed. 1953, p. 344.

¹²⁷ *Ibidem*.

¹²⁸ *Românii supt Mihai V. Viteazul*, *Op. cit.*, p. 7.

¹²⁹ Vezi, P. Cornea, *op. cit.*

¹³⁰ *Ibidem*.

¹³¹ Vezi și I. Micu : *N. Bălcescu și istoriografia latină*, în *Studii despre N. Bălcescu*, București, 1969.

cescu. Desigur, istoriografia științifică nu trebuie să înlăture sau să treacă cu vederea ceea ce se cheamă „filiație de idei” fără a face din aceasta unicul și supremul principiu metodologic.

Vorbind despre providență la Nicolae Bălcescu am încercat să subliniem din nou că acest termen ca și puțini alții înrudiți cu el, are o pondere relativ mică în contextul general al operei, că ideea de providență nu disimulează filonul combativ și revoluționar al gândirii sale, că ideea ca atare nu l-a dus la poziții mistice și aberații politice, așa cum greșit au considerat unii autori în trecut ¹³². Ținând seama de concepția deterministă care stă la baza teoriei despre progres, despre revoluție ș.a. problema providenței poate fi redusă la aspectul ei pur formal, fapt care nu impietează asupra valorii de ansamblu a gândirii științifice și revoluționare a lui Nicolae Bălcescu. De altfel, s-a arătat, „cît de straniu era acel adaos providențial de întreaga concepție istorică a lui Bălcescu . . .” ¹³³. Fără îndoială, acest termen putea să lipsească din scrierile revoluționarului nostru, nu a fost așa și am văzut de ce. În decursul timpului au fost puse în evidență și pozițiile sale anti-teologice referitor la rolul preoților de a ține lumea în întuneric; la ideea că popoarele cercetează mai înainte de a crede ș.a. ¹³⁴.

Personalitatea lui Nicolae Bălcescu reprezintă o înfruntare între tendințe diferite; om de acțiune (G. Călinescu arată că Bălcescu era „un mesianic practic”), dar și gânditor lucid al istoriei poporului român, scrutător fără egal printre contemporanii săi al viitorului națiunii române. S-a integrat permanent în lume, dar s-a și detașat reflexiv de ea, marcînd necontenit o tensiune între *real* și *ideal*. El a trăit în perioada marilor frământări sociale și politice, la limita celor două orînduiri (cunoașterea evoluției feudalismului cu toată prelungirea pe care a cunoscut-o pe teritoriul patriei noastre și începuturile erei capitaliste). Este un mesianic practic dar face și efortul de a întemeia filozofia posibilului.

Bălcescu a manifestat o preocupare constantă pentru fundamentarea științifică a istoriografiei române. S-a străduit să fie la înălțimea realizărilor din Europa timpului său în domeniul teoriei istoriei, integrîndu-se prin opera sa marilor confruntări de idei.

Prin suma calităților și aptitudinilor arătate într-o perioadă atît de scurtă, gânditor și om politic, luptător pînă în ultima clipă a vieții pentru cauza națiunii române, Bălcescu stă alături de cele mai impunătoare personalități ale luptei pentru progres, pentru libertate, pentru afirmarea plenară a poporului, care s-au afirmat pe continent la jumătatea secolului al XIX-lea. Creator autentic de valori, el a manifestat o preocupare științifică susținută pentru cunoașterea cît mai exactă a procesului istoric obiectiv, a legilor care acționează în istorie; a justificat și argumentat pe această bază revoluția social-politică. A explicat evenimentele istorice în evoluția lor prin cauze materiale, și a teoretizat aceste evenimente. Interesul pentru teoria istoriei s-a împletit în mod firesc cu preocupări de filozofie politică legate de revoluție, de spirit revoluționar, de antagonisme sociale etc. În viziunea sa istoria este opera nu a individuali-

¹³² Vezi N. Roșu, *Dialectica naționalismului*, Edit. „Cultura Națională”, București, f.a. (cap. despre Bălcescu).

¹³³ Cf. I. Florea, *loc. cit.*

¹³⁴ Vezi și I. Breazu, *Michelet și Bălcescu*, în: *Studii de literatură română și comparată*, II, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1973, p. 60.

tăților importante ci a poporului întreg, a maselor. Legătura strinsă pe care Bălcescu a avut-o cu poporul reprezintă, din punct de vedere axiologic, temelia pentru interpretarea științifică a istoriei, unul din acele repere fundamentale prin care opera lui Bălcescu determină contemporaneitatea tradiției. Ideile sale au constituit plafonul teoriei social-politice pînă la pătrunderea marxismului în România. Figură luminoasă de cărturar și luptător patriot Nicolae Bălcescu a fost un „gînditor social de talie europeană ale cărui lucrări demonstrează o concepție foarte avansată pentru vremea sa cu privire la problemele fundamentale ale dezvoltării societății, ale îmbunătățirii destinului poporului român”¹³⁵.

*

În concepția P.C.R. tradiția progresistă reprezintă o componentă esențială a cunoașterii de sine a unei națiuni. În spațiul axiologic al trecutului s-au cristalizat valorile care au trasat curba suitoare a națiunii noastre, a culturii și civilizației ei materiale și spirituale. Contemporaneitatea are ca temelie marile tradiții, tot așa după cum aceste tradiții trăiesc în contemporaneitate prin marile valori pe care le conțin. Punerea în circulație de către Partidul Comunist Român a întregului tezaur de gîndire a trecutului, a tradițiilor progresiste reprezintă un act cu multiple sensuri majore, un gest de pietate pentru marii făurari ai acestor tradiții, sursă permanentă pentru spiritualitatea noastră socialistă. Valorificarea gîndirii lui Nicolae Bălcescu pe direcțiile arătate se înscrie în repertoriul acestor cerințe, contribuie la menținerea în actualitate a unor valori anterior elaborate, sprijină efortul de reconstrucție în domeniul teoriei istoriei. Bălcescu este mereu contemporanul nostru, cu el și prin el se realizează marile sinteze ale culturii noastre spirituale. Prețuim moștenirea lui tocmai pentru perenitatea ei. O experiență istorică condensată în valori, așa cum este creația lui Nicolae Bălcescu, determină o valorizare istorică, acțiune în care încadrăm și subordonăm rindurile de față.

NICOLAE BĂLCESCU ET LA PÉRENNITÉ DES VALEURS DANS LA PHILOSOPHIE DE L'HISTOIRE

RÉSUMÉ

Les idées de Nicolae Bălcescu touchant la connaissance historique, le progrès social et la révolution, le sens de l'histoire ont atteint le plafond de la création de valeur dans ce domaine, se situant au confluent des courants et orientations de pensée les plus importants d'Europe. Par rapport aux positions théoriques de compréhension limitative de l'essence du processus révolutionnaire, aux diverses attitudes envers l'activité politique concrète, Bălcescu a manifesté de fermes convictions révolutionnaires, a participé activement à la lutte politique, ayant une confiance sans bornes dans le peuple, dans sa capacité de lutte et d'affirmation. Nicolae Bălcescu

¹³⁵ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. 3, București, Edit. politică, 1969, p. 292.

se situe aux côtés des personnalités les plus marquantes d'Europe de la première moitié du XIXe siècle qui se sont affirmées dans la lutte pour le progrès, la liberté et le développement plénier de la nation.

Créateur authentique de valeurs, le penseur roumain a manifesté une préoccupation scientifique conséquente pour l'étude approfondie du processus historique objectif, a justifié et argumenté sur cette base la révolution socio-politique. Son intérêt pour la théorie de l'histoire s'est imbriqué comme de juste aux préoccupations du domaine de la philosophie politique se rattachant à la révolution, à l'esprit révolutionnaire, aux antagonismes sociaux, etc.

La mise en valeur du trésor de pensée du passé, des traditions progressistes représente, suivant la conception du Parti Communiste Roumain, un acte à de nombreux sens majeurs, un geste de piété pour les créateurs de ces traditions, permanente source de notre spiritualité socialiste. Bălcescu est toujours notre contemporain ; avec lui et par lui on réalise les grandes synthèses de notre culture spirituelle.

CÂNTAREA ROMÂNIEI ÎN DUBLĂ VERSIUNE TIPOGRAFICĂ LA 1850: PARIS ȘI SIBIU

DE

CORNELIA BODEA

Cântarea României a constituit un subiect dezbătut cu predilecție, în ultimele decenii, în cercurile teoreticienilor și criticilor literari. O documentație nouă, mai aproape de domeniul și cercetarea faptelor, o aduce astăzi din nou în forumul istoricilor.

Înainte de a vorbi de împrejurările care au condus la dubla ei tipărire în 1850 la Paris și la Sibiu și despre consecințele care au derivat din acestea, mi se pare necesară o recapitulare a cadrului general istoric, caracterizat la 1850 și 1851 prin febrilitatea pregătirilor revoluției ce se credea iminentă pe plan european. O revoluție care — preconizată în spirit mazzinian, trebuia să aducă ridicarea simfonă și sincronă a popoarelor asuprite ale Europei împotriva tiraniei și absolutismului. Dar care, în viziunea românească și bălcesciană, era în primul rînd o revoluție națională, o luptă pentru unitatea și independența tuturor românilor într-o *Românie*, mare, puternică și nedespărțită.

În 1848 revoluția a urmărit ridicarea românilor în drepturile lor de om, de cetățean și de nație. Programatic-oficial revendicarea acestui întreit comandament s-a concentrat, în toate trei țările, în jurul autonomiei naționale și a organizării instituționale burghezo-democratice. În desfășurarea evenimentelor însă, din programul național-politic — cristalizat cu ani în urmă —, s-a conturat cu piscuri înalte conlucrarea concertată pentru reconstituirea unității statale, în etape prioritare: de o parte prin unificarea Moldovei și Țării Românești, de alta, prin unirea politică a teritoriilor de sub stăpînirea habsburgică. Ideea de independență și unitate în formula *României integrale* de asemenea s-a materializat prin într-ajutorările frățesti și solidaritatea revoluționară, care au depășit hotarele provinciilor istorice, ca și prin afirmarea conștientă a dezideratului de împlinit.

Rezultatele eforturilor de conjugare a acțiunilor în scopul național comun, prioritar sau de perspectivă, n-au atins la 1848 măsura aspirațiilor. De aceea după înfrîngere — în exil — protagoniștii revoluției și-au imputat în repetate rînduri vina insuccesului. Rechizitoriul acțiunilor lor trecute a fost de fiecare dată aspru. Dar și circumstanțial, deoarece — o știau bine ei înșiși — ocolirea revendicării exprese a unității și independenței statale în programul oficial, ca și neizbutitele lor eforturi au avut cauze mult mai complexe. Ele erau de căutat deopotrivă în realitățile

obiective, istorice, din Moldova, din Țara Românească și din Transilvania, ca și din imediata lor vecinătate.

Puterile împotrivoitoare unității naționale au rămas aceleași și după revoluție. Dar și forțele progresului s-au mai întărit. Un prim simptom îl constituie fluxul general revoluționar dătător de speranțe pentru așa-numitul „an slăvit 1852”. Tot *în exil*, pe de altă parte, condițiile de vasalitate, de protectorat, de dominație străină, condiția de țară supusă și despărțită prin frontiere politice, nefirești, de membrii aceleiași familii sau națiuni, toate puteau fi ușor nesocotite. De aceea idealul național a redevenit obiectiv primordial al luptei, ca înainte de 48. De aceea și minimalizarea acțiunilor din trecutul înfrânt, în raport cu eforturile pentru viitorul care se cerea optimist, victorios, era parte din arsenalul ideatic necesar întreținerii spiritului revoluționar și pregătirii pentru noul iureș, care nu trebuia să întârzie.

În urmărirea idealului național s-au bătut căile diplomației și ale presei, căutându-se a se ciștiga, prin memorii și proteste, cabinetele europene, cercurile politice și economice, opinia publică europeană. Dar s-a mers deopotrivă și pe calea revoluționară, conspirativă. Când speranțele în mijloacele diplomației se dovedeau mai slabe, atunci mai ales încrederea în forța mulțimii, a poporului, devenea mai imperioasă; aspirațiile și planurile ele înșile erau mai largi, mai temerare, vizînd *România întregă, România unitară*.

Pentru țelul major al unității politice, emigrații români au îmbrățișat ideea revoluției europene generale și i s-au alăturat din 1849. Ideile de solidaritate revoluționară a tuturor națiilor Europei au stimulat misiunea lui N. Bălcescu în Ungaria și Transilvania (aprilie — august 1849), pe lângă alte inițiative românești de asocieri internaționale secrete. Nicolae Bălcescu a propus și formarea unui *Comitet al Europei Orientale*, în ianuarie 1850. În iulie însă, prin grija lui Mazzini, a lui Ledru Rollin, a polonezului Albert Darasz, și de partea germană, a lui Arnold Ruge, a luat ființă *Comitetul Central Democrat European* la Londra. Intrarea românilor în acest Comitet nu s-a făcut totuși decît în vara lui 1851. Așa hotărîseră ei (românii) ca adeziunea oficială să nu o înainteze pînă cînd pregătirile lor, de acasă și din afară, nu o îndreptăteau. Voiseră înainte de toate să reprezinte ceva, ca să poată ști ce ajutor puteau oferi celorlalte popoare și ce puteau primi ei la rîndu-le, precum și ce lucrare proprie puteau întreprinde la o vreme de mișcare¹.

Precizarea poziției ferme revoluționare a fost prilejuită de evenimentele petrecute în Muntenia, august 1850, cînd reacțiunea internă și externă și principele Știrbei, urmărind compromiterea elementelor revoluționare în fața poporului și a opiniei publice generale, puseseră în seama acestora fomentarea unor tulburări înscenate. Atunci s-a constituit la Paris *Comitetul sau Comisia de propagandă a ideilor curat românești*, sub conducerea lui Bălcescu, a lui Vasile Mălinescu, moldoveanul, și a lui Dumitru Brătianu. Prima formă organizatorică deci în numele căreia emigrația a acționat coordonat, în nume colectiv². Concomitent s-a reușit

¹ N. Bălcescu, *Opere*, IV, *Correspondență*, ediție critică de G. Zanc, București, 1964, p. 329, 335, 347 (scrisori din 6 sept., 16 oct., 26 nov. 1850).

² *Ibidem*, p. 331, 333, 334 (scrisori din 27 sept., 6 și 16 oct. 1850). E de remarcat și rolul lui Ștefan Golescu în hotărîrile Comitetului, *ibidem*, p. 333.

înmănuncherea unui grup omogen în redacția revistei-program „România viitoare”, — N. Bălcescu, V. Mălinescu, I. Voinescu II, C. Bălcescu, D. Brătianu, G. Crețianu, D. Bolintineanu — în care revoluția a fost proclamată singura cale pentru realizarea României unitare. Ridicându-se împotriva uneltirilor ce se urzeau acasă în numele mișcării, manifestul adresat *Poporului Român* la 8/20 septembrie 1850, cerea fraților din țară să aștepte în liniște și răbdare „ziua preursită”, „ceasul sculării popoarelor și al biruinței lor” împotriva tiraniei. Această primă declarație de solidarizare românească cu mișcarea europeană e semnată, în afară de autorul ei, N. Bălcescu, de alți zece reprezentanți ai emigrației³. *Cu ea s-au deschis coloanele revistei*. Bălcescu semnează și articolul de fond destinat a fixa locul revoluției viitoare în istoria românilor definindu-i caracterul: „Ea nu se va mărgini a cere libertatea din lăuntru, care este peste putință a dobîndi fără libertatea din afară, libertate de sub dominația străină; ci va cere unitatea și libertatea națională” a tuturor românilor⁴.

După câteva luni, în primăvara lui 1851, a fost reactualizat *Comitetul revoluționar de la 1848*⁵, cunoscut și sub numele de *Comitetul Național Român*, iar noua promoție a tineretului s-a organizat în cadrul societății *Junimea română*, cu revistă proprie și sub ocrotirea „vîrstnicilor” în spirit bălcescian și mazzinian⁶.

Pregătirea a putut fi astfel dirijată și intensificată, în țara întreagă, ca și în afara ei, prin propagandă scrisă și vorbită, prin emisari speciali, ca și prin acțiuni conspirative mai largi. S-au reluat legăturile și tratativele cu revoluționarii maghiari, pentru întărirea frontului comun antihabsburgic și antițarist. S-a urmărit aceeași înțelegere cu polonezii și sîrbii. Acasă, starea lucrurilor îndreptăța mai mult optimism în Moldova, decît în Țara Românească, datorită colaborării directe a domnitorului moldovean cu mișcarea națională. Punctul de rezam și iradiație panromânească a fost căutat însă cu precădere în *Transilvania*. Acolo, eroismul popular și sacrificiul în vieți și bunuri dovedite cu prisosință în războiul abia stins, dar nerăsplătit, măriseră îndîrjirea generală. Intelectualitate și popor au reacționat deopotrivă. Ecoul lor va face pe Bălcescu să afirme în decembrie 1850: „*Cu românii de acolo vom putea odată pune țările în picioare. Printr-înșii chestiunea noastră se leagă cu a Europei; fără dînșii suntem izolați*”⁷.

Ideea aceasta au nutrit-o mai mulți, de o parte și de alta a Carpaților. O cimentaseră mai ales anii revoluției și de după revoluție, prin conviețuirea revoluționarilor și proscrișilor moldo-munteni în mijlocul populației românești din Transilvania — începînd din marginile Brașovului și ale Sibiului și pînă în inima munților Apuseni, și în tot Banatul. Și viceversa, prin trăirea transilvanilor, în refugiul lor, sub administrația românească din Principate, în primăvara și vara lui 1849.

³ În ordine alfabetică: C. Bălcescu, N. Bălcescu, D. Brătianu, C. G. Florescu, Ștefan Golescu, N. Golescu, G. Magheru, B. Mălinescu, A. Paleologu, C. A. Rosetti, Ion Voinescu II.

⁴ N. Bălcescu, *Mersul revoluției în istoria românilor*, în N. Bălcescu, *Opere*, I partea a II-a, ediția G. Zane, București, 1940, p. 106—107.

⁵ Cornelia Bodea, *Lupta pentru unire a revoluționarilor exilați de la 1848*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, București, 1960, p. 149, n. 3.

⁶ Idem, *Din activitatea revoluționară a „Junimii Române” de la Paris între 1851 și 1853*, în „*Studii*”, XIV, 1961/5.

⁷ N. Bălcescu, *Opere*, IV, *Correspondență*, p. 348 (scrisoare din 6 decembrie 1850).

Unul dintre exemplele acelor pregătiri românești, din anii 1850—1851, care inițiate pe pământ transilvan au ridicat comunitatea de țel și interese revoluționare la expresii superlative pe plan național și general european, se leagă direct de activitatea grupului organizat în jurul *Comisiei de propagandă* și de trimisul său special în Transilvania, Ion C. Brătianu.

Sosit la Sibiu de la 24 iulie/5 august 1850, Ion Brătianu a izbutit să activeze acolo, în taină, și să mențină totodată contact nemijlocit cu cei de dincoace de Carpați, sfidînd vigilența organelor civile și militare habsburgice timp de aproape șase luni de zile.

Venise pentru o lună⁸ și, vom vedea de ce, a rămas o jumătate de an. Șederea prelungită la Sibiu și corespondența stăruitoare cu Parisul apucaseră să dea loc unor suspiciuni; alarma în jurul său s-a dezlănțuit însă numai după ce el a fost în stare să iasă din raza primejdioasă a urmăririi directe polițieneste; după ce, avertizat, reușise să plece legal din Sibiu, la 23 ianuarie, și tot legal să-și continue întoarcerea la Paris, după un prealabil popas de o săptămînă la Viena, între 31 ianuarie și 6 februarie.

Reconstituirea activității sale subversive s-a făcut astfel pornind pe firul apei de la vărsare spre izvor. Așa cum îl vom urmări și noi. O greutate în cazul nostru este pricinuită de dispariția exemplarelor publicației împracinate. În schimb posibilitățile de verificare și de reconstituire a cazului sînt altele. Mai multe.

Începem așadar ca în raportul înaintat de însuși guvernatorul civil și militar al Transilvaniei, feldmareșalul baron Wohlgemuth, la 26 ianuarie 1851 :

„Fostul maior al miliției valahe, Brătianu, al cărui pașaport îl indică fiind negustor, s-a făcut suspect pe timpul șederii sale în Sibiu, prin corespondența sa susținută cu Parisul. În consecință m-am văzut silit — precizează semnatarul raportului — să-i supraveghez corespondența, punînd în mod confidențial la curent pe directorul Poștei cezaro-crăiești din localitate”⁹.

Cu șase zile în urmă — la 20 ale lunii ianuarie — directorul poștal îi înmînase două scrisori : una sosită de la Paris pentru maiorul Brătianu ; a doua, expediată de Brătianu pe adresa „*Monsieur A. Frank Libraire, 69 rue Richelieu à Paris*”. Prima scrisoare conținea o copie, considerată inofensivă, dintr-un ziar parizian („*La République*”, din 10 ianuarie), și ca atare a fost trimisă destinatarului. În cea de-a doua însă, adică în scrisoarea destinată de Brătianu pentru Paris, s-au găsit *două broșurèle*, în limba română, cu titlul care redat în limba raportului era *Gesänge Romaniens* — ceea ce pe românește se traduce cu *Cântări României*. Locul și data de apariție indicau *Parisul și luna octombrie 1850*. În plic mai era o foiță cu următoa-

⁸ Marin Bucur, *Documente inedite din arhivele franceze privitoare la români în secolul al XIX-lea*, București, 1969, p. 71 și 55—56 (scrisorile Mariei Rosetti); (I. Fruma), *Ion C. Brătianu la Sibiu 1850—1851*, București, 1938, p. 8 (Așezămîntul Cultural Ion C. Brătianu, XXXIX); cf. și N. Bălcescu, *Opere*, IV, *Corespondență*, p. 326 (scrisoarea către I. C. Brătianu).

⁹ Haus-Hof-u. Staatsarchiv, Wien (în continuare HHStA), Haute Police, K. 13; la Arhivele Statului București, xerograful Viena (în continuare Arh. St. Buc.), LXXIX/43 (Guvernatorul Transilvaniei Ludovic v. Wohlgemuth către ministrul de Interne Alexander Bach).

rea însemnare : „*Monsieur, vous aurez l'obligeance de remettre cette petite brochure à Monsieur Rosetti*” [Domnule, aveți amabilitatea de a remite această broșurică d-lui Rosetti].

O broșură românească, de 46 pagini format mic, de buzunar, apărută în octombrie 1850 la Paris, se transmitea deci lui C.A. Rosetti, tot la Paris, în ianuarie 1851; și în două exemplare?! Faptul a surprins de la bun început! Textul a fost dat la tradus. Dar nu a fost nevoie și nici timp de așteptat, pentru o traducere integrală, ca să se ajungă la concluzia că pentru siguranța statului habsburgic conținutul broșurii era foarte dăunător și primejdios” (*ein sehr verderblicher und gefährlicher Inhalt*).

Citez din același raport de la 26 ianuarie 1851 :

„Nu mi-a fost posibil — scrie guvernatorul Wohlgemuth — să obțin o traducere completă în limba germană a acestei scrieri, în răstimpul acesta. Mă limitez să arăt numai că în broșura aceasta se descrie trecutul poporului român ca fiind independent de alte popoare și stăpînitori, pe cînd azi — gemînd sub mai mulți asupritori și tirani și nefericit fiind — are datoria de a ațîța întregul popor român spre năzuința comună, de a arunca lanțurile asupririi și a deveni din nou liber și independent.

În mod deosebit se subliniază în această scriere că popoarele din cele patru părți ale lumii, ajunse la conștiința de sine și la certitudinea drepturilor lor umane, sînt atît de pătrunse de spiritul libertății, încît nimic nu mai poate sta în calea desprinderii și eliberării lor de tiranii și stăpînii de acum.

Timpul a sosit, semnul de pe cer ar chema pe români ca, după exemplul străbunilor lor, să-și recucerească prin sabie și vitejie libertatea pierdută”¹⁰

Față de un atare conținut, raportul conchidea că, de vreme ce exemplarele au fost expediate de la Sibiu la Paris, localitatea de apariție indicată pe copertă este cu totul îndoielnică. Se emitea ipoteza că broșura ar fi putut fi tipărită undeva în Țara Românească, și se precizează că s-au și dat dispoziții de identificare a locului după caracterele tipografice folosite. Totodată se mai face cunoscut că s-au luat toate măsurile pentru împiedicarea răspîndirii altor exemplare; și că s-a scris în acest sens celor doi agenți imperiali de la Iași și București, ca și guvernatorilor Bucovinei și Voivodinei, și Căpitaniei orașului Viena.

Un amănunt prețios, dacă nu și surprinzător : raportul amintește că la 23 ianuarie maiorul Brătianu a apucat să părăsească Sibiul cu destinația Viena și cu viză pentru Paris, eliberată de Căpitania orașului din chiar imputernicirea guvernatorului. Se recomanda în consecință ca orice mișcare a agitatorului român să fie îndeaproape supravegheată.

Raportul a fost adresat, la Viena, ministrului de interne, dr. Alexander Bach. Sesiizarea a stîrnit un febril schimb de rapoarte și adrese, cunoscut fiind interesul deosebit în descoperirea urzelilor revoluționare arătat de forurile cele mai înalte ale administrației habsburgice : deopotrivă, de cancelar și ministrul de externe, de guvernatorul transilvan, de șefii căpitanilor de poliție, de guvernatorul Bucovinei, de reprezentanții consulari și diplomați acreditați în țările limitrofe imperiului. Investigații și urmăriri s-au făcut în toate direcțiile și din toate părțile. S-au cerut și s-au dat referiri despre om și activitatea sa trecută și prezentă. S-au făcut tot felul de sondaje pentru identificarea tipografiei împrecinate. Deși unele mai sterile decît altele. O corespondență intensă și plină de amănunte directe și indirecte mai ales : *ca pînă la urmă secretul să rămînă tot secret!*

¹⁰ Ibidem.

Despre Brătianu, bănuît—la început—a fi „un partizan vechi al opoziției revoluționare, dar de valențe minore” [!], informațiile sînt aproximative și stereotipe. La sosirea sa la Viena, deși rapoartele de la Sibiu nu ajunseseră încă¹¹, i se pusese în vedere, ce-i drept, că persoane de genul său erau indezirabile și că deci să-și limiteze la cît mai puțin șederea în oraș¹². S-au semnalat întîlnirile avute cu generalul Magheru, rezident atunci la Viena, și cu „cîțiva” studenți români din capitala imperiului. Dar fără să trezească alte suspiciuni sau să impună investigații suplimentare, speciale. El argumentase că aștepta un mandat de bani de la fratele său din Paris, ca să-și continue drumul. Lăsase impresia că era stingherit de lipsa de bani și fusese crezut; deși mandatul nu a mai venit. Stirnise nedumerire și faptul că avea cu el surprinzător de puțin bagaj¹³. Dar atît! Lipsa de bani o invocase de altfel și la Sibiu, cînd aștepta așa-zicînd bani din țară de la rude, ca să-și poată înlesni șederea în exil... ”¹⁴.

Lucrurile s-au mai lămurit oarecum după ce a ajuns la Paris. După ce se primiseră de acolo referințe și rapoarte, și după ce se aflase că în capitala Franței Brătianu întreținea legături strînse cu conducătorii mai multor emigrații (*mit den Chefs mehrerer Emigrationen in Verbindung getreten ist*). Cercurile corifeilor revoluționari îl așteptaseră cu nerăbdare și îi făcuseră o primire deosebită. Se aflase abia atunci, de la Paris, că nici la Viena nu fusese mai puțin activ. Cei „cîțiva” români cu care intrase în contact reieșeau de fapt a fi fost „mai mulți”!¹⁵.

Coroborate între ele, toate acele date aveau să determine pe ministrul de interne, Alexander Bach, să includă „noua descoperire” pe lista celor cărora li se interzicea șederea în apropierea granițelor țării lor; alături deci de Nicolae Bălcescu, Heliade, Chr. Tell, C.A. Rosetti, frații Golești, generalul Magheru el însuși, Costăchiță N. Filipescu¹⁶.

Autoritățile habsburgice nu au aflat totuși ce se petrecuse în realitate la Sibiu în răstimpul de la 5 august 1850 și pînă la 23 ianuarie 1851. Numai convingerile antihabsburgice cu care se întorsese Brătianu în 1851 din Transilvania și din lungul și latul multinaționalului imperiu — pe care de altfel a apucat să-l străbată și după aceea „în cîteva rînduri” — au avut prilejul să le citească în amplul și asprul său *Memoriu asupra Imperiului Austriei*, publicat în 1855 la Paris¹⁷.

Despre istoria broșurii n-au aflat nimic; nici atunci, nici mai tîrziu.

Nu au constatat de pildă — pentru că nici nu s-a bănuît măcar — vreo legătură între textul *Cîntărilor României* și un alt text, în circulație c o n c o m i t e n t ă, sub formă editorială diferită...

¹¹ HHStA, Informationsbureau, A Akten, K.13; Arh. St. Buc., CXI 5 (Șeful Poliției din Viena către ministrul de Interne. Al. Bach. 12 febr. 1851).

¹² Ibidem. Rosetti, din corespondența cu Ion Brătianu, fusese presupus la început a fi fost un omonim al său italian, membru din Comitetul *Giovine Italia* (HHStA, Haute Police, K.13, f. 406; Arh. St. Buc., LXXIX/39, raport Al. Bach către cancelarul Felix v. Schwarzenberg, din 7 februarie).

¹³ HHStA, Informationsbureau, A Akten, K.13, 12 febr. 1850; Arh. St. Buc., CXI/5).

¹⁴ HHStA, Haute Police, K.13; Arh. St. Buc., LXXXIX/43 (Guvernatorul Transilvaniei Carl v. Schwarzenberg către cancelarul Felix v. Schwarzenberg, Sibiu, 8 iunie 1851).

¹⁵ HHStA, Haute Police, K.13; Arh. St. Buc., LXXXIX/40 (Ministrul de Interne Al. Bach către cancelarul Felix v. Schwarzenberg, 23 martie 1851).

¹⁶ Idem, ibidem.

¹⁷ I. C. Brătianu, *Mémoire sur l'Empire d'Autriche dans la Question d'Orient*, Paris, Chez tous les libraires, 1855, 48 p.

Or, anticipăm în acest punct revelația finală spunînd că, poate nici translatorul oficial din Cancelaria guvernatorului — translator care în mod necesar nu putea fi decît român — nu va fi vrut sau nu a avut cum să observe că cele 46 de pagini ale broșurii, în format mic, de buzunar, cuprindeau cîntările sau versetele din *Cîntarea României*, apărută în revista „România viitoare” la Paris, în noiembrie 1850. Să nu fi avut în mînă revista, în ianuarie 1851? Sau să-l fi pus în confuzie titlul ușor modificat al celor două ediții: *Cîntări României* în cazul cărțiței; *Cîntarea României* în revistă (și așa cum a rămas cunoscută pînă astăzi)? Sau oare diferența caracterelor tipografice: literele latine în cazul revistei, slovele chirilice în broșură?

Cu sau fără aceste amănunte tehnice — asupra cărora vom reveni —, comparația, dacă nu s-a făcut atunci, o facem acum, reproducînd cîteva fragmente din cele 61 de versete ale căror idei se recunosc cu ușurință în rezumatul din raportul citat ¹⁸:

Cîntarea 9 :

„Privește la miază-zi, la miază noapte, popoarele ridicîndu-și capul ... Gîndirea ivindu-se luminoasă pe d-asupra întinericului ... Gîndirea ce zidește și credința ce dă viață ... Lumea vechie se prăvălește și p-ale ei dărămături slobozenia se-nalță ... Deșteaptă-te !”

Cîntarea 41 :

„Mîndră și vitează eri în bătălie o țară română ... Cu greu și cu anevoie era a te birui ... Ca să-ți sugă singele, feciorii cei blestemați te deteră în prada dușmanului. Neamurile ce pismuiau puterea ta și numele tău cel falnic se legară între ele și ziseră : ai să zdrobim acest cuib de slobozenie ... Ele te orbiră de ură și zavistie, puterea ta se tocă pilită de trupul tău însuși ... și trei uriași, turcul [...], neamțul [...], și muscalul [...] se aruncară asupra trupului tău și îl tălară în bucăți ; și împărțiră între sine, ca pe niște turme, pe feciorii tei ...”

Cîntarea 51 :

„ ... Cinge-ți coapsa ta, cată și ascultă ... zioa dreptății se apropie ... toate popoarele se mișcă ... căci furtuna mintuirii a început ... Vezi ! cu cît mai mult pleci capul, cu atît cei spurcați își bat joc de tine și sug singele tău ... Din dreapta și din stînga, piticii și uriașii rivnesc la tine, oricît de slabă și zdruncinată ești ...”

Cîntarea 58 :

„Deșteaptă-te, patria mea ! biruie-ți durerea. E vremea să eși din amortire, seminție a domnitorilor lumii ... Aștepți oare spre a înviea, ca strămoșii să se scoale din mormînte ? ... [...]

Cîntarea 60 :

„Deci timpul sosit-a ... semne s-au ivit pe ceri ... pămîntul s-a clătînat de bucurie ... un blestem groaznic s-a auzit despre apus ... și toate popoarele s-au deșteptat ...”

Cîntarea 61 :

„Cinge-ți coapsa ta, țara mea ... și-ți întărește inima ... miază-noapte și miază-zi și apusul și răsăritul s-au luat ... la luptă ... urlă vijelia ... Duhul Domnului trece pe pămînt ! ...”

Cercetările și anchetele întreprinse pentru a se da de locul și de tiparnița unde se putuse imprima broșura în cauză au rămas și ele fără rezultat. Pentru că atunci cînd urmele ar fi putut fi aflate în imediată apropiere, investigațiile și tatonările au fost îndreptate de cealaltă parte a arcului carpatic, spre cele două Principate române ; — Moldova și Țara Românească fiind ținte vizate oricum și oricînd.

¹⁸ Reproducerea citatelor se face după textul din „România viitoare”.

S-a cerut verificarea și compararea broșurii cu toate teascurile tipografice din Țara Românească — șase la număr numai în București, și altele : la Craiova, la Rimnic, la Buzău și la Brăila. S-a întreprins același lucru pentru tipografiile din Moldova. Un moment bănuiala a căzut asupra Episcopiei Buzăului¹⁹.

S-au repetat cu stăruință mai ales dispozițiile de ținere sub strictă supraveghere a întregii corespondențe ce venea din Apus sau se ducea într-acolo prin intermediul poștei austriece. Ca să se ajungă și aici la o concluzie dezarmantă : că în afară de filiera oficială, funcționa mult mai operativ cealaltă poștă, secretă, din om în om, prin „călători”, sau prin sistemul „ambalării cu mărfurile”. Prin poșta secretă se ținea legătura conspirativă de o parte și de alta a Carpaților, ca și de la un capăt la altul al aceleiași provincii. Un exemplu dintre cele mai elocvente e relatat de consulul Eisenbach, de la Iași : fiindcă scena avusese loc chiar în Cancelaria Agenției cezaro-crăiești din capitala Moldovei. Constantin Hurmuzachi — fratele patrioților Hurmuzăchești din Bucovina — povestise că el, de pildă, ar fi citit „România viitoare” prin a doua mână. Îi fusese împrumutată. . . Dar „n-a găsit în ea nimic altceva decât visările cunoscute ale înflăcăraților zilei, pentru libertate”. Nu încapă îndoială că, proeminent membru al mișcării naționale din Moldova, Hurmuzachi a urmărit să domolească zelul consulului de a afla prea multe. Cu același gând l-a asigurat că „un al doilea exemplar din revistă nu ar mai fi fost văzut în tot Iașul”²⁰. . . Numai că în scurtă vreme, consulul imperial avea să se convingă de contrariu : „ar fi suficiente doar câteva exemplare, sau chiar și numai un singur exemplar să ajungă în Moldova, pentru ca să facă circuitul țării întregi”²¹. — De altfel atent să raporteze despre orice semn al mișcării naționale române, consulul de la Iași nu pierde ocazia să comunice cancelarului său la Viena și un articol din „Allgemeine Zeitung” (Frankfurt), reprodus chiar în „Bukurester Deutsche Zeitung” (ziarul german de la București). Articolul „după toate aparențele” reieșea „a fi rezultat din îndemn străin, antiaustriac”, de vreme ce în el „se socotesc lezate drepturile mării naționalități române din țara vecină Transilvania, pentru că acolo limba administrativă este germana”!²².

S-a făcut de asemenea apel, nu o dată, la avizul și colaborarea domnilor din amândouă Principatele, pentru urmărirea și zădărnicierea acțiunilor subversive propagandistice. Din partea domnului moldovean s-au

¹⁹ Sugestia venise din partea consulului austriac A. von Laurin ; tot Laurin, pentru a împiedica răspindirea de alte scrieri revoluționare „periculoase statului” a însărcinat „în modul cel mai energic” pe funcționarul poștal să-i prezinte toate pachetele și scrisorile suspecte, înainte de distribuire ; și cînd recunoaștea conținutul lor ca periculos, le trimitea Secretarului de stat român spre hotărîre. (Raportul către cancelarul F. v. Schwarzenberg, din 26 febr. 1851, nr. XV).

²⁰ HHStA, Haute Police, K. 13, f. 415—419 ; Arh. St. Buc., LXXIX/39 (raportul consulului Eisenbach către F. v. Schwarzenberg, din 14 martie 1851).

²¹ Ibidem, (raportul lui Eisenbach către F.v. Schwarzenberg, din 12 mai 1851, nr. 28).

²² „Ich glaube bei diesem Anlasse, auf einen (allem Anschein nach in Folge fremden, anti-österreichischen Impulses) im zullegenden Blatte der „Bukurester Deutschen Zeitung” enthaltenen Correspondenz-Artikel aus der „Allg. Zeitung” ehrerbietigst aufmerksam machen zu dürfen, worin die Rechte der grossen Romanischen Nationalität im Nachbarlande Siebenbürgen deshalb als verletzt dargestellt werden, weil die Verwaltungssprache dort die Deutsche ist” (raportul citat din 12 mai 1851).

înregistrat răspunsuri și măsuri care vădeau în primul rînd tactică, circumstanțialitate.

Baronul Testa, urmașul lui Eisenbach la conducerea treburilor Agenției austriece de la Iași, consemnează un astfel de răspuns plin de înțelesuri pentru cel ce știa să-l citească. Sprijinitor în taină, dar și pe față, al ideii naționale, al tendințelor de unitate și independență, Grigore Ghica se dovedea totodată și un dibaci navigator printre stînci ²³ :

„Cunosc foarte bine — ar fi spus principele — eforturile emigrației române din Paris, și nu le pierd din ochi”.

Mărturisea purul adevăr!

„Sincer vorbind — adăugase domnul — nu pot să văd în ele motive de îngrijorare serioase”.

Era și aici sincer!

„Acci oameni sînt visători și utopiști și trebuie priviți ca niște bolnavi spiritual”.

Aci a început să-și facă loc prudența!

Și argumentarea sa continuă cu intenția deliberată de derutare de la țintă. De reținut : discuția se purta în jurul revistei „Junimea română”, o publicație mult mai explicit incendiară decît erau *Cântările României*. Îndemnurile la unitatea națională panromânească acolo erau directe, programatice. Ele se pot desluși din chiar aluziile domnului :

„Într-adevăr — preciza Grigore Ghica — unele exemplare din „Junimea română” au fost trimise citorva boieri de aici și chiar și mie personal.

Revista aceasta nu cuprinde un indemn la răscurare ; ea se dedă numai la unele visări patriotice și își îndreaptă privirile pline de așteptări asupra unor eventualități, pe care le-ar putea determina guvernele Angliei și Franței, ca să elibereze cele două Principate de sub jugul turcorus, reunind cele opt milioane de români dispersați, într-o Dacie unitară puternică”

Temerile domnului român nu erau stîrnite, nici întreținute de aspirațiile de unitate și independență — pe care însuși le nutrea — ci de complicațiile de natură externă pe care le antrenau :

„Atita timp cit totul se reduce la astfel de dorințe și speranțe, a căror expresie a trecut pînă acum fără urme pe lîngă populația de aici — [aluzia este inadins căutată — C.B.] — mă abțin de a alarma opinia publică, inutil, cu măsuri energice pripite, areștări etc. Cu atît mai mult cu cit o iritare stîrnită în felul acesta ar putea ușor oferi cabinetului rus un pretext pentru o reocupare militară a țării. Dacă însă cuvîntul tipărit se va transforma în fapte și dacă s-ar întreprinde aici cea mai mică încercare pentru o răscoală, atunci sînt ferm hotărit să o înăbuș pe loc ...” ²⁴

Exemple de solidaritate și conspirativitate ca acesta explică și eșecul cercetărilor în cazul Brătianu și al *Cântărilor României*.

Căci în fapt tipografia secretă fusese s i b i a n ă ! Imprimarea se făcuse noaptea și culegătorul fusese un zețar s a s ! Care anume tipograf ? care anume tipografie ? cînd în Sibiu slove avuseseră atîția. Ioan Bart, Martin Hochmeister, Georg v. Closius ? La 1850 în activitate era cea din urmă („privileghiata tipografie a lui Gheorghie de Clozius”) ²⁵. Un exemplar din broșură ar fi înlesnit de bună seamă comparația pe viu. În relațiile lui I.C. Brătianu, înregistrate tîrziu după trecerea anilor, se amintește de Tipografia statului ! Atît. Or, e de presupus că nu putea fi vorba de

²³ HfStA, Informationsbureau, A Akten, K. 28 ; Arh. St. Buc., CLI/1 (raportul consulului baron Testa către cancelarul F. v. Schwarzenberg, Iași, 14 iulie 1851, nr. 43).

²⁴ Ibidem.

²⁵ Identificarea producției tipografice românești din deceniile 1840—1850 mi-a fost înlesnită mult prin consultarea fișierelor manuscrise, cronologic și geografic, ale *Bibliografiei cărții românești moderne (1831—1918)*, care se lucrează la Biblioteca Academiei R.S.R.

slovele folosite în mod curent, cu atît mai mult cu cit — după cum vom vedea îndată — ele fuseseră indicate să fie *cît mai popești, cît mai arhai-zante*. Soluția întrebuintării unor teascuri ieșite din uz, poate chiar amestecate din mai multe serii, pare ispititoare. Și în cazul lui Closius nu era nici imposibilă. Căci pe lingă trei rînduri, am zice trei garnituri, de slove cite i se cunosc numai de ale sale, în 1833 mai moștenise și tipografia lui Ioan Bart.

Dar pînă la urmă nu acest amănunt este cel mai important. Ci ceea ce aflăm din povestirile lui Brătianu însuși (așa cum au fost ele păstrate în familie). Iată-le în două înregistrări, foarte ușor diferite, una publicată în 1895, a doua mai tîrziu. Începem cu prima :

„La 1851 eram hotărîți să reîncepem revoluția. Comitetul din Paris mă delegă în Transilvania. La Sibiu șezui 6 luni²⁶. Serveam de corespondent al acelor din Paris. Aci publicam din nou publicările pe care mi le expedia în exemplar unic de la Paris, și le împărțeam apoi.

Tipărirea mi-o făcea un sas de la Tipografia statului, care lucra noaptea.

Un român tinăr, Barbu, de la cancelaria guvernatorului Wohlgemuth, mi-aduse lăzi cu peceți împărătești în care sosiseră legile noi de la Viena. Și astfel [Aron] Pumnul, cu mare mirare, primi în Bucovina sub pecetia imperială o ladă cu publicațiuni revoluționare”²⁷.

Cealaltă consemnare este mai simplificată :

„Acolo [la Sibiu] am tipărit din nou articolele și memoriile publicate la Paris, și le împărțeam în toate părțile. Tipărirea o făcea un sas de la Tipografia statului, care lucra noaptea.

Un român, Barbu, de la cancelaria guvernatorului Wohlgemuth, mi-a procurat lăzi cu peceți împărătești, în care sosiseră legile noi de la Viena ; și astfel au călătorit în toată Transilvania și Bucovina, în lăzi imperiale, manifeste revoluționare”²⁸.

Mai mult. Ceea ce n-a rămas consemnat nici de la Ion Brătianu și nici de la alții din tainuitorii acestor admirabile eforturi comune pentru reeditarea *Cântării României* în Ardeal, se relevă astăzi prin confruntarea unor piese disparate care aduc pe prim plan *inițiativa* pornită de la *Nicolae Bălcescu*.

Cu Bălcescu ne întorcem privirea o clipă înapoi spre Parisul de unde abia plecase Brătianu. Și surprindem, prin el și prin Rosetti, ecurile însuflețirii pe care o stîrniseră între cei de acolo știrile parvenite de la Sibiu despre curajul, speranțele și duhul național ce domneau între toți românii transilvani ; țărani, orășeni și intelectuali laolaltă. „Bratiano est à Hermanstadt — anunță C.A. Rosetti pe Alfred Dumesnil, ginerele lui J. Michelet — et jusqu'à présent on ne l'a pas inquiété. Il me dit qu'il a trouvé tous les Valaques de la Transylvanie pleins de courage et d'espoir, et que malgré le triste état dans lequel ils se trouvent à présent, au premier couplet de la *Marseillaise* [citește : *Deșteaptă-te române* — C.B.], ils marchent tous contre les canons”²⁹. „I. Brătianu a scris de la Sibiu — vestește la rîndul său Bălcescu pe Ion Ghica —, și e tare mulțumit de duhul

²⁶ În text, 9 luni în loc de 6 luni, e greșeală de tipar.

²⁷ *Din viața lui Ion C. Brătianu (Estras din notele adunate de familie)*, în „Gazeta poporului”, I, 1895, 5/17 mai, nr. 78.

²⁸ *Ion C. Brătianu la Sibiu 1850—1851*, p. 10. Ion I. C. Brătianu a consemnat și el evocările din anii Sibiului auzite de la tatăl său. Forma lor este mai narativă, cu mai multe amănute, dar și cu mai multe aproximații (Ion I. C. Brătianu, *Din amintirile altora și ale mele*, București, 1922, 13 p. Extras din revista „Cugetul românesc” ; publicate și în „Democrația”, XXIII, 1935, nr. 9, p. 3—12).

²⁹ B.A.R., în Ms. francez 131, f. 219—222, [august 1850], copie Ion Breazu după originalul de la Paris, Musée Carnavalet A 3896 ; v. și Marin Bucur, *Documente inedite*, p. 69, 73.

românilor d-acolo, cum și de țerani. El zice că în țeară toate partidele se plec spre noi și ne stimează”³⁰. „Iancu Brătianu — scrie din nou, mai târziu, Bălcescu, tot lui Ion Ghica — se află de două luni la Sibii de față și nesupărat de nimeni, făcînd propagandă, avînd relații în țeară”³¹.

De la Paris Bălcescu însuși i-a scris la Sibiu cel puțin de două ori. Nu ne oprim la biletul — din 24 august — prin care-i solicita să comunice lui George Barițiu și lui A.T. Laurian că avea nevoie urgentă de documente despre mișcarea românilor din 1848 și 1849 și de lada cu cărți lăsată la Brașov din 1847 cu izvoarele istoriei lui Mihai Voevod Viteazul³². Căci nu biletul ce se încheia oficios și convențional cu „Salutare și frăție”; ci scrisoarea, semnată cald și frățește „Al tău, N. Băl(cescu)” conținea marele mesaj³³. Și atît de primejdios suna încît cele două scrisori comunicate fiind lui Barițiu pentru partea privind cărțile solicitate, acesta — recent sancționat pentru lucruri mai puțin grave — nu s-a încumetat să păstreze scrisoarea incendiară întregă. Mai târziu abia fostul redactor suspendat în 1850 de la conducerea foilor brașovene avea să-și explice gestul: „La acea epocă nu a putut fi ținută întregă, căci și executorii de atunci ai legeri marțiale știau să afle nodul în papură”³⁴.

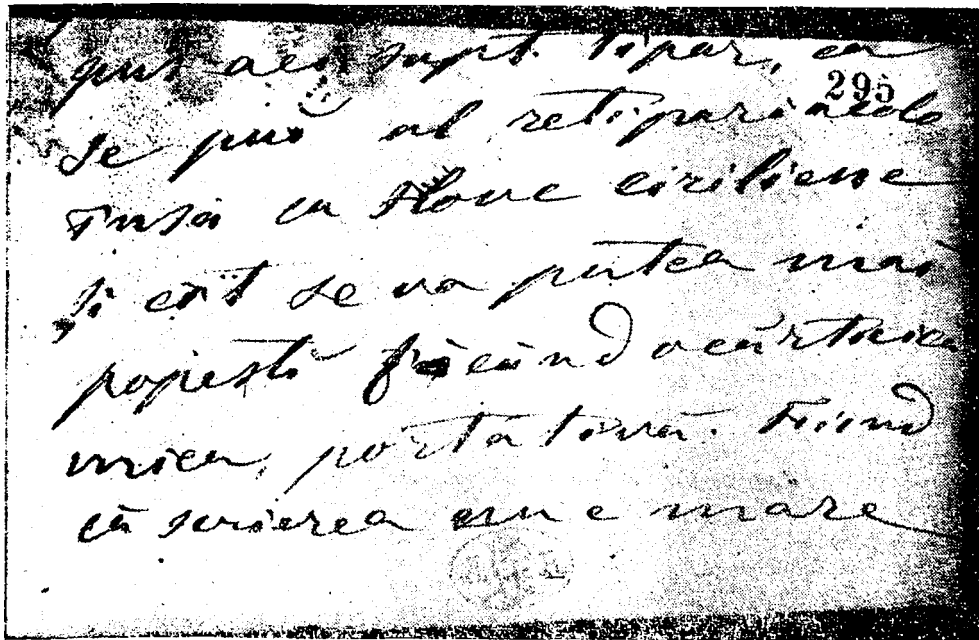

Fig. 1 — Facsimil — fragmentul din scrisoarea adresată de N. Bălcescu (Paris) lui Ion C. Brătianu (la Sibiu). Bibl. Acad.R.S.R. Ms. rom. 1004 (corespondența G. Barițiu), p. 295.

³⁰ N. Bălcescu, *Opere*, IV, *Corespondență*, p. 329 (scrisoarea din 6 sept. 1850).

³¹ *Ibidem*, p. 337 (scrisoarea din 16 octombrie 1850).

³² *Ibidem*, p. 326 (Paris, 24 august 1850).

³³ N. Bănescu, *Cîteva scrisori de-ale revoluționarilor munteni (1850)*, în „Neamul românesc literar”, II, 1910, nr. 48; reprodusă și în N. Bălcescu, *Opere*, IV, *Corespondență*, p. 564.

³⁴ *Ibidem*. Originalul la B.A.R., Ms. rom. 1 004 (Corespondența G. Barițiu).

Fragmentul, atît cît s-a păstrat, asociat cu tot ce am văzut pînă aci, își revelă excepționala sa importanță :

„... *pui aci supt țipar. ca să pui a-l rețipări acolo, însă cu slove cirilene și cît se va putea mai popești, făcînd o cărticică mică, portativă. Fiîndcă scrierea nu e mare ...*”

O examinare externă a fragmentului de scrisoare ³⁵ îl indică a fi desprins dintr-o pagină impară : 3 sau 5. Din cîte amănunte s-au pierdut astfel, pe unul îl mai putem deduce totuși : indicația titlului. Pluralul *Cântări* în loc de *Cântare* a fost sugerat în același gînd de a da textului aerul de vechime tainică. Și după toată logica — tot la indicația lui Bălcescu — broșura a apărut fără *Prefața* de circumstanță din revistă. Pentru că el a urmărit să dea *Cântării* aureola de epos național — anonim — inspirat de literatura biblică, după exemplul atît de vehiculat de romanticii mesianici ai timpului ; dar „mai cu seamă de sulfetul nației”, oglîndit în vechile texte, în cronici și folclor, în însăși aspirațiile ei de viitor. A voit-o *Cartea nației române, Cartea poporului*. O carte cu o reverberație mult mai largă în spațiu și timp decît aceea de a exalta spiritul și a dezvolta numai „simțul de românism al tinerilor studenți din Paris” ³⁶.

De la Paris, textul a ajuns la S i b i u înainte de apariția revistei ; trimis poate în fasciculă, sau copie manuscrisă. Poate în intenția expresă de a scoate amîndouă edițiile concomitent, în o c t o m b r i e. (Revista a întirziat de fapt nouă zile după 1 octombrie). — La 20 ianuarie 1851, două exemplare din broșură — destinate lui C.A. Rosetti — au fost descoperite la poșta de expediere din Sibiu... Prevenit în pripă, pînă a nu se complica prea tare lucrurile, Ion Brătianu și-a putut obține pașaportul vizat de Căpitănia orașului, la 23 ianuarie. Și astfel, la 26 ianuarie cînd se dresa primul raport împotriva-i, el se afla în drum spre Viena. Și după aceea înapoi la Paris.

În evocările la care ne-am referit, Ion Brătianu a pomenit între cei care i-au înlesnit fuga, sau plecarea la timp, pe tînărul B a r b u, o doamnă Popovici (soție de negustor), un general de origine belgiană (sau lorenă) din chiar Comandamentul orașului ; pe Ioan Axente Sever și pe Simion Balint :

„Într-o zi Barbu veni speriat și îmi spuse că la Cancelarie un spion îi spusese că e pe drum a prinde pe un boier mare de dincolo, care vrea să ridice țara românească, și că s-a dat deja ordin la poliție să nu i se înapoieze pașaportul.

Era tocmai după lovitura de stat a lui Napoleon care ne ridica nădejdea unei mișcări [?] ³⁷

Mă duc să reclam pașaportul ... el mi se refuză.

Mă duc la Wohlgemuth, care îmi spune că are ordin de la Viena.

Dna Popovici, nevasta unui negustor din Pitești, îmi spune că numai Comandantul Sibiului, generalul X, un belgian, îmi putea face ceva, căci avea mare trecere. Mă duc la dinsul și-i spun că sunt la Sibiu de 7 luni pentru afaceri particulare, pe care în țară nu le pot aranja, fiind exilat. Că nimeni nu îmi poate imputa nimic, că starea de asediu fiind proclamată în Transilvania, mă poate, dacă e cazul, da în judecata Consiliului de rebel, dar că fără judecată gen[eralul] Wohlgemuth n-are dreptul să mă oprească pe mine care sunt supus străin.

Generalul X îmi promise și a doua zi primul pașaportul și plecai.

³⁵ Cf. facsimilul.

³⁶ V. Alecsandri, *Din albumul unui bibliofil. Neculai Bălcescu*, în „Convorbiri literare”, X, 1876, p. 142—143.

³⁷ Anacronism. Confuzie ieșită probabil din interpretarea celor care i-au ascultat, și consemnat mai tîrziu, povestirile.

Pe cînd mă găteam de plecare sosiră Axente și popa Balint. Veneau să mă treacă hotarul, căci aflaseră că pașaportul mi se oprea. Încercarea lor însă devenise inutilă”³⁸.

O ultimă piesă-epilog din acest „dosar național” introduce în acțiune cîțiva din „complicii” lunilor de conspirativitate de la Sibiu. În fruntea lor este juristul Nicolae Barbu. El e însoțit de Gligor Matei, neguțătorul de noutăți din Piața Sibiului (unul din fostele gazde ale lui Brătianu) și de Thalmayer, neguțător de coloniale și comisionar, apoi doi ajutoari de negustor, Petrovici și Popovici. Și de doamna Maria (sau Mimi) Popovici de Robești³⁹.

Cunoștința cu persoanele de mai sus o facem într-o reală instanță de anchetă judiciară. Mai exact spus, prin intermediul maiorului-anchetator al Tribunalului militar din Sibiu⁴⁰. Neguțătorii Gligor Matei și Thalmayer au primit la 23 august 1851, două scrisori... de la Paris! După ezitări și contestări că ei n-ar avea „nici un corespondent la Paris”, au ajuns totuși să le deschidă. Din plicul lui Matei Gligor a căzut un alt plic adresat lui Nicolae Barbu; din plicul lui Thalmayer — unul pe numele doamnei Mimi Popovici. Plicul lui Barbu conținea o proclamație revoluționară de a lui Dimitrie Bolintineanu; plicul Popovici, cinci proclamații adresate „Populațiilor Române — manifestul mazzinian al Comitetului Central Democratic European, de la Londra, din iunie 1851. Bănuți de legături subversive cu expeditorii și organizațiile lor, au fost arestați întii N. Barbu și cei doi ajutoari de negustor, Popovici și Petrovici. La anchetă au fost aduși și interogați cu toții, și neguțătorii și Maria Popovici. Din răspunsurile date... a reieșit însă că bănuții nu erau nici în corespondență și nici cunoștințe cu cei de la Paris. Că, deci, nu aparțineau nici unei organizații „cu scopuri periculoase pentru securitatea statului” habsburgic... Că ei, destinatarii, nici nu se cunoșteau între ei! și nici conținutul scrisorilor nu l-au cunoscut! Nu apucaseră să le citească!...

Matei Gligor și Thalmayer au căutat să mai explice că „adresele lor au putut fi scoase ușor dintr-un Repertoriu comercial”. Ca dovadă, Matei Gligor primise altă dată de la Paris o listă de prețuri de parfumerie. Tot așa, argumentaseră că „se mai întîmplă să se primească scrisori particulare în plicuri adresate vreunui negustor, dat fiind că neguțătorul era o persoană oricum mai cunoscută poștaşului și în felul acesta scrisorile puteau ajunge mai sigur și mai repede la destinația lor...”⁴¹.

Din lipsă de dovezi... arestații au fost puși în libertate la 29 septembrie. Rămîneau însă suspecți, sub strictă supraveghere⁴².

³⁸ *Din viața lui Ion C. Brătianu. (Estras din notele adunate de familie), loc. cit., în repovestirile lui Ion I. C. Brătianu (v. nota 28), generalul de „origine lorenă” este arătat a fi rudă cu familia De Galhau — prietenii Brătienilor, din Vaudrevanges lângă Saarlouis, Prusia renană; pe generalul în cauză, I.I.C. Brătianu îl situează însă, greșit, la Cluj. Tot în notele consemnate de Ion I. C. Brătianu se dau și amănuntele următoare: „Barbu știa că Brătianu își lua masa la Hotelul „Curtea Mediașului”, în urmă Bonfert, unde de obicei se întîlneau intelectualii români și de unde, în împrejurări aproape identice, fugise Bărnuf la 1848...”*

³⁹ Robești, sat de moșneni, atunci județul Vilcea, plaiul Cozia.

⁴⁰ HHStA, Informationsbureau. A Akten, K. 25; Arh. St. Buc., CLXXXI/1. (Tribunalul militar din Sibiu către Președintele Comandamentului militar și civil transilvan, 29 septembrie 1851).

⁴¹ Ibidem.

⁴² Ibidem.

Abia târziu, după înfăptuirea României „visate”, complicitatea tăinuță atita vreme devenea un titlu de merit, o mindrie expresă, un certificat național. Mindrie pentru negustorul care cu bună știință sprijinise lupta pentru România unitară. Merit și mindrie pentru juristul de la Cancelaria cezaro-crăiască, pentru că își riscase propria libertate împărțind-o cu un revoluționar din neamul său, pentru că prin complicitatea sa „lăzile cu pecete imperială” transportaseră manifeste revendicând unitate și independență națională. Un titlu de mindrie pentru frățietatea revoluționară română-săsească. Mindrie pentru tot ceea ce ținuse aprinsă flacăra ieșirii la liman.

Lui Nicolae Bălcescu prima recunoștință i-a venit din partea lui Ion Voinescu II și Dumitru Brătianu, în 1852—1853, și a lui D. Bolintineanu în 1857—1858⁴³. Proclamația-necrolog din 7 ianuarie 1853 — anunțând doliul țării pentru cel stins la 29 noiembrie 1852 — fratele lui Ion Brătianu a încheiat-o cu: „Glorie eternă autorului *Cântării României*”. Despre Ion Voinescu s-a spus în deobște că, în necrologul scris de el, reproduce „un simplu citat” din „*Cântarea României de N. Bălcescu*”, fără nici o altă precizare „menită a identifica pe autor”! Afirmatia este eronată. Căci versetul 7 din *Cântare* împreună cu rindurile care-l însoțesc sînt o r e c u n o a ș t e r e directă; un omagiu și o tînguire pentru cel dispărut :

„Nu ești frumoasă, nu ești bogată? N-ai copii mulți la număr care te iubesc? N-ai cartea de vitejie a trecutului și viitorul înaintea ta?... Pentru ce curg lacrimile tale?” (*Cântarea României de N. Bălcescu*, în „*România viitoare*” din anul 1850).

Abia se împliniră doi ani de cînd cetirăm aceste frumoase cuvinte ieșite din inima plină de doru-ți a unuia dintre fiii tăi cel mai bun, o l țeara mea l și iată că el se stinse ca o rază: ca o floare muri în floarea vieții pe un pămînt strein”⁴⁴

Materialul nostru documentar nu conține cuvîntul magic „expres și categoric” — pe care desigur îl așteptam cu toții — cine e autorul *Cântării*? Și nici în intenția mea nu este a face o reiterare exegetică a argumentelor vechi și noi invocate *pro* sau *contra* unuia dintre autorii revendicați⁴⁵.

Atunci însă cînd trei dintre cei mai apropiați colaboratori ai lui Bălcescu din chiar perioada „României viitoare” îl consideră ca autor, și nu numai fiindcă ar fi fost „o credință curentă pe aceea vreme” între emigrați⁴⁶, ci s-au pronunțat ca atare fiindcă, lucrînd împreună la alcătuirea revistei, erau în măsură a ști mai multe; cînd, pe de altă parte, Alexandru Odobescu — care, la Paris fiind, a t r a d u s versete întregi din *Cântare*,

⁴³ J. Voinescu, *Nicolas Balcescu*. Paris, De Soye et Bouchet, [f.a. 1852], foaie volantă (B.A.R., F.v. 216, fost ms. rom. 4077, f. 131—132); Al. Cretzianu, *Din arhiva lui Dumitru Brătianu. Acte și scrisori*. București, 1933, I, p. 316—317 (Așezămîntul Cultural Ion C. Brătianu, XXII); D. Bolintineanu, *Cugetări. Trase din „Cântarea României” puse în versuri*, în „*Concordia*” (București). I, 1857, ianuarie și iulie; idem, *Cântarea României de N. Bălcescu*, Tradusă în versuri. București, 1858, 26 p.

⁴⁴ J. Voinescu, *loc. cit.* (Sublinierea ns. — C.B.).

⁴⁵ Cf. Horia Nestorescu-Bălcești, *Nicolae Bălcescu. Contribuții biobibliografice*. București, 1971, p. 121—124 (*Cîntarea României*), p. 287—294 (*Despre paternitatea „Cîntării României”*). De adăugat — după 1971 — Dumitru Bălăeț, *Cîntarea României*, în „*România literară*”, VIII, 1976, nr. 24; Ion Coja, *Kogălniceanu și „Cîntarea României”*, în „*România literară*”, X, 1977, nr. 8; Vasile Arvinte, *Termenul România și paternitatea „Cîntării României”*, în „*Limba română*” XXVI, 1977, nr. 3.

⁴⁶ N. Bălcescu, *Opere*, ediția G. Zane, I partea a II-a, p. 258—261 (*Note și materiale*); P. P. Panăltescu, *Contribuții la o biografie a lui N. Bălcescu*, București, 1924, p. 135—138.

din românește în franțuzește, pentru uzul lui Jules Michelet ⁴⁷ și, ca membru al societății *Junimea română*, a crescut în atmosfera și sub ocrotirea bălcesciană — a inclus cu bună știință *Cântarea României* în ediția din 1878 a operelor lui Bălcescu comandată de Academia Română ⁴⁸; cînd Ion Ghica a văzut un text al *Cîntării* scris de mina lui Bălcescu ⁴⁹; cînd mesajul ideatic de la 1850 este identificat în opera, concepția și activitatea lui; cînd însăși rîvna pentru răspîndirea poemului în *românimea toată* a fost gînd din propriile-i gînduri; admițînd că a putut exista un manuscris primar, un prototip sau protoproiect ieșit din colaborarea V. Alecsandri (?) — Alecu Russo — N. Bălcescu; admițînd, nimic mai firesc, că între izvoarele de inspirație ale *Cîntării* se numără și *Dorințele* din august '48 (redactate de Kogălniceanu); *Cântarea României* — în redactarea din 1850 — nu poate lipsi din patrimoniul lui Bălcescu.

Restituirea se impune prin rolul istoric al eposului; prin ceea ce s-a voit a fi el a t u n c i : un text agitatoric, un manifest, o chemare de veacuri și o incitare la revoluție pentru unitatea și independența națională ce se credea iminentă în 1852. Ceea ce nu a mai fost versiunea ponderată, trecută prin filtrul împrejurărilor speciale de la 1855 din țară, pricinuite de războiul în curs. Or, direct răspunzător de textul de la 1850 este Bălcescu.

⁴⁷ N. A. Ursu, *Cut aparține traducerea franceză a „Cîntării României”?* în „Cronica” (Iași), IV, 1969, nr. 15 (166), 12 aprilie; Marin Bucur, *Jules Michelet și revoluționarii români de la 1848*, vol. manuscris (predat Editurii Dacia).

⁴⁸ *Cântarea României*, în N. Bălcescu, *Istoria românilor sub Mihai Vodă Viteazul*, București, Tip. Societății Academice Române, 1878, p. 545—581. Din considerație pentru V. Alecsandri, Odobescu concede că „frumoasa poemă națională” . . . „a născut în imaginațiunea vie și patriotcă a lui A. Russo și a luat forma ei curat românească și expresivă sub pana lui N. Bălcescu”. Păreerea sa sinceră însă o exprimă direct și fără echivoc în scrisoarea către G. Barițiu — datată 22 IX./4 X. 1877 — din care redăm cele ce urmează:

„Volumul Bălcescului este la ultima sa foaie. În 44 coale, formatul care îl cunoști, a încăput *Istoria lui Michailu*, plus alte opere ale Bălcescului care au legătură cu cele spuse în opera cea mare și tot de-odată au și o însemnătate specială în momentele de față; astfel am mai adaos în acel volum:

1. *Bulletinul* despre portretele lui Michailu, și am ornat volumul cu o reproducțiune în mic a portretului gravat în 1601 la Viena de vestitul Sadeler, care a zugrăvit pe eroul nostru de pe original.

2. Elocventisimul discurs asupra *Mișcării ardelenilor din 1848*, care se află tipărit și în *Revista Română*.

3. Poema în proză: *Cântarea României*.

4. Apoi cele două memorii asupra *Puterei armate și artei militare la românii din ambele Principate*.

La toate acestea am adaos și o precuvîntare în care schițez vieța lui Bălcescu și vicisitudinile scrierilor sale.

Sper că această carte va produce un efect salutar pe aci. Dar acum, îmi stă la inimă să ști cum să facem ca ea să pătrundă și dincolo de munți. Dta, te rog, să îmi spui cum să facem; unde, cui, cum și cîte să trimitem? Esemplarul d-tale va fi expedit, crez, la finele acestei săptămîni. Mai nainte însă aș dori să capăt un răspuns de la d-ta ca să știu unde s-ar putea face depozite. Prețul volumului de 700 pagini cu portret va fi de 4 franci“. După original, B.A.R., Ms. rom. 1000, f. 71—72. — Publicată în „Convorbiri literare” vol. 42, 1908, nr. 11, p. 519—520 (Va apare și în Al. Odobescu, *Opere*, vol. III, *Correspondența*. Ediția Al. Dima. București, Edit. Academiei, sub tipar. Semnalare Rodica Bichis).

⁴⁹ Ion Ghica, *Scrieri (Opere complete)*, ediția P. V. Haneș, III, 1914, p. 382—384; IV, 1915, p. 434.

« LE CHANT DE LA ROUMANIE » PARU EN 1850 EN DOUBLE
VERSION TYPOGRAPHIQUE À PARIS ET SIBIU

RÉSUMÉ

Les circonstances qui ont conduit à la publication en 1850 à Paris et Sibiu de la *Cântarea României* (« Chant de la Roumanie ») tout comme les conséquences de cette action sont exposées dans le cadre général historique, dominé en 1850—1851 par les intenses préparatifs en vue de la révolution considérée comme imminente sur le plan européen en 1852 ; révolution qui, dans la vision roumaine, a représenté essentiellement un mouvement national, une lutte pour l'unité et l'indépendance de tous les Roumains dans une Roumanie « grande et étroitement unie ».

L'exemple choisi se rattache à l'activité du groupe de proscrits organisé, après 1848 à Paris, autour du Comité ou de la Commission de propagande dirigée par N. Bălcescu, le moldave Vasile Mălinescu et Dumitru Brătianu, ainsi que par leur émissaire spécial Ion C. Brătianu, envoyé en Transylvanie à des fins révolutionnaires. Ion C. Brătianu séjourna à Sibiu du 8 août 1850 au 23 janvier 1851 où il déploya une activité conspirative consistant dans la propagande écrite et orale, tout en maintenant un étroit contact avec les Roumains des deux versants des Carpates. Selon ses propres aveux, il fit réimprimer à Sibiu les articles et mémoires édités à Paris, qu'il s'appliqua à diffuser dans toute la Transylvanie et la Bukovine. Pour ce qui est du *Chant de la Roumanie*, publié à Paris dans la revue « *România Viitoare* » (La future Roumanie), sous le titre généralement connu, en caractères latins, Brătianu le fit réimprimer à Sibiu — sur les indications expresses de N. Bălcescu — en brochure, format de poche, en caractères cyrilliques. L'impression se fit pendant la nuit, par les soins d'un ami typographe saxon.

La reconstitution de la double version typographique remet en discussion le problème touchant la paternité du *Chant de la Roumanie*. Sans contester la possibilité de l'existence d'un texte primaire ou d'un projet issu de la collaboration Alecu Russo—Nicolae Bălcescu, les conclusions de l'auteur plaident pour la restitution de la *version de 1850* à Bălcescu.

OPINIA PUBLICĂ INTERNĂ ȘI INTERNAȚIONALĂ DESPRE SOLIDARITATEA POPORULUI ROMÂN CU POPORUL POLONEZ LA ÎNCEPUTUL CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

DE

A. KAREȚCHI și L. EȘANU

Declanșarea agresiunii naziste împotriva Poloniei la 1 septembrie 1939 a marcat începutul celui de-al doilea război mondial. Întreaga vară a acelui an s-a aflat permanent sub tensiunea care domina Europa, întregul continent fiind martorul atitudinii tot mai insolente și mai brutale a Germaniei hitleriste. Și în această fază care a precedat izbucnirii războiului, dar care lasă să se întrevadă destul de clar ce urmărea Reichul și mijloacele pe care le folosea în atingerea scopurilor sale, opinia publică românească, presa, aproape în totalitatea ei, a reflectat starea de spirit existentă în România, simpatia poporului nostru fiind constant îndreptată spre Polonia prietenă. Titlurile și conținutul articolelor din ziarele românești concretizau atenția cu care erau urmărite evenimentele din Europa, neliniștea ce se manifesta în legătură cu pretențiile tot mai agresive pe care Germania hitleristă nici nu mai încerca să le ascundă.

Articolele și celelalte materiale inserate în presa acestei perioade, premergătoare începutului războiului, redau ca un seismograf sensibil, îngrijorarea manifestată la noi în fața iminentelor acțiuni ale Germaniei hitleriste, atenția cu care urmărea poporul nostru eforturile pe care le făcea Polonia pentru a nu da prilej de intervenție și agresiune armată trupelor celui de-al treilea Reich. Titluri ca „Numeroși polonezi sînt obligați să părăsească teritoriile germane”, „Organizațiile minorității germane din Polonia erau în legătură cu Reichul”¹ ș.a. dezvăluiau pregnant metodele folosite de Germania hitleristă în acțiunile sale agresive.

Sub titulatura „Polonia și-a spus cuvîntul”, „Gazeta Sibiului” prezenta la 13 august 1939 pasagii întregi din declarațiile făcute la Cracovia de mareșalul Rydz-Smigly, în care acesta preciza: „Polonia are prieteni sinceri printre popoarele care înțeleg esența lucrurilor și care și-au definit atitudinea față de noi”².

¹ „Tribuna”, an. II, nr. 169 din 20 august 1939.

² „Gazeta Sibiului”, an. VI, nr. 100 din 13 august 1939.

Precipitarea evenimentelor, deznodămîntul spre care se îndrepta evoluția situației internaționale, o găsim bogat reflectată în titlurile care inundau realmente principalele cotidiene, dar care lăseau să se întrevadă foarte clar cine era adevăratul vinovat care a provocat agresiunea și cum au reacționat poporul și guvernul polonez în fața încercărilor la care a fost supus.

Un larg ecou a avut în țara noastră, ca pretutindeni în Europa, apelul „Uniunii editorilor de ziare din Polonia”, care s-a adresat presei din întreaga lume pentru a protesta împotriva conținutului și metodelor propagandei germane³. Acest apel tradus în principalele limbi europene a fost trimis tuturor asociațiilor de presă străină și la 900 de ziare mai importante din 37 de țări⁴.

O dată cu invadarea Poloniei de către trupele naziste, simpatia și grija care s-au manifestat în România în tot cursul verii aceluși an față de soarta acestei țări s-a transformat într-o atmosferă generală de solidaritate deplină cu lupta poporului polonez.

El însuși amenințat de agresiunea hitleristă, poporul nostru, prin reprezentanții săi cei mai autorizați a înfierat agresiunea nazistă și s-a declarat solidar cu țara vecină și prietenă.

Într-un manifest editat de Comitetul regional Moldova al P.C.R., la 2 septembrie 1939, intitulat *Iubitori de țară* se arăta: „Poporul polonez este victima celei mai sălbatice agresiuni hitleriste. Războiul cel mai crincen amenință aruncarea României în barbarie. Ridicați-vă cu toții pentru a asigura țării voastre o apărare împotriva agresiunii fasciste”. Condamnînd cu vehemență acțiunile cetropitoare ale Germaniei hitleriste, „Scînteia” din 8 septembrie 1939 scria: „Comuniștii din România înfierează agresiunea ucigătoare a lui Hitler contra poporului polonez și vor lupta contra Germaniei fasciste imperialiste”.

Întreaga publicistică românească a exprimat în acele zile starea de spirit a poporului nostru, profund ostilă fascismului și de largă simpatie și solidaritate cu Polonia atît de greu încercată în acele momente dramatice⁵.

La 3 septembrie, ziarul „Iașul” a prezentat situația creată prin declanșarea agresiunii hitleriste, publicînd un vibrant articol semnat de George Ivașcu din care spicuiem: „Ieri la ora 1, postul de radio Varșovia a transmis în mai multe limbi proclamația către popor a președintelui Republicii Polone, prin care îndemna națiunea să lupte pentru cauza ei sfîntă și dreaptă cot la cot cu armata”⁶. În continuare se făcea o caldă

³ „Timpul”, an. III, nr. 839 din 2 septembrie 1939.

⁴ Ibidem. În acest apel se demasca faptul că minoritatea germană din Polonia era folosită ca instrument al planurilor naziste.

⁵ Activitatea politică a cercurilor guvernamentale românești în sprijinul Poloniei invadate își avea suportul în starea generală de spirit antifascistă și antinazistă predominantă în țară, în tradițiile de prietenie și colaborare cu un popor de care ne legau vechi relații de amicitie de-a lungul istoriei. Solidaritatea poporului român și sprijinul acordat refugiaților polonezi în România sînt pe larg tratate în articolul *Poporul român în sprijinul refugiaților polonezi în anti celui de al doilea război mondial*, publicat de A. Karețchi și L. Eșanu în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie • A. D. Xenopol”, VII, Iași 1970, p. 317—326. De asemeni vezi A. Loghin și D. Tușu *Sprijinul acordat de România refugiaților polonezi în anti celui de al doilea război mondial* în „Analele I.S.I.S.P.” de pe lângă C.C. al P.C.R. nr. 4/1968, p. 39—51.

⁶ „Iașul” din 3 septembrie 1939; vezi și volumul „Jurnal ieșean”, Edit. Cartea românească, București, 1971, p. 294—295.

pledoarie pentru dreptatea cauzei poporului polonez : „Aceste cuvinte cită putere de vibrație vor fi avut și cită putere de jertfă le va fi insuflat ! Datoria polonezilor nu poate fi decît aceasta. Cunoșcători ai experienței recente ai altora, poporul polonez nu putea răspunde decît cum a răspuns”⁷. Făcînd o deosebire clară între cele două tipuri de războaie existente, autorul sublinia : „Seriam ieri că popoarele urăsc războiul, că nu-l voiesc, că nu-l doresc. Ele totuși fac războiul cînd sînt amenințate în drepturile lor vitale. Poporul polonez se apără. Și ceea ce apără el sînt însuși condițiile existenței lui ca națiune : integritatea, suveranitatea și demnitatea națională”⁸.

Chiar de la începutul ostilităților, România constantă în apărarea ideii de pace și bună înțelegere cu toate popoarele și-a fixat în mod loial și sincer atitudinea sa de strictă neutralitate. Adoptarea acestei atitudini în condițiile internaționale atît de complicate n-a lăsat poporul român nepăsător în fața celor ce se petreceau pe continent. Această neutralitate „îngăduie sentimentelor noastre umanitare să fim primitivi față de cei năpăstuiți azi de soartă, să le acordăm cu respectul prevederilor legilor internaționale generozitatea unei ospitalități umane, atît de conformă cu tradiția poporului român și cu bunătatea lui sufletească”⁹.

Tonalitatea aceasta va fi întilnită aproape fără excepție în întreaga presă și publicistică românească, în diverse luări de poziție care exprimau fără echivoc sentimentele manifestate la noi față de poporul polonez.

Guvernul român, stabilindu-și coordonatele activității sale politice în concordanță cu sentimentele de simpatie ale opiniei publice, a căutat în același timp să găsească soluții cît mai adecvate intereselor țării în condițiile extrem de complexe ale situației internaționale de atunci. În primele zile ale războiului el a permis chiar tranzitul de armament spre Polonia. Ambasadorul polonez la București, contele Roger Raczyński în convorbirea avută cu primul ministru român Armand Călinescu, a aflat de la acesta că România este hotărîtă să acorde Poloniei tranzitul „în prezent și în viitor. I-am exprimat României mulțumirile sincere pentru loialitate”, a notat diplomatul polon.

În aceeași zi, colonelul Josef Beck ministru de externe polonez, telegrafia ambasadorului polonez la București : „Rog să transmiteți primului ministru și ministrului de externe mulțumirile guvernului polonez pentru atitudinea luată, atitudine care nu va rămîne fără influență asupra relațiilor reciproce viitoare”¹⁰.

În primele zile ale lunii septembrie ziarul „Timpul” a publicat apelul președintelui Moscicki adresat poporului său¹¹, ordinul de zi adresat de mareșalul Rydz Smigly armatei polone, intitulat : „Luptați pentru existența și viitorul Poloniei”¹² și a informat pe cititorii români cu privire la sutele de victime nevinovate din rîndul populației civile și în special al

⁷ Ibidem.

⁸ Ibidem.

⁹ „Evenimentul zilei”, an. I, nr. 144 din 15 septembrie 1939.

¹⁰ A. Karețchi, L. Eșanu, *100 zile pe pămîntul ospitalier al României*, în revista „Magazin Istoric”. an. VIII, nr. 10 (91), octombrie 1974, p. 15.

¹¹ „Timpul”, an. III, nr. 841 din 4 septembrie 1939.

¹² Ibidem.

copiilor ca urmare a bombardamentelor germane efectuate asupra Varșoviei”¹³.

Cele mai proeminente personalități ale științei și culturii românești, înțelegând semnificația gravelor pericole pe care le va avea de înfruntat omenirea, și-au manifestat deschis simpatia și solidaritatea lor față de poporul polonez.

O minunată pagină de solidaritate umană și națională a înscris în această perioadă dramatică N. Iorga prin ziarul „Neamul românesc”. Urmărind pas cu pas evenimentele care aveau loc, erau semnalati, cu vădită îngrijorare norii negri și amenințători care se adunaseră deasupra Europei. Ca de atâtea ori în momentele cruciale ale istoriei au răsunat și acum vibrant chemările lui N. Iorga îndreptate împotriva barbariei, spre salvagardarea valorilor civilizației, a dreptului popoarelor la existență de sine stătătoare. Articolul „În fața războiului”, publicat în „Neamul românesc” la 3 septembrie 1939 prezenta ororile comise de trupele hitleriste chiar din primele zile ale agresiunii împotriva Poloniei : „Trupele germane au intrat în Danzig* și avioanele Reichului au aruncat bombe asupra Varșoviei, Cracoviei și altor localități. Măcelul uriaș începe fără a cruța populația civilă”¹⁴. Totodată savantul român își exprima încrederea că în cele din urmă dreptatea și rațiunea vor învinge în pofida condițiilor deosebit de grele, în care se afla poporul polonez : „Orice speranță de lovituri repezi și decisive se va sfărâma de rezistențele de care sînt capabile numai popoarele care au cultul onoarei și deprinderea de atâtea ori seculară a jertfei”¹⁵.

După numai cîteva zile, N. Iorga revine cu un patetic articol intitulat : „Ce este Cracovia”, în care exprima durerea pe care o resimțea întreaga lume civilizată în fața căderii acestui vechi centru de cultură sub ocupația hitleristă”¹⁶.

O atitudine clară, fără echivoc, de solidaritate totală cu poporul vecin, cu patria sa încălcată de hoardele naziste, a fost ilustrată de revista „Azi”. Conduasă de cunoscutul scriitor și ziarist, adept ferm al convingerilor democratice, antifasciste, care a fost Zaharia Stancu, revista a luat poziție netă de condamnare a brutalei agresivități naziste, de elogiare deschisă a poporului prieten, care-și apăra în condiții deosebit de grele patria cotropită.

La 3 septembrie, „Azi” a reprodus un interesant articol din revista „L’Illustration”, unde sub semnătura academicianului Gabriel Hanotaux, era reflectată importanța problemei poloneze pentru pacea Europei. Articolul la care ne referim, cuprindea în titlu un singur cuvînt „Polonia”, dar acest cuvînt în condițiile de atunci conținea o încărcătură de idei și sentimente care uneau majoritatea oamenilor cinstiți cu convingeri democratice din întreaga Europă.

După numai o săptămîină, revista va consacra luptei poporului polonez o admirabilă pagină concludentă intitulată „Republica Polonă își apără independența”¹⁷. Sub semnătura lui Lascăr Sebastian, articolul

¹³ Ibidem, nr. 840 din 3 sept. 1939.

* Acum Gdansk.

¹⁴ „Neamul românesc”, an. XXXIV, nr. 194 din 3 septembrie 1939.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Ibidem, nr. 198 din 8 septembrie 1939.

¹⁷ „Azi”, an. VII, seria a II-a ,nr. 27 din 10 septembrie 1939.

(sau mai corect spus studiul) publicat, prezenta principalele date ale frământatei istorii a Poloniei pentru a ajunge la situația tragică din acel moment a țării de care ne legau atâtea în decursul vremurilor. Analiza făcută arată legitimitatea indiscutabilă a cauzei sale : „De aproape o săptămână, Republica Polonă își apără cu armele independența luptând cu al treilea Reich, care i-a trecut fruntariile.

Dacă Polonia a răspuns cu armele la intrarea trupelor străine pe teritoriul ei, aceasta arată că Polonia nu imită alte națiuni care au capitulat și că își regăsește vechiul instinct național care a făcut-o să reziste dramaticilor vicisitudini ale istoriei sale în repetatele ei lupte pentru independență”¹⁸.

La 8 octombrie, revista va reproduce de asemenea pe o întreagă pagină discuția purtată cu marele scriitor american Upton Sinclair și va intitula articolul cu esența spuselor cunoscutului om de cultură, care a înfierat cinismul și obrăznicia nazismului hitlerist : „Cred în victoria spiritului asupra forței brutale”¹⁹.

Un magistral articol de fond semnificativ intitulat „Zile de restriște” a publicat la 11 septembrie 1939 ziarul „Timpul”. Faptul că organul de presă, care-l avea ca fondator pe Grigore Gafencu, în acea perioadă ministru de externe al României, pune problemele atât de tranșant și deschis, dovedea că sprijinul ce poporul român l-a acordat în acele momente poporului polonez nu era o chestiune de conjunctură sau de calcul politic. Dimpotrivă, cu toate consecințele grave ce decurgeau din această atitudine pentru România²⁰, atât poporul român, cât și autoritățile guvernamentale românești n-au pregetat de a acționa cu toată convingerea în sprijinul celor ce sufereau din plin ororile războiului. „Poate fi oare suferință mai mare — se întreba autorul articolului — pentru un popor decât aceea a războiului dus pas cu pas pe fiecare bucată din pământul său”²¹.

În continuare erau înfățișate sentimentele care însufleteau poporul român în fața nenorocirilor care se abătuseră asupra Poloniei : „Un popor care a trăit asemenea zile de restriște înțelege durerea și mihnirea celor ce-și părăsesc avutul și casele lor pornind într-o pribegie lungă și fără țintă. Suferințele Poloniei în acele zile de efortare supremă găsesc la noi răsunetul firesc ce-l pot avea într-o țară vecină și prietenă”²².

Solidaritatea poporului român, situarea sa fără echivoc de partea victimelor agresiunii împotriva oricăror presiuni era clar exprimată : „E o datorie cuprinsă în neutralitate să facem tot ce este omenesc cu putință pentru a îndulci soarta celor urgisiți. Dacă vremurile vor face să se apeleze la simțămintele noastre de solidaritate umană pentru a adăposti sub acoperământul nostru refugiați din țara vecină și prietenă să împlinim datoria cu bunătatea și dragostea de aproape a neamului românesc”²³.

Această atitudine, pe care poporul și guvernul român o vor urma cu consecvență, era exprimată deschis după prima săptămână de la începutul

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ „Azi”, an. VII, seria a II-a nr. 31 din 8 octombrie 1939.

²⁰ Vezi pe larg această chestiune în articolul *Demnitari polonezi refugiați în România la începutul celui de-al doilea război mondial* de A. Karețchi și L. Eșanu, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie «A.D. Xenopol», an. XII, Iași, 1975, p. 145—164.

²¹ „Timpul”, an. III, nr. 848 din 11 septembrie 1939.

²² Ibidem.

²³ Ibidem.

războiului, cînd guvernul polonez nu făcuse încă demersurile cunoscute ulterior pentru a obține acordul autorităților române în vederea trecerii în România. Nu greșim dacă apreciem că ziarul menționat exprima fără îndoială punctul de vedere al guvernului român în această delicată problemă.

Eroismul armatei poloneze care a căutat prin toate mijloacele să stăvilească puhoiul dezlănțuit de agresiunea hitleristă a declanșat admirația României, ca și a întregii Europe.

Articole de nețărmuit elogiu va semna Nicolae Iorga la 12 septembrie 1939²⁴ și apoi cîteva zile mai tîrziu un altul intitulat „Eroismul polonez” din care spicuiim : „Armata polonă luptă împotriva unui adversar superior ca putere, număr și organizare. Ea luptă cu vitejie apărîndu-și patria de năvala dușmană, căreia îi opune zidul de piepturi și de voință îndirjită a poporului vecin. Încercuită și lovită cu tot ceea ce tehnica oferă acestui război, Polonia își apără ființa și pămîntul strămoșesc cu o tenacitate care poate fi dată ca exemplu. Aducem și noi în aceste grele ceasuri omagiul nostru admirabilei țînute a eroicelor divizii poloneze”²⁵.

Revista „Azi” a publicat la 24 septembrie sub semnătura directorului ei, Zaharia Stancu, un impresionant articol sub titlul „Eroism la Varșovia”, articol pătruns de puternice accente naționale și sociale, de o robustă încredere în viitorul Poloniei : „În fața forțelor Germaniei superioare ca număr și tehnică, statul polonez s-a prăbușit. Azi trebuie să subliniem eroismul soldatului polon, ieșit din rîndurile țărănimii și muncitorimii. O asemenea armată merită cel mai înalt omagiu. Cele ce se petrec la Varșovia întrec orice închipuire, Soldații polonezi se luptă eroic sub comanda generalului Czuma * pentru a arăta omenirii că națiunea polonă compusă în majoritatea ei din țărani și muncitori are dreptul la independența națională. Fie ca în noul stat polon să li se recunoască dreptatea, să li se facă dreptate”²⁶.

La cele anunțate de primarul Varșoviei că orașul se va apăra pînă la capăt, se puteau citi diverse comentarii în presa noastră pe marginea acestei hotărîri, sub următoarele titluri : „Varșovia va fi apărată pînă la ultimul soldat polon”, „Varșovia se apără cu un magnific eroism”²⁷ etc.

Despre dramatica apărare a Varșoviei erau de asemenea citate afirmațiile unor personalități care, aflîndu-se în capitala Poloniei, în primele zile ale războiului, au adus un cald omagiu populației polone „care au luat parte la apărarea orașului în timpul ucigătoarelor bombardamente germane”²⁸.

²⁴ „Neamul românesc”, an XXXIV, nr. 201 din 12 septembrie 1939.

²⁵ Ibidem. nr. 205 din 17 septembrie 1939. În același număr al ziarului, opinia publică românească a fost de asemenea informată asupra modului de manifestare a admirației poporului francez pentru spiritul de sacrificiu al Poloniei martire. Era adus la cunoștință faptul că comisiunea de afaceri străine a Senatului francez a votat în unanimitate o moțiune, prin care se exprima admirația pentru eroismul dovedit de Polonia în lupta cu un inamic superior în efective și materiale de război. Moțiunea asigura poporului polon de fidelitatea deplină a poporului francez.

* Acel număr al revistei a publicat și fotografia al generalului Czuma.

²⁶ „Azi”, an. VII, seria a II-a, nr. 29 din 24 septembrie 1939.

²⁷ „Tribuna”, an. II, nr. 208, 210 din 11, 14 septembrie 1939.

²⁸ „Curentul”, an. XII, nr. 4187 din 7 octombrie 1939.

Ca un leitmotiv revenea în întreaga presă românească aprecierea, care corespundea pe deplin pe planul faptelor că „apărarea Varșoviei poate fi considerată ca una din cele mai frumoase fapte ale istoriei”²⁹.

Ar fi putut oare epopeea varșoviană să-l lase impasibil pe cel care a vibrat întotdeauna în cursul vieții sale la momentele dramatice ale istoriei umanității? La 29 septembrie, Nicolae Iorga va scrie cu aureola prestigiuului său imens izvorit din adînca cunoaștere a oamenilor și a faptelor: „Apărarea Varșoviei este una din cele mai admirabile opere de devotament pe care le cunoaște istoria”³⁰. În același timp, marele nostru istoric nu putea rămîne indiferent în fața imenselor distrugerii de vieți omenești, de bunuri materiale, de opere de artă, de o inestimabilă valoare artistică și culturală. Conștient de responsabilitățile care reveneau omenirii în acele grele momente, el n-a încetat a dezvălui primejdia de care era amenințată civilizația, arătînd: „Cei care citesc telegramele despre război, au aflat despre distrugerea prin bombardament a podoabelor Varșoviei: catedrala Sf. Ioan, Castelul regal, unele din marile muzee. Totdeauna se va deplînge ceea ce a desăvîrșit trista operă de distrugere”³¹.

Pe aceeași linie a elogiului curajului și eroismului dovedit de cei care au încercat cu prețul vieții lor să se opună puhoiului nazist, revista „Viața ilustrată” menționa: „Nemții au ajuns la porțile Varșoviei după două săptămîni de luptă crîncenă. Striviți de numărul mare și de tehnica superioară a armatelor de ocupație, bravii aceștia care au stîrnit admirația lumii întregi prin eroismul lor, au trebuit în cele din urmă să capituleze. Din capitala Poloniei n-au mai rămas decît ruine”³².

Concomitent cu prezentarea sentimentelor ce animau opinia publică românească, ziarele și revistele noastre au reprodus în paginile lor cele mai concludente comentarii ale presei europene (în special franceze și engleze) în care erau ilustrate și date ca exemplu rezistența eroică a poporului polonez, lupta sa dreaptă împotriva agresiunii naziste. În lunile septembrie și octombrie, ziarele „Tribuna”³³ (aflată sub direcția lui I. Agîrbiceanu), „Timpul”, „Neamul românesc” și multe altele au înfățișat cititorilor din țara noastră caldele omagii aduse în presa franceză eroicei rezistențe poloneze. În sprijinul ideii că „nici o pace nu este cu putință fără o Polonie liberă”, erau citate ziarele franceze „Le Figaro”, „L’Aube”, „Le petit journal”, „Le petit parisien” ș.a.³⁴.

Tot acum găsim de asemeni inserate o parte din dezbaterile desfășurate în Camera comunelor³⁵. Erau astfel scoase în relief cele mai ilustrative luări de cuvînt care se refereau la pilduitoarea rezistență pe care poporul polonez o opunea invadatorilor nazisti deși, după cum se știe, guvernul britanic n-a acordat un ajutor efectiv Poloniei invadate: „Armatele poloneze atacate din toate părțile nu și-au putut menține pozițiile. Poporul polonez nu a renunțat la luptă și întreaga lume este adînc mișcată de splendidul eroism al apărătorilor Varșoviei și Peninsulei Hela, care continuă să lupte împotriva

²⁹ „Gazeta Sibiului”, an. VI, nr. 107 din 1 octombrie 1939.

³⁰ „Neamul românesc”, an. XXXIV, nr. 215 din 29 septembrie 1939.

³¹ Ibidem.

³² „Viața ilustrată”, an. VI, nr. 10 octombrie 1939.

³³ „Tribuna”, an. II, nr. 216 din 21 septembrie 1939.

³⁴ Ibidem.

³⁵ „Neamul românesc”, an. XXXIV, nr. 214 din 28 sept. 1939.

forțelor germane care le înconjoară și în ciuda bombardamentelor neîn-cetate la care sînt supuși”³⁶.

Din momentul trecerii în România a președintelui republicii, a guvernului și a zecilor de mii de refugiați polonezi, ziarele și revistele românești, pe lingă că au informat pe cititori asupra noii evoluții a evenimentelor³⁷, au publicat și numeroase articole care se pot înscrie în istoria presei noastre ca modele ale genului în privința formei lor desăvîrșite și a frumuseții sentimentelor exprimate față de un popor prieten aflat în momente de grea cumpănă.

Exprimarea acestor gînduri care întruneau azeziunea maselor muncitoare, a oamenilor de cultură, a celor mai ilustrative personalități ale poporului nostru, constituiau un corolar direct al simțămintelor sale anti-fasciste, al solidarității sale cu toți cei care luptau împotriva nazismului german și aliaților săi.

Dînd glas sentimentelor care însuflețeau cele mai diverse categorii ale națiunii noastre, Cezar Petrescu a publicat în ziarul „România”, aflat sub conducerea sa, strălucitul articol intitulat „Omenie, ospitalitate, neutralitate”, o adevărată profesie de credință închinată înaltelor idei umanitare. „Ni s-a cerut ospitalitate pentru șeful statului și membrii guvernului polonez care se refugiază pe teritoriul României. Ospitalitatea e în firea noastră. Răspunzînd unei sacre datorii de umanitate, care depășește liniile hotarelor și ale fruntariilor, limanul de omenie la noi l-au căutat și l-au cerut cei dinții crunt loviți ai războiului. Statul care ne exprimă în această realitate sufletească a noastră, adînc străbătută de omenie, a fost încă o dată, prin măsurile pe care le-a luat, în sentimentul general al poporului român”³⁸.

Nicolae Iorga cu generozitatea ce-l caracteriza cînd era vorba de suferințele semenilor săi, scria într-unul din numeroasele articole publicate de el în acele zile dramatice : „Rămășițele unei armate se află azi la noi și la granița mintuitoare se adaugă alții, mereu alții, membri răzleți ai unei trupe viteze. Dar împreună cu ele avem aici pe reprezentanții unei intelectualități creatoare pentru care n-a fost nimic mai scump decît patria. Tot ce putem să le dăm cu mîini largi acestor reprezentanți ai unei națiuni de care ne leagă veacuri de luptă, le vom da. O vom face și de un lucru mă tem, că n-avem destul pentru a le sta în ajutor”³⁹.

Pe aceeași linie a sacrei datorii, față de cei ce își pierduseră căminele și patria și care se aflau pe pămîntul României, articolul intitulat „Emigranții” preciza : „Pămîntul românesc a fost în toate timpurile primitor cu izgoniții țărilor din jur. Legendara noastră ospitalitate s-a manifestat și de curînd, în urma ocupațiunii țării poloneze. Mii de oameni, soldați și civili, bărbați și femei au găsit un refugiu mulțumitor în țara noastră sau un adăpost vremelnic pînă la organizarea trecerii spre Occident...”⁴⁰.

³⁶ Ibidem.

³⁷ „Universul”, an. 56, nr. 258 din 20 septembrie 1939; vezi și „Glasul Bucovinei”, an. XXI, nr. 5729 din 29 septembrie 1939.

³⁸ „România” din 20 septembrie 1939.

³⁹ „Luptătorul”, (Iași) an. XI, nr. 456 din 9 octombrie 1939; articolul lui N. Iorga era reprodus din „Neamul românesc”.

⁴⁰ „Societatea de mîine”, an. XVII, nr. 1/1940, p. 5 (Directorul publicației era Ion Clopoțel).

În continuare autoarea articolului, după o trecere în revistă a crezului și speranțelor care îi însuflețeau pe refugiații din România, nota : „Rindurile acestea le-am scris cu gândul la oaspeții ce-i găzduim din septembrie trecut, la sutele de polonezi risipiți prin satele și târgurile românești, unde muncesc și trăiesc cu dorul de foc al întoarcerii în țară. Ei speră, sint siguri că țara lor va renaște. Temperamentul cald românesc poate deveni pentru ei o sursă de răbdare și încredere. Iar unul dintre acești refugiați polonezi a făcut să apară în românește cea dintii carte a noului război, un roman al vieții de groază dindărătul frontului. «Panica vine din văzduh» este cartea pe care Liviu Rebreanu o prefățează cu laude”⁴¹.

Marele nostru romancier a înfățișat cititorilor români lucrarea lui B. Kuczynski tradusă în limba română înainte de a fi fost publicată în limba polonă și pe drept cuvânt subintitulată „romanul tragediei polone”. El a precizat pentru publicul românesc condițiile dramatice în care și-a elaborat lucrarea tinărul autor polonez „aruncat printre noi de valurile vijeliei, care i-a sfărâmat patria”⁴².

Liviu Rebreanu, gândind și simțind la fel cu întreaga suflare românească, a subliniat faptul că în pofida acestor vitrege condiții, nimic nu a putut zdrobi autorului, fiu al poporului său „încrederea în învierea de mîine care va răscumpăra toate suferințele și nedreptățile”⁴³.

Editarea acestei cărți în limba română⁴⁴, însoțită de prefața menționată, a constituit un meritat elogiu adus unui mare popor care, căzut victimă agresiunii naziste, a luptat hotărît pentru renașterea și reinălțarea patriei sale.

Este greu să alegi din noianul de materiale, care realmente au copleșit publicistica românească în lunile septembrie, octombrie 1939, pe cele mai reprezentative pentru a ilustra întreaga înțelegere și bunăvoință pe care au manifestat-o guvernul, opinia publică și poporul român în sprijinul miilor de refugiați care alături de președintele republicii și guvernul polonez au trecut în România.

La 22 septembrie „Neamul românesc”, cu consecvența cu care a sprijinit în această dramatică perioadă cauza poporului prieten, lovit de ororile naziste, a publicat articolul intitulat „Ospitalitatea românească”, care constituia o invitație directă la continuarea atitudinii de sprijinire și de solidarizare cu poporul polonez chiar în dificilele condiții create țării

⁴¹ Ibidem.

⁴² B. Kuczynski, *Panica vine din văzduh*, romanul tragediei polone, Edit. Cartea Românească, București, 1940, p. 7.

⁴³ Ibidem, p. 8.

⁴⁴ Asupra traducerilor în limba română efectuate în această perioadă din opera unor scriitori clasici polonezi, precum și a unor zlore poloneze care au circulat în localitățile unde se aflau refugiați, inclusiv în capitală, vezi nota lui Theodor Holban intitulată *Dovezi ale prieteniei*, în revista „Magazin istoric”, an. XI, nr. 4/121, aprilie 1977, p. 37.

Atitudinea de profundă simpatie față de Polonia în condițiile neutralității va fi continuată cu toate amenințările din ce în ce mai dure din partea Germaniei. În pofida acestor amenințări guvernul român a interzis răspîndirea în țară a unor lucrări cu conținut antipolonez apărute în Germania. Una dintre aceste lucrări interzise era volumul *Documente poloneze privitoare la antecedentele războiului*, editat la Berlin de „Ministerul Afacerilor Străine ale Germaniei” (Arhivele Statului Iași, fond Prefectura județului Iași, dosar 3/1940, f. 47).

noastre. Elogiind neutralitatea adoptată de guvernul român, articolul sublinia totodată că aceasta nu trebuia să constituie o piedică în acţiunile de ajutorare a poporului polonez. „Observînd regulile internaţionale ale neutralităţii, guvernul român innobilează această acţiune care dă puţinţa de a fi apreciată ospitalitatea românească. Pentru noi românii există înainte de toate omul. Oricare om în suferinţă este înainte de toate om şi românul a ştiut să-şi îndeplinească în limita puterilor lui datoria faţă de semenul său aflat în restrişte”⁴⁵.

Articolul „Ajutoarea refugiaţilor” al cunoscutului ziarist ieşean Maur Săvneanu arăta de asemenea : „S-au refugiat de nenorocirea războiului la noii mii de polonezi. Dator e fiecare om să vină în ajutor acestor semeni ai săi. Dragostea de oameni porunceşte acest ajutor pe care cel dintîi l-au dat statul organizat, primindu-i sub cerul ţării, iar în al doilea rînd e datoare populaţia acestei ţări să-l dea, sprijinind pe cei alungaţi din locurile lor dragi. Iar ajutorul să fie dat astfel, încît nenorocirea lor să fie cît de cît ameliorată”⁴⁶.

Presa ieşeană pe linia înaintatelor ei tradiţii democratice a consacrat pagini întregi problemei refugiaţilor polonezi, popularizînd listele de subscripţie lansate, numele donatorilor, activitatea desfăşurată la Iaşi de societatea „Amicii Poloniei” şi alte numeroase aspecte legate de această problemă”⁴⁷.

Referindu-se la modul în care erau primiţi refugiaţii poloni pe pămîntul românesc, ziarul „Universul” preciza : „Datorită măsurilor luate din vreme de autorităţile militare şi civile, refugiaţii au fost bine şi în ordine trataţi şi încartiruiţi. Impresionant este faptul că pretutindeni polonezii sînt primiţi cu o omenească simpatie, ei salutîndu-i pe români cu ochii plini de recunoştinţă”⁴⁸.

La mai puţin de o lună de la intrarea în ţară a guvernului şi a zecilor de mii de refugiaţi polonezi, revista „Vatra” (care exprima opiniile autorităţilor ţinutului Olt, fiind pusă sub patronajul rezidentului regal Dinu Simian), aprecia că prin proporţiile ei tragedia poloneză va rămîne pentru totdeauna înscrisă în istorie. Referindu-se la felul în care au acţionat românii în aceste împrejurări, începînd cu cei mai de seamă conducători ai statului şi terminînd cu toţi ceilalţi, şi-au îndeplinit din toată inima datoria pe măsura legendarei noastre ospitalităţi. Populaţia românească pretutindeni în capitală ca şi în provincie, la oraşe ca şi la sate a fost cu inima largă şi cu glasul iubitor pentru nefericirea atîtor oameni porniţi în pribegie. Toate măsurile au fost rînduite în scurtă vreme astfel că exodul s-a putut realiza în cele mai potrivite împrejurări. Acelora dintre refugiaţi care pot călători spre alte meleaguri li s-a organizat plecarea în condiţiile posibile⁴⁹.

În ceasurile cele mai tragice ale istoriei Poloniei contemporane, poporul român a fost alături de poporul polonez. Împreună cu ajutorul material acordat refugiaţilor, sprijinul moral, solidaritatea deplină cu cauza

⁴⁵ „Neamul românesc”, an. XXXIV, nr. 209 din 22 septembrie 1939.

⁴⁶ „Luptătorul” (Iaşi), an. XI, nr. 441 din 21 septembrie 1939.

⁴⁷ Vezi de exemplu „Opinia” din 20 septembrie 1939; „Luptătorul”, an. XI, nr. 445, 456, 469 din 26 septembrie, 8, 22 octombrie 1939.

⁴⁸ „Universul”, an. 56, nr. 261 din 23 septembrie 1939, p. 5.

⁴⁹ „Vatra”, an. 20 din 16 octombrie 1939.

sa dreaptă, a contat foarte mult în acele grele zile. Opinia publică românească și-a exprimat încrederea în renașterea statului polonez. Presa românească a subliniat faptul că un popor care a dat culturii și civilizației dovezi neîndoielnice ale geniului său, care a luptat și luptă pentru cauza sa națională nu poate fi distrus. În privința încrederii nestrămutate pe care a manifestat-o poporul nostru în renașterea Poloniei, putem cita din numeroasele exemple ce le avem la îndemână pe cel oferit de revista „Azi”, care a publicat la 29 octombrie interviul luat lui Franz Theodor Csokor, „un mare dramaturg european, care trăiește drama polonă”, sub titlul tipărit cu aldine : „*Credeți în renașterea Poloniei?*” și acesta a dat următorul răspuns : „Un popor care a produs însemnate valori spirituale și artistice ca cel polonez are asigurat un loc în eternitate. Nici un popor nu poate fi distrus, atâta timp cât există spiritul lui și spiritul Poloniei e prezent în istorie și nimeni nu poate spune că a dispărut. Polonia a fost întotdeauna mare în suferința ei. Merită a fi subliniat faptul că populația de jos a Varșoviei a fost cea care a rezistat cel mai mult și a luptat eroic. Polonia va renaște”⁵⁰.

De asemenea a fost reprodus în presă un discurs ținut la New York de H. Hoover care declara : „Nimic din ceea ce se așterne pe hîrtie și se denumește pace nu poate aduce o stare de liniște și de stabilitate, atît timp cît Germania continuă să oprime un mare popor ca polonezii. Polonia va reinvia”⁵¹.

Nu este deloc întîmplător faptul că la începutul lunii octombrie 1939, „Neamul românesc” aducea la cunoștință că Institutul sud-est european de la București își reîncepea activitatea prin ciclul de conferințe pe care urma să-l susțină directorul și creatorul său, Nicolae Iorga, printr-o temă care se afla datorită actualității ei la ordinea zilei : „Polonia și istoria ei”⁵². În acele zile dramatice, glasul lui Nicolae Iorga se făcea tot

⁵⁰ „Azi”, an. VII, seria a II-a, nr. 34 din 29 octombrie 1939.

Prin intermediul revistei, reputatul scriitor Franz Theodor Csokor „ultimul purtător al inelului „Burgtheater” din Viena, a făcut o amplă și sugestivă descriere a tragediei trăite de poporul polonez în acele zile de la începutul lui septembrie 1939. O întreagă pagină a scris autorul, reliefînd minunata ospitalitate pe care a dovedit-o poporul român în sprijinul celor ce fuseseră crunt loviți de agresiunea hitleristă. Dat fiind dimensiunile și numeroasele subtitluri ale articolului, am ales spre ilustrare doar un fragment, care pune în lumină atitudinea plină de solicititudine a populației românești în acele zile dramatice pentru poporul polonez :

Ospitalitate umană

„Un șuvoi de oameni se îndreaptă spre podul de frontieră. Deodată au apărut avioanele germane. Gara e distrusă de bombe. Mulțimea se precipită spre pod într-o singură fugă. Când au ajuns pe partea românească sînt scăpați. În spatele nostru într-un nor negru și greu, e mistuită noua Polonie după 25 de ani de istorie mare, dar nu lipsită de eroare și vină.

În față pe solul românesc ne întîmpină oameni buni cu piine, cu lapte, cu fructe și iubire pe fețele lor pașnice. În jur ochiul zărește fața unei țări bogate și fericite care, față de cei care și-au pierdut patria, n-au uitat care e prima datorie. Mai mult decît grozăviile acestui război, va dăinui amintirea acelei atitudini cavalereste, pe care poporul român a manifestat-o față de cel polon în clipa prăbușirii sale (*ibidem*).

⁵¹ „Curentul”, an. XII, nr. 4194 din 14 octombrie 1939.

⁵² „Neamul românesc”, an. XXXIV, nr. 220 din 5 octombrie 1939. Ziarul anunța totodată și anumite măsuri organizatorice concordante cu sentimentele pe care românii le aveau față de națiunea polonă. Astfel era menționat faptul că biblioteca Institutului polon care exista din 1937 la București, „va fi adăpostită ca secție aparte în Institutul de istorie universală a domnului profesor N. Iorga și se vor face studii și lucrări cu privire la chestiunile polone” (*ibidem*)

mai des auzit și acest glas era unul din cele mai autorizate ale poporului român. Conferința susținută în acel sfârșit de septembrie 1939 în sala teatrului Ligii Culturale, în fața unui numeros public, intitulată „Problema sileziană” era de fapt o pledoarie pentru solidaritatea româno-polonă, pentru trecutul istoric al celor două popoare, și mai ales pentru ceea ce va urma să le rezerve viitorul în pofida vicisitudinilor prezentului. Savantul a accentuat asupra faptului că el urmărește o „interpretare obiectivă românească a unor probleme extrem de actuale”⁵³.

Erau aceste manifestări o mărturie în plus la cele cunoscute deja asupra modului în care marele cărturar aprecia istoria ca o „magistra vitae” pentru toate popoarele ce-și aveau menirea lor în ansamblul civilizației și culturii umane.

Credem că este util să reproducem în cadrul acestui articol și unele din observațiile făcute de Gheorghe I. Brătianu la sfârșitul anului 1942 în legătură cu problema poloneză și implicațiile ei europene. Istoricul menționa în notele sale din perioada amintită că pentru germani „Europa răsăriteană este și a fost totdeauna o colonie germană în perspectivă”⁵⁴. Mai departe autorul citat constată: „Zona de mijloc cere o Polonie independentă cu frontiere puternice, care să permită Poloniei să dispună de o forță suficientă, navală și terestră. Zona de mijloc va pune capăt expansiunii germane către est și prin urmare primejdiei germane”⁵⁵.

Problema zecilor de mii de refugiați polonezi care au fost obligați în toamna anului 1939 să-și părăsească patria luind drumul pribegiei se afla și în atenția opiniei publice de pretutindeni. Mari personalități europene, reprezentanți ai Crucii Roșii internaționale, ziariști din multe țări ale lumii, reprezentanți ai bisericii, au fost preocupați în acest timp de soarta poporului polonez crunt lovit de agresiunea nazistă.

Ei au luat cunoștință cu satisfacție de poziția României și au exprimat bucuria față de modul în care au fost primiți și tratați refugiații polonezi în țara noastră. Această atitudine a poporului nostru, a autorităților guvernamentale românești, a fost consecvent menținută în pofida faptului că a creat numeroase dificultăți României datorită presiunilor și amenințărilor Germaniei naziste, ca și a greutăților economice obiective provocate de intrarea în țară a o sută de mii de refugiați.

Solicitarea exprimată de numeroși reprezentanți ai opiniei publice mondiale de a constata la fața locului modul în care erau tratați refugiații a fost în permanență sprijinită de oficialitățile românești. Nu numai că celor în cauză le-au fost facilitate condițiile de a intra în țară, dar acești exponenți ai celor mai largi cercuri sociale și politice internaționale s-au

⁵³ Ibidem, nr. 215 din 1 oct. 1939.

⁵⁴ Bibl. Acad. R.S.R., fond manuscrise, Arh. Gh. I. Brătianu, Note de politică externă 1935 – 1942, f. 7.

⁵⁵ Ibidem, f. 9.

bucurat de întreaga înțelegere a organelor noastre de stat. Ei au putut discuta cu cei mai înalți foști demnitari polonezi aflați în România, cu marea masă a refugiaților, multe din cheltuielile necesitate de deplasările lor fiind suportate de statul român. Nu este mai puțin adevărat că toți cei care au văzut modul în care s-a manifestat ospitalitatea românească, tratamentul plin de omenie și înțelegere acordată celor care s-au refugiat pe teritoriul României, au elogiat din plin poziția țării noastre, au devenit pretutindeni adevărați propagatori ai calităților morale dovedite în acele împrejurări de către poporul român ⁵⁶.

Chiar la începutul lunii noiembrie 1939, România a fost vizitată de vicepreședintele societății americane de Cruce Roșie Ernest John Swift care a apreciat cu căldură ajutorul primit de refugiații polonezi în țara noastră.

În aceeași perioadă ziarista franceză Lucette Balloy și-a exprimat dorința de a veni în România pentru a vizita refugiații polonezi aflați în localitățile Caracal, Turnu-Severin, Pitești, Tirgu Jiu și Brăila ⁵⁷. Demersurile necesare au fost făcute de către Ministerul de Externe român care a cerut și acordarea unor înlesniri ziaristei pentru ca aceasta să-și poată îndeplini misiunea. Dispunind de încuviințarea și facilitățile autorităților române, L. Balloy a vizitat în perioada dintre 15 și 29 noiembrie 1939 un număr de 10 orașe, culegând numeroase informații referitoare la asistența refugiaților polonezi militari și civili.

În Ținutul Olt, ziarista a fost primită și condusă în deplasările efectuate de către prefectul județului Dolj, „peste tot organizându-i-se primiri de toată atențiunea” ⁵⁸. La Craiova au fost vizitate o serie de locuri printre care și Palatul Mihail — reședință a fostului președinte al Poloniei I. Moscicki” ⁵⁹.

Reintoarsă în Franța, L. Balloy a prezentat la Paris o amplă conferință pe care a intitulat-o „Colindând România printre refugiații polonezi” ⁶⁰.

Impresionind întreaga asistență prin datele înfățișate și patosul expunerii ⁶¹, ziarista „a fixat în mintea auditorului aspectele întâlnite, arătând grija tuturor pentru refugiații polonezi după tradițiile milenare ale ospitalității” ⁶². Referindu-ne în mod amănunțit la contribuția întregului popor român la această importantă operă de asistență, Lucette Balloy

⁵⁶ În expunerile făcute în Camera comunelor la sfârșitul lunii septembrie 1939, au fost elogiate eforturile pe care le făcea guvernul român pentru a veni în sprijinul miiilor de refugiați poloni civili și militari și dorința sa sinceră de a rezolva în bune condițiuni nenumăratele probleme cărora trebuia să le facă față („Neamul românesc”, an. XXXIV, nr. 214 din 28 septembrie 1939).

⁵⁷ Arhivele Statului București, fond Ministerul Propagandei Naționale, Direcția propagandei, dosar 2367, f. 12, 13.

⁵⁸ Arhivele Statului Craiova, fond Rezidența Ținutului Olt, dosar 16/1940, nepaginat.

⁵⁹ Ibidem.

⁶⁰ Arhivele Statului București, fond Ministerul Propagandei Naționale, Direcția Propagandei, dosar 2367, f. 21.

⁶¹ Gaston Riou, deputat și secretar al Comisiei afacerilor străine care a prezentat publicului pe conferențiară i-a declarat acesteia la încheierea expunerii: „Ne-ați emoționat adânc doamnă și-n același timp ne-ați îmbărbătat arătându-ne în aceste timpuri ce a însemnat ospitalitatea țărănilor români și a țării întregi”. (Ibidem).

⁶² Ibidem.

„a adus omagii soldatului român care și-a oferit patul acestor refugiați și el s-a dus să se culce pe paie în hambare ; de asemeni a elogiât în termeni vibranți devotamentul și activitatea femeilor române”⁶³. O impresie deosebită a produs asistenței povestirea impresiilor culese în diversele vizite printre refugiații poloni și încrederea manifestată „în destinul României”⁶⁴.

La cunoașterea de către întreaga lume a operei de asistență ce era întreprinsă în România pentru ajutorarea poporului polonez, o contribuție importantă a avut-o și vizitele efectuate de diverși reprezentanți ai bisericii, mesageri ai papalității, care s-au bucurat de asemenea de întreaga înțelegere a autorităților românești.

În luna noiembrie, Ministerul de externe român a aprobat solicitarea Monseniorului Andrea Cossulo de a se deplasa în orașele Pitești, Slatina, Craiova, Caracal, Rîmnicu-Vilcea și-n alte localități pentru a i se înlesni realizarea „unei anchete informative asupra polonezilor”⁶⁵. Oficialitățile românești au îndeplinit „toate cele cerute de înaltul oaspete, asigurând și măsurile de pază și siguranță necesare”⁶⁶.

Cu ocazia deplasărilor efectuate, Cossulo a luat contact și a stat de vorbă cu numeroși refugiați „rămânând plăcut impresionat de tratamentul acordat polonezilor”⁶⁷. Discutînd cu sute de refugiați civili și militari din Slatina, Craiova, Caracal, Rîmnicu-Vilcea, Drăgășani și alte localități, cu reprezentanți ai organelor locale, cu delegați ai societății de Cruce Roșie românești, A. Cassulo și-a format o părere clară în această direcție. După primirea sa de către fostul președinte al Poloniei, Ignacy Moscicki, Cossulo a mulțumit călduros autorităților românești „pentru modul cum sînt tratați refugiații polonezi”⁶⁸.

Tot acum aceștia au fost de asemenea vizitați și de Filippi Cortezi, fostul nunțiu papal la Varșovia, care s-a bucurat de aceeași amabilitate și sollicitudine din partea autorităților române.

Sosit la Constanța, trimisul special al papei Pius al XII-lea, a fost primit la gară de colonel Eugen Demetrescu, prefectul județului Constanța și de consulul Țărilor de Jos⁶⁹. Seara Monseniorul F. Cortezi s-a întilnit cu refugiații polonezi, după care acestora li s-au împărțit ajutoare. De la Constanța el a plecat spre Babadag și celelalte localități din nodrul Dobrogei, unde se găseau refugiați polonezi, urmînd a se îndrepta apoi spre Galați. În discursurile pe care le-a ținut. Filippi Cortezi și-a manifestat speranța și încrederea că „Polonia va reinvia”⁷⁰. Totodată, plăcut impresionat de cele văzute, el a adus în public „mulțumiri autorităților

⁶³ Ibidem.

⁶⁴ Arhivele Statului București, fond Ministerul Propagandei Naționale, Direcția Propagandei, dosar 2367, f. 21. Privitor la asistență, menționăm că în componența acesteia se aflau ambasadorul României, numeroși ofițeri, atașați militari, diferite persoane de la Ambasada României și de la aceea a Poloniei, principesa Radzivilli, numeroase personalități din lumea politică și diplomatică.

⁶⁵ Arhivele Statului Craiova, fond Reziđența Ținutului Olt, dosar 496/1939, nepaginat.

⁶⁶ Ibidem.

⁶⁷ Ibidem.

⁶⁸ Ibidem.

⁶⁹ „Evenimentul zilei”, an. I, nr. 194 din 2 noiembrie 1939.

⁷⁰ Arhivele Statului Craiova, fond Reziđența Ținutului Olt, dosar 496/1939, nepaginat.

și poporului român pentru spiritul larg de ospitalitate acordat în împrejurări tragice acestor refugiați ⁷¹.

La începutul anului 1940, a sosit în România ca reprezentant al ziarului american în limba polonă „Polish daily Zogoda” Florian Piskoski. Făcând parte din Asociația internațională a corespondenților de presă, el urma să rămână în Europa câteva luni în calitate de corespondent al unor mari ziare în diverse capitale europene ⁷². Venit la București, Fl. Piskoski s-a bucurat de tot sprijinul din partea guvernului român care i-a facilitat rezolvarea misiunii sale și a găsit totodată posibilitatea de a-și ajuta prin legația țării noastre de la Berlin, familia rămasă în Polonia. Situația acesteia era deosebit de gravă „din lipsă totală de mijloace și din pricina restricțiilor speciale la care sînt supuse familiile polonezilor” ⁷³. Pentru a cunoaște situația refugiaților din România, Fl. Piskoski a fost pus în contact cu conducerea societății românești de Cruce Roșie și i s-a creat posibilitatea de a vizita tabăra de la Timiș a tinerilor polonezi ⁷⁴. După cele văzute, el își exprima deschis admirația pentru felul cum au fost primiți refugiații polonezi la noi și a trimis mai multe corespondențe în America în acest sens ⁷⁵. În ziarul său din Statele Unite, Fl. Piskoski a publicat o serie de articole semnificativ intitulate „Pe pământul ospitalier al României” ⁷⁶.

Elogiind în modul cel mai cald guvernul și poporul român pentru umanitarismul și ospitalitatea dovedite, Fl. Piskoski a subliniat că la înapoierea sa în Statele Unite „va întreprinde o campanie spre a exprima guvernului român recunoștința celor șase milioane de polonezi din America” ⁷⁷.

Între relatările deosebit de elogioase la adresa poporului român, făcute de înșiși participanții la tragicele evenimente din toamna anului 1939, extrem de concludente ni se par cele ale ziaristei poloneze Paulina Appenschlak. Refugiată în țara noastră odată cu începerea exodului polonez, P. Appenschlak, soția directorului ziarului „Nasz Presglanu” care apărea la Varșovia, a ajuns la începutul anului 1940 în Orientul Apropiat. Reluindu-și profesia, ea a început publicarea în ziarul „Haboker” (Dimineața), care apărea în Palestina în limba ebraică, o suită de articole privitoare la țara și poporul român cărora le purta o eternă recunoștință pentru ospitalitatea acordată zecilor de mii de refugiați care au fost siliți datorită vitregiilor războiului, să-și părăsească patria și căminele lor. Primul dintre aceste articole a apărut în ziarul mai sus menționat la 5 ianuarie 1940 ⁷⁸. Reproducînd unele pasagii din materialele încredințate tiparului de un

⁷¹ Loc. cit.; „Evenimentul zilei”, an. I, nr. 194 din 2 noiembrie 1939.

⁷² Arhivele Statului București, fond Ministerul Propagandei Naționale, Direcția informațiilor, dosar 763, f. 6 Fl. Piskoski, personalitate bine cunoscută în lumea politică și a presei internaționale a făcut numeroase servicii țării sale prin relațiile pe care le avea. La Paris a purtat mai multe convorbiri cu Summer Welles, mijlocind întrevvederea dintre acesta și generalul Sikorski. La Roma el urma să fie primit de papa Pius al XII-lea (ibidem, f. 6,9).

⁷³ Ibidem, dosar 763, f. 8, 10.

⁷⁴ Ibidem, f. 1.

⁷⁵ Ibidem, f. 6.

⁷⁶ Ibidem, f. 4, 5.

⁷⁷ Ibidem, f. 1.

⁷⁸ Arhivele Statului București, fond Ministerul Propagandei Naționale, Direcția Propagandei, dosar 2429, f. 1.

martor ocular și un participant al evenimentelor la care ne-am referit, putem ușor înțelege sentimentele de care erau animați primii urgisiți ai războiului și gratitudinea pe care o manifestau la adresa României devenită în acele tragice împrejurări, a doua lor patrie.

„Eram atât de disperați, încît la trecerea frontierei nu ne venea să credem văzînd țărani români ale căror fețe exprimau compătimirea și pe soldații români care parcă ar fi vrut să ne apere. Din toate satele vecine s-au strîns țărani și în timp de o oră, cu o iuteală nemaiauzită s-a organizat ajutorarea refugiaților. Coșuri pline cu pîine românească, iaurt și brînză, au fost prima binecuvîntare cu care ne-a primit roditorul pămînt al României. Cunoscuta ospitalitate românească care este gata să-și ajute aproapele la nenorocire, aceste calități au fost descoperite în acest timp, în toate părțile României, la țărani, militari și civili. În special copiii s-au bucurat de ajutor. Dacă de la primele zile ale războiului și pînă astăzi, statistica nu indică un mare număr de sinucigași printre refugiați, aceasta se datorește numai acelui sentiment nobil, tactului, înțelegerii și bunătății întîlnite de către victimele războiului în România. O asemenea descoperire încurajează mai mult în asemenea timpuri grele”⁷⁹.

Poziția României, solidaritatea sa cu poporul polonez de care ne leagă vechi relații de prietenie a fost astfel binecunoscută nu numai în Europa și în America, ci și în altă zonă a lumii, în Orientul Apropiat.

Un alt fapt extrem de semnificativ pe linia sublinierilor noastre. În ședința senatului din 15 martie 1940, Titus Czerkawski, reprezentantul polonezilor din România, a declarat: „Mă grăbesc să exprim cele mai sincere mulțumiri și profunda recunoștință pentru tratamentul prietenesc ce l-am avut întotdeauna și îndeosebi de la Unire încoace din partea guvernului și neamului românesc. Conflictele internaționale actuale ne-au silit să căutăm adăpost și salvare în alte țări, între care România s-a distins prin cunoscuta și proverbiala ei ospitalitate”⁸⁰.

Pornind de la poziția poporului român în raporturile sale cu refugiații polonezi, T. Czerkawski a făcut o incursiune retrospectivă cu caracter istoric asupra rădăcinilor mai îndepărtate ale acestei atitudini menționînd: „Activitatea noastră în sinul societății românești a fost întotdeauna aprobată și apreciată, am fost priviți ca aparținînd unui popor civilizat și creator. Mulțumită inimii largi a guvernului român, numărăm în prezent peste 30 școli primare de stat, în care se predă limba polonă, în afară de numărul necesar al școlilor profesionale și confesionale. Peste 50 de societăți culturale ne înlesnesc menținerea culturii și datinilor noastre naționale”⁸¹.

Revenind la circumstanțele existente în acele momente grave pentru istoria țării noastre ca și pentru întreaga Europă, reprezentantul populației polone din România a încheiat: „În acele grele împrejurări prin care trecem s-a admis ca prin mine să se rostescă în fața onoratului senat și prin urmare în fața întregii lumi cuvîntul unui senator român ca reprezentant al minorității polone, *deci în prezent unicul parlamentar activ de origine etnică polonă din întreaga Europă* (subl.n.s.). Mulțumesc domnului

⁷⁹ Ibidem, f. 2, 3.

⁸⁰ „Monitorul oficial”, *Dezbatările Senatului*, (Ședința din 15 martie 1940), p. 75.

⁸¹ Ibidem, p. 76.

ministru de externe în numele minorității polone din România pentru caldele cuvinte pe care le-a găsit în expozeul din 30 noiembrie 1939 pentru refugiații polonezi⁸². Mulțumesc de asemenea pentru călduroasa primire făcută pretutindeni, grija mișcătoare și ospitalitatea largă care s-a acordat refugiaților în România; exprim cea mai profundă recunoștință înaltului guvern, tuturor autorităților și întregei populații românești”⁸³.

O formă concretă de manifestare a sprijinului acordat de către guvernul și poporul român refugiaților polonezi a constituit-o colaborarea Crucii Roșii, cu Crucea Roșie internațională. Din momentul când aceștia au trecut pe teritoriul românesc, organizațiile noastre de Cruce Roșie le-au stat cu larghețe la dispoziție. Delegatul Comitetului Internațional de Cruce Roșie cu sediul la Geneva, fusese trimis în Polonia, dar din cauza evenimentelor nemișcând să ajungă acolo, s-a oprit în România. Delegatul Crucii Roșii internaționale, Brummel, împreună cu doctorul I. Costinescu, fost ministru al sănătății, au ieșit înaintea refugiaților aflați la granița românească și ajutați de membrii Crucii Roșii le-au dat îndrumări și sprijinul necesar⁸⁴.

Reprezentantul Crucii Roșii internaționale a rămas în România și având întreaga solitudine a autorităților românești a continuat activitatea de sprijinire a refugiaților polonezi în numeroase probleme, care afectau într-un fel sau altul situația lor.

Susținând acțiunile sale, guvernul român a dat un caracter pozitiv neutralității adoptate, iar la începutul lunii octombrie, Brummel, însoțit de doctorul I. Costinescu, delegatul Crucii Roșii române, a fost primit în audiență de primul ministru român.

La rindul său, Comitetul Internațional al Crucii Roșii, prin președintele acestui for, Max Huber, a adus laude și calde elogii guvernului român pentru înțelegerea arătată și pentru buna organizare a taberelor cu refugiați militari polonezi.

În România a existat în acest timp și a putut să-și desfășoare activitatea în cele mai bune condițiuni (alături de alte organizații similare) datorită sprijinului pe care l-a primit din partea guvernului „Societatea americană pentru ajutorarea polonezilor refugiați”. Exprimând sentimentele de recunoștință, pentru înlesnirile ce le-au fost acordate, Henric Ghelard, președinte, și Ștefan Lancevski, secretarul acestei societăți, au transmis autorităților române: „Binevoii a lua act că noi pe acest pământ ospitalier n-am avut nici o neînțelegere cu nimeni. Față de d-voastră păstrăm

⁸² „Monitorul oficial”, *Dezbatările Senatului* (ședința din 15 martie 1940), p. 77.

⁸³ În expozeul pe care ministrul de externe român, Grigore Gafencu, l-a făcut la sfârșitul lunii noiembrie în Senat în fața comisiunilor parlamentare pentru afaceri străine, a guvernului și a numeroși diplomați străini erau din nou subliniate considerentele care au stat la baza atitudinii guvernului român față de Polonia: „Se cuvenea, arăta el, să primim pe polonezii civili și militari, oficiali și particulari care se adăposteau la noi, cu simpatia datorată unui popor vecin, legat de poporul nostru și din nou încercat prin grele suferinți. Poporul român și-a îndeplinit această îndatorire cu omenie și caldă prietenie” (vezi „Parlamentul românesc”, an. X, nr. 310 din 30 noiembrie 1939).

⁸⁴ „Curentul”, an. XII, nr. 4187, din 7 octombrie, 1939.

și vom păstra cel mai profund respect de felul cum am fost tratați și sîntem tratați”⁸⁵.

Un capitol special al problemei refugiaților (pe care-l menționăm doar tangențial în prezentul articol) l-a constituit chestiunea militarilor polonezi, veniți în condițiile cunoscute pe teritoriul României. Situația juridică a acestora a fost reglementată prin instrucțiunile elaborate de Ministerul Apărării Naționale la 28 septembrie 1939, în conformitate cu convenția internațională de la Haga, din anul 1907. Ei au fost considerați refugiați militari, fiind concentrați în tabere special amenajate, unde s-au bucurat de întreaga înțelegere a guvernului român.

La puțin timp după constituirea lor, majoritatea taberelor și centrelor care adăposteau refugiații militari poloni au început a fi vizitate de numeroase personalități politice, membri ai ambasadelor polonă, britanică, americană din București, reprezentanți ai Crucii Roșii internaționale etc.

Remarcînd eforturile făcute de toți factorii de răspundere angrenați în acțiunea de asigurare a unor condiții cît mai bune de viață a militarilor polonezi aflați în aceste tabere, respectivii vizitatori au stat de vorbă cu mulți dintre ei „rămînînd frumos impresionați de cele ce au văzut”⁸⁶. Constatările făcute au dat posibilitatea reprezentantului Crucii Roșii Române să înainteze un amplu raport Ministerului Apărării Naționale în octombrie 1939, după o amănunțită trecere în revistă a taberelor militare din Slatina, Craiova, Calafat, Strehaia, Turnu Severin, Drăgășani, Tîrgu-Jiu, Rîmnicu Vilcea, Băile Govora, Ocnele Mari, Călimănești și alte centre, subliniînd grija tuturor celor răspunzători de a asigura cele mai bune condiții de viață materială și culturală militarilor polonezi⁸⁷.

Ministerul Apărării Naționale a tratat de asemenea cu deosebită grijă pe ofițerii poloni care au avut nevoie de îngrijiri și tratament în spitalele românești. Dovedind întreaga înțelegere în asemenea împrejurări, au fost acordate de multe ori prelungiri de spitalizare în unitățile medicale militare din București sau alte centre ale țării⁸⁸.

Sosînd la începutul anului 1940 în tabăra de la Comișani, L. Borek a luat contact în mod detaliat cu activitatea desfășurată de secția culturală a taberei⁸⁹. Căpitanul Bzwovski, conducătorul acestei secții, a înfățișat oaspetelui organizarea și activitatea secțiunii ce o conducea, cu toate

⁸⁵ Scrisoarea din care am citat a fost adresată la Slatina prefectului județului Olt (Arhivele Statului Olt, fond Prefectura județului Olt, dosar 56/1941, nepag.). Ca un reflex al sentimentelor pe care refugiații polonezi le manifestau față de țara noastră, merită a fi menționată și dorința exprimată de mulți dintre ei de a-și însuși limba română. În acest sens, M.A.N. ca și alte ministere au răspuns favorabil cererilor de organizare de cursuri de limbă și literatură română, fiind selectați în acest scop cei mai buni profesori (Arh. M.A.N. Pitești, fond M.St.M., secția Poloni, dosar 21/1940—41, f. 444).

⁸⁶ Arhiva M.A.N. Pitești, fond M.St.M., secția Poloni, dosar 82/1939—40, f. 68, 354.

⁸⁷ Au fost sesizate și o serie de lipsuri, inerente dealtfel, la începutul organizării taberelor. Comisariatul general pentru refugiați a informat în acest sens Ministerul Apărării Naționale și totodată a precizat: „Vă rugăm a dispune ca toate dezideratele semnalate privitoare la refugiații militari să fie împlinite” (Arhiva M.A.N. Pitești, fond M.St.M., secția Poloni, dosar 80/1939, f. 30, 31, 36).

⁸⁸ Ibidem, dosar 21/1940—1941, f. 78—80. Despre acești ofițeri se arăta în majoritatea cazurilor că „dovedesc sentimente foarte frumoase pentru România” (ibidem).

⁸⁹ Ibidem, dosar 82/1939—40, f. 161.

ramurile sale : teatru, cor, orchestră, cursul de limbi străine, conferințe și bibliotecă⁹⁰.

Această tabără a fost de asemenea vizitată de contele J. Tarnowski, persoane reprezentând legația engleză, de la societatea YMCA etc. Cu toții „pretutindeni unde au vizitat și-au exprimat satisfacția pentru progresul realizat în bunul confort și îngrijirea refugiaților”⁹¹. Aprecierile exprimate s-au bazat pe constatările ce au fost făcute în timpul trecerii prin bucătării, dormitoare, infirmerii, sălile de cinematograf și spectacole existente.

Cum au răspuns militarii polonezi condițiilor ce le-au fost create, neconținutelor strădaniei depuse de autoritățile românești și Ministerul Apărării Naționale ? Să dăm câteva exemple, aducând la lumină din documentele păstrate în arhive o serie de prețioase mărturii ale timpului.

Raportând în primăvara anului 1940 despre situația existentă în taberele cu militari poloni, Inspectoratul acestor tabere comunica organelor de resort : „Ofițerii și trupa polonă se comportă bine și corect. Sunt toți mulțumiți de felul cum sînt cazați, hrăniți și tratați. Ei sînt pe deplin convinși că soarta lor ca refugiați în România este mai bună ca a tuturor”⁹².

Ofițerii și soldații polonezi aflați în tabere la Tîrgoviște și Comișani împreună cu comandanții lor și alte cadre de conducere din armata polonă își exprimau la sfîrșitul lunii martie 1940, în scrisorile trimise Ministerului Apărării Naționale, Ministerului de Externe și Președinției Consiliului de Miniștri „sentimentele de recunoștință față de efortul evident făcut atît de guvern cît și de armată pentru a le crea cît mai bune condițiuni de a trăi din punct de vedere moral și fizic”⁹³. Asemenea elogii nu constituiau un episod izolat, fapt dovedit de bunele gînduri ce au fost exprimate față de poporul român și autoritățile guvernamentale românești, de ofițerii polonezi și comandanții taberelor de la Caracal⁹⁴, Tîrgu Jiu⁹⁵, Făgăraș⁹⁶ etc.

În scrisorile pe care le-am menționat era în mod clar subliniată nu numai grija deosebită pe care toți factorii de răspundere o aveau față de asigurarea unor condiții materiale cît mai bune soldaților și ofițerilor polonezi, dar și atitudinea demnă, camaraderească, de deplină înțelegere pe care o manifestau comandanții de tabere și ofițerii români în raporturile lor cu militarii poloni.

Extrem de concludentă ni se pare în acest sens opinia exprimată de lt. colonelul Ol. Tuskiewicz, comandantul trupei polone, colonelului inspector român, comandant al taberelor cu refugiați polonezi în care printre altele se arăta : „Permiteți-mi domnule colonel inspector să vă exprim mulțumirea mea deosebită și a corpului ofițerilor și subofițerilor poloni pentru marele interes ce ați purtat și purtați întotdeauna onoarei ostășești a militarilor poloni”⁹⁷.

La 28 mai 1940 generalul Leon Berbekki, purtătorul de cuvînt al ofițerilor superiori și generalilor poloni refugiați în România, adresează

⁹⁰ Ibidem. Cu acest prilej a avut loc o șezătoare artistică și muzicală dată de artista poloneză Mita Grellickowska. Spectacolul a cuprins declamări și recitări, cîntece populare poloneze, cîntece ostășești poloneze (ibidem, dosar cit., f. 205).

⁹¹ Ibidem, dosar cit., f. 204.

⁹² Arhiva M.A.N. Pitești, fond. cit., dosar 14/1940—1941, f. 99.

⁹³ Ibidem, dosar 21/1940—1941, f. 251.

⁹⁴ Ibidem, dosar 12/1939—1940, f. 35.

⁹⁵ Ibidem, dosar 21/1940—1941, f. 220.

⁹⁶ Loc. cit., dosar 14/1940—1941, f. 127.

⁹⁷ Ibidem. f. 8.

Ministerului Apărării Naţionale o telegramă prin care „se aduc vii şi călduroase mulţumiri pentru eleganta ospitalitate care a fost oferită la Tîrgovişte ofiţerilor generali poloni şi familiilor lor cu ocazia mutării de la Băile Herculane şi instalarea taberei la Tîrgovişte în localul Comandamentului acelei garnizoane”⁹⁸.

Sărbătorile naţionale poloneze şi datele aniversative importante care erau celebrate şi în taberele de refugiaţi militari⁹⁹, constituiau un permanent prilej de manifestare a sentimentelor de recunoştinţă pe care refugiaţii civili sau militari le purtau ţării noastre. Astfel, la serbarea soldatului polon, din ziua de 15 august 1940, în tabăra de la Tîrgovişte s-a intonat imnul naţional român, strigîndu-se „Trăiască România”, „Trăiască armata română”¹⁰⁰.

La Turnu Severin o serie de zile festive româneşti au fost în mod deosebit sărbătorite de ofiţerii şi trupa polonă aflate în tabăra din acest oraş. În acest cadru, lt. colonelul Popelka W., comandantul polonez al taberei, a subliniat : „larga ospitalitate pe care statul român o oferă refugiaţilor polonezi”¹⁰¹. La sfîrşitul cuvîntărilor rostite „toţi refugiaţii polonezi au izbucnit în urale la adresa României, a poporului român şi a conducătorilor săi”¹⁰².

Numeroase şi pilduitoare exemple de solidaritate româno-polonă s-au manifestat în această perioadă de grele încercări pentru popoarele Europei. În primăvara şi vara anului 1940 în taberele militarilor polonezi din România a fost colectată suma de 213 890 lei în folosul prizonierilor poloni din Germania¹⁰³. Banii au fost depuşi la Societatea naţională de Cruce Roşie a României, iar Ministerul Apărării Naţionale s-a arătat „plăcut impresionat de donaţiile ofiţerilor români şi poloni din lagărele Comişani, Tîrgu Jiu şi Tîrgovişte”¹⁰⁴.

A fost de asemenea predată Ministerului de Interne suma de 174 300 lei ce a fost subscrisă în comun de personalul român şi polon din tabere în folosul refugiaţilor din teritoriile româneşti care au fost rupte din trupul ţării¹⁰⁵. Celor care au înţeles înalta semnificaţie a actului de solidaritate umană, polonezilor şi românilor din aceste tabere li s-a transmis că „Ministerul Apărării Naţionale a rămas plăcut impresionat în faţa acestui gest şi le mulţumeşte călduros”¹⁰⁶.

Mulţumiri au fost de asemenea adresate de Comisariatul General pentru refugiaţii polonezi Consiliului Casei Polone din Cimpulung Muscel

⁹⁸ Loc. cit., dosar 21/1941, f. 116.

⁹⁹ Şi aceste sărbătoriri reprezentau un motiv de permanente nemulţumiri şi de repetate presiuni făcute de Germania nazistă asupra României acuzată că nu-şi respectă neutralitatea acţionînd continuu şi în mod deliberat în favoarea Poloniei şi a refugiaţilor polonezi.

¹⁰⁰ Arhiva M.A.N. Piteşti, fond.cit., dosar 14/1940-41, f. 212, 213. Menţionăm că în această perioadă numeroasele scrisori pe care ofiţerii polonezi le trimiteau comandanţilor români ai taberelor se încheiau în cele mai dese cazuri cu cuvintele : „Trăiască România” care socotim că exprima concludent sentimentele lor faţă de ţara noastră care îi adăpostea (ibidem, f. 99, 221 etc.).

¹⁰¹ Ibidem, fond.cit., dosar 12/1939-40, f. 21, 31.

¹⁰² Ibidem.

¹⁰³ Ibidem, dosar 14/1940-41, f. 110.

¹⁰⁴ Ibidem.

¹⁰⁵ Ibidem, f. 177.

¹⁰⁶ Ibidem, dosar 14/1940-41, f. 178; dosar 21/40-41, f. 631.

pentru donațiile făcute și „bunele sentimente ce au arătat compatrioților noștri”¹⁰⁷.

În pofida presiunilor Reichului, guvernul român a organizat ieșirea din țară a demnitarilor polonezi și a permis zecilor de mii de militari (ofițeri și soldați) aflați pe teritoriul României să plece în diferite țări ale Europei. Recunoașterea acestui fapt este caracteristică întregii literaturi apărută peste hotare și care elogiază atitudinea guvernului față de cei peste 40 000 refugiați militari polonezi veniți în țara noastră¹⁰⁸.

În ampla lucrare *L'armée polonaise*, apărută imediat după terminarea războiului, se sublinia că armata poloneză refăcută în Franța, în octombrie 1939, era formată din mulți refugiați militari din România care au trecut în Franța prin Iugoslavia și Italia¹⁰⁹; Henri Prost consemnează și el faptul că „guvernul român și poliția au închis ochii la plecările polonezilor care doreau să se înroleze în armata pe care o organiza în Franța generalul Sikorski”¹¹⁰.

Sprrijinul primit în România de poporul polonez într-unul din cele mai dramatice momente ale istoriei sale, a determinat, așa cum era de așteptat, frumoase sentimente de grațitudine față de poporul român. La adunările prilejuite de sărbătorile naționale poloneze, care se desfășurau în țara noastră, se abordau drapelele ambelor țări; refugiații reliefau prietenia cu care au fost primiți, ovaționînd îndelung¹¹¹.

Oficialitățile poloneze au exprimat pe cele mai diverse căi sentimente de recunoștință la adresa României pentru atitudinea adoptată de țara noastră chiar din momentul cînd s-a produs agresiunea nazistă asupra Poloniei. Astfel la 4 septembrie 1939, ambasadorul Poloniei la București, contele Roger Raczynski transmitea în numele guvernului polonez mulțumiri României „pentru atitudinea sa față de Polonia cu ocazia dezlănțuirii războiului de către Germania”¹¹².

Emigrația poloneză aflată în țara noastră s-a bucurat de întregul sprijin moral și material al populației, organizațiilor economice și ministerelor. Acestea îndreptăteau ambasada poloneză să revină și să mulțumească ministrului de externe Gr. Gafencu și statului român la 20 septembrie 1939, „pentru desăvirșita și prietenoasa ospitalitate pe care au avut-o toți refugiații poloni” și să se declare „perfect de acord cu toate măsurile pe care le-a luat guvernul român”¹¹³.

Contele Poninski a declarat de asemenea în numele ambasadei polone în modul cel mai categoric că „atitudinea guvernului român a fost perfectă și mulțumește din toată inima pentru tot ce au făcut”¹¹⁴.

Aceleași gânduri au fost exprimate și de către reprezentanții guvernului polonez constituit în Franța. Richard Franasovici, ambasadorul român în această țară, menționa că noul ministru de externe, contele Zaleski

¹⁰⁷ Ibidem.

¹⁰⁸ Vezi de ex. Robert Jars, *La campagne de Pologne* (septembre 1939), Payot, Paris, 1946, p. 175.

¹⁰⁹ *L'armée polonaise* (1939—1945), Paris, 1945, p. 11.

¹¹⁰ Henri Prost, *Destin de la Roumanie*, 1918—1954, Paris, 1954, p. 135.

¹¹¹ Arhivele Statului Suceava, fond Prefectura județului Bala, doar 52/1939, f. 93, 99.

¹¹² Arhiva M.A.E., fond 71 Polonia, 1939, F. 9, vol. 60, f. 294.

¹¹³ Ibidem, dosar 75, f. 37; fond 71 România, vol. VII General, f. 212.

¹¹⁴ Ibidem, F. 9, vol. 116.

„a ținut a mulțumi cu deosebită căldură pentru ospitalitatea atât de largă și de omenoasă pe care guvernul român a acordat-o numeroșilor refugiați polonezi în aceste vremuri de groază restrîște pentru ei”¹¹⁵.

Încă din toamna anului 1939, autoritățile românești au început să primească numeroase mulțumiri din partea refugiaților. În scrisoarea din 6 noiembrie 1939 adresată de către un mare număr de polonezi Prefecturii județului Baia, printre altele se arăta: „Exprimăm cele mai bune mulțumiri pentru autoritățile și societatea românească... care ne-au dovedit o mare bunătate și o sinceră prietenie”¹¹⁶.

La rîndul lor, un număr de refugiați aflați la Brăila arătau în scrisoarea adresată Ministerului de Interne: „Sîntem recunoscători față de ospitalitatea frățească cu care am fost tratați în România căreia îi vom păstra cele mai frumoase sentimente de adîncă recunoștință”¹¹⁷.

Printre refugiații din România s-au numărat și înaltele personalități din conducerea statului polonez. Apreciind în mod deosebit sacrificiile făcute de statul român în niște condiții atât de grele pentru însăși existența ființei naționale, ei și-au exprimat recunoștința pentru mărinimoasa înțelegere găsită pe pămîntul țării noastre. Astfel, mareșalul Smigly-Rydz refugiat în România împreună cu președintele Poloniei I. Moscicki și membrii guvernului polonez, a mulțumit țării noastre pentru felul în care a fost primit și tratat de români „în timpul acestor zile de mare tragedie”¹¹⁸.

În raportul pe care l-a întocmit în anul 1940, „Comisariatul general pentru evidența și asistența refugiaților poloni” se arăta recunoștința pe care refugiații polonezi o manifestau față de patria lor adoptivă: „Refugiații își dau seama de solitudinea cu care guvernul român ocrotește cauza lor ca și de eforturile pentru împlinirea nevoilor lor și avem satisfacția să putem sublinia mulțumirile pe care le culegem de peste tot”¹¹⁹.

La trecerea a patru decenii de la începutul celui de-al doilea război mondial și de la desfășurarea evenimentelor relatate în cadrul acestui articol, sentimentele celor care au cunoscut ospitalitatea românească în acele grele momente nu s-au schimbat de loc. Fostii refugiați își amintesc și acum de condițiile care le-au fost create în țara noastră. Ei sînt convinși că multe din valorile culturale și istorice poloneze cum sînt de exemplu cele din Muzeul „Wawel” din Cracovia au fost salvate pentru că au fost refugiate în România.

¹¹⁵ A. Karețchi, L. Eșanu, *În România printre refugiații polonezi*, în revista „Magazin istoric”, an. XI, nr. 4 (121), aprilie 1977, p. 36.

¹¹⁶ Arhivele Statului Suceava, fond Prefectura județului Baia, dosar 52/1939, f. 28, 29.

¹¹⁷ Arhiva M.A.N. Pitești, fond M.St.M., secția Poloni, dosar 21/1940—1941, f. 128.

¹¹⁸ A. Karețchi, L. Eșanu, *art. cit.*, „Magazin istoric”, an. VIII, nr. 10 (91), p. 18.

Cercurile guvernamentale românești au manifestat o atitudine plină de solitudine față de demnitarul țării vecine și, prin manevre diplomatice complicate, în pofida marilor greutăți pe care le întâmpinau în condițiile izolării țării și amestecului brutal al Germaniei, le-a oferit posibilitatea de a se refugia în România, a-și salva viața și o parte din avutul lor, ca apoi să poată pleca în alte părți ale lumii. (Amănunțit această problemă este tratată în articolul pe care l-am mai citat, publicat în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie A.D. Xenopol”, XII/1975, p. 145—164). Poziția oficialităților românești a fost călduros apreciată. În sensul acesta H. Prost notează: „Guvernul român a facilitat plecarea în occident a președintelui Moscicki și a miniștrilor săi. Numal Beck a rămas în România” (H. Prost, *Destin de la Roumanie*, Paris, 1954, p. 137).

¹¹⁹ Arhivele Statului București, fond Ministerul Afacerilor Interne, dosar 789, f. 8.

Rememorînd evenimentele petrecute atunci, istoricul polonez H. Batowsky putea să sublinieze în anul 1967 că întreaga atitudine a României, măsurile ce au fost adoptate atunci, cînd poporul polonez își trăia teribila sa tragedie națională „au adus un enorm serviciu Poloniei”¹²⁰.

Raporturile tradiționale, cu adînci rădăcini în istorie, dintre România și Polonia și-au găsit expresia cea mai înaltă în anii construcției socialiste. Factorul dinamizator, determinant al adîncirii legăturilor între țările noastre îl constituie relațiile de colaborare prietenească dintre Partidul Comunist Român și Partidul Muncitoresc Unit Polonez. Întîlnirile și convorbirile dintre tovarășii Nicolae Ceaușescu și Edward Gierek au marcat o treaptă calitativ nouă, superioară în dezvoltarea legăturilor româno-poloneze pe multiple planuri, au deschis perspectiva mereu mai largi concucrării celor două țări în opera de edificare a societății socialiste.

Cu ocazia vizitei din octombrie 1976 a delegației P.M.U.P. în România, tovarășul Nicolae Ceaușescu a exprimat în cuvîntul său satisfacția poporului nostru pentru dezvoltarea tot mai intensă a relațiilor româno-poloneze în toate domeniile de activitate. Răspunzînd toastului rostit de secretarul general al P.C.R. tovarășul E. Gierek, conducătorul delegației poloneze a menționat : „Istoria ambelor noastre popoare nu a fost ușoară ... Voi aduce în amintire anul 1939, cînd în urma invaziei hitleriste asupra Poloniei, o parte dintre polonezi, cît și o parte din forțele militare și-au găsit ocotire în România. Mulți dintre acești oameni trăiesc și-și amintesc de simpatia cu care au fost înconjurați în momentele acelea grele pentru ei. Știm că poporul român a nutrit întotdeauna simpatie față de poporul polonez. În perioada postbelică, această simpatie și prietenie cunoscută din trecut s-a întărit și a devenit o prietenie a popoarelor care edifică socialismul, care-și construiesc în noile condiții viitorul lor”¹²¹.

La împlinirea celor patru decenii care au trecut de la tragicele evenimente din toamna anului 1939, evocarea recunoașterii unanime a solidarității depline pe care a dovedit-o poporul român cu Polonia cotropită reprezintă o modestă contribuție la cimentarea și dezvoltarea legăturilor româno-poloneze, cu fecunde tradiții în istoria celor două popoare, asigurînd întărirea și lărgirea acestora în interesul consolidării socialismului, a prieteniei și înțelegerii în lume.

L'OPINION PUBLIQUE INTERNE ET INTERNATIONALE CONCERNANT LA SOLIDARITÉ DU PEUPLE ROUMAIN AVEC LE PEUPLE POLONAIS AU DÉBUT DE LA DEUXIÈME GUERRE MONDIALE

RÉSUMÉ

Le 1er septembre 1939, sans nulle déclaration de guerre, les troupes nazies ont attaqué la Pologne. Pendant ces moments difficiles, le gouvernement et le peuple roumains ont accordé un large appui, sur de multiples

¹²⁰ Apud, *Rezistența europeană în anii celui de-al doilea război mondial, 1938—1945*, vol. I, Edit. militară, București, 1973, p. 399. Vezi și art. lui M. Moldoveanu, *Contribuții privind relațiile româno-poloneze în timpul celui de al doilea război mondial*, în „Revista de istorie” tom 32 (1979), nr. 6, p. 1037—1054.

¹²¹ „România liberă”, an. XXXIV, nr. 9940 din 9 octombrie 1976.

plans, au pays voisin, frappé par l'invasion hitlérienne. En dépit des pressions et des menaces de l'Allemagne fasciste, le président de la république, les membres du gouvernement, les dignitaires, la population civile et les militaires qui se sont réfugiés en Roumanie ont joui d'une large hospitalité et amitié.

Le présent article a permis aux auteurs qui ont consulté un riche matériel des archives centrales et locales, la presse et les revues de l'époque, de relever la sympathie et la solidarité manifestées par l'opinion publique roumaine à l'appui de la Pologne. Des hommes de science et de culture (Nicolae Iorga, Liviu Rebreanu, Zaharia Stancu, Cezar Petrescu, I. Agirbiceanu et autres), des personnalités politiques (Armand Călinescu, Grigore Gafencu, etc.), les masses laborieuses du pays tout entier ont exprimé leur confiance dans la future renaissance de l'Etat et de la nation auxquels la Roumanie fut étroitement liée au long de l'histoire.

L'auteur présente également de nombreuses appréciations élogieuses à l'adresse de la Roumanie faites par des personnalités européennes et américaines (journalistes, représentants de la Croix rouge, diplomates, membres du clergé), qui sont venus en Roumanie et ont pu constater sur place les immenses efforts déployés par l'Etat et le peuple roumain pour secourir les réfugiés du pays voisin et ami.

Dans la dernière partie de l'article sont exposés les appréciations et les sentiments de gratitude exprimés à la Roumaine par des personnalités polonaises, par des participants aux tragiques événements de l'automne 1939, par ceux qui ont connu par leur propre expérience l'hospitalité et l'appui matériel et moral accordé aux réfugiés polonais en Roumanie.

Aux traditionnels liens d'amitié roumano-polonaise, l'attitude exemplaire du peuple et des personnalités officielles roumaines pendant les événements du début de la Deuxième Guerre mondiale a ajouté une page mémorable que l'histoire ne saurait oublier.

ÎN ÎNTÎMPINAREA CELUI DE-AL XV-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL DE ȘTIINȚE ISTORICE

REGIMUL ECONOMIC AL DOMINAȚIEI OTOMANE ÎN MOLDOVA ȘI ȚARA ROMÂNEASCĂ ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVI-LEA *

DE

MIHAI MAXIM

Instaurarea dominației otomane în țările române în deceniile 4—6 ale veacului XVI s-a concretizat în instituirea unui sistem complex de obligații economico-financiare, politice și militare ale acestor țări față de

* Formă dezvoltată a capitolului cu același nume din tratatul *Istoria României*, vol. III. Fiind vorba de o lucrare de sinteză, nu s-au dat note decît în cazul citatelor. Precizăm că, pe lângă izvoarele editate, s-au folosit și numeroase surse inedite, în speță documentele oficiale din marile colecții de condici ale Porții, păstrate la Başbakanlık Arşivi (fosta arhivă a marilor viziri) din Istanbul. Cităm : *Mühimme Defterleri* (Condicile afacerilor importante), vol. 1—74 ; *Mühimme Zeyl Defterleri* (Condicile suplimentare ale afacerilor importante), vol. 1—6 ; *Ruznâme Defterleri* (Condicile de venituri și cheltuieli zilnice ale Vistieriei centrale a statului otoman), Kâmil Kepeci Tasnifi (abrev. KPT), nr. 1765/2, 1766/3, 1767/4, 1768/5 ș.a. ; *Teşrifâtçılık Defterleri* (Condicile de ceremonial), KPT nr. 664/1, 665/2, 682/1 ; *Maliyeden Müdever Defterleri* (Condicii emanînd de la Finanțe), nr. 17. 932, 70, 117, 162, 329, 756 ș.a ; *Maliye Ahkâm Defterleri* (Condicii de porunci financiare), nr. 2.775, 1534 ș.a. ; *Divan-ı Humâyun Ahkâm Defterleri* (Condicile de porunci ale Divanului împărătesc), KPT, 67/7, 63/3, 65/5, 69/9 ; *Divan Kâlemi Muhtelif Kayıtları* (Însemnări diverse ale Cancelariei Divanului), KPT, nr. 62/2, 74/1, 75/2, 76/3, 80/6 ș.a. În ce privește literatura consacrată regimului economic al dominației otomane în a doua jumătate a veacului al XVI-lea, vezi : Mihai Berza, *Haraciul Moldovei și Țării Românești în sec. XV — XIX*, în SMIM, II, 1957, p. 3—45 ; idem, *Variațiile exploatării Țării Românești de către Poarta otomană în sec. XVI — XVIII*, în „Studii. Revistă de istorie”, XI, 1958, nr. 2, p. 59—71 ; idem, *Regimul economic al dominației otomane în Moldova și Țara Românească, în a II-a jumătate a sec. al XVI-lea*, în *Istoria României*, vol. II, București, 1962, p. 778—783 ; Mihai Maxim, *Recherches sur les circonstances de la majoration du kharadj de la Moldavie entre les années 1538—1574*, în „AIESEE. Bulletin”, X, 2/1972, p. 233—261 ; idem, *Circonstances de la majoration du kharadj payé par la Valachie à l'Empire Ottoman durant la période 1540—1575*, în „AIESEE. Bulletin”, XII, 2/1974, p. 367—381 ; idem, XVI. *Asrın İkinci Yarısında Eflâk Buğdan'ın Osmanlı İmparatorluğu'na Karşı İktisadî ve Millî Mükellefiyetleri hakkında bazı düşünceler* (Unele considerații privind obligațiile economico-financiare ale Moldovei și Țării Românești față de Imperiul otoman în a doua jumătate a secolului al XVI-lea), în vol. „VII. Türk Tarih Kongresi. Bildirtiler” (Al VII-lea Congres de istorie turcă. Comunicările), II, Ankara, 1973, p. 553—566 ; idem, *Haraciul moldovenesc în opera lui D. Cantemir*, în „Analele Universității București. Filozofie. Istorie. Drept”, an. XXII, 1974, p. 69—78 ; idem, *Considerations sur la circulation monétaire dans les Pays roumains et l'Empire ottoman dans la seconde moitié du XVI-e siècle*, RESEE, 3, 1975, p. 407—415 ; Octavian Iliescu, *Cu privire la haraciul țărilor române în secolul al XVI-lea*, în „Revista de istorie”, tom. 32, 3/1979, p. 556—558.

Poartă, în confirmarea și uneori chiar numirea directă a domnilor români și a principilor Transilvaniei de către sultan, în știrbirea independenței statelor românești.

Precedată de impunerea tot mai accentuată, sub presiunea armelor, a influenței politice otomane în Țara Românească, în special după 1462, și în Moldova, după „inchinarea” lui Bogdan al III-lea, fiului Ștefan cel Mare, și înlesnită de pătrunderea treptată a negustorilor, mărfurilor și monedei otomane la nord de Dunăre încă din deceniul 4 al veacului al XV-lea, dominația otomană s-a putut instaura efectiv și pe termen lung în țările române abia după anii 1538—1541, într-un context intern și internațional schimbat cu totul în favoarea Imperiului otoman, mai ales după prăbușirea regatului maghiar în urma loviturilor primite în 1526 și 1540, după încheierea „păcii veșnice” osmano-polone din 1533 și după campania sultanului Süleyman Magnificul în Moldova din 1538.

Din punctul de vedere al Porții, preocupată în primul rînd de expansiunea spre Europa centrală, unde se lovea de Habsburgi, instaurarea dominației otomane în țările române trebuia să asigure securitatea și aprovizionarea flancului drept al oștirilor îndreptate spre Viena, pe „drumul imperial” Istanbul-Edirne-Sofia-Belgrad-Buda sau pe Dunărea devenită fluviu otoman. La nevoie, produsele românești puteau lua însă, potrivit aceleiași concepții, și calea Istanbulului, ale cărui surse balcanice ar fi fost adsorbite prea mult de „campaniile germane”.

În acest context, este explicabil de ce, pe măsura întetirii luptelor Imperiului otoman cu Habsburgii, pentru Ungaria și Transilvania, lupte care se integrău în planurile mai largi, de dominație mondială ale celor doi împărați cu pretenții universale Süleyman Magnificul și Carol Quintul, dominația otomană a cuprins treptat, după 1538—1541, toate cele trei țări române și a afectat toate sectoarele raporturilor lor cu Poarta, inclusiv cel economic. Această dominație a devenit repede o realitate palpabilă și aspră dincoace de Carpați, nu numai prin îndesirea și creșterea cererilor otomane, dar și prin promptitudinea cu care acestea au trebuit de astă dată să fie aduse la îndeplinire de către domnii români, față de perioada anterioară cînd ele, cite erau, mai puteau fi ocolite.

În adevăr, pe plan economico-financiar, obligațiile vechi, ca haraciul și peșcheșurile, cunosc o creștere substanțială după 1541, înregistrînd un uriaș salt valoric în scurt răstimp; pe de altă parte, obligațiile noi — de aprovizionare, de transport și în muncă — se adaugă după această dată celor vechi, avînd consecințe dintre cele mai importante asupra evoluției social-economice a țărilor române, ca și asupra vieții economice a Imperiului otoman în general, a Istanbulului în special.

Pe plan politic, se instituie ferm controlul otoman nu numai asupra politicii externe românești, dar și, ca o noutate față de perioada anterioară, într-o serie de chestiuni de ordin intern, în ciuda recunoașterii oficiale a autonomiei.

Pe plan militar, se realizează în acești ani de apogeu politico-militar al Imperiului otoman un cordon de legătură directă între Crimeea și Ungaria centrală, prin completarea vechii centuri de „raiale” (Turnu, Giurgiu) cu noi zone strategice rupte din trupul țărilor române (Moldova sud-estică

cu Tighina, Brăila cu hinterlandul său de câteva zeci de sate, Timișoara. Aradul, Lipova și Cenadul, cu întinse teritorii din jur).

În fine, și pe plan mental-afectiv și chiar artistic se observă unele schimbări aduse de dominația otomană; ele se constată în mentalitatea domnilor și a cronicarilor-boieri, în ceremonialul domnesc, în costumele de curte, în modul de viață al clasei dominante românești și chiar în limbajul ei, în decorarea monumentelor de artă. Astfel, apar domni care consideră că țara lor aparține de drept „institului împărat” (sultanul), prin a cărui „bunăvoință” o căpătaseră „în dar”, precum și cronicari cărora Imperiul otoman le face o impresie de extraordinară forță și bogăție și care socot, deci, că a opune rezistență acestui colos, a te măsura cu el e o adevărată „nebulie”. Totodată, se observă tendința de a imita și la curțile domnești modul strălucitor de viață de la Palatul Topkapî. Deși ceremonialul și vestimentația de curte din țările române rămân și de la mijlocul veacului al XVI-lea înainte în ansamblu bizantine, totuși apar unele elemente noi, menite să pună în lumină preponderența otomană: cuca (*üsküf*), împodobită cu pene de struț, purtată de ieniceri, și caftanul oriental (*hîl'at*) înlocuiesc de-acum coroana și granata (hlamida) bizantină, ca semne exterioare ale puterii, la care se adaugă steagul (*'alem*) primit și el de la Poartă, ca simbol al investiției domnului cu autoritatea padișahului. De asemenea, ia naștere gustul pentru croiala orientală în veșmintele boierești, confecționate din somptuoase stoffe de fir otomane, se răspîndește utilizarea argintăriei și ceramicii otomane (faimoasa ceramică de Iznik), din toate aceste puncte de vedere domnia lui Alexandru Lăpușneanu fiind un clar moment de cotitură.

Toate acestea dovedesc că în adevăr după 1538—1541, în deceniile 4—6 ale veacului al XVI-lea, se produsese schimbări fundamentale în raporturile româno-osmane, fapt reflectat și în forma și tonul actelor juridice, care le reglementează, și că efectiv începuse era dominației otomane în țările române.

În ansamblu, dominația otomană a fost mai puternică în Țara Românească ce nu avea nici o deschidere spre puterile antiotomane, și ceva mai puțin apăsătoare în Moldova, învecinată cu Polonia, care, întretinând raporturi bune cu Poarta, urmărea în același timp să evite întărirea excesivă a dominației otomane la frontiera sa sudică. În ceea ce privește Transilvania, cu un potențial militar superior și o poziție strategică mai bună, aici dominația Porții a îmbrăcat forme sensibile mai ușoare.

★

Dintre toate formele de dominație otomană la nord de Dunăre, cea mai importantă, ca frecvență și consecințe, a constituit-o regimul de stoarcere economică a resurselor materiale ale țărilor române, în favoarea Imperiului otoman.

Această stoarcere s-a dovedit deosebit de rentabilă pentru statul otoman, întrucât nu comporta pentru Vistieria otomană decât un minimum de cheltuieli, acelea cerute de întreținerea unor garnizoane din „cetățile de margine”, care aveau ca principală misiune supravegherea mișcărilor din țările române.

Însemnătatea acestui regim, născut din nevoile crescînde de aprovizionare și de bani ale statului otoman, va spori necontenit, pe măsură ce va da la iveală tot mai multe avantaje pentru Poartă, în condițiile creș-

terii dificultăților de aprovizionare a capitalei otomane și corpurilor expediționare ale sultanului cu produse din Egipt și din provinciile interioare ale Imperiului, cuprinse treptat de „scleroză” economică, în timp ce războaiele cu Imperiul habsburgic și cu Iranul safavid, ulterior și cele cu Polonia și cu Rusia, vor face să crească continuu nevoile otomane de proviant. În sfârșit, declinul economico-instituțional al Imperiului otoman, răspîndirea tot mai largă a corupției și creșterea lăcomiei sultanului și a marilor săi dregători, își vor pune adînc pecetea asupra evoluției sarcinilor economico-financiare impuse țărilor române, în sensul sporirii arbitrariului și abuzului din partea Porții și al îndepărtării oficialităților otomane de litera prevederilor legale. Regimul economic al dominației otomane în Moldova și Țara Românească în a doua jumătate a secolului al XVI-lea a constatat mai întîi dintr-un larg sistem de *obligații economico-financiare oficiale* ale acestor țări către Poartă, cuprinzînd : haraciul, considerat a fi obligația de vasalitate sau „impozitul șeriatalui”, adică darea „cuvenită”, după dreptul islamic, comunității musulmane „victorioase”; peșcheșurile, ca obligații protocolare, prevăzute în registre; obligații de aprovizionare (comerciale), adică în primul rînd obligativitatea vinzărilor preferențiale de „articole strategice” către Imperiul otoman; obligații în muncă (lucrurile repararea cetăților otomane de la serhaturi) și de transport (cărăturile, caii de olac și „darea vîslașilor”); în fine, obligații militare. Dintre aceste sarcini, haraciul și peșcheșurile anuale aveau un caracter relativ fix și periodic, în sensul că domnii români trebuiau să le achite la termene cunoscute și în cuantumuri stabile pe o perioadă mai îndelungată de timp. Acestea au și fost inițial, împreună cu unele sarcini militare, singurele obligații ale țărilor române către Imperiul otoman, pînă la mijlocul veacului al XVI-lea. Introducerea după 1538—1541 a obligațiilor comerciale, în muncă și de transport și creșterea fără precedent a sarcinilor vechi relevă cu claritate tendința Porții otomane de a aplica și Moldovei și Țării Românești același regim de dări și impozite ce exista în sudul Dunării, adică în provinciile propriu-zise ale Imperiului, deși românii erau doar tributari (*haraggüzâr*) și nu simpli supuși interni („raiale”). Astfel, haraciul începe să fie tot mai mult interpretat și aplicat ca *cizye*; raporturile comerciale sînt treptat încadrate în sistemul *muba’ya* sau *îştira’*, adică al cumpărărilor forțate; lucrului la cetăți și corvezilor de transport le corespund sarcinile similare din Imperiu *kale yapmak* (*kale tamiri*), *kürekçi akçesi* și *ulak beygiri*, care făceau parte din categoria impozitelor și contribuțiilor extraordinare de stat (*avâriz-i divâniye ve tekâlîf-i örfiye*). Avem de-a face în fapt cu o gravă încălcare a statutului de tributari al țărilor române, cu o încercare de asimilare progresivă a statelor românești cu regimul simplelor provincii, ceea ce a creat pe plan juridic o situație de multe ori confuză și contradictorie, iar pe plan economic o accentuată apăsare fiscală și materială. Spre exemplu, există numeroase documente oficiale otomane, care precizează că Moldova și Țara Românească nu țin de *dar ül-Islâm* (Casa Islamului), ci fac corp separat de aceasta, dar există în același timp și firmele, în special din ultimul sfert al veacului al XVI-lea, care pretind că supușii moldoveni sînt „la fel ca și celelalte raiale ale țărilor bine-păzite (*Memâlik-i Mahruse*)”, adică ale Imperiului otoman. Pe de altă parte, țările române

au păstrat obligația mai veche de a veni în ajutorul sultanului cu detașamente militare, ca obligație vasalică; dar în același timp, ele continuau să plătească un haraci asimilat cu *cizye*, or simplii supuși creștini din Imperiu, care plăteau *cizye* erau scutiți de serviciul militar. Prin urmare, românii au căpătat sarcini în plus (lucrurile la cetăți, corvezile de transport etc.), din tendința Porții de a-i asimila cu supușii sultanului, dar totodată ei au rămas și cu sarcinile vechi (cele militare), potrivit cu statutul lor, oficial neschimbat, de tributari.

În afară de aceste obligații oficiale, solicitate și prestate în mod oficial, regimul economic al dominației otomane mai cuprindea ruinătorul sistem al darurilor *neoficiale*, adică al mitei (turc. *rüşvet*), plătite în bani sau în natură, în cele mai diferite ocazii și unui cerc din ce în ce mai larg de demnitari otomani, precum și, în primul rând, padișahului însuși, cu scopul de a obține sau a păstra tronul domnesc. Ca tendință generală, se observă cu claritate creșterea treptată a ponderii acestor sarcini neoficiale față de cele oficiale în totalul cheltuielilor domnești pe măsură ce ne apropiem de sfârșitul veacului, adică pe măsură ce se accentuează declinul instituțional al Imperiului otoman (început la mijlocul secolului al XVI-lea), cât și decăderea internă a țărilor române.

Haraciul. Principala — nu și cea mai grea — obligație oficială a țărilor române față de Poartă era haraciul. Celelalte se mai puteau amîna, sub diferite pretexte, dar îndeplinirea acesteia, practic niciodată, decît cu riscul mazilirii. În teoria și practica juridică musulmană, haraciul (turc. *harac*) desemna, în genere, un impozit funciar plătit de nemusulmani stăpînului musulman al pămîntului, în vreme ce *cizye* reprezenta capitația plătită de nemusulmanii statului musulman. În ciuda acestei demarcații clare, în fapt haraciul se putea confunda cu djizie, căci exista nu numai un „haraci al pămîntului” (*harac-i arazi*), dar și un „haraci al capului” (*harac-i ru'us*). Cu alte cuvinte, în vreme ce primul fel de haraci rămînea adevăratul haraci, cel de-al doilea putea fi confundat ușor cu djizie, care era tot un impozit-capitație.

Această confuzie, această ambiguitate se constată și în interpretarea juridică a tributului românesc de după mijlocul veacului al XVI-lea. Astfel, unii mari juriști otomani, ca Hezarfenn Hüseyin Efendi din secolul al XVII-lea, considerau că tributul plătit de Moldova, Țara Românească și Transilvania era nu numai un impozit pe pămînt, adică o redevență cuvenită, chipurile, sultanului, în calitatea lui de „stăpîn” al pămînturilor „cucerite” și concesiate domnilor români, ci și un impozit pe cap de locuitor, deci o capitație (*cizye*), întrucît românii ar fi fost, se pretindea, simplii supuși ai sultanului. Și izvoarele otomane oficiale, ca și cele narative, din a doua jumătate a secolului al XVI-lea folosesc deopotrivă atît termenul de „haraci”, cît și cel de „djizie” pentru tributul moldo-muntean. Or, cîtă vreme acest tribut era atît impozit funciar, cît și capitație, însemna, potrivit prevederilor dreptului islamic, că fixarea cuantumului acestei contribuții trebuie să țină seama atît de întinderea teritorială a statelor românești și de puterea de plată a contribuabililor români, cum o cerea haraciul, cît și de numărul locuitorilor voievodatelor noastre, cum o cerea djizie-eul.

În realitate, dincolo de aceste prescripții legale, haraciul românesc din a doua jumătate a veacului al XVI-lea a cunoscut un larg evantai de

posibile interpretări, izvorite din caracterul contradictoriu al Coranului, al faptelor și spuselor lui Muhammed, precum și din interpretările diferite date de juriști acestor surse de drept. Se putea astfel vorbi de haraci și ca de un impozit de stat, nu numai religios, de un impozit pe averea domnilor, nu numai a țării (a locuitorilor săi) etc. Or, în funcție de împrejurări și de raportul de forțe, autoritățile otomane alegeau pentru majorarea haraciului românesc acea interpretare care convenea mai bine momentului. În fapt, la majorările de tribut, nu s-a ținut decît rareori cont de prescripțiile legal-religioase autentice, ci — găsindu-se o formulă de interpretare ad-hoc — se aveau în vedere considerente de ordin economic, politic sau militar.

Pentru români (este cazul lui Dimitrie Cantemir), haraciul a semnificat inițial un preț al păcii sau al neagresiunii din partea otomană, pentru ca ulterior să devină simbolul suzeranității otomane și, în fine — într-o ultimă etapă, care începe după instaurarea efectivă a dominației otomane — să se transforme într-un simplu impozit, într-o dare asemănătoare birului. Sursele slavo-române din a doua jumătate a veacului al XVI-lea numesc tributul plătit Porții de către Moldova și Țara Românească fie „darea împărătească” (*царска дань*), fie „birul cel mare” (*великий биръ*), fie „birul împărătesc” (*царский биръ*), deci un impozit pe avere, în primul rînd pe pămînt și pe vitele mari, datorat împăratului otoman, căruia îi aparținea, chipurile, țara, după cum începeau s-o afirme chiar unii domni. Totuși, fapt remarcabil, românii n-au confundat niciodată haraciul cu djizie; dealtfel, dacă în sudul Dunării perceperea djizie-ului se făcea pe 3 categorii, în funcție de avere (altă posibilitate de confuzie cu „haraciul capului”), și în mod individual, în schimb la nordul Dunării, perceperea haraciului — asimilat djizie-ului — se făcea colectiv, la scara întregii țări, și, în mod practic, în funcție de averile domnilor, care reprezentau în ochii sultanului posibilitățile economice ale țării. De asemenea, dacă în sud impozitul comunității nemusulmane rămăsese un impozit religios, supus controlului legii musulmane (șeriatalui), și fix, cel puțin în teorie, de unde mai rarele sale majorări, la nord de Dunăre însă haraciul, devenit impozit de stat, se majora după bunul plac și interesele puterii de stat, prin voința sultanilor (*örf*), și nu după prevederile legal-religioase după cum atrăsese atenția și D. Cantemir. În sfîrșit, de încasarea acestei redevențe nu beneficia comunitatea musulmană în ansamblul ei, prin Vistieria centrală a statului otoman, ca în cazul djizie-ului, ci doar sultanul și unele înalte personaje din jurul său (mama sa etc), prin vistieria personală a padișahului, unde se vărsa acest haraci. De aici au rezultat grave consecințe: s-au întreprins majorări ale haraciului moldo-muntean din rațiuni de stat, din capriciile guvernanților otomani și din inițiativa pretenzenților români la domnie, și nu sub controlul șeriatalui; de aici disproporția uluitoare dintre quantumul birului românesc, pe baza căruia se strîngea tributul, și djizie-ul sud-dunărean, în sensul creșterii primului pînă la limite ieșite din comun în epocă.

Din Condițiile de ceremonial (*Teşrifatçılık Defterleri*) ale Vistieriei centrale a statului otoman rezultă că termenul oficial — nu și cel real — de evidență (de expirare) a haraciului românesc era 1 aprilie pentru Țara Românească și 1 mai pentru Moldova. În ciuda acestor termene oficiale,

în realitate „darea împărătească” se achita în mai multe tranșe („ciș-tiuri”), de pildă la Sf. Gheorghe (23 aprilie/5 mai), Sf. Dumitru (26 octombrie) sau la cu totul alte date, în funcție de starea concretă a contribuabililor, de posibilitățile lor reale de plată și de termenele interne de stringere a dărilor.

Suma necesară haraciului se strângea în primul rind din bir, aruncat în mod normal pe țărani, inclusiv cei dependenți, precum și pe preoți, curteni, slujitori, bresle, orașe, țigani și numai în mod excepțional, în perioade de dificultăți financiare și de plăți urgente, pe boieri și pe mănăstiri (sub Iliș Rareș, Alexandru Lăpușneanu și Petru Șchiopul în Moldova, sub Pătrașcu cel Bun și Mihnea Turcitul în Țara Românească). Satele mănăstirești, scutite îndeobște de dări către domnie, nu erau scutite însă și de plata „dării împărătești”. Același regim se aplica și satelor de colonizare, care, în general, erau scutite de orice fel de dări către voievod. Așadar, se poate afirma că „birul pentru sultan” se strângea, de regulă, „din plinsul, sudoarea și singele oamenilor sărmani”, după cum se exprima Ion vodă, referindu-se la haraciul cu care vodă Tomșa fugise în Polonia, în martie 1564¹. Tocmai din cauză că în „raiale” (supușii-țărani) stătea nădejdea strîngerii haraciului pentru Vistieria imperială, sultanul interzicea uneori dind strașnice porunci domnilor sau autorităților otomane „să protejeze raiaua”². S-a demonstrat însă că nu trebuie pus semnul egalității între haraci și bir, deoarece, cel puțin în a doua jumătate a veacului al XVI-lea, domnia, sub pretextul strîngerii haraciului din banii birului, a majorat neconținut cuantumul acestei din urmă dări al cărei ritm de creștere l-a depășit pe acela al haraciului.

Cînd însă banii strînși din bir nu ajungeau pentru achitarea urgentă a haraciului, domnul era nevoit să recurgă la propriile sale venituri, care se confundau în epocă cu cele ale statului, plătind, cum se exprima Mihnea Turcitul, „din agonisita domniei mele”³. Alteori, domniile recurgeau la împrumuturi de la boieri sau de la mănăstiri, împrumuturi, care, pare-se, nu se prea restituiau. În sfîrșit, în cazuri de extremă urgență, sub amenințarea autorităților otomane, reprezentantul de la Istanbul al domnului „împlinea seama haraciului” luînd bani cu camătă de la negustorii de acolo.

Pentru că, în ansamblu, domnul și boierii erau puțin afectați de cuantumul acestei dări către Poartă, la a cărei achitare, de regulă, nu participau, ei acceptau cu destulă ușurință o poruncă de majorare venită de la Istanbul sau se ofereau ei înșiși să mărească tributul, atunci cînd era în joc soarta tronului. Nu întimplător cele mai multe și mai importante măriri de haraci din a doua jumătate a secolului al XVI-lea — șase din nouă — au survenit cu prilejul obținerii domniei sau pentru păstrarea ei, împotriva unor rivali susținuți de partide ale marii boierimii.

Cît privește *destinația* haraciului românesc, predat în cadru solemn în Divanul Imperial, tributul românesc se vărsa de obicei, la fel ca și haraciul Egiptului, la Vistieria Interioară (*Iğ Hazine*), adică în tezaurul personal al sultanului, servind acestuia drept „cheltuieli de buzunar” (*cep harçlıđı*). Aceasta explică de ce tributul românesc nu apare de prea

¹ Cf. „Romanoslavica”, XI, București, 1965, p. 301.

² Mihai Maxim, *Culegere de texte otomane*, București, 1974, p. 65, doc. 14.

³ *DIR*. Veacul XVI. B. Țara Românească, vol. V, p. 223, doc. 236.

multe ori consemnat în Condicile de venituri și cheltuieli zilnice ale Vistieriei Exterioare (*Ruznâmçe Defterleri*), adică ale vistieriei statului. În astfel de cazuri, banii haraciului românesc se transferaseră de la Vistieria Interioară la cea Exterioară, probabil cu titlu de împrumut, potrivit practicii curente. Asemenea împrumuturi se efectuau pentru plăți urgente, ca de pildă în timpul unor răscoale ieniceresti, al unor campanii etc., drept pentru care Vistieria Interioară a fost considerată un fel de bancă de rezervă. Prin urmare, indiferent dacă majorările haraciului românesc se făceau din nevoile stringente ale Vistieriei Interioare sau ale celei Exterioare, oricum ele erau în legătură cu starea financiară a Imperiului otoman (în afară de alți factori), ceea ce face necesar ca evoluția cantitativă a acestei redevențe să fie făcută în contextul concret al conjuncturii economice și financiare otomane.

Deși tributul era prin excelență o dare în bani, ca și djizie, totuși în a doua jumătate a secolului al XVI-lea au fost destul de dese cazuri când achitarea unei părți din el, ce nu depășea de regulă cîteva procente, s-a făcut și sub alte forme : în provizii și cai pentru expediții otomane, participări armate la astfel de expediții, lefuri pentru ienicerii aflați pe lângă domn etc. Chitanțe ale Vistieriei otomane, recent descoperite, confirmă afirmația lui D. Cantemir că toate produsele achiziționate se scădeau din haraci. Ele permit totodată să ne facem o idee despre prețurile de livrare a acestor produse : astfel, confirmîndu-se o opinie mai veche a lui N. Iorga, se atestă că în a doua jumătate a secolului al XVI-lea aceste prețuri sînt încă rezonabile, fiind de regulă fixate de către domn și oamenii săi. În schimb, către sfîrșitul veacului, aceste prețuri oficiale de achiziție par a fi deja sub prețul pieții interne. Totodată trebuie avut în vedere că aceste achiziții, făcute în contul haraciului, erau în fond gratuite pentru otomani, chiar și atunci cînd prețurile erau acceptabile pentru români, căci haraciul majorîndu-se necontentit și în proporție mare, sporurile respective depășeau cu mult sumele plătite pentru livrările de produse.

În ce privește *moneda de plată*, din chitanțele de plată ale Vistieriei otomane rezultă că în a doua jumătate a secolului al XVI-lea plata haraciului moldo-muntean se putea face în orice monedă, cu condiția să fi fost de bună calitate, și nu numai într-o monedă anume sau numai în aur, cum s-a crezut. Nu numai că nu cunoaștem nici o prevedere oficială în această ultimă privință, dar ne-o demonstrează contrariul, cu claritate, studiul compoziției monetare a acestui haraci, pe baza chitanțelor amintite. Or, posibilitatea achitării haraciului în orice monedă și aplicarea și în cazul românilor a aceluiași cursuri monetare de la Vistieria otomană, la plăți, au făcut ca devalorizarea oficială a asprului otoman, moneda de calcul a finanțelor otomane și de evidență a haraciului moldo-muntean, dimpreună cu pătrunderea tot mai accentuată spre sfîrșitul veacului al XVI-lea a monedelor de argint străine în țările române (a talerilor, leilor etc), dublu cotate la Vistieria otomană după 1584 — 1586, cînd moneda otomană a fost oficial devalorizată cu 50%, să favorizeze pe domnii români la plata haraciului (așa cum în general devalorizarea monedei statului creditor favorizează pe datornic), în măsura în care aceștia puteau face rost — și realmente aveau această posibilitate — de asemenea monedă forte. Drept urmare a acestor schimbări, reale și oficiale, în circulația

monetară — schimbări care se confirmă și prin descoperirile monetare din acest răstimp — , haraciul Țării Românești reprezenta în 1586—1590 numai 57% din haraciul aceleiași țări din 1575—1580, în timp ce tributul Moldovei reprezenta în aceeași vreme — 1587 — doar 62% din tributul pe 1574/1575, în ciuda majorării nominale intervenite între timp (în cazul Moldovei). Această scădere reală a valorii haraciului muntean cu 43% și a celui moldovean cu 38% apare cu claritate și în cazul raportării noului quantum la prețurile alimentare de după 1584—1586. Cu alte cuvinte, în legătură cu devalorizarea asprului și cu „revoluția prețurilor”, haraciul scade valoric nu numai în raport cu aurul, mai ieftin în țările române, și cu monedele forte de argint, care circulau mai mult pe piața românească decât pe cea otomană, ci și ca putere de cumpărare, în raport cu noile prețuri de inflație.

Haraciul Moldovei, care pornise de la 2 000 de galbeni în 1456, a ajuns la 10 000 galbeni în prima domnie a lui Petru Rareș, pentru ca după campania lui Soliman Magnificul în Moldova din 1538 să urce la 15 000 de galbeni (825 000 aspri) în anul financiar 1 mai 1541/1 mai 1542 (a doua domnie a lui Petru Rareș), la 20 000 galbeni în 1551/1552 (Ștefan Rareș), 30 000 în 1552/1553 (prima domnie a lui Alexandru Lăpușneanu), 35 000 în 1567/1568 (începutul domniei lui Bogdan Lăpușneanu), 40 000 galbeni (2 360 000 aspri) în exercițiul financiar următor și circa 53 000 galbeni (3 150 000 aspri) în 1574/1575. În anul 1582/1583 (sub Petru Șchiopul) pare a se înregistra punctul maxim al evoluției haraciului Moldovei (cca 66 000 galbeni), pentru ca ulterior să asistăm, așa cum s-a văzut mai sus, la o scădere a valorii reale a haraciului, cu excepția unei bruște urcări în 1591/1592 (sub Aron Tiranul) la 60 000 de galbeni (7 000 000 aspri). După 1595/1596, în noul context creat de războiul antiotoman condus de Mihai Viteazul, tributul moldovenesc va cobori la cca 26 000 de galbeni, ceea ce înseamnă o reducere la mai puțin de jumătate față de quantumul maxim înregistrat cu aproape un deceniu în urmă.

În ce privește Țara Românească, tributul său față de Poartă era de 20 000 de galbeni (1 100 000 de aspri) în exercițiul financiar 1 aprilie 1540/1 aprilie 1541 (sub Radu Paisie), pentru ca ulterior să urce la 50 000 de piese de aur în 1545/1546 (Mircea Ciobanul), cca 100 000 în 1567/1568 (Petru cel Tânăr) și 104 000 în 1574/1575 (Alexandru II Mircea) când se înregistrează și quantumul maxim al quantumului real al haraciului muntean. Ulterior, ca urmare a devalorizării asprului și creșterii prețurilor, valoarea reală a acestui haraci va scădea la 95 000 galbeni (7 000 000 aspri) în 1583/1584, 65 000 galbeni în anul următor, 59 000 galbeni (7 000 000 aspri) în 1586/1587, pentru ca majorarea din anul următor (nominal la 10 000 000 aspri) să nu însemne decât un spor real pînă la 84 000 galbeni, quantum pe care l-a găsit și Mihai Viteazul, care însă a întrerupt plata regulată a haraciului sau a plătit doar sume infime de cîteva mii de galbeni, în contul acestui haraci, mai mult simbolic.

Așadar, punctul maxim al quantumului real al haraciului românesc din a doua jumătate a secolului al XVI-lea (cf. tabelul- anexă) s-a înregistrat în Țara Românească — cca 104 000 galbeni — în intervalul 1574 — 1579 sub Alexandru II Mircea și Mihnea Turcitul, iar în Moldova — cca 66 000 galbeni, sub Petru Șchiopul (1582—1583). Aceste momente coincid, din

punct de vedere al istoriei otomane, cu domnia lui Murad al III-lea (1574 — 1595), primul sultan despre care se știa public că primea mită, și cu epoca anterioară a marii devalorizări oficiale a asprului din 1584 — 1586 și „revoluției prețurilor”, care a însoțit-o.

În lunga curbă a evoluției valorice a tributului românesc, aceste momente sînt și cele mai înalte cote atinse de haraci, din întreaga sa istorie.

Un calcul total al sumelor plătite de Moldova în contul tributului său către Imperiul otoman de la 1538 pînă la finele veacului al XVI-lea relevă, cu toată nota de relativitate a cifrelor, că Moldova a plătit Porții aproximativ 138 milioane de aspri sau circa 2 milioane de galbeni (la cursul de încasare al Vistieriei otomane din anii respectivi). În același răstimp, Țara Românească a plătit în contul tributului său către Poartă circa 255,5 milioane de aspri sau 3,6 milioane de galbeni (țechini), deci aproape dublu față de Moldova. În acest caz, Moldova și Țara Românească au plătit împreună Imperiului otoman cu titlu de tribut, între anii 1538—1600 și în diverse monede, o sumă totală în valoare de circa 5,6 milioane de galbeni. Această sumă ar fi echivalat în epocă cu 1,4—1,5 milioane de boi sau cu 10 milioane de oi. Cu aceiași bani s-ar fi putut ridica în perioada respectivă 6 construcții monumentale de genul celebrei moschei Süleymaniye, construită de Soliman Magnificul între 1550—1557, pentru a întrece Sfînta Sofia. Aceste cifre arată, fie și parțial (ele se referă doar la haraci și numai la un interval de 62 de ani) și orientativ (căci cifrele rămîn uneori îndoielnice), ce rol a jucat dominația otomană în secătuirea avuției țărilor române, în răminerea în urmă a acestora din punct de vedere economic față de Apusul Europei.

În medie, Moldova a plătit anual Porții în a doua jumătate a secolului al XVI-lea circa 32 000 galbeni (adică 8 000 boi sau 65 000 oi), iar Țara Românească 60 000 galbeni (15 000 boi sau 120 000 oi). Această medie reală întrecea de cîteva ori cifra pe care, după unele indicii, am putea-o bănuși ca fiind normală (legală, „ideală”) pentru cuantumul haraciului în vremea studiată : 20—25 000 de galbeni, pentru ca în momentele de cuantum maxim indicate mai sus, să se ajungă la sume de 4—5 ori mai mari decît această cifră în cazul Țării Românești și de peste 2 ori mai mari în cazul Moldovei. În orice caz, haraciul moldo-muntean din a doua jumătate a secolului al XVI-lea era, în raport cu aurul, de cîteva ori mai mare decît cel din veacul fanarioților.

Aceste cifre ale „seismografului gradului de dependență față de Poartă” indică pe de o parte înaltul grad de dependență politică atins de țările române în a doua jumătate a veacului al XVI-lea, iar pe de altă parte mai marea dependență a Țării Românești decît Moldova față de Imperiul otoman. Lucrul reiese și din raportarea cifrelor maxime de haraci, ca valoare reală, față de punctul de plecare : în vreme ce haraciul Țării Românești crescuse de 5 ori față de nivelul anului 1541/1542, cel al Moldovei crescuse de numai 4 ori față de același an. E aici o dovadă în plus că poziția strategică mai bună a Moldovei în raport cu Imperiul otoman — învecinarea cu Polonia, apropierea de Habsburgi —, ca și menținerea, cu intermitențe, a suzeranității polone asupra Moldovei, făceau ca acest stat să se bucure de un tratament mai blînd (mai prudent) din partea Porții. Este adevărat însă că atît pierderea sud-estului Moldovei, cît și potențialul demoeconomic al acestei țări justificau un haraci mai mic decît al Țării Românești.

Dar în ansamblu, în stabilirea cuantumului haraciului Poarta n-a ținut cont de starea demografică și economică a celor două țări, cum ar fi fost normal potrivit dreptului islamic de rit hanefit adoptat de Imperiul otoman, ci de propriile sale interese economice, politice și militare. Astfel, dacă valoarea reală a acestei dăria crescut de 4—5 ori în decurs de 6 decenii, nu același progres se poate constata în același interval de timp în ceea ce privește potențialul economic și uman al celor două țări. Dimpotrivă, sînt indicii că populația acestor state cunoaște un declin la sfîrșitul veacului al XVI-lea, în comparație cu perioada anterioară, și că, în ce privește evoluția economică, se constată în ultimul sfert al veacului un regres destul de important în creșterea oilor și o prăbușire a prețului satelor.

Cercetarea circumstanțelor concrete în care s-au făcut aceste majorări de haraci în intervalul 1538—1600 relevă că cele mai multe sporiri de tribut au survenit cu prilejul obținerii domniei sau pentru păstrarea ei, împotriva unor rivali susținuți de partide ale marii boierimi. Aceste majorări sînt și cele mai mari, mergînd de la 10 000 la 30 000 galbeni. Se constată că aceste majorări coincid, de regulă, și cu o conjunctură favorabilă otomanilor în exterior (relații bune ale acestora cu Imperiul habsburgic și Polonia), ceea ce ar putea fi un indiciu că Istanbulul avea grijă să nu-și creeze complicații inutile în zonă, prin provocarea unei reacții românești, din cauza majorării haraciului, reacție care ar fi putut eventual să găsească sprijin în afară. O altă categorie de majorări oficiale (nominale) de haraci s-a întreprins, ca și în Imperiul otoman, cu prilejul schimbărilor de padișahi petrecute la Istanbul în 1566 și în 1574. Faptul că prea puține majorări de haraci (numai 3 din cele 8—9 pe care le știm) nu sînt legate de schimbări privind scaunul domnesc dovedește că dacă boierimea moldo-muntenă ar fi fost mai unită și dacă sistemul de succesiune la tron ar fi fost mai riguros reglementat, atunci presiunea și bunul plac al Porții, în special în epoca de declin a imperiului, n-ar fi găsit acel teren favorabil de manifestare în raporturile cu domnii de la nord de Dunăre, în fixarea obligațiilor materiale ale acestora, îndeosebi a haraciului. Spre comparație, tributul și celelalte sarcini materiale ale Transilvaniei, a cărei putere centrală a fost mai fermă și mai stabilă, au rămas evasistaționare în toată a doua jumătate a veacului al XVI-lea.

Cît privește local haraciului moldo-munten în „bugetul” țărilor române și al Imperiului otoman, se poate stabili că tributul românesc deținea în răstimpul de care e vorba cîteva procente în cadrul veniturilor centrale ale statului otoman (pe care le cunoaștem mai bine decît pe cele ale sultanului): astfel, haraciul Moldovei ocupa 0,4%, în anul 1547/1548, 1,8% în 1566/1567, 1,6% în anul financiar 1567/1568 și circa 0,5% în 1591/1592; puțin peste 2% din veniturile otomane proveneau din haraciul munten. În aceeași vreme, Istanbulul mai primea anual cîte 500 000 galbeni (pentru Vistieria Interioară) din beilerbeilicul (guvernoratul) Egiptului, 100 000 galbeni din defterdarlicul (districtul financiar) de Damasc, 50 000 galbeni din beilerbeilicul Ciprului, 35 000 din beilerbeilicul Timișoarei (dintr-un total de 300 000 galbeni, reprezentînd veniturile anuale provenite din acest vilaiet), 25 000 din beilerbeilicul Tunisului etc. Totodată, de la tributarii externi Vistieria otomană mai înțea anual cîte 12 500 galbeni (sumă rămasă neschimbată de la 1481) din partea Raguzei și

cite 30 000 galbeni (45 000 taleri spre sfârșitul veacului al XVI-lea) din partea Habsburgilor. Raportînd haraciul la veniturile domnești, se constată că, în medie, haraciul Moldovei ocupa circa 1/10 din veniturile voievozilor acestei țări și ceva mai mult din veniturile domnilor munteni. Cheltuielile domnești, în special cele pentru cumpărarea și păstrarea tronului, ajung însă în această vreme atît de mari, încît în intervalul 1581—1590 haraciului nu-i revine decît cel mult 1/5 din totalul cheltuielilor. Dacă adăugăm la acestea și datorii către creditorii otomani, acest veșnic coșmar al domnilor din ultimul sfert al veacului, atunci această proporție deținută de haraci în totalul cheltuielilor voievodale scade și mai mult, devenind aproape „neglijabilă”: Aron vodă, de pildă, avea de plătit în 1593 un tribut de 7 milioane de aspri, dar datorii în valoare totală de 110 milioane de aspri, iar Mihai Viteazul, în primul an de domnie, un tribut de 10 milioane de aspri, dar pentru creditorii 700 milioane. Achitarea haraciului a constituit, totuși, o povară pentru domnie, căci, dacă creditorii mai puteau fi duși cu vorba, plata haraciului, obligație oficială de stat, nu putea suferi amîinare, căci aducea repede mazilirea.

*

Pe lingă haraci, impozit prevăzut de legea musulmană (*șeriatal*) și avînd deci înainte de toate un caracter religios (*șer'i*), domnul Țării Românești mai plătea anual în a doua jumătate a secolului al XVI-lea și impozite civile (*rîsum-u örfiye*) pentru unele sate și schele (mici porturi) din zona de frontieră, controlate atît de autoritățile românești, cît și de cele otomane. Cunoaștem, bunăoară, că la 1565/1566 voievodul muntean plătea sultanului 50 000 de aspri (833 galbeni) reprezentînd „treimile imperiale de la taxele vamale (*bac-i bazar*) din *mukataa*'lele (arenda veniturilor) de la Hălornik (Turnu) și Gospodin” (lingă Giurgiu) ^{3 bis}. Cu alte cuvinte, din taxele vamale încasate în numitele schele, 1/3 revenea padișahului otoman („treimea de la vaduri”, „întreiala” din sursele interne) și 2/3 domnului român. Potrivit unui alt document din 1586, Petru Cercel, fugînd lăsase în urmă, între alte numeroase datorii, și „18 poveri (1 800 000) de aspri din *bad-i hava*”⁴. Acest impozit, corespunzător fîmăritului din țările române și care, ca și haraciul, era încasat în acei ani prin intermediul heiberbeului Rumeliei, nu se poate referi decît tot la satele din zona Dunării, vecine cu „raialele” otomane și disputate de ambele părți. Erau sate, care, chipurile aparțineau de drept sultanului victorios, dar care fuseseră concesate spre administrare domnului român, care ceda în schimb sultanului unele venituri provenite din impozite.

Darurile. În afară de tribut, domnii români mai dădeau la Poartă tot felul de daruri, oficiale (peșcheșuri) și neoficiale (trușfeturi), potrivit unei practici larg răspîndite în evul mediu.

Peșcheșurile (turco-pers. *pișkeș*-plocon, dar) erau plocoane oficiale, cu caracter de stat și obligatoriu, fiind consemnate în documente de

^{3 bis} Başbakanlık Arşivi (Istanbul), *Maliye Ahkâm Defteri* (Condică de porunci financiare), nr. 2.775, p. 1390.

⁴ Başbakanlık Arşivi, *Mühimme Defteri* (Condică a afacerilor importante), nr. 60, p. 252, doc. 592.

cancelarie și oferite anual sau ocazional, dar tot în cadru oficial și motivate oficial, fie padișahului, fie unui cerc tot mai larg de dregători ai săi, în vreme ce rușeturile (turc. *rüşvet*-mită) erau, dimpotrivă, daruri neoficiale, confidentiale, oferite direct sau în taină, prin intermediari, sultanului și dregătorilor săi, pentru a se obține o favoare, potrivit principiului „carul uns umblă mai bine și Poarta numai un plocon o înduplecă”⁵.

Dintre peșcheșuri, cele *anuale* erau plocoane obligatorii, pretinse în fiecare an la termene și în cuantumuri relativ fixe și consemnate în actele Cancelariei otomane. După N. Iorga, primele peșcheșuri oferite de domnii români sultanului otoman au fost probabil ca o expresie de politețe și omenie, deci benevole. Mai tirziu însă, ele devin o obligație prevăzută de protocol și cu caracter periodic, fără a mai avea de-a face neapărat cu politețea sau recunoștința. În orice caz, încă înainte de mijlocul veacului al XVI-lea cel puțin o parte din peșcheșurile anuale ale Moldovei și Țării Românești, de pildă caii, șoimii și unele blănuri, fusese deja fixată, pentru ca după 1538—1541 să se adauge alte daruri și contribuții protocolare — „dinți de pește” (colți de morsă, cumpărați din Rusia), argintărie etc., iar în veacul al XVII-lea să se fixeze mucarorul și bairamlicul. Stabilirea acestor noi peșcheșuri a provenit tot din daruri întâmplătoare (la luarea domniei sau la sărbătoarea Bairamului) și în urma creșterii presiunii politice a Porții, cum vom vedea, de pildă, că s-au petrecut lucrurile în cazul mucarerului.

Peșcheșurile anuale către padișah cuprindeau în a doua jumătate a secolului al XVI-lea : șoimi (70 din Moldova, 20 din Țara Românească și 20 din Transilvania), foarte prețuși la vinătorii sultanilor, cai (20 din Moldova și 20 din Țara Românească), blănuri de samur, de ris și de vereriță, colți de morsă, stofe de fir, bani. Judecând după documente otomane și europene, rezultă că în a doua jumătate a secolului al XVI-lea ploconul în numerar oferit padișahului, împreună cu celelalte daruri, era cu mult sub valoarea tributului și poate nici măcar obligatoriu, ci mai curînd un obicei încă nescriș, la care consimțea tacit domnul următor, menținînd sau mărinind suma oferită de predecesorul său, în funcție de împrejurări și de poziția sa la Istanbul. Spre sfîrșitul veacului al XVI-lea s-a făcut încercarea de a se separa ploconul în numerar de celelalte daruri și a-l transforma într-o dare (turc. *virgü*) de sine stătătoare, specială, de valoare aproape egală cu tributul, plătită cel puțin la luarea domniei, și care stă incontestabil, la originile nucarerului din veacul al XVII-lea.

Peșcheșuri anuale („de haraci”) se mai trimiteau și marilor dregători otomani, membri ai Divanului Imperial. Această obligație protocolară era amintită noilor domni în beratele (diplomele) de numire. Astfel, în beratul acordat lui Mihnea Turcitul la 22 ramazan 993/17 septembrie 1585, se cerea proaspătului voievod al Țării Românești: „Și încă să plătească an de an marilor viziri și beilerbeii Rumeliei și altor demnitari (ai statului) ceea ce se dă fiecăruia după obicei”⁶. Tot așa, la 1620, beratul acordat noului domn al Moldovei, Alexandru Iliăș, cerea acestuia, în baza unui obicei mai vechi, să achite haraciul și, de asemenea, „să trimită

⁵ A. Veress, *Documente*, III, p. 29, doc. 14 din 19 mai 1585.

⁶ Mihai Maxim, *Op. cit.*, p. 65, doc. 14.

la timp și fără nici o lipsă . . . sumele ce se obișnuiesc a se trimite miniștrilor cîrmuirii mele”⁷. Aceste peșcheșuri legale nu erau însă prea însemnate, comparativ cu cele neoficiale, și nici măcar într-un quantum precis stabilit (între 300 și 500 de galbeni de dregător), în bani sau în natură.

Dacă nu se poate face un calcul absolut al valorii peșcheșurilor anuale date de domnii moldo-munteni atît sultanului, cît și marilor săi dregători în a doua jumătate a secolului al XVI-lea — cu aproximație s-ar putea stabili o medie anuală de 20 000 — 30 000 de galbeni pentru împărat și cam tot atîta pentru dregătorii săi —, în schimb se poate observa că aceste peșcheșuri se apropiau și chiar întreceau valoric quantumul haraciului în deceniile 3—4 ale acestui veac, apoi, o vreme au rămas în urma tributului, datorită creșterii vertiginoase a acestuia, pentru ca, în ultimul sfert al veacului, aceste „peșcheșuri de haraci” (erau numite așa, fiindcă însoțeau de regulă haraciul) să dubleze practic haraciul, după cum rezultă cu claritate dintr-o serie de mărturii de epocă.

Pe lângă peșcheșurile anuale, plocoanele oficiale mai cuprindeau și *daruri ocazionale*, oferite cu diverse prilejuri oficiale: la căpătarea domniei, la schimbarea sultanului la Istanbul, la nașterea sau circumciziunea unui fiu al padișahului otoman, la întoarcerea victorioasă din campanie a armatei împărătești, cu ocazia vizitei unui demnitar otoman în principate etc. La luarea domniei, de pildă, noul voievod oferea peșcheșuri sultanului, marelui vizir, personalului Cancelariei Divanului Imperial — pentru „osteneala” redactării beratului de domnie —, marelui capugiug-stegar de la Istanbul și al altor portari și ceași care-l însoțeau pe noul domn pînă în țară, lui *iskemle agası* („aga scaunului”), însărcinat direct cu ceremonia înscăunării, pînă și sangeacebeilor și kadiilor din vecinătatea voievodatelor românești. O primă mențiune despre un peșcheș de instalare în domnie, oferit padișahului, avem de prin 1545—1547 (actul nu e precis datat), și anume un raport anonim, o piră adresată lui Soliman Magnificul și în care autorul arată că „voievodul Radu (Paisie), care fusese voievodul Țării Românești înaintea voievodului de acuma al Țării Românești, voievodul Mircea (Ciobanul), dăduse vistieriei împărătești un peșcheș de 10 × 100 000 de aspri. Așa scrie întocmai în *condica de ruznâme*”⁸. Așadar, Radu Paisie a dat ca peșcheș în numerar, poate cu prilejul ocupării tronului (în 1535) sau după aceea, dar cu aceeași semnificație, suma, consemnată oficial în registre, de 1 000 000 de aspri (cca 20 000 galbeni) apropiată de valoarea tributului. Aceeași sumă trebuia s-o plătească și Mircea Ciobanul, noul domn, dar, relatează reclamantul, el „n-a dat vistieriei împărătești acești de 10 × 100 000 de aspri, ci i-a dat marelui vizir Rüstem pașa, ca rușfet, în schimbul domniei”. Prin urmare obligativitatea achitării acestui peșcheș în numerar către vistieria sultanului nu era încă strict și ferm reglementată: mai întîi în ce privește quantumul, acesta se fixează orientativ, în funcție de ceea ce a dat predecesorul, apoi, ce e mai important, e greu de presupus că dacă ar fi fost o astfel de reglementare, marele vizir și-ar fi putut îngădui să încaseze banii cuveniți sultanului Süleyman, după cum e imposibil de admis ca Mircea Ciobanul,

⁷ A. Antálffy, în „Bul. Comis. Ist. a Rom.”, vol. XIII, 1934, p. 15.

⁸ *Documente turcești privind istoria României*, vol. I, întocmit de Mustafa A. Mehmed, București, 1976, doc. 24, p. 38.

abia instalat în domnie, să-și permită a face un astfel de gest față de atotputernicul sultan.

Izvoare otomane și venețiene consemnează că și Alexandru Lăpușneanu, potrivit unei practici devenite deja curente, a dat peșcheșuri bogate, la Poartă, cu prilejul luării domniei. Astfel, la 7 rebiülevvel 971/25 octombrie 1563, cu ocazia ceremoniei de investitură ca domn pentru a doua oară, pe tronul Moldovei, voievodul a predat la Vistieria sultanului 36 de vase mari de argint (cupe de vin și tipsis scumpe), în greutate de peste 10 kg de argint, împreună cu 188 de haine țesute în fir de aur. Peșcheșuri grele a plătit Mihnea Turcitul, la cele trei instalări oficiale în domnie: în 1577, 1585 și în 1589, când, pentru o clipă s-a dat tronul Țării Românești lui Vlad, fiul lui Miloș. Bunăoară, la 19 zilhicce 998/19 octombrie 1590, el achita la Vistieria otomană suma de 2 584 056 aspri (cca 23 000 galbeni), dar nu știm dacă acesta era peșcheșul integral sau numai o parte a lui. După toate probabilitățile, era doar o parte a lui. Dacă se ține seama că între timp Mihnea a trebuit să lupte și pentru uciderea lui Cercel, atunci se vor înțelege uriașele lui cheltuieli, din care însă oficial nu s-a înregistrat decît o parte.

În acest context al rivalităților crîncene „pentru teijgheua domnească”, după expresia lui N. Iorga, a apărut și ideea unei *dări suplimentare pentru confirmarea tronului*, care stă la originile mucarerului de mai târziu. Astfel, o poruncă adresată lui Mihnea Turcitul la 15 ramazan 992/3 octombrie 1582, adică într-o vreme cînd Petru Cercel era foarte aproape de obținerea tronului Țării Românești, cerea lui Mihnea să trimită prin mirahorul (marele comis imperial), la întoarcerea sa din Moldova, măcar jumătate din cele 100 de poveri de aspri (circa 166 000 galbeni), „la care te-ai obligat mai înainte, în afară de tributul pe care-l trimiți în fiecare an”⁹ (și care era de 61 de poveri). Se pare că domnul n-a achitat integral această sumă, defalcată pe 2 ani, căci invocă în arzul său către Poartă că raialele (supușii) săi nu pot să plătească. În situația dată, cu Cercel la Istanbul, gata să ofere mai mult, probabil că Mihnea a făcut tot ce i-a stat în putință pentru a plăti măcar prima tranșă de 50 de poveri. Cheltuielile sale, în care vor fi intrat și bani în contul acestei noi contribuții, se ridicau în acest timp la 1 000 000 de galbeni, după calculele lui de Germigny, ambasadorul Franței la Istanbul. Știm și de la boierul Ivașcu Goleșcu, mare degător al lui Mihnea în acea vreme, că Poarta voia „ca darea extraordinară, care se plătește o dată la 3 ani, să se plătească în fiecare an, (dar) de a cărei imposibilitate (de plată) s-au trimis la Poartă mărturii sub jurămint aproape ale tuturor oficialilor din provincie”¹⁰. Am avea de-a face nu numai cu atestarea unui peșcheș trienal de confirmare în domnie — mucarerul mare din veacul al XVII-lea —, întărind afirmația lui (Pseudo) Nicolae Costin că plata mucarerului începe în timpul domniei lui Mihnea Turcitul, ci și cu încercarea de a introduce o altă contribuție extraordinară, anuală, diferită de haraci. Dacă nu dispunem încă de informații lămurite despre plata efectivă și cuantumul acestui peșcheș trienal, care trebuie căutat numai la puținii domni care

⁹ Başbakanlık Arşivi (Istanbul), *Mühimme Defteri*, vol. 48, p. 165. Doc. 460 din 6 şevval 990/3 noiembrie 1582.

¹⁰ Apud Fl. Constantin, în SMIM, VI (1973), p. 393.

au apucat să stea mai mult de 3 ani în scaun (ca Mihnea Turcitul în Țara Românească și Petru Șchiopul în Moldova) și care desigur stă la originea mucarului, menționat ca atare de D. Cantemir de la Miron Barnovschi (1626—1629) înainte, în schimb avem dovezi sigure că peșcheșul de instalare în domnie ia forma unei contribuții speciale, a unei „dări” (turc. *virgü*) obligatorii, care dublează haraciul. Astfel, din alt firman adresat lui Mihnea la 3 zile de 998/3 septembrie 1590, deci de la începutul celei de-a treia domnii oficiale, după înlăturarea lui Vlad și uciderea lui Cercel, aflăm că atunci când a fost numit domn (a treia oară) Mihnea, el a luat bani cu împrumut de la gelepi (negustori de oi) cu dobinzi foarte mari (între 15 și 50%), pentru a putea plăti „impozitul său (*virgü*) către Vistieria Imperială”¹¹. Înseamnă că de astă-dată Mihnea și-a plătit noua contribuție, desemnată prin același termen *virgü*. Această contribuție reapare în documentele turcești la 2 safer 1001/8 noiembrie 1592, când un firman cere domnului Țării Românești, Alexandru cel Rău, să strângă și să achite de urgență, împreună cu restul de haraci, „darea ta (*virgü*), care este după obicei” (*adet üzere*)¹². Un alt firman din aceeași vreme precizează că domnul însuși (ca odinioară Mihnea) se angajase la plata acestei sume, în valoare tot de 100 de poveri de aspri, cifră la care se ridicase între timp și haraciul. Prin urmare, ceea ce la 1582 era un dar pe care Mihnea se obligase să-l dea padișahului, la 1592 devenise deja obicei (*adet*), confirmându-se astfel vorba lui Ureche că „turcul darul îl scrie obicină, mai apoi de n-ai vrea să-i dai, numai ce-ți caută ca să-i dai”¹³. Că e vorba de o dare suplimentară, în numerar, adiacentă peșcheșului obișnuit, ne-o confirmă și faptul că firmele din aceleași zile menționează că, la luarea domniei, voievodul a dat Vistieriei Interioare, deci pentru sultan, mătase în valoare de 50 poveri de aspri (cu 20 poveri mai era încă dator în februarie 1593), stofe scumpe și un surguci cu diamante și pietre scumpe. Pare a se fi încercat introducerea acestei dări și în Moldova, în aceeași vreme, sub Petru Șchiopul, dar ne lipsesc dovezi ferme, ca în cazul Țării Românești. *Letopisețul* lui Ureche, de pildă, consemnează că la 1591, după mazilirea „protectorului” Sinan Pașa, Petru Șchiopul, retrăgându-se din domnie a invocat oficial drept motiv faptul că i s-a cerut de la Poartă „să dea mai mult decît era adetul țării”¹⁴. Cronicarul mai adaugă că Petru n-a vrut să ia asupra-și introducerea unei noi dări, împovărătoare pentru țară. Ar putea fi vorba aici și de încercarea Porții de a introduce noua contribuție. Pe de altă parte, un an mai târziu, prin septembrie-octombrie, pretendentul „Bogdan vodă” Ionașcu spunea: „Și eu pot să dau dare (*virgü*). Pot să dau chiar mai mult decît el” (adică decît Petru Cazacul, care părea că va deține domnia Moldovei, în locul lui Aron)¹⁵. Cum în aceeași vreme i se cerea și lui Alexandru cel Rău, proaspăt instalat în domnie, în Țara Românească, să-și dea al său „*virgü*, care este după obicei”, nu este exclus ca termenul de *virgü*, pe care — după Mustafa Selânikî — l-ar fi utilizat Ionașcu, să se refere la

¹¹ Başbakanlık Arşivi (Istanbul), *Mühimme Defteri* (Condică a afacerilor importante), vol. 66, p. 133 A, doc. 282.

¹² *Ibidem*, vol. 69, p. 74, doc. 150.

¹³ Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. P.P. Panaitescu, București, 1956, p. 179.

¹⁴ *Ibidem*, p. 204—205.

¹⁵ *Cronici turcești*, I, p. 364.

una și aceeași contribuție. Dar singur termenul *virgü* nu este un argument suficient pentru constatarea introducerii unei noi contribuții, căci cronicarii otomani folosesc acest termen pentru a desemna și darea haraciului.

Dincolo de aceste tentative, care pot fi surprinse sau numai bănuite documentar, important este faptul că teribila ripostă antiotomană a țărilor române sub conducerea lui Mihai Viteazul a întrerupt pentru o bună perioadă de timp șirul acestor *încercări* de a impune românilor o nouă sarcină fiscală, care va reapare în veacul al XVII-lea sub forma muca-rerului.

Nu numai peșcheșurile către padișah, ci și *cele protocolare către dregătorii otomani*, oferite la instalarea în domnie, au cunoscut o evoluție continuu ascendentă. Unul dintre cronicarii acestei epoci, Mustafa Ali, bine informat, considera că tocmai din pricina creșterii acestor daruri întâmplătoare — la care, desigur, se adăugau cele neoficiale — s-au răsculat țărilor române sub Mihai Viteazul. El scria : „... atunci când (moldovenilor și muntenilor) li se trimeea un nou voievod, acesta era dat în grija unui agă din suita împărătească, alăturându-i-se și un ceauș cu titlul de stegar (*alemdar*) și un agă al înscăunării (*iskemle agası*), fiecare cu câte 30—40 de capugii și ceauși... Acesta (domnul) îi reținea în slujba sa, timp de câteva zile, plătindu-le cel puțin câte 10 000 de florini în bani peșin, dându-le cai și zaherea în valoarea de 5 000 florini. Ceașului-stegar și celui pentru înscăunare li se dădea mai mult decât o povară (100 000 aspri — M.M.), iar fiecărui capugi cu câte 3 000 de aspri și câte un cal. Și la fiecare schimbare de domn marele vizir era onorat cu vreo 100 000 de florini, iar celorlați viziri nu le dădea nimic. . . . Pe vremea sultanului Murad al III-lea însă, când s-a apropiat anul Hegirei 1 000 (19 oct. 1591—7 oct. 1592 — M.M.), agalele care mergeau pentru slujba (înscăunării) nu se mai mulțumeau nici cu 40 sau 50 de *yük* (poveri), după cum nici ceaușii nu se mulțumeau cu 10 *yük*, iar capugii cu câte 1 *yük*”¹⁶. Ajungem astfel, la un minimum 100 de poveri de aspri, adică cel puțin echivalentul contribuției extraordinare pentru padișah, de care s-a vorbit mai sus. Peșcheșul de numire în domnie era pretins și de către sangeacbeii și kadiii ținuturilor otomane vecine, cum o făceau, de pildă, la 1585 de la Petru Cercel.

Un peșcheș, tot de instalare în domnie, pe care l-am putea numi, după D. Cantemir, *darea firmanului (beratului)* de domnie, se plătea personalului Cancelariei otomane. Cea mai veche mențiune în acest sens datează din 25 ramazan 975/25 martie 1568, cu prilejul instalării lui Bogdan Lăpușeanu pe tronul Moldovei. Documentul însă face trimiterea la un obicei mai vechi, care există „din zile vechi”, oricum deci înainte de 1568. Potrivit acestui izvor, se dădea 300 de galbeni nișangiumului sau cancelarului, care aplica pe documente *tuğra*-ua, adică monograma oficială a sultanului, 250 galbeni *reis-ül-küttâb*-ului, secretar-șef al Cancelariei Divanului imperial și 50 de galbeni scribilor (diecilor) din această cancelarie. O sumă totală apropiată de acești 600 galbeni regăsim și într-un alt document emis tot pentru domnul Moldovei la 1580. Documente turcești atestă că aceeași obligație la instalarea în funcție o aveau și principii Ardealului, și

¹⁶ *Ibidem*, p. 336—337.

desigur și voievozii munteni, chiar dacă pentru aceștia ne lipsesc încă izvoarele.

În fine, daruri bogate se făceau la Istanbul sultanului și marilor săi dregători și cu alte prilejuri: întronarea unui nou padișah, sărbătoarea Bayramului, nașterea, circumciziunea sau căsătoria unei șehzadele împărătești, întoarcerea victorioasă a sultanului dintr-o campanie etc. De pildă, încă la 1512, cu prilejul urcării pe tron a lui Selim I, „din partea beilor Moldovei și Țării Românești au sosit daruri nenumărate, pe lângă haraciul stabilit”, după cum notează cronicarul Mehmed Hoca Efendi¹⁷. Din unele indicii documentare, se pare că aceste daruri de *cülüs* (urcare pe tron) se ridicau la valoarea tributului. De precizat însă că darul de Bayram nu se instituționalizează decît în veacul al XVIII-lea sub denumirea de *bayramlık*.

Rușfeturile. În ansamblu, nu darurile oficiale — peșcheșurile —, fie periodice, fie întimplătoare au constituit cea mai grea povară pentru domnie. Cu adevărat o povară s-a dovedit a fi sistemul darurilor neoficiale — al *rușfeturilor*, deși denumirea turcească a mitei pătrunde mai tîrziu în literatura noastră istorică. Dealtfel, linia de demarcație dintre darurile oficiale și cele neoficiale devine tot mai labilă, sistemul darurilor ajungînd atît de practicat încît făcea parte din arsenalul formulilor de politețe, iar persoanele oficiale le pretindeau pe față. Mai ales, odată cu sultanatul lui Murad al III-lea (1574 — 1595), primul padișah despre care se știa public că lua mită, corupția se răspîndește pe scară tot mai largă în societatea otomană. Pe de altă parte, în țările române intensificarea luptelor dintre partidele boierești determină slăbirea internă a acestor țări și deteriorarea poziției lor față de Poartă. În aceste condiții, se ajunge la ruinătorul mezat al tronurilor, cu consecințe din cele mai nefaste asupra evoluției țărilor române. Mecanismul era simplu și funcționa cu o înspăimîntătoare eficacitate pentru Poartă: partida care oferea mai mult își impunea propriul candidat; dacă banii nu ajungeau, se făcea împrumuturi cu dobînzii fabuloase — am văzut mai sus, pînă la 50% —, cheltuielile urmînd a fi scoase ulterior din țară și pe spinarea ei. Domnul avea grijă să-și plătească haraciul și peșcheșurile oficiale, să-și achite datoriile, „să ungă” permanent pe sultan și pe marii săi dregători, care puteau pune o vorbă bună pe lângă el, în fine să stringă „bani albi pentru zile negre”, deci bani de rezervă pentru vremuri de mazilie. Or, în cadrul acestor compartimente ale „bugetului” domnesc, de departe cel mai important era cel al „ungerii” cu permanente daruri oferite mai mult sau mai puțin discret. Căci dacă haraciul și peșcheșurile oficiale nu erau așa de însemnate, ca pondere, și se stringeau aproape automat din birul contribuabililor, dacă plata datoriilor se putea transfera asupra urmașilor și stringerea rezervelor mai putea suferi aminare, în schimb „neungerea carului” Porții putea însemna nu numai pierderea domniei, ci chiar a vieții. Pentru presiuni, Istanbulul avea pregătită o întregă „pepinieră” de domni (foști domni sau aspiranți la această demnitate), întreținută cu grijă în Rhodos, în Cipru, la Alep, la Alexandria sau chiar la Istanbul. Pentru a neutraliza această „pepinieră” nu exista pentru titularul tronului decît un singur mijloc eficace: acela de a

¹⁷ *Ibidem*, p. 332.

oferi sultanului și dregătorilor săi apropiați daruri și mai mari decât pretențiilor la scaunul domnesc. În consecință, „patima domniei“ (*voyvodalık sevdası*), alimentată de lupta partidelor boierești și de lăcomia clasei stăpînitoare otomane, a constituit cea mai mare nenorocire pentru țările noastre. Bunăoară, calculele arată, fie și cu aproximație, că în deceniul 1581—1590, cînd mezzatul tronurilor cunoaște momentul său de vîrf, cheltuielile făcute de domnii munteni la Poartă, inclusiv pentru haraci și peșcheșuri, ating fabuloasa cifră de 6 500 000 galbeni, ceea ce ne duce la o medie anuală de 650 000 galbeni. Este o sumă enormă, care o depășește pe aceea primită anual de vistieria sultanului din Egipt (500 000 galbeni) și pe care o vom regăsi, după rezistența lui Mihai Viteazul, către mijlocul veacului al XVII-lea. Este, în epocă, echivalentul a 1 275 de sate, calculate la prețul lor mediu de vînzare. Cu alte cuvinte, anual și numai din Țara Românească, era transferată pe malurile Bosforului contravaloarea a 1 275 de sate. De observat că în această sumă n-au fost incluse darurile în natură — blănuri, giuvaeruri, stofe de preț etc.—care sînt consemnate doar în treacăt în documente, deși unele dintre ele aveau o valoare foarte mare, pe care domnii români n-o puteau achita integral decît în cițiva ani de zile.

Efectele acestui sistem, coroborate cu întregul regim al dominației otomane și cu asuprirea internă, s-au văzut în creșterea excesivă a fiscalității în țările române, atingîndu-se cele mai mari cote din zona noastră geografică, precum și în depopularea satelor. Această ruină, este relevată cu cifre grăitoare, chiar dacă nu întocmai exacte în sine, de către cronicarul contemporan Mustafa Ali, care arăta că pe timpul sultanatului lui Süleyman Magnificul Moldova și Țara Românească erau „înfloritoare și prospere”, pe cînd pe vremea lui Murad al III-lea, cînd s-a apropiat anul Hegirei 1000 (19 oct. 1591—7 oct. 1592), ele erau ruinate și depopulate, „căi domnii mai sus-amintiți ajungînd să fie schimbați o dată la 2—3 ani, au ruinat țările lor prin mită (*rüşvet*)”¹⁸.

Obligațiile de aprovizionare. Cea mai importantă în consecințe obligație a țărilor române — atît pentru acestea, cît și pentru Imperiul otoman — s-a dovedit însă a fi aceea *de a vinde cu prioritate*, iar anumite articole chiar *în exclusivitate*, Imperiului otoman. A fost cea mai importantă obligație, căci în vreme ce haraciul, peșcheșurile și rușfeturile afectau la noi doar masele sărace, iar în Imperiul otoman beneficiau de ele doar sultanul și vîrfurile clasei stăpînitoare otomane, în schimb aprovizionarea Istanbulului cu produse românești interesa atît pe țărani, cît pe domn și pe boieri în țările române, iar în Imperiul otoman constituia o problemă vitală pentru enorma capitală de pe Bosfor.

Regimul de vînzări preferențiale către Istanbul își are originea în relații comerciale normale, datînd din secolul al XV-lea, relații în care erau interesate ambele părți : atît românii, care găseau un debușeu sigur pentru produsele lor de bază — cornutele mici și mari, sare și cereale — , cît și otomanii, care găseau o sursă sigură de aprovizionare pentru nevoile lor militare și civile. Aceste nevoi au crescut de la mijlocul veacului al XV-lea

¹⁸ *Ibidem*, p. 337.

înainte, odată cu transferarea capitalei otomane la Constantinopol, oraș-hipertrofic, care necesita, față de fostele capitale Bursa și Edirne o atenție cu totul specială. De aceea, dacă Țara Românească avea deja relații comerciale cu lumea otomană încă înainte de căderea marelui oraș de pe Bosfor, Moldova a fost și ea atrasă în acest comerț după 1456, deci îndată după căderea Constantinopolului, potrivit unui privilegiu acordat de Mehmed al II-lea în schimbul plății haraciului, negustorilor din Chilia și Cetatea Albă, care aveau voie să tirguiască la Edirne, Bursa și în alte orașe otomane în regimul de tributari (*haraçgüzar*), adică plătind o singură dată, la intrarea în Imperiul otoman, o taxă mai mică, de 2%, decît aceea plătită de „dușmanii Islamului” (*harbî*). Treptat izvoarele, în primul rînd otomane, consemnează atît prezența tot mai numeroasă a produselor moldo-muntene pe piața otomană-oi și piei de oaie, cornute mari, cai, sare, grîu și miere de albine, cît și penetrația „mărfurilor turcești” (*res turcales*) în țările române-mirodenii, catifea, stofe de fir etc. E vorba de un comerț cu caracter oarecum complementar, căci în ansamblu românii aveau nevoie de aceste articole orientale, iar otomanii aveau nevoie pentru aprovizionarea lor militară și musulmană mai ales de carne de oaie pentru hrana oștenilor și a populației civile și de orz pentru întreținerea cailor în campanie, produse pe care țările române le puteau oferi din belșug. Nu este exclus ca, paralel cu aceste relații comerciale, dealtfel încă insuficient studiate, să se fi făcut domnilor munteni și unele comenzi oficiale de oi pentru Poartă. Dar dovezi sigure despre *livrări impuse* avem abia după 1538—1541, cînd se instaurează efectiv dominația otomană în toate cele trei țări române.

Între timp, în 1517, Imperiul otoman anexase Egiptul, grînarul de odinioară al Romei și al Bizanțului, și-și asigurase astfel o sursă vitală de aprovizionare cu orez, atît de necesar pilafului ienicerilor, grîu, care se exporta mai puțin din țările române, mirodenii și alte produse destinate aprovizionării oastei și Palatului imperial. Dar politica occidentală a lui Süleyman Magnificul (1520—1566), angajat după Mohács, într-o aprigă luptă cu Habsburgii pentru supremație în Europa, inclusiv în zona noastră geografică, și în Africa de nord, a făcut să crească cererile otomane de produse din țările române, care prezentau și marele avantaj al vecinătății de teatrul de operații sau de Istanbul. Lungul șir de „campanii maghiare” sau „campanii germane” ale împăratului otoman (1529, 1532, 1541, 1543, 1552, 1565—1566), purtate pentru instituirea și consolidarea stăpînirii asupra Ungariei și Transilvaniei, s-a încheiat cu victoria otomanilor, care au transformat în pașalic Ungaria centrală și sudică, precum și Banatul Timișoarei, Aradul, Lipova și Cenadul. Dar Habsburgii, instalați în schimbul unui tribut în Ungaria nord-vestică, potrivit înțelegerii de bază din 1547, vor constitui o permanentă amenințare pentru dominația otomană din această zonă. În consecință, conflictele osmano-habsburgice din vecinătatea țărilor române au constituit o constantă a istoriei estice și sud-estice europene pentru aproape trei veacuri. Ele vor absorbi o bună parte din proviziile Balcanilor destinate în mod normal Istanbulului și Adrianopolului, și, de aceea, spre a evita perturbări în aprovizionarea acestora, autoritățile otomane au recurs tot mai mult la *comenzi speciale* din Moldova și Țara Românească, transformate repede în *comenzi anuale* (de aprovizionare

ritmică și cu un minimum de cantități fixe) pentru capitala otomană. Aceleași nevoi de aprovizionare au impus și *interdicții de export* pentru produsele esențiale românești, precum oile și vitele, caii, seul și mierea de albine. S-a instituit astfel un *regim de vânzări preferențiale către Imperiul otoman*, prin intermediul negustorilor români, dar mai ales otomani, și sub patronajul și controlul statului otoman și al domnilor români.

Cele mai vechi comenzi de proviant din țările române de după 1538—1541 se leagă, în adevăr, de lungile conflicte osmano-habsburgice din anii 1540—1547, 1551—1562, 1565—1568, în care un rol hotărâtor l-au jucat campaniile sultanului Süleyman. Astfel, în 1542, se cereau lui Radu Paisie, domnul Țării Românești, pentru campania din 1543, un număr de 500 de cai pentru căratul bagajelor ienicerilor, în 1545 se solicitau alți 3—400 de cai lui Mircea Ciobanul, succesorul lui Paisie. Asemenea cereri trebuie să fi fost însă mai vechi și trebuie să fi fost făcute și către domnul Moldovei, de vreme ce Reicherstorffer, în *Chorographia Moldaviae* (1541) amintește că această țară dă (de fapt, vinde) anual sultanului 500 de cai. Tot pentru această campanie din 1543, când otomanii au cucerit cetățile Pécs, Gran și Alba Regală, s-au cerut și vislași (*kürekçi*) din Țara Românească spre a fi angajați (contra plată) în importanta flotă dunăreană, de 371 de vase, care transporta spre Ungaria pe o cale mai rapidă și mai sigură decît pe uscat, proviziile necesare armatei. Un foarte important firman din 24 zilkade 951/6 februarie 1545 adresat din Edirne, unde se concentra armata otomană și unde se afla însuși sultanul, lui „Mircea voievod” Ciobanul cerea domnului muntean să trimită în fiecare an la Istanbul cite 100 000 de oi, „prin stăpînii sau reprezentanții lor”, să fie vindute acolo „la prețul zilei” (*narh-ı ruzî üzere*), pentru ca oștenii să aibă hrană, iar negustorii ciștig. În afară de această sută de mii de oi, expediată la timpul sorocit cu concursul oamenilor domnești, urmau totodată să mai vină și negustori din „țările bine-păzite” (Imperiul otoman) în Țara Românească, tot pentru cumpărături de oi. Din text rezultă — cum era, de altfel și logic — că aceste cumpărături de oi prin negustori otomani veniți în Țara Românească erau mai vechi decît noul sistem al cumpărăturilor comandate de sultan și supravegheate de domn, deci avînd un caracter de stat. Importantul document mai precizează că aceeași „ilustră poruncă” ca românilor să desfacă anual pe piața Istanbulului 100 000 de oi fusese dată încă voievodului Radu (Paisie) „în luna zilkade a anului 950” (26 ianuarie—24 februarie 1544), deci cu un an în urmă, și că o parte din oile comandate fuseseră deja trimise la Istanbul, restul urmînd a fi expediate de Mircea¹⁹. Așadar, cea mai veche comandă oficială otomană de livrare anuală de oi — 100 000 — din Țara Românească, prin grija domnului datează, și a fost parțial onorată, din anul 1544, de la sfîrșitul domniei lui Radu vodă Paisie. Pe de altă parte, documentul mai poartă în final însemnarea : „O copie s-a scris lui Petru voievod, domnul Moldovei” ceea ce înseamnă că din aceeași vreme avem o comandă similară și către Petru Rareș. În adevăr, un alt firman din 28 muharrem 952/11 aprilie 1545 adresat lui Petru Rareș are un conținut aproape identic cu cel trimis voievodului muntean, și mențiunea de astă-dată că o copie s-a scris domnu-

¹⁹ Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (Istanbul), nr. 12.321 (*Mühimme Defteri*), p. 131; Arh. Statului Buc., Microfilme Turcia, rola 1, c. 79.

lui Țării Românești. Firmanul amintea lui Rareș că încă „mai înainte” (probabil tot în 1544) i s-a transmis un ordin cerându-i să trimită anual la Istanbul spre a fi vindute acolo cite 100 000 de oi²⁰. Cum acest ordin, se precizează în document, a fost reconfirmat (*mukarrer*), domnul urma să trimită urgent oile (în aprilie era sezonul lor). Totodată i se mai cerea să dea concurs gelepilor înscriși (oficiali) sau voluntari (particulari), care veneau pentru cumpărături de oi în Moldova, să treacă într-un defter (foaie, ca-tastif) cumpărăturile făcute de aceștia, pentru ca pe baza lui, să se facă recepția oilor la Istanbul. La urmă, mai există o însemnare, neclară, ca Moldova să dea deocamdată măcar 50 000 de oi, de unde s-ar deduce că e vorba de o primă tranșă, cerută urgent. Prin urmare, și Moldovei i s-a cerut, probabil tot din 1544, din vremea celei de-a doua domnii a lui Petru Rareș, să trimită anual la Istanbul cite 100 000 de oi. Există totuși unele nuanțe, care deosebesc firmanul adresat lui Rareș de cel trimis lui Mircea Ciobanul. Astfel, documentul către fiul lui Ștefan cel Mare lasă să se vadă că domnul Moldovei, spre deosebire de Paisie, nu s-a grăbit să aducă la îndeplinire porunca precedentă. De asemenea, există parcă în finalul firmanului o anumită ezitare în stabilirea numărului de oi comandate. În fine, în porunca adresată lui Rareș accentul cade, pare-se, nu pe furniturile moldovenesti la Istanbul, ci pe cumpărăturile făcute de gelepii otomani în Moldova. Aceste diferențe, confirmate de mențiuni ulterioare, își aveau explicația atât în poziția mai bună, din punct de vedere strategic și politic, a domnilor Moldovei față de Istanbul, în comparație cu voievozii munteni, cât și în distanța mai mare care separa Moldova de capitala otomană și care, pe lângă vecinătatea imediată a unor debușee creștine libere, făcea ca furniturile moldovenesti la Istanbul să nu aibă volumul celor muntene.

Tot din vremea lui Mircea Ciobanul (1546—1552, 1558—1559) datează „impozitul (*adetul*) sării pentru Bucătăria imperială”. Era o cotă-parte din haraci, afectată achiziționării anuale de sare din Țara Românească pentru bucătăria sultanului. Suma respectivă se trecea anual în registrele Vistieriei otomane împreună cu tributul propriu-zis, cu care alcătuia o cifră rotundă, așa cum o dovedesc chitanțe otomane din anii financiari 1563/1564, 1564/1565, 1568/1569 și 1569/1570. Cu acești bani se puteau achiziționa în jur de 150 000 ocale (192 tone) de sare munteană, potrivit prețurilor oficiale de pe piețele Istanbulului, Edirneului, unde „sarea de Eflâk”, fiind de cea mai bună calitate, era și cea mai căutată încă din veacul al XV-lea.

Nu cunoaștem în detaliu cum a funcționat ulterior și cât de eficace a fost acest sistem de comenzi speciale și obligatorii de livrări periodice și în cantități relativ fixe de produse românești pentru aprovizionarea Istanbulului, instituit oficial îndată după 1538—1541, prin cererea de furnituri anuale fixe de oi și sare, alături de furnituri extraordinare de cai. Intervalul 1545—1560 rămîne o pată albă în documentarea noastră. Abia în 1560 găsim mențiuni despre o furnitură de orz din Țara Românească, făcută încă de Mircea Ciobanul (probabil în 1559) pentru Istanbul și scăzută din haraciul țării, precum și despre cumpărături de oi și vite din Moldova și Țara Românească pentru aprovizionarea aceluiași „oraș ten-

²⁰ Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (Istanbul), nr. 12.321 (*Mühtme Defteri*), p. 222—223; Arh. Statului Buc., Microfilme Turcia, rola 1, c. 103—104.

taclar” de pe Bosfor. Este vorba de firmane care cereau kadiilor din localitățile situate pe drumul ce ducea din Moldova și Țara Românească la Istanbul să vegheze ca turmele de oi și cirezile de vite aduse de gelepî în capitala otomană să nu fie tulburate sau descompletate pe drum. Totodată, se cerea domnului Moldovei, care scrisese la Poartă „în chestiunea oilor”, să acorde sprijin gelepilor, care vin în Moldova să cumpere oi și vite cu banii lor. Aceste firmane din august 1560 confirmă prin urmare funcționarea la acea dată a sistemului de vânzări de oi pentru Istanbul, atît din Moldova, cit și din Țara Românească, prin intermediul gelepilor otomani. Ele atestă, totodată, pentru prima oară și vânzări de boi (*siğır*) prin același sistem. Aceste vânzări de boi trebuie să fi fost mult mai vechi, căci unul din firmane menționează că „de 3—4 ani n-au mai apărut la Istanbul gelepi aducători de boi”, referindu-se probabil la boii cumpărați din țările române de vreme ce porunca se adresa kadiilor de pe traseul ce ducea de la Istanbul către aceste țări și privea și chestiunea oilor, ce veneau din aceste locuri. După toate probabilitățile, este vorba de o întrerupere temporară a acestor vânzări, datorate pe de o parte extinderii și în Rumelia a tulburărilor provocate de bande de levenzi și softale, care cutreierau drumurile și satele jefuind, ca urmare a rebeliunii principelui Bayezid, fiului lui Süleyman, din anii 1558—1562, iar pe de altă parte instabilității domnești din timpul domniilor lui Despot vodă în Moldova și Petru cel Tânăr în Țara Românească. Dar acest negoț cu cornutele mari și mici, cu caii, cu seul și cu alte produse avea să fie reluat și reglementat energic de către Poartă în legătură cu și îndată după marea campanie de la Szigetvár din 1565/1566, care deschidea un război, care, în fapt, avea să se prelungească pînă în 1568, creînd probleme deosebite aprovizionării otomane. Acum apar nu numai comenzi de *mari furnituri militare* pentru aprovizionarea oastei din campanie, ci și *primele interdicții oficiale* de export pentru caii moldovenști (martie 1566), oile și vitele moldovenști (mai 1568, dar cu mențiunea unor porunci mai vechi către Alexandru Lăpușneanu). Faptul că aceste interdicții sînt adresate domnilor Moldovei ne face să ne gîndim că aceștia, în speță Alexandru Lăpușneanu, continuau să exporte masiv în ținuturile creștine, neglijînd Istanbulul, ceea ce se verifică documentar (a se vedea bunăoară exporturile de boi ale lui Lăpușneanu pînă la Danzig și la Veneția). În acest context și pentru a-și asigura o aprovizionare ritmică și cu carne de vită — nu numai de oaie —, Poarta obține din partea lui Lăpușneanu, la luarea domniei (probabil, a doua oară, în 1564) angajamentul de a-i trimite pe moldoveni cu 12 000 de boi anual (1000 lunar) la Istanbul spre a-i desface acolo, „în aceleași condiții ca și oile”²¹.

Celebra confruntare de la Lepanto (7 oct. 1571) a determinat mari comenzi otomane de seu românesc (*don yağı*), pentru unsul corăbiilor. Astfel, numai în 979/1571, negustorii de seu (*yağcı*) au cumpărat minimum 3 000 de cîntare (circa 170 de tone) de seu din Moldova și Țara Românească. În 1576 și Bucătăria imperială a achiziționat 1 600 de cîntare (92,3 tone) de seu comestibil (grăsime). În aceste condiții, încă din iulie 1571 s-a hotărît, și în octombrie 1573 s-a reconfirmat, ca seu românesc să nu mai fie exportat în alte ținuturi decît după ce-și vor fi făcut cumpă-

²¹ Cf. Mihai Maxim, *Turetzkie dokumenty*, în „Fontes Orientales” (Moscova), III, 1974, doc. 6, p. 269.

răturile lor iagiii Istanbulului. Cum criza de seu s-a prelungit la Istanbul, de data aceasta în legătură cu luptele lui Ion vodă și ale urmașilor săi, în august 1577 s-a interzis complet domnilor moldo-munteni să mai vindă seu în altă parte în afară de Istanbul. Tot în legătură cu refacerea și nevoile flotei otomane s-au făcut, de asemenea, mari comenzi de cînepă și pinză din țările române (pentru fabricatul odgoanelor și al pinzelor), iar din octombrie 1574 s-a interzis și exportul cînepii în alte locuri în afară de Istanbul, pentru ca în veacul al XVII-lea pinza de cînepă pentru confecționarea îmbrăcăminții robilor de la galere să intre în rîndul peșcheșurilor anuale.

Documentele turcești consemnează o criză de ansamblu în aprovizionarea capitalei otomane în intervalul 1574—1577, cînd expresia „foarte mare lipsă” (*gayet müzâyeka*) sau „lipsă totală” (*tam müzâyeka*) revine ca un leit-motiv în poruncile imperiale. Gravitatea crizei, care avea să ia sfîrșit abia în noiembrie 1577, este dovedită și de faptul că Poarta a cerut să se trimită la Istanbul din provincii orice cantitate de cereale ce depășea strictul necesar pentru hrană și semănat. Or, aceasta și pune în lumină rolul de prim-ordin jucat de proviziile românești în aprovizionarea Istanbulului, rol întrerupt temporar de evenimentele petrecute în Moldova tocmai în intervalul amintit. În adevăr, Selim al II-lea, referindu-se la Moldova recunoștea el însuși într-o scrisoare către hanul Moldovei din 29 rebiülâhir 982/1 aug. 1574 că „majoritatea zaherelei Istanbulului bine-păzit vine de acolo”²², iar bailul venețian de la Istanbul amintea la 1578 Senioriei că la Istanbul a fost mare lipsă de alimente din cauza evenimentelor din Moldova, căci „Moldova și Țara Românească întrefîn Constantinopolul, Pera și împrejurimile, în cea mai mare parte cu grîne și cărnuri”²³.

Se poate afirma că rolul zaherelei moldo-muntenă în aprovizionarea Istanbulului și a armatelor otomane a crescut îndeosebi în anii '70 ai veacului al XVI-lea, cînd înfrîngerea de la Lepanto a dus la întărirea atacurilor corsarilor creștini în Mediterana răsăriteană asupra vaselor cu provizii egiptene — vitale pentru Istanbul, în completarea celor românești, iar răscoalele gelaliilor din Anatolia (1550—1603) și mai ales lungile războaie cu Iranul (1579—1639) au absorbit articolele anatoliene sau au îngreunat aprovizionarea cu produse egiptene pe drumul de uscat Cairo-Istanbul. Pe de altă parte, „revoluția prețurilor”, care a provocat o scumpire reală a produselor alimentare (dincolo de prețurile umflate, de inflație), ca și cererea crescîndă de materii prime din partea Occidentului, care trecuse la noi metode, capitaliste, de producție și comerț, au determinat o intensificare a comerțului de contrabandă, în special cu corăbii raguzane și venețiene și cu concursul unor mari dregători sau comandanți de forturi otomani mituiți. În fine, populația marilor orașe otomane, cu excepția celor orientale, a crescut foarte mult: cea a Istanbulului înregistrase o creștere de 75% în 1571—1580 față de 1520—1530 (de la 400 000 la 700 000 locuitori), iar a Adrianopolului (Edirne), cu 90% în același interval, absorbînd astfel tot mai multe produse. Or, față de aceste nevoi sensibil sporite de aprovizionare, economia rurală otomană, cuprinsă de scleroză, a început să-și micșoreze simțitor producția cereali-

²² Mihai Maxim, *Culegere de texte otomane*, doc. 10, p. 46—50.

²³ Hurmuzaki, *Documente*, IV/2, p. 104.

eră, fiind marcată de declinul economico-instituțional al imperiului, început la mijlocul veacului al XVI-lea și, în acest cadru, de dezinteresul crescând al micilor producători, apăsați de sistemul cumpărăturilor forțate și de abuzurile celor mari. De aceea, autoritățile otomane interzic rînd pe rînd la export, începînd din deceniile 6—7 ale secolului al XVI-lea cerealele, oile, sarea, pieile, aurul, argintul, caii și armele. În acest context s-a instituit oficial și controlul asupra exporturilor de articole moldo-muntene interesînd Istanbulul (oi, vite, cai, seu, ceară, miere, piei). În consecință, de-acum înainte se vor cunoaște cele mai mari livrări de provizii pentru Istanbul și armatele expediționare otomane. Astfel, potrivit unui firman din 1584, „odinioară” — deci înainte de această dată — gelepii otomani cumpărau anual din Moldova cite 300 000 de oi. Dacă la aceasta adăugăm un număr sensibil apropiat de acesta pentru Țara Românească și dacă mai avem în vedere că se puteau desface și de către producători români oi pe piața stanbuliotă (cum rezultă din firmanul din 1566 adresat lui Al. Iăpușneanu), atunci ajungem la *un minimum de jumătate de milion de oi* livrate anual Porții, înainte de 1584, prin sistemul vinzărilor preferențiale. Este cea mai mare cifră de acest gen întilnită vreodată în documentele turcești din a doua jumătate a secolului al XVI-lea și care pare a acoperi circa 1/7—1/8 din necesarul de oi al Istanbulului.

Lungul război cu Iranul (într-o primă etapă : 1579—1590) a solicitat mari achiziții de proviant din țările române, în contul haraciului. Aceste achiziții au întrecut cu mult, ca frecvență și cantități, pe cele anterioare, făcute cu prilejul campaniilor de la Szigetvár (1565/1566) și Astrahan (1568/1569) sau după Lepanto (1571). Astfel, la 1579 se cereau domnilor Moldovei și Țării Românești, în contul tributului lor, cite 10 000 chile (de Istanbul), adică 256,5 tone, de făină, 10 000 chile de orz, 10 000 chile de mei, 500 cai de tracțiune, precum și „miere și unt în cantități îndestulătoare”. Pe seama haraciului pe 1581/1582, Țara Românească a livrat pentru nevoile aceluiași război, 2 016 cai (16 pentru hanul Crimeii), 50 000 chile de orz, 10 000 chile de făină și 12 500 saci de cînepă. La rîndul ei, și Moldova a trebuit să livreze tot atunci 2 000 de cai. În ansamblu, războiul cu Iranul a înghițit și o bună parte din grînele destinate Istanbulului, încît în acești ani (1582, 1585, 1586) se solicită în mod excepțional Moldovei, în mari cantități, grîu („iliș împărătesc” în documentele interne). Pe de altă parte, intensificarea atacurilor căzăcești asupra Moldovei și a Imperiului otoman după 1574 a determinat mari livrări de materiale de construcție, în special cherestea, pentru repararea cetăților otomane distruse (Bender, Oceakov, Chilia, Akkerman, Djankerman și Brăila). Față de perioada anterioară, aceste contribuțiuni de reparații, impuse mai ales Moldovei, nu mai par a fi plătite.

De fapt, către 1580 începe o nouă etapă în raporturile comerciale dintre țările române și Poartă. Devalorizarea reală și oficială a asprului, răspîndirea corupției și abuzurilor, în primul rînd la marele vizirat, după asasinarea lui Sokollu Mehmed Pașa (1579), abaterea de la normele șeriatalului, decadența corpului ieniceresc, care începe să se ocupe cu camăta și negoțul, lungul război cu Iranul și alți factori și-au pus puternic amprenta asupra relațiilor comerciale osmano-române, în sensul alunecării lor spre un caracter tot mai dezavantajos pentru țările române. În adevăr, asprul nu mai are calitatea din perioada anterioară (în 1584—1586, rea-

mintim, el este devalorizat oficial cu 50%, iar neoficial într-o proporție mult mai mare) și cedează tot mai mult teren pe piața românească talerilor europeni. Gelepii și negustorii de seu comit acum dese abuzuri. Proviiziile achiziționate pentru campaniile din Iran și scăzut, împreună cu transportul, din haraciul țării, sînt deja sub prețul pieții locale²⁴, nemai-fiind plătite acum „cu exactitatea și cinstea din vremea lui Soliman cel Măreț” (N. Iorga)²⁵, cînd produsele românești se plăteau la prețul pieții, fiind fixate de cele mai multe ori de către domnii români sau comunicate periodic de către aceștia la Istanbul. De asemenea sultanul încearcă să impună de la Istanbul, cel puțin uneori, prețuri oficiale, maximale (tc. *narh* — *nart* în sursele românești), la carnea de vită²⁶ sau de oaie²⁷, afectînd astfel veniturile producătorilor autohtoni, care protestează, arătînd că introducîndu-se sistemul *narh*-ului, ei nu mai pot stringe haraciul (supremul argument pentru Poartă, care avea mare grijă de veniturile sale), pe care îl realizează, spuneau ei, din cultivarea pămîntului și creșterea vitelor. Ienicerii iau cu forța produse ale localnicilor, fără să le mai plătească, iar Palatul, Bucătăria imperială, cazarmile ienicerești, mari moschei și dregători otomani din Istanbul, uneori și din Edirne, își fixează vaduri de aprovizionare în țările române, cu zone și cantități fixe, care stau la originea peșcheșurilor fixe, anuale, în natură din veacul al XVII-lea. Mai întîi s-au delimitat județele destinate exclusiv aprovizionării capitalei otomane. Bunăoară, un firman din aprilie 1593 amintește domnului muntean că „din vechime sînt (rezervate) 9 județe (*nahiye*) din vilaietul de Eflâk pentru aprovizionarea Istanbulului cel bine plătit”²⁸. În al doilea

²⁴ Iată cîteva prețuri de achiziție a unor produse moldo-muntene în contul haraciului: în anul financiar 1568/1569 (din Moldova): 1 cal = 500 aspri; la 1571/1572 (din Țara Românească): 1 cîntar seu = 160 aspri (1 kg = 2,8 aspri, 1 ocă = 3,6 aspri), 1 cîntar cînepă (fuoare) = 160 aspri (1 *okka* = 3,6 aspri, 1 kg = 2,8 aspri); la 1581/1582 (tot din Țara Românească): 1 cal = 600 aspri, 1 chilă (de Istanbul) de orz — 3 aspri (la 1566 se plătea cu 6 aspri din Moldova, ca și din Cipru, în 1585 prețul de 6 aspri chila era fixat oficial pentru kazalele Bursa și Karesi-Anatolia), 1 chilă (de Istanbul) de făină = 9 aspri (1 kg = 0,34 aspri); la 1582/1583 (Ț. Rom.), 1 cal = 600 aspri.

²⁵ N. Iorga, *Istoria comerțului românesc*, I, 1925, p. 299.

²⁶ La 987/1579, precizează un firman, carnea de vită se vindea în Moldova (pe piața internă) la prețul de 200 dirhemi = 1 aspru (1 dirhem = 3,212 gr). Poarta a cerut domnului ca „de-acum înainte ... *narh*-ul la carnea de vită sa fie de 1 ocă (la 1 aspru); să faci să se vîndă în acest chip (decî de 2 ori mai ieftin — M.M.), încît proprietarii de carne de vită s-o ducă la Istanbul (unde era mai scumpă — M.M.), s-o vîndă acolo” (Başbakanlık Arşivi, Istanbul, *Mühimme Defteri*, vol. 40, doc. 259). Deci Poarta impunea ieftinirea artificială a cărnii de vită pe piața moldovenească, pentru ca astfel crescătorii de vite să fie nevoiți să-și vîndă vitele la Istanbul, unde prețul era mai bun. La protestul moldovenilor, s-a revenit însă asupra acestei măsuri.

²⁷ Documentele turcești consemnează că pînă la 1580 prețul oficial al unei oi bătrîne de cîmpie, livrată din Moldova gelepilor, era de 25 de aspri, al unei oi de munte, tot bătrînă, era de 20 aspri, iar al unei oi „de goștină” (turc. *koştine*), adică din vama domnească și din oierit era de 28 de aspri. În mai 1580, moldovenii cereau 38 aspri pentru o oale bătrînă de cîmpie și 40 de aspri pentru una de munte, în timp ce prețul oficial (*narh*-ul) era de numai 30 aspri și vindeau (legal) oaia de goștină cu 32 de aspri. În aceste condiții, Poarta a cerut în ianuarie 1581 coborîrea prețului oficial al oii de goștină la 30 de aspri. Măsura n-a putut fi însă menținută decît provizoriu, căci în mai 1591, potrivit catastifului lui Petru Șchiopul, gelepii cumpărau oile de această categorie la prețuri variînd între 37 și 55 aspri vechi (29 și 47 aspri noi), prețurile mai mici fiind pentru oile de munte (mai numeroase) și cele mai mari pentru cele de cîmpie (*DIR*, XVI, A. Moldova, vol. IV, doc. 24, p. 19—25).

²⁸ Başbakanlık Arşivi (Istanbul), *Mühimme Defteri*, vol. 71, p. 173, crd. 343 din 25 receb 1001/27 aprilie 1593.

rind (între acestea) Bucătăria imperială (*Matbah-ı Amire*) își rezervase în exclusivitate cîte trei ținuturi (*nahiye*) în Moldova (Iași, Suceava și Chigheciu) și 3 în Țara Românească (Ialomița, Teleorman și încă unul neclar la lectură), potrivit unor documente din 1592—1593. Prin gelepii săi, Bucătăria palatului imperial achiziționa în acest mod cîte 20 000 oi anual, din fiecare țară (circa 1/10 din necesarul său anual). Se precizează că altor gelepi nu le era îngăduit să intre în aceste ținuturi. De la D. Cantemir, în vremea căruia gelepii duceau în fiecare an din Moldova pentru aceeași bucătărie a sultanului cîte 60 000 oi *kivirgic*, știm că oile acestea erau cele mai căutate, căci carnea lor „este pe placul turcilor mai mult decît oricare alta, atît pentru că are un gust bun, cît și pentru că se mistuie ușor”²⁹. Bucătăria împărătească mai avea prioritate și în cumpărăturile de miere de albine (cîte 33 000 kg) și ceară (în aceeași cantitate) atît din Moldova, cît și din Țara Românească. De notat că erau cantități sensibil apropiate de cele din veacul al XVII-lea, cumpărate anual în contul tributului, ceea ce înseamnă că în acest ultim sfert al veacului XVI-lea, mai exact în ultimul deceniu al acestui veac, s-au făcut tatonările și s-au fixat cantitățile solicitate mai tirziu cu regularitate. În fine, și grajdurile împărătești (*Istabl-ı Amire*) și-au rezervat și ele Moldova și Țara Românească drept surse de aprovizionare anuală cu cai și orz. În acest sens, un firman din 22 receb 989/22 august 1581 cerea domnilor acestor țări să cumpere în fiecare an o cantitate de orz, ce se va fixa de către departamentul finanțelor otomane, pentru grajdurile imperiale, banii dîndu-se „după dreptate și fără lipsă raialelor”. Alegerea celor două țări ca vad de aprovizionare se motiva prin aceea că „orzul e mai ieftin în acele părți”³⁰. La sfîrșitul lui 1592, începutul anului 1593 — atunci cînd erau rezervate, cum s-a văzut, și cîte 20 000 oi din fiecare țară pentru bucătăria sultanului —, această cantitate era de 8 000 mudd³¹, adică 3 560 de tone din fiecare țară. Cît privește caii, un firman din 13 zilkade 1001/11 august 1593 preciza că „din vechime este obiceiul să se ia din Țara Românească și Moldova caii necesari pentru grajdurile împărătești, de aceea să se ia din acele țări în fiecare an caii trebuincioși (pentru Curtea imperială)”³². Comenzile obișnuite, încă de la 1543, erau de 300 sau 500 de cai dintr-o țară sau alta, achizițiile (contracost) fiind făcute de către oameni domnești, însoțiți uneori de cîte un comis (*rahtevan*) de la Istanbul. Erau cai rezistenți și puțin pretențioși, unanim lăudați de călătorii străini și preferați, de aceea, la tracțiune în lucrările din grădinile de zarzavat ale sultanului, la Arsenalul imperial sau la trasul tunurilor și bagajelor în timp de campanie.

În consecință, obligațiile de aprovizionare ale țărilor române față de Poartă s-au stabilit treptat, urmînd calea : relații comerciale normale — comenzi speciale otomane (extraordinare și anuale) — interdicții de export și, în fine, în ajutorul războiului antiotoman al lui Mihai Viteazul, rezervări de produse și zone de aprovizionare pentru anumite instituții

²⁹ D. Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, ed. 1973, partea I-a, cap. VII, 1.

³⁰ Başbakanlık Arşivi, *Mühimme Defteri*, vol. 42, p. 106, ord. 390.

³¹ 1 mudd = 20 chile de Istanbul; 1 chilă de Istanbul de orz = 22,25 kg; deci 1 mudd de orz = 445 kg.

³² Başbakanlık Arşivi (Istanbul), *Mühimme Defteri*, vol. 70, p. 251, ord. 487 din 24 rebiülâhîr 1001/28 ianuarie 1593.

otomane. Dar, treptat a scăzut și interesul românilor pentru acest comerț dirijat, cu un partener stăpîn, din ce în ce mai abuziv și cu o monedă din ce în ce mai proastă. Dovezi ale acestui dezinteres le constituie atît indicațiile despre scăderea aproape la jumătate a numărului de oi exportate la Istanbul prin sistemul gelepilor, cît și *înflorirea comerțului „de contrabandă”*, mai cu seamă în Moldova, pentru a compensa pierderile suferite în raporturile oficiale cu Poarta. În legătură cu acest comerț, în care erau interesați boierii și domnii înșiși și de care otomanii nu puteau avea știință decît arareori, căci frontiera către Polonia și drumurile care duceau într-acolo nu erau pázite de otomani, ci de români, avem știri destul de edificatoare. Astfel, în timp ce Moldova trebuia să trimită anual la Istanbul 12 000 de boi, potrivit angajamentului lui Al. Lăpușeanu (conform unor surse venețiene, Moldova și Țara Românească trimiteau anual la Istanbul în ajunul războiului antiotoman condus de Mihai Viteazul peste 27 000 de boi, adică circa 1/7 din necesarul anual), moldovenii exportau pînă la Gdansk în secolele XVI—XVII și chiar în vremea lui D. Cantemir peste 40 000 de vite (aproape cît și Polonia), deci cel puțin triplul numărului afectat capitalei otomane. Cît privește oile, la 987/1579, cînd Moldova exporta în Istanbul, prin gelepi, cîte 300 000 oi anual, autoritățile otomane aflaseră că 70—80 000 oi fuseseră trecute în Polonia și 40—50 000 oi în părțile Chilieii și Cetății Albe, ceea ce ne duce la un total de 110—130 000 oi, deci aproape jumătatea numărului trimis la Istanbul. (Dar contrabanda cu oi trebuie să fi fost mai modestă decît cea cu vite, căci lumea creștină prefera carnea de vită celei de oaie; dealtfel un număr însemnat din oile de „contrabandă” semnalate la 1579 erau îndreptate către ținuturi care cuprindeau și populație musulmană și unde prețurile erau mai ridicate decît cele oficiale plătite de negustorii Istanbulului; în plus riscurile transportului erau aici, pe distanță mai mică, inferioare celor pînă la Istanbul.) Există, de asemenea bogate știri europene despre masive exporturi românești de grîne, cai, miere, ceară și piei de vită în țările creștine în secolele XVI—XVIII, inclusiv în plină epocă fanariotă, ceea ce dovedește caracterul incomplet și ineficient al măsurilor restrictive de comerț impuse de Poartă țărilor române și care, dealtminteri, se constată în ineseși provinciile otomane propriu-zise. La acestea trebuie să se adauge că, în afară de aceste produse sau altele, solicitate ocazional, — brînză, cherestea și nutreț —, mai rămîneau țărilor române articole cu totul libere la export: porcii, vinurile, fructele, peștele, potasa etc.

Obligațiile militare, în muncă și de transport* În afară de obligațiile periodice, regulate, amintite mai sus, li s-au mai impus țărilor române și unele obligații sau prestațiuni extraordinare, prilejuite de nevoile militare ale statului otoman (purtarea unei campanii, repararea cetăților etc.). În acest sens, voievozii români trebuiau să furnizeze informații asupra pregătirilor și mișcărilor militare ale statelor vecine creștine (Polonia, Imperiul habsburgic, ulterior Rusia), să participe pe cheltuială proprie la expedițiile sultanului (de regulă, cu cîteva mii de oameni), să trimită oameni, materiale și mijloace de transport la repararea cetăților sau pentru aprovizionarea unor corpuri expediționare otomane.

* Acest paragraf a fost rezumat aici doar la concluzii, fiind în curs de apariție în formă integrală în „Analele Universității București. Seria Istorie”, an XXVIII, 1979”.

Pe baza informațiilor primite de la domnii români, care trimiteau oameni ai lor sub diverse acoperiri în țările vecine, Poarta, care dispunea desigur, și de alte știri (de la hanul tătar sau de la proprii săi agenți) adopta deciziile corespunzătoare în raporturile cu statele respective. De aceea, se poate afirma că încă din veacul al XVI-lea domnii români au început să joace și prin această activitate informatoare, care, neîndoielnic purta și pecetea propriului interes, un rol crescând în politica otomană față de Imperiul habsburgic și Polonia.

Dintre misiunile mai importante îndeplinite de trupele românești în interesul Porții, amintim pentru a doua jumătate a secolului al XVI-lea expedițiile întreprinse în Transilvania în 1556 și 1565/1566, demonstrațiile de forță din 1573—1576 pentru impunerea și consolidarea lui Ștefan Báthory candidatul Porții, pe tronul Poloniei, și marile concentrări militare din 1583 de la Oceakov și Cetatea Albă (10 000 călăreți, 5 000 salahori și 1 000 de vișlași din Țara Românească, 10 000 oșteni din Moldova și 4—5 000 din Transilvania, în total 30—31 000 oameni), pentru supravegherea frontierei dinspre Crimeea, unde hanul Mehmed Giray a făcut opoziție față de participarea trupelor tătarăști la războiul din Iran. Tulburările din Crimeea, care vor continua până în 1585, au determinat, cel puțin temporar, o inversare a rolurilor în zona noastră geografică: dacă până acum hanatul Crimeii supraveghea țările române, de data aceasta (și sintem tentați să credem că lucrurile nu s-au oprit aici) țările noastre supravegheau hanatul. Pe de altă parte, întărirea atacurilor căzăcești a determinat dese solicitări de mari detașamente militare (de câteva mii de oameni), reprezentând trupe de elită, înzestrate cu arme de foc, cavalerie grea și tunuri de mare calibru, care nu se pot fabrica peste noapte (3 000 pușcași și călăreți în 1587 la Oceakov și pentru o incursiune a hanului în Polonia, 3 200 pușcași și călăreți în zale în anul următor la Bender, pușcași moldoveni în anii următori până în 1594, tunuri mari de asediu la sfârșitul lui 1589 pentru o apropiată expediție împotriva Poloniei etc.). Toate acestea arată că nu numai Transilvania, dar și Moldova și Țara Românească dispuneau, încă în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, de efective permanente relativ însemnate, într-o vreme în care Coroana polonă abia putea plăti 4 000 de oșteni permanenți pe an. Ele dovedesc totodată că, în ciuda riscurilor posibile, era în chiar interesul Porții să se mențină aceste efective, ba, mai mult, au fost chiar cazuri, bunăoară în 1587, când Poarta însăși a cerut domnilor moldo-munteni să angajeze noi lefegii, deci să-și sporească efectivele militare, pentru apărarea și supravegherea frontierei nord-pontice a Imperiului otoman, atât împotriva cazacilor, cât și împotriva tendințelor centrifuge ale hanilor de Crimeea. În fine, atacurile căzăcești au oferit, cel puțin moldovenilor, o justificare pentru menținerea cetățitorilor și fortificarea curților domnești și a mănăstirilor.

O altă obligație, în fond tot cu caracter militar, apărută după 1538—1541, și devenită din ce în ce mai apăsătoare pentru țările române, au constituit-o *corezile de transport*, cuprinzând furnizarea de vișlași și bani pentru flota otomană, cai de olac și, mai ales, care și vite. Din

cauza atacurilor cazacilor, care distrugeau cetățile de margine, aceste sarcini la fel ca și *cele în muncă* (la reparatul cetăților), au lovit greu pe români mai ales pe moldoveni, în ultimul sfert al veacului XVI, când în mod abuziv, Poarta nu proceda totdeauna la scăderea acestor servicii din haraciul țării. Un calcul sumar relevă că prestarea acestor obligațiuni întrecea uneori valoarea haraciului : bunăoară în 1583, cei 10 000 de moldoveni veniți cu carele la Tighina, împreună cu încă 500 de salahori tot moldoveni, aflați deja acolo, scuteau zilnic vistieria otomană de o cheltuială de cca 56 000 aspri, ceea ce ne duce la un total de 5 040 000 aspri pentru numai 90 de zile de muncă, chiar dacă oamenii se schimbau între ei „din lună în lună, potrivit vechiului obicei”³³. Or, această cifră întrece deja cuantumul haraciului Moldovei din acei ani (3 940 000 aspri). Tot astfel, la 1587, munca celor 15 000 de salahori moldoveni scutea vistieria otomană în numai o lună de zile de o sumă în valoare aproape egală cu două haraciuri moldovenesti. În afară de aceste sume, trebuie avut în vedere și costul materialelor de construcție (trunchiuri de copac, piatră de var etc.), în acele cazuri când domnul trebuia să execute (iarăși în ultimul sfert al veacului) reparația pe cheltuiala sa.

Obligațiile de reparații deveniseră atât de apăsătoare, încât țărani din ținuturile de margine „nemaiputînd suporta sarcinile de reparare a unor cetăți, ce li s-au poruncit”, își părăseau casele fugind uneori chiar în Imperiul otoman³⁴, iar domnii înșiși erau nevoiți să facă arzuri la Poartă, arătînd că nu le mai rămîneau oameni pentru strîngerea recoltei.

Consecințele regimului economic al dominației otomane. Pentru Imperiul otoman, instaurarea efectivă a dominației sale în Moldova și Țara Românească la mijlocul veacului al XVI-lea, adică tocmai într-o epocă în care apar primele semne ale lungului său declin, a dus la asigurarea „chelerului” principal pentru o aprovizionare ritmică și cu produse esențiale a populației stanbuliote, căreia îi vor lipsi din ce în ce mai mult orezul și grîul Egiptului. Însemnătatea proviziilor românești pentru statul otoman va crește treptat, atât pentru că aprovizionarea cu produse egiptene devenea tot mai anevoioasă, cit și pentru că centrul de greutate al politicii și războaielor otomane se va deplasa în Europa, în chiar vecinătatea țărilor române. Pe de altă parte, prin instituirea dominației otomane efective la nord de Dunăre, virfurile clasei stăpînitore otomane și într-o anumită măsură vistieria statului otoman, dobîndesc o nouă sursă de venituri financiare. În veacul al XVII-lea această sursă, valorificată în special prin sistemul rușfeturilor, este comparată de izvoarele vremii cu beilerbeilicul Egiptului, cel mai însemnat izvor de venituri pentru Istanbul. La acestea e de adăugat că numeroase cetăți de margine, de la frontiera cu Polonia și lumea căzăcească, erau deseori reparate prin munca și materialele românilor. În plus, nici la București, nici la Iași nu erau de plătit garnizoane otomane sau dregători ai sultanului, căci românii își plăteau singuri administrația, armata și celelalte cheltuieli interne sau de război, fără nici o contribuție din partea Istanbulului. Pe scurt, pentru Imperiul otoman regimul de dominație instituit la nord de

³³ *Mühimme Defteri*, vol. 66, p. 239, ord. 517 din 17 cemaziilevvel 998/23 martie 1590 către kadii de Silistra, Baba(dag), Akkerman și Bender.

³⁴ *Ibidem*.

Dunăre se dovedea mult mai rentabil din punct de vedere economic, decît cel de simplă provincie.

Dar, în același timp, pentru țările române, acest regim a avut însemnate consecințe negative, pe termen lung.

Înainte de toate, regimul economic al dominației otomane a dus la scoaterea din țară a unor imense averi (bani, produse, energie unană), fie că luau, de cele mai multe ori, calea Istanbulului, fie că uneori se pierdeau în alte locuri. Așa cum s-a arătat și mai sus, timp de numai 6 decenii (în intervalul 1538—1600), numai pe calea haraciului, peșcheșurilor, rușfeturilor, a confiscărilor de averi ale domnilor maziliți și a scoaterii din țară a unor sume de către ex-voievozi și luînd în calcul numai cifrele cunoscute, Moldova și Țara Românească au pierdut, în raporturile lor cu Poarta, *minimum 13—15 milioane de galbeni*, sumă uriașă, care oferă o imagine elocventă despre ceea ce a însemnat, din punct de vedere material, dominația otomană pentru țările noastre: ea a însemnat o sărăcire treptată și sigură a acestor țări, o secătuire a averilor lor. În totalul amintit nu s-au inclus și pierderile rezultate, cel puțin în ultimul sfert al veacului al XVI-lea, de pe urma comerțului dirijat, deși ne lipsesc încă date suficiente pentru o estimare globală. În orice caz este grăitor faptul că atunci cînd exporturile românești au fost lipsite de strînsoarea restricțiilor și comenzilor otomane, ca în prima jumătate a veacului al XVII-lea, țările române au cunoscut un mare aflus de metale prețioase. Dimpotrivă, în veacul al XVI-lea și în alte perioade în care s-au făcut simțite cererile economice otomane, imensele pierderi, înregistrate de țările noastre, pe canalele amintite mai sus, provocau o permanentă lipsă de bani pe piața internă, în ciuda faptului că negoțul cu Poarta avea un caracter excedentar și asigura țărilor române un permanent deșeu pentru produsele lor de bază. Lipsa de numerar a fost resimțită îndeosebi de către țărani impuși la sarcini fiscale și care, în condițiile unor cereri urgente de bani și ale unui singur cumpărător la îndemînă — negustorul otoman, erau nevoiți să se împrumute cu dîbîndă mare de la cămătari sau să accepte prețurile oferite de gelepi, care avansau, în schimb, anumite sume pentru marfa solicitată. Aceiași țărani au resimțit acțiunea distrugătoare a camelei și pe altă cale — aceea a statului, care recupera de la birnici datoriile contractate în urma raporturilor cu Poarta și supușii ei.

În adevăr, mezatul tronurilor a dus la o înflorire extraordinară a împrumuturilor bănești din lumea otomană, contractate de la un cerc din ce în ce mai larg de creditori, de la marele vizir și chiar vistieria sultanului pînă la vracii și mușii slujitori ai Palatului imperial, și în condiții din ce în ce mai favorabile creditorilor, mergînd de la stabilirea unor prețuri convenabile pentru livrări de produse românești și concederea veniturilor unor schele domnești și pînă la plata unei dobînzii atîngînd uneori un procent de 50%. De aceea, nu e de mirare că în astfel de condiții se găseau creditorii dispuși să-și deschidă punga pretendenților domnești sau voievozilor datori, încît, după informația cronicarului Naima, poate exagerată, în ajunul declanșării acțiunii antiotomane a lui Mihai Viteazul numai în Țara Românească ar fi existat circa 4 000 de creditori otomani, care-l aduceau la disperare pe voievod. Pe de altă parte, cum domni din scaun aveau grijă nu numai să-și achite obligațiile oficiale către Poartă și să-și plătească susținătorii de la Istanbul, dar și să pună

de o parte „bani albe pentru zile negre” (pare-se, circa 45% din venituri), datoriile preluate de la predecesori și propriile lor datorii către particulari erau lăsate pe planul al doilea și de regulă erau transmise urmașilor. Întrucât aceștia, la rindul lor, le treceau în seama țării și întrucât mereu survineau noi cereri de bani din partea otomanilor, așa se face că țara rămânea veșnic datoare. Din informații turcești rezultă că în ajunul războiului antiotoman al lui Mihai Viteazul, domnii Moldovei și Țării Românești aveau de plătit datorii în valoare totală de 810 milioane de aspri, sumă uriașă echivalând cu 6,7 milioane galbeni la cursul vistieriei otomane sau cu 3—4 milioane de galbeni la cursul pieții.

Cît privește circulația monetară, aceasta se face în circuit închis: principate — Istanbul și retur, cu predominarea monedei otomane — asprul, ale cărei calități anterioare (conținut ridicat în argint, stabilitate îndelungată, unitate de calcul și plată pe un întins teritoriu de la cataractele Nilului la porțile Vienei) înlocuiseră treptat monedele românești de pe piața internă și făcuseră nerentabilă, alături de lipsa de metal prețios în subsolul celor două țări, baterea lor. Totuși, din ultimul sfert al veacului al XVI-lea și în special în Moldova, încep să pătrundă tot mai mult talerii occidentali, mai ales imperialii austrieci. Totodată, transformarea Imperiului otoman în primul partener comercial al țărilor române a determinat și o deplasare corespunzătoare a drumurilor comerciale și a centrelor economice. Astfel, în Țara Românească „drumul Giurgiului”, făcînd legătura cu Istanbulul și avînd drept centru Bucureștiul, ia locul vechiului „drum al Sibiuului”, principală arteră a comerțului săsesc. În Moldova, „drumul moldovenesc”, legînd Polonia de Dobrogea „otomană” și de Istanbul și în care rolul cel mai important avea să-l joace Iașiul, în defavoarea Sucevii mai nordice, înlocuiește, ca importantă, vechiul „drum tătărăsc”, acum colateral. În consecință, aceste reorientări economice au impus firese și transferarea capitalelor celor două țări românești de la Suceava la Iași și de la Tîrgoviște la București, schimbarea survenită tot în a doua jumătate a secolului al XVI-lea. În ansamblu, subordonarea economiei românești nevoilor de aprovizionare ale hipertroficului oraș de pe Bosfor și ale centurii de „raiale” de pe Dunăre și din nordul Mării Negre au dus la dezvoltarea mai accentuată a localităților din raza acestui mare flux comercial și militar, revitalizat de politica europeană a Porții, în dauna centrelor economice din interior: capătă, astfel, amploare porturile dunărene mai vechi, ca Giurgiu și Brăila, dar se dezvoltă și altele mai noi, simple schele odinioară, ca Galați, Tulcea, Măcin, Isaccea și Constanța.

Dominația otomană a avut repercusiuni adînci și asupra evoluției sociale a țărilor române, repercusiuni diferite însă de la o epocă la alta, de la o clasă socială la alta, de la țară la țară, și chiar, în cadrul acestora, de la o zonă geografică la alta. Astfel, clasa feudală, scutită îndeobște de obligații fiscale și de robotă către stat era în genere scutită și de „birul împărătesc” și de alte obligații materiale către Poartă. Dimpotrivă, haraciul, peșcheșurile, diverse contribuții extraordinare, prestațiunile în muncă sau de transport cădeau pe umerii sărăcimii impozabile, mai ales ai țărănimii. Dar chiar și clasa feudală autohtonă va suferi treptat schimbări, în urma infiltrării lente, în special din veacul al XVII-lea, a elementelor grecești din Fanar, care vor submina pozițiile boierimii „de țară”. Din punct de

vedere geografic, în timp ce ținuturile muntene în ansamblu erau mai strâns legate și controlate de Istanbul, cele moldovene erau mai libere, avînd o anumită deschidere, prin intermediul Poloniei, parțial și al Austriei, către lumea apuseană. În fine, chiar în cazul aceluiași provincii românești, satele din zona de frontieră au fost mai afectate decît cele din interior, căci erau mai solicitate cu care, materiale, brațe de muncă și vislași la repararea cetăților otomane de la *serhat*-uri sau la acoperirea nevoilor de transport ale corpurilor expediționare ale sultanului. În ansamblu, consecințele negative ale regimului economic al dominației otomane au fost cel mai dureros resimțite de către clasa producătorilor direcți, atît în mod direct prin împlinirea obligațiilor materiale către Poartă sau pe calea raporturilor comerciale, cît și în mod indirect, prin sporirea sarcinilor ce le avea de prestat către domnie sau boierime, care căutau să-și compenseze pierderile suferite în raporturile cu Imperiul otoman pe spinarea țărănimii.

Deși opresiunea fiscală nu trebuia atribuită exclusiv dominației otomane, căci birul începuse a deveni o dare apăsătoare încă înainte de instaurarea efectivă a dominației otomane, totuși s-a demonstrat cu claritate că noul regim a contribuit mult la înrăutățirea situației producătorilor direcți, suprapunîndu-se exploataării interne, boierești. Fapt este că domnia, presată de coșmarul datorilor și de nesiguranța tronului, majora neconținut cuantumul birului sub pretextul măririi haraciului, în realitate însă pentru acoperirea nevoilor mereu crescînde de bani atît pentru „treaba țării”, cît și pentru domn personal. Drept rezultat, exploatarea fiscală a atins la noi limite cu totul neobișnuite față de ținuturile vecine. Astfel, în timp ce cuantumul mediu al djiziei (capitația plătită de creștini) în Imperiul otoman n-a depășit valoric media de 1 galben pe gospodărie (*hane*) în toată a doua jumătate a veacului al XVI-lea, în Țara Românească în același interval (1558—1594) cuantumul birului pe gospodăria țărănească (ce constituia baza sistemului fiscal al țării) a urcat continuu de la 3 galbeni la 7 galbeni, ajungînd astfel să depășească, în ajunul războiului declanșat de Mihai Viteazul, de 7 ori cuantumul echivalentului său sud-dunărean. Din cauza acestei opresiuni fiscale, remarcată și de călătorii străini în trecere pe la noi, se înregistrează pe măsură ce ne apropiem de sfîrșitul veacului în discuție o continuă depresiune demografică, iarăși observată de călători. De notat că, nemaiputînd face față „dărilor peste măsură de mari”, țărani fugeau chiar și în „Țara turcească”, unde sarcinile fiscale impuse creștinilor erau, cum s-a văzut, mai reduse. De aici a rezultat și legarea de glie a țăranilor, precum și creșterea presiunii boierului asupra țăranilor dependenți, din dorința de a desface mai multe produse — obținute gratuit, prin sistemul rentei — fie direct la Istanbul, unde vitele și cerealele erau mai scumpe decît la noi, fie (pentru moldoveni) în Polonia și chiar mai departe, în Apus, unde cererea de produse alimentare era în continuă creștere.

Strînsirea „comerțului dirijat” cu Imperiul otoman a făcut ca interesul producătorului direct pentru creșterea vitelor, în special a oilor, primul articol solicitat de otomani, să scadă treptat. Există, bunăoară, indicii documentare, potrivit cărora numărul oilor supuse goștinei domnești scade de la 1 500 000 capete înainte de Ion vodă (1572—1574) la numai 656 000 în 1591. Înseși vînzările către Istanbul vor avea de suferit de pe urma acestei scăderi: gelepii cumpărau, de pildă, înainte de 1584

cite 300 000 de oi anual din Moldova, în timp ce la 1591 ei puteau cumpăra din aceeași țară abia jumătate din numărul anterior (141 000 capete).

În schimb, domnul și marea boierime, care aveau mari posibilități de creștere a cornutelor mari și mici, atât de solicitate la Istanbul, puteau să tragă anumite avantaje de pe urma acestui debușeu veșnic deschis, sau să desfacă un mare număr de vite în ținuturile creștine, până în Germania și la Veneția, pe căi ocolite, ce nu puteau fi controlate de Poartă, în timp ce țărănul de rînd nu-și putea îngădui riscul acestor desfaceri, la mari distanțe și cu un număr restrîns de vite. Totodată, nu trebuie să se uite că domnii, spre deosebire de supușii lor, beneficiau de scutiri de taxe

Tabel

Evoluția cantitativă a haracului (1540 - 1600)

Anul financiar	A. MOLDOVEI		B. ȚĂRII ROMĂNEȘTI		Cursuri de încasare la Vistieria otomană**
	În aspri	În galbeni	În aspri	În galbeni	
1540/1541			1 100 000	20 000 fl. ungurești*	1 fl. ung. = 55 aspri 1 sultanin = 1 ducat = 57 aspri
1541/1542	825 000	15 000 fl. ungurești*	„	„	57 aspri
1545/1546	„	„	2 850 000 ***	50 000 sultanini (techinii)	„
1551/1552	1 140 000	20 000 fl.	„	„	1 țechin = 1 sult. = 59 aspri;
1552/1553	1 710 000	30 000 „	„	„	1 galben de Chios = 58 aspri;
1563/1564	„	„	3 440 000	(?)58305 țechini (sultanin)	1 fl. ung. = 57 aspri 1 guruș (thaler) = 38 - 40 „
1567/1568	2 065 000	35 000 țechini (sult.)	4 312 000	(?)73084 „	1 galben **** = 59 aspri
1568/1569	2 360 000	40 000 „	5 850 000***	99150 „	59 aspri
1574/1575	3 150 000	53 389 galb.	6 150 000	104237 galb.	1 guruș = 40 „
1582/1583	3 940 000	66 779 „	„	„	1 galben = 73 aspri
1583/1584	„	53 385 „	7 000 000	95980 „	1 galben = 108 „
1584/1585	„	36 472 „	„	64814 „	1 galben = 110 „
1585/1586	„	33 389 „	„	59322 „	1 guruș mare = 98 aspri
1591/1592	7 000 000		10 000 000	84745 „	1 guruș leonin = 68 aspri
1595/1596	3 150 000	55 576 „	500 000	4326 „	1 pađışalı = 8 aspri
1596/1597	„	26 000 „	—	—	„
1597/1598	„	„	600 000	5084 „	„
1598/1599	„	„	?	?	„
1599/1600	„	„	?	?	„

* Moneda de calcul.

** Potrivit chitanțelor de haraci și registrelor Vistieriei, Cursurile de plată (la „leșiri” din Vistierie) erau cu 1 aspru mai mari pînă la 1584 și cu 2 aspri după această dată.

*** Alți 150 000 aspri reprezentau adetul (impozitul) sării pentru bucătăria imperială.

**** Indiferent de monedă (sultanin, țechin, florin unguresc, galben de Chios).

vamale din partea autorităților otomane, pentru mărfurile cumpărate din Imperiul otoman, cu prilejul predării la Poartă a haraciului.

În fine, între consecințele regimului economic al dominației otomane în Moldova și Țara Românească e de menționat și stinjenirea dezvoltării negustorimii autohtone, aflată față în față cu concurentul gelep sau balgiu, puternic și abuziv, reprezentând puterea suzerană, cunoscând mai bine nevoile pieții otomane și avind legături mai întinse acolo și relații apropiate cu domnii cărora le erau creditori. Tot astfel, strimtorarea gospodăriei țărănești, scurgerea bogățiilor principale către Bosfor, nesiguranța averilor și a zilei de mâine, sub amenințarea apetitului veșnic nesătul al reprezentanților clasei dominante otomane și a nevoii veșnice de bani a domnilor, toate acestea au influențat negativ, pe lângă o serie de factori interni, schimbul dintre sat și oraș, producția meșteșugărească, cu excepția localităților din zona dunăreană și nord-pontică.

Se poate conchide că, în ansamblu, dominația otomană a contribuit, alături de alți factori interni și externi, la secătuirea avuției țărilor române, la încetinirea ritmului lor de dezvoltare economică, la prelungirea în timp a orînduirii feudale și la rămînerea în urmă a societății românești față de țările din centrul și apusul continentului.

LE RÉGIME ÉCONOMIQUE DE LA DOMINATION OTTOMANE EN MOLDAVIE ET EN VALACHIE PENDANT LA SECONDE MOITIÉ DU XVIe SIÈCLE

RÉSUMÉ

S'appuyant sur une riche base documentaire et spécialement sur les documents officiels de la Porte ottomane, récemment tirés des Archives de la Présidence du Conseil de la République de Turquie (*Türkiye Cumhurbaşkanlığı Başbakanlık Arşivi*) d'Istanbul, l'auteur s'applique à broser le tableau des obligations économique-financières de la Moldavie et de la Valachie envers l'Empire ottoman au cours de la seconde moitié du XVIe siècle. Il convient de souligner la difficulté de l'entreprise, étant donné que c'est la première fois (après les contributions remarquables de Mihai Berza) qu'un exposé de ces obligations est essayé par un turcologue sur la base directe et prédominante des sources turques.

L'auteur passe en revue le kharadj, les dons (officiels et non-officiels), les obligations commerciales (de ravitaillement), les charges militaires (sous forme abrégée), les conséquences de ce régime sur le développement socio-économique des pays roumains.

OPINII ȘI CLARIFICĂRI ÎN PROBLEMA DACI, ROMANI, ROMÂNI

În zilele de 5 și 6 aprilie 1979 a avut loc dezbaterile științifică pe tema : *Opinii și clarificări în problema daci, romani, români*, organizată de Secția de istorie și arheologie a Academiei de Științe Sociale și Politice, la care au participat membrii titulari și membrii corespondenței ai forului organizator, specialiști de la Institutul de arheologie din București, institutele de istorie și arheologie din Cluj-Napoca și Iași, filologi, etnografi, muzeografi de la unele muzee de istorie din capitală și din țară, redactori ai revistelor de istorie și arheologie, precum și de la „Era socialistă”, ziarul „Știința” și de la alte publicații. Au mai luat parte de asemenea cadre didactice de la Academia „Ștefan Ghorghiu”, cercetători de la Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., un numeros public.

Dezbaterele au fost conduse de prof. dr. Ștefan Ștefănescu, membru corespondent al Academiei R.S. România, președintele Secției de istorie și arheologie a Academiei de Științe Sociale și Politice; prof. dr. Dionisie Pippidi, membru corespondent al Academiei R.S. România, director al Institutului de arheologie; acad. prof. dr. Ștefan Pascu, directorul Institutului de istorie și arheologie din Cluj-Napoca; prof. dr. doc. Mircea Petrescu-Dimbovița, directorul Institutului de istorie și arheologie din Iași, dr. Ghorghe Zaharia, director adjunct la Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R. și prof. dr. doc. Radu Vulpe, membru titular al Academiei de Științe Sociale și Politice.

Cu acest prilej s-au prezentat următoarele referate :

1. Daci, romani, români, de acad. prof. Ștefan Pascu ;

2. Premisele civilizației dacice, de prof. dr. Mircea Petrescu-Dimbovița ;

3. Daco-geții, de dr. I.H. Crișan și dr. I. Glodariu ;

4. Romanitatea și continuitatea după retragerea aureliană (sec. II—VI e.n.), de conf. dr. D. Protase ;

5. Noi contribuții arheologice la cunoașterea populației vechi românești (sec. VI—VIII) de dr. Eugenia Zaharia ;

Coreferate :

1. Aspecte semnificative ale istoriei și culturii geto-dace, anterioare lui Burebista, de dr. Al. Vulpe ;

2. Dacii liberi din secolle II—IV e.n. și raporturile lor cu romanii, de dr. Gh. Bichir ;

3. Limba traco-dacilor, de dr. doc. I.I. Russu ;

4. Romanizarea sudului Moldovei, de I. Ionuță ;

5. Romanitatea nord-dunăreană, în sec. IV e.n., de dr. Gh. Diaconu ;

6. Străromânii în sec. IV—VI e.n., de Victor Teodorescu ;

7. Autohtoni și migratori în sec. IX, de dr. Mircea Rusu.

În prima zi a dezbaterilor s-au prezentat referatele și coreferatele și au început discuțiile pe marginea lor, discuții ce au continuat în tot cursul zilei de 6 aprilie.

În scurta noastră dare de seamă nu vom intra în detalii pentru a reproduce ce a spus fiecare participant la dezbateri (specialiști sau nespecialiști), ci doar vom sublinia temele majore la care au subscris cei mai buni specialiști.

Problemele majore tratate în referate și coreferate au fost : vechiunea și continuitatea geto-dacilor în spațiul carpato-danubian, romanizarea geto-dacilor și formarea poporului român.

Deschiderea colocviului a fost prefațată de prof. Ștefan Ștefănescu care a subliniat importanța temelor ce vor fi abordate în timpul dezbaterilor și a urât succes participanților. A urmat apoi referatul „Daci, romani, români”, o amplă și doctă sinteză, în care acad. prof. Ștefan Pascu a îmbrățișat totalitatea problemelor puse în discuție, insistând în special asupra

etnogenezei poporului român, singurul popor latin din estul Europei. A fost abordată de asemenea vechimea geto-dacilor, problemă tratată mai pe larg în referatele susținute de prof. Mircea Petrescu-Dimbovița și I.H. Crișan, precum și în conferențele colegului Al. Vulpe. Cei mai mulți participanți la dezbatere au fost de părerea că, deși geții sînt amintiți în izvoarele literare (Herodot, *Istoria*, IV, 93) abia la sfîrșitul secolului VI î.e.n., de geto-daci se poate vorbi și înainte de această dată. Astfel pornind de la observația că cultura Basarabi ocupă un spațiu întins, corespunzător în mare parte cu acela al răspîndirii geto-dacilor, se poate presupune că putem vorbi de geto-daci încă din secolul al VIII-lea î.e.n., cînd se datează faza mai veche a culturii amintite. Conform acestei teze trebuie să considerăm că grupul nord-tracic, corespunzător geto-dacilor, s-a separat de cel sud-tracic în Hallstattul timpuriu, perioadă care din punct de vedere etnic reprezintă epoca de cristalizare a diviziunii ramurilor nord și sud tracică, așa cum a subliniat M. Petrescu-Dimbovița în referatul său. Ipoteza conform căreia putem vorbi de geto-daci încă din neolitic sau de la începutul epocii bronzului nu poate fi împărtășită, deoarece la începutul epocii bronzului (circa 2000 î.e.n.) abia s-a constituit vatra de locuire a tracilor în spațiul carpatobalcanic¹. Diferențele regionale constatate în epoca bronzului și prima epocă a fierului în cadrul acestei mari unități etnoculturale trace se explică prin condițiile locale și influențele exercitate din teritoriile vecine sau prin pătrunderea unor noi grupuri de populații în spațiul carpatodanubian.

Constituită în secolele VI-III î.e.n. și îmbogățită pe parcurs cu noi elemente venite din sudul grecesc, estul scitic sau vestul celtic, civilizația geto-dacă va atinge maximum de dezvoltare în epoca Burebista-Decebal, cînd pentru prima dată în istorie, în tot spațiul carpatodanubian avem de a face cu o singură cultură, unitară, atît în ceea ce privește cultura materială cit și cea spirituală. Arheologic s-a dovedit că materialele (ceramica, unelte etc.) descoperite în Transilvania, Maramureș, Moldova, Muntenia, Oltenia sau Banat sînt identice sau aproape identice în ceea ce privește forma cit și tehnica de lucru. Identice sînt credințele, superstițiile, ritul și ritualul funerar folosit. Acest lucru arată că în această vreme s-a produs o profundă sinteză etno-culturală, care a făcut ca deosebirile dintre diferite triburi și uniuni tribale de origine geto-dacă (care asimilaseră și diverse grupuri de populații alogene) să dispară. An de an se înmulțesc descoperirile arheologice care arată că geto-dacii din epoca Burebista-Decebal, practicau o avansată metalurgie a fierului, erau pricepuți în prelucrarea argintului, iar în centrele mai importante era cunoscut scrisul grecesc și cel latin (Grădiștea Muncelului, Ocnița, Polovraci). Dau strălucire și măreție civilizației opidane dacice cetățile cu ziduri de piatră și enigmaticele sanctuare circulare sau patrulate, care nu sînt caracteristice numai capitalei (Sarmizegetusa), deoarece s-au descoperit și în alte părți: Piatra Craivii (jud. Alba), în Transilvania, Pecica (jud. Arad) în Crișana, Polovraci (jud. Gorj) în Oltenia, Bitca Doamnei (jud. Neamț) în Moldova și Dolinean (R.S.S. Moldovenească) pe Nistru mijlociu.

După Burebista, teritoriul stăpînit de geto-daci se restrînge, datorită presiunii exercitate de sarmați în est și vest, de unele neamuri germanice în nord și nord-vest și de romani în sud, ultimii, fixîndu-și granița pe Dunăre. Dar și în teritoriile ocupate de aceste semînții, parte din populația geto-dacă a rămas pe loc și a continuat să trăiască alături de noii veniți, așa cum arată descoperirile arheologice făcute în Cimpia ungară, estul Slovaciei și în alte locuri. Despre constituirea primului stat dac centralizat și independent sub Burebista „cel dintîi și cel mai puternic dintre toți regii care au domnit vreodată peste traci” după cum este caracterizat marele rege în cunoscuta inscripție descoperită la Dionysopolis (Balceic) a vorbit I.H. Crișan, iar despre continuitatea statului dac în perioada Burebista—Decebal, I. Glodariu. Ambii cercetători clujeni au încercat să reconstituie societatea geto-dacă sub toate aspectele ei în perioada celor doi mari conducători și să explice în mod dialectic baza economică și politică a statului dac, stat care a căutat prin toate mijloacele să se opună expansiunii romane. Au învins pînă la urmă cei mai puternici, cei care atinseseră un grad mai avansat de civilizație.

Astfel încît, în urma războaielor purtate, unitatea etno-culturală geto-dacă de la nord de Dunăre a fost spartă la începutul secolului al II-lea e.n. de către romani, prin ocuparea unei părți din Dacia și transformarea ei în provincie romană. Crearea în anul 106 a provinciei Dacia și aducerea de coloniști *ex toto orbe Romano* constituie punctul de plecare al unei noi sinteze etno-culturale care a dus în cele din urmă la crearea poporului român, pe aceeași vatră milenară locuită de traco-geto-daci.

Căutînd să nege continuitatea și autohtonía poporului român pe teritoriul vechii Dacii roeslerienii, mai vechi și mai noi, au susținut dispariția totală a populației geto-dacice în cursul celor două războaie de cucerire din vremea lui Traian (anii 101—102 și 105—106). De asemenea

¹ Cf. I. Nestor, în *Istoria poporului român* (sub redacția lui A. Oțetea), București, 1970, p. 25.

bazându-se pe interpretarea unilaterală a unor texte care n-au nici meritul de a fi contemporane cu Aurelian, căci au fost redactate la sfârșitul secolului al IV-lea (Eutropius) sau chiar în secolul al VI-lea (Jordanes), precum și pe lipsa de știri literare despre daco-romani în secolele ce au urmat retragerii stăpînirii romane din Dacia (argumentul *a silentio*), roesierienii au susținut și susțin că împăratul Aurelian a evacuat la sud de Dunăre în 275 întreaga populație din Dacia, creînd astfel două viduri demografice. În două epoci diferite, și în felul acesta negînd nu numai continuitatea, ci și romanizarea Daciei. Așa cum s-a arătat în referatele și coferatele prezentate la simpozionul de Ștefan Pascu, D. Protase, Eug. Zaharia, Gh. Bichir etc., cercetările arheologice din ultima vreme ca și toponimia și hidronimia de altfel infirmă aceste teze tendențioase și arată că geto-dacii și apoi daco-romanii au rămas în număr mare la nord de Dunăre și au continuat să trăiască atît în timpul stăpînirii romane în Dacia, cît și după retragerea aureliană. În cadrul provinciei romane Dacia, ca și în Moesia Inferior de altfel băștinașii formau majoritatea în așezările rurale, dar ei nu lipseau nici din centrele urbane și mai ales din teritoriul acestora.

Ducînd o viață lipsită de fast, dar receptivă la progresul social și tehnic al vremii, băștinașii constituiau principala forță de muncă în economia țării. De altfel și din analiza izvoarelor scrise, făcută corect, rezultă supunerea geto-dacilor, distrugerea puterii lor militare, anexarea țării și a locuitorilor ei și nu distrugerea geto-dacilor ca popoi, cum tendențios an afirmat unii istorici moderni. Această situație o confirmă și reliefulurile de pe Columna lui Traian ca și existența în primii ani după cucerire a unor grupări etnice (triburi) cu nume dacice sau daco-romane (Buri-davensi, Potulatensi, Saldensi etc.). Persistența populației dacice este indicată și de toponimia și hidronimia Daciei romane. Astfel marea majoritate a orașelor au nume autohtone (Apulum, Napoca, Potaissa, Alburnus, Tibiscum, Dierna, Drobeta), ca și localitățile terminate cu sufixul *dava*: Buridava, Sucidava, Cumidava, Piroboridava, Capidava etc. Numele principalilor ape sînt tot de origine dacică: Donaris (Dunărea), Alutus (Oltul), Maris (Mureșul), Samus (Someșul), Ardessos (Argeșul), Pyretos-Parota (Prutul) etc.

De la cine ar fi preluat romanii aceste denumiri dacă populația dacică ar fi fost exterminată în anul, 101—106?

Așa cum a arătat I.I. Russu prezența în limba română a unui fond de aproximativ 160 de cuvinte (circa 70 întîlnite și în limba albaneză), moștenite din substratul lexical traco-dac și trecute prin filieră română se poate explica numai prin continuitate și asimilarea etnică a băștinașilor. D. Protase a subliniat în referatul său că numărul mare de trupe (vreo 11 unități de infanterie și cavalerie) purtînd numele de „Dacorun”, care au fost recrutate în Dacia și duse apoi în alte provincii (Cappadocia, Syria, Britannia, Pannonia etc.), localnicii daci intrați în armata din Dacia sau în cohortele pretoriene de la Roma ori încadrați în alte unități și unele nume de persoană traco-dace în inscripțiile Provinciei stau mărturie că populația autohtonă era foarte numeroasă în Dacia romană. Descoperirea culturii daco-romane pe tot cuprinsul Daciei constituie rezultatul cel mai concret și mai prețios al continuității geto-dacilor alături de romani. Semnificativă în acest sens este și descoperirea de la Slimnic (jud. Sibiu) unde a fost identificată o așezare care continuă neîntrerupt din secolul al II-lea î.e.n. pînă în secolul al III-lea e.n. fapt ce arată că acele complexe care n-au fost afectate de luptele dintre daci și romani au continuat să existe și în timpul provinciei Dacia, cultura materială asimilînd însă noi elemente și devenind daco-romană.

Dar unii învîțași străini n-au contestat numai continuitatea geto-dacilor în cadrul provinciei Dacia, ci și pe aceea a dacilor liberi din zona extracarpatică a Daciei, în special din Muntenia. După ei această regiune devenise un fel de țară a nimănui pe unde se perindau toți „barbarii” care atacau Imperiul roman, iar valea Dunării un culoar pe unde treceau migratorii spre vest. În opinia lor populația băștinașă, geto-dacică, fusese fie transplantată în Imperiu, fie dispăruse în conflictele cu romanii sau cu sarmații (roxolani, alani) și neamurile germanice (tai-fali, vizigoți) care deveniseră stăpînii acestor teritorii.

Dar aceste aserțiuni ale lor au fost infirmate de cercetările arheologice din ultima vreme care arată că daci liberi au locuit intens în secolele II—IV e.n. teritoriile vechii Daciei, rămase în afara Imperiului roman; în prezent se cunosc circa 400 de așezări și necropole. Identificarea culturii materiale a dacilor liberi este una din cele mai remarcabile realizări ale arheologiei românești din ultimele trei decenii.

Cultura materială a dacilor liberi ne este cunoscută în vestul Daciei prin așezările de tip Sîntana Arad și Medieșul Aurit, în sudul țării (Muntenia) de cultura Militari-Chilia, în est, între Carpați și Nistru, de cultura carpică, iar în nord și nord-est, prin părțile Bucovinei și Galiției de cultura Lipița ai cărei purtători au fost Costobocii. Descoperirile arheologice arată că în secolele II—III e.n. nu sarmații și goții au dominat zona extracarpatică a Daciei, care nu făcea parte din Imperiul roman, ci daci liberi și în special carpii. Pentru a ilustra acest lucru, am arătat în coferatul prezentat că în prezent pe teritoriul Moldovei dintre Carpați și Prut se cunosc peste 300 descoperiri de tip carpic, în timp ce morminte sarmatice s-au identificat în numai 38 de puncte, însumînd un număr total de circa 160 de morminte, cifră ce nu egalează nici pe aceea a

unei singure necropole carpice, dacă ținem seama că la Bărboasa Gălănești (jud. Bacău) s-au descoperit 291 morminte, iar la Văleni-Botești (jud. Neamț) 615.

Săpăturile arheologice pe care le-am făcut în ultima vreme la Stolniceni — Rimnicu Vilcea ca și unele descoperiri mai vechi făcute în Transilvania arată că după retragerea administrației romane din Dacia, cei care pătrund pe teritoriul fostei provincii sînt carpii și dacii liberi din vest, așa încît, teza conform căreia Dacia a fost lăsată de romani goșilor nu mai poate fi susținută deoarece nu are nici o bază documentară. Goșii vor pătrunde în unele zone ale fostei provincii Dacia mult mai târziu.

Problemele legate de istoria și cultura dacilor liberi au fost analizate în coreferatul *Dacii liberi din secolele I — IV e.n. și raporturile lor cu romanii*. S-a menționat că denumirea de daci liberi nu apare în izvoarele scrise, ea a fost dată de istoricii contemporani pentru a-i deosebi de dacii și apoi de daco-romanii care au continuat să trăiască pe teritoriul provinciei Dacia. La scriitorii antici, ca și în inscripții ei sînt numiți fie cu numele lor generic de daci sau geți, fie cu cel de daci mărginași, de carpi sau costoboci. Trăind în preajma imperiului roman, dacii liberi au fost puternic influențați de romani, lucru constatat arheologic prin numărul mare de monede și tezaure monetare romane (în Moldova s-au descoperit circa 95 tezaure) și alte importuri de produse romane găsite în așezările și necropolele lor. Deci, pe lângă unele conflicte au existat și puternice legături economice și culturale. Judecate în ansamblu descoperirile arheologice și izvoarele scrise permit să se susțină că în Muntenia procesul de romanizare s-a petrecut în aceeași vreme cași în provincia Dacia, dar probabil într-un ritm ceva mai lent și s-a desăvîrșit în secolele IV — VI e.n. Caracterul dacic al culturii materiale și spirituale a carpilor și costobocilor constituie dovada de netăgăduit a apartenenței acestora la neamul daco-geților. Sensibil și receptiv la influența romană într-o măsură mai mare decît alții „barbari”, dacii liberi au asimilat treptat numeroase grupuri de populații migratoare și au contribuit din plin la etnogeneza poporului român. Pătrunzînd pe teritoriul fostelor provincii romane Dacia și Scythia Minor, atît în timpul stăpînirii romane cît și după aceea, ei au revitalizat elementul daco-roman și l-au făcut să reziste și să iasă victorios din confruntările cu neamurile germanice și alți migratori, întărind romanitatea carpato-danubiană. Dacii liberi au fost un factor de permanență și continuitate în întreg spațiul carpato-danubian. Dacii liberi au lăsat o bogată moștenire perioadei de început a migrației popoarelor pe care o găsim mereu prezentă în conținutul și geneza culturii eterogene Sîntana de Mureș — Cerneahov.

De o mare atenție s-a bucurat în timpul dezbaterilor problema romanizării, tratată în referatele și coreferatele lui Ștefan Pascu, D. Protase, Eugenia Zaharia, I.I. Rusu, Gh. Biciur, I. Ioniță etc. ca și în luările de cuvînt de către R. Vulpe, D. Tudor, Al. Nicolaescu, Gh. Biciur, Eugenia Zaharia etc.

Pentru români, singurul popor românesc din sud-estul Europei, continuitatea geto-dacilor, romanizarea teritoriului și a populației autohtone constituie nu un deziderat, ci o realitate istorică confirmată mereu de noile descoperiri arheologice. După cucerire, la fel ca în alte provincii mai vechi, romanii au introdus în Dacia formele proprii de organizare politică și administrativă, luînd naștere noi relații sociale. Începe să se impună cultura și civilizația romană, limba latină și modul de viață roman provincial.

La puțin timp după cucerire, Provincia a cunoscut o viață economică din ce în ce mai prosperă. S-au construit căi de comunicații cum n-au mai fost înainte, s-a organizat exploatarea sistematică și de amploare a bogățiilor subsolului (aur, argint, fier, sare), s-a cultivat intens pămîntul cu unele mai perfecționate, s-a întemeiat o nouă capitală — Colonia Ulpia Traiană Dacia Sarmizegetusa — au luat ființă numeroase localități noi, unele ajungînd la rangul de municipii încă la începutul domniei lui Hadrian (Drobeta, Napoca). Comerțul și meșteșugurile specializate au cunoscut repede o mare dezvoltare, pulsul unei vieți noi resimțîndu-se pretutîndeni, așa cum a subliniat D. Protase în referatul său. Nimic n-a fost lăsat să se dezvolte la voia întîmplării, plină și pășunile au devenit proprietate imperială și erau arendate unor *conductores pascu*, pentru care se percepea un impozit. Căci, parafrazînd pe acad. Ștefan Pascu, romanii au fost mari cuceritori, dar au fost mai mari organizatori decît cuceritori și mai mari legiuitori decît organizatori.

Colonizarea provinciei Dacia a fost de la început de mari proporții. La numărul mare al coloniștilor s-au adăugat funcționarii de tot felul, cu familiile lor, trupele, negustorii, sclavii etc. Originea etnică și teritorială a coloniștilor, militarilor, negustorilor și funcționarilor este extrem de variată, dar toți erau purtătorii și propagatorii civilizației romane și a limbii latine, care era limba oficială de stat. Caracterul eterogen al populației din Dacia (eterogene ca etnic, dar purtători ai aceleiași culturi) se reflectă în onomastica din inscripții, care după datele furnizate de Dumitru Protase se prezintă astfel: antroponime romane 70 — 75 %, greco-orientale 15 — 16 %, ilirice circa 4 %, celtice peste 2 %, traco-dace sub 3 %, nord-vest africane, egiptene și altele peste 1 %.

Toți aceștia reprezentau populația romanizată, latinofonă, venită din provinciile romane mai vechi, romanizate (Hispania, Gallia, Dalmația etc.) și care timp de 170 de ani au reușit să romanizeze populația autohtonă geto-dacă cu care a conviețuit pe același teritoriu.

Deci, și în Dacia, ca și în alte părți, factorii generali ai romanizării au fost aceiași: armata, administrația, coloniștii, comerțul, urbanizarea, dreptul roman, cultura, religia etc. Condițiile locale și epoca au favorizat și au accelerat procesul de romanizare. Căsătoriile mixte, recrutarea locală, acordarea cetățeniei prin constituția lui Caracalla (an 212), insistența autorităților de stat și însăși dorința autohtonilor de a deveni romani — ceea ce aducea mare cînst și substanțiale avantaje materiale — constituiau factorii eficienței în grăbirea romanizării. În esență mersul romanizării în Dacia nu se deosebește de cel constatat în alte provincii din centrul și vestul Imperiului. În sprijinul romanizării vin și cele circa 3 000 de inscripții descoperite pe teritoriul Daciei romane (circa 8 % găsite în mediul rural după precizările făcute de D. Protase) și din care numai 37 sînt grecești și șapte palmiriene, restul latine. Același cercetător a subliniat faptul că romanitatea Daciei are un pronunțat caracter occidental, care poate fi constatată în planul și organizarea orașelor (11 la număr), în construcția edificiilor publice și private, în adoptarea divinităților din panteonul roman, în artă etc.

Romanizarea a fost un proces unitar și de mari proporții care a cuprins întreaga populație geto-dacă și ale cărei premise s-au format cu mult timp înainte de cucerirea Daciei, dacă ținem seama de penetrația economică romană la Dunăre și Carpați. Ipoteza conform căreia s-ar putea vorbi de romanizare încă din această vreme este greșită și nu are acoperire din punct de vedere științific. Faptul că încă de la sfîrșitul secolului I î.e.n. în unele centre geto-dacice era cunoscut scrisul latin (ca și cel grecesc de altfel) și că în diverse complexe autohtone întîlnim diverse produse și monede romane, nu justifică emiterea unei asemenea teze. Problema romanizării Daciei Pontice (Dobrogei) a fost mai puțin discutată în cadrul colocviului, deoarece aici stăpînirea romană și apoi romano-bizantină s-a menținut pînă în pragul secolului al VII-lea, iar monumentele arheologice obligă pe orice om de bună credință să recunoască acest adevăr istoric.

Toți participanții la discuție (R. Vulpe, D. Tudor, S. Sanie etc.) au fost de acord cu cele subliniate în referatul lui Gh. Bichir, că și în Muntenia procesul de romanizare s-a petrecut în aceeași vreme ca în Provincia Dacia, dar într-un ritm ceva mai lent și s-a desăvîrșit în secolele IV—VI e.n., cînd stăpînirea romană și apoi romano-bizantină revine la nord de Dunăre.

Încercuții de Imperiul roman, temporar stăpînită și continuu supravegheată, Muntenia constituia puntea de legătură dintre provinciile Dacia și Moesia. Așa se explică puternica influență romană constatată în cadrul așezărilor populației locale, în special acelor situate pe arterele principale de circulație. În afară de produse romane de import: amfore, vase și opaițe de lut și bronz, obiecte de podoabă și accesorii pentru veșminte la Tei-București s-au descoperit și două statuete de bronz, reprezentînd pe Apollo și Venus, iar la Mătăsaru piese dintr-o trusă medicală. În așezări apar frecvent monedele de bronz și argint, iar în circa 20 de puncte s-au descoperit tezure monetare. Important este faptul că influența romană se simte și în producția locală, în special în ceramică — apare specia ceramică zgrunțuroasă de tip provincial roman lucrată în atelierele de olărie ale populației băstinașe. La Mătăsaru (jud. Dîlbovița), Socoți (jud. Teleorman) și Curcani (jud. Ilfov) s-au descoperit vase (fragmente) de factură locală (date în secolul III e.n.) cu inscripții în limba latină, fapt ce arată că în aceste așezări existau oameni care știau să scrie și să vorbească latinește.

Drumurile comerciale, castrarele din zona subcarpatică și de pe limesul transalutan, capetele de pod din stînga Dunării, ca și stăpînirea efectivă de către romani a vestului Munteniei între circa 200 și 217, au avut un rol important la romanizarea Munteniei. De altfel populația acestei regiuni se familiarizase cu civilizația romană cu mult timp înainte de ocuparea Daciei de către romani și mai ales în vremea lui Traian (anii 101—117), cînd întreaga Muntenie și sudul Moldovei au făcut parte din cadrul Imperiului roman, respectiv al provinciei Moesia Inferior. Datele cu privire la romanizarea sudului Moldovei, teză acceptată și ea de participanții la discuție au fost prezentate în referatul lui I. Ioniță.

În ceea ce privește romanizarea teritoriilor dacice care nu au făcut deloc parte din Imperiul roman (ramase *extra provinciam*) și care încă de la sfîrșitul mileniului I sînt locuite de populație românească compactă s-a pus problema dacă ele au fost romanizate sau românizate.

Cei care au luat parte la discuție au sprijinit teza conform căreia avem de a face cu romanizarea acestor teritorii locuite de dacii liberi, dar nu în secolele II—III e.n., cînd exista provincia Dacia, ci după abandonarea ei, pînă în secolul al VI-lea, întrucît procesul de romanizare nu a încetat odată cu retragerea aureliană, ci a continuat și după această dată, deoarece la nord de Dunăre exista o numeroasă populație daco-romană, latinofonă cu o civilizație proprie.

În prezent este un lucru bine stabilit că retragerea armatei și administrației romane din Dacia în 275 nu a fost determinată de pierderea unor războaie la nord de Dunăre, ci s-a făcut

din motive de ordin economic și strategic, cu scopul de a scurta frontiera, aducînd-o pe linia Dunării și a o apăra cu trupe aduse din Dacia. Au rămas însă permanente legăturile economice și etno-culturale ale daco-romanilor cu romanitatea sud-dunăreană, comunitatea de viață economică bazată pe sistemul monetar roman, capetele de pod de pe malul stîng al Dunării, care n-au fost abandonate în 275, iar în vremea lui Constantin cel Mare și Justinian avem de a face cu extinderea stăpînirii romane la nord de Dunăre, cînd Banatul, Oltenia și cea mai mare parte din Muntenia au fost încorporate din nou în Imperiu. La descoperirile mai vechi cunoscute în această zonă neocupată de romani se adaugă acum bazilica creștină din secolele IV—V e.n. de la Slăveni (jud. Olt) și cavoul roman din secolul al IV-lea de la Barboși în sudul Moldovei.

A reieșit în timpul dezbaterilor că în aceste regiuni nestăpînite efectiv de romani avem de a face cu o romanizare prin iradiere, prin admigrare și contact continuu între daco-romanii din fosta provincie Dacia, din Scythia Minor și din întreaga Moesie. Disparația acelor zone de siguranță existente în unele regiuni ale limesului roman ca și a granițelor păzite de armată de-a lungul provinciei Dacia au ușurat și intensificat legăturile după 275 între dacii liberi și daco-romani. Așa cum a subliniat regretatul N. Gostar în unul din studiile sale „la nord de Dunăre și la răsărit de Dacia romană se găseau captivi aduși”, „în mare număr” din toate părțile Imperiului, (printre ei fiind și creștini) care au putut contribui și ei la romanizarea localnicilor”. Latina populară, creștinismul în formă latină, formele de civilizație romane și romano-bizantine, acel *habitus* spiritual al populației daco-romane în mișcare sa naturală au constituit, după D. Protase, factorii principali ai acestui proces. Aici este necesar să avem mereu în vedere, sublinia același cercetător, și aportul Moesiei, după căderea limesului dunărean, cînd multă populație latinofonă dislocată de slavi a putut veni în regiunile noastre întărind romanitatea nord dunăreană.

Descoperirile arheologice sprijină cu prisosință romanizarea în secolele IV—VI e.n. a teritoriilor locuite de dacii liberi—au subliniat în intervențiile lor Eugenia Zaharia, R. Vulpe, D. Tudor, etc. Toți participanții la discuții au subliniat rolul pe care l-a avut creștinismul de formă latină la romanizarea populației autohtone.

S-a desprins din luările de cuvînt ale unor participanți că romanizarea întregii Dacii a fost o realitate istorică imposibil de pus la îndoială, pentru că fără acest mare fenomen etno-cultural și lingvistic nu se poate explica argumentat autohtonismul românilor ca popor neolatîn în ținuturile carpato-ponto-danubiene.

Continuitatea populației daco-romane și romanice la nord de Dunăre, în secolele IV—VII e.n. a fost tratată și sprijinită cu argumente puternice în referatele și conferențele prezentate de Eugenia Zaharia, D. Protase, Mircea Rusu și Victor I. Edorescu. S-a subliniat de către toți că la pătrunderea slavilor în regiunile noastre au dat aici peste o numeroasă populație romanică, latinofonă, a cărei structură etnică n-au putut-o modifica.

Unii dintre vorbitori și în special Eugenia Zaharia au scos în evidență caracterul unitar al civilizației daco-romane și romanice pe întregul spațiu locuit astăzi de români.

O altă problemă care a stîrnit multe discuții, e drept din partea unor nespecialiști (ingineri, medici, juriști etc.) a fost limba traco-dacilor, temă tratată cu competență de I. I. Russu, care a prezentat stadiul actual al cercetărilor în acest domeniu și a luat atitudine față de unele teze (susținute de specialiști) conform cărora dacii vorbeau latinește sau chiar românește încă din neolitic. Împotriva acestor ipoteze, total neștiințifice, au luat atitudine și alți cercetători: R. Vulpe, Al. Niculescu și Gh. Bichir, ultimul amintind celor care susțin asemenea teze că sînt obligați să țină seama în deliberările lor că la Brigetio în Pannonia Superior (Ungaria de azi) s-a descoperit o inscripție din vremea împăratului Caracalla în care se vorbește de un interpret de limbă dacă (*interpres Dacorum*) în persoana lui Marcus Ulpus Celerinus din legiunea aIIa Adiutrix.

Ori, dacă dacii ar fi vorbit latinește, mai aveau romanii nevoie de un interpret de limbă dacă (romană? !). Același cercetător a reamintit de cunoscutele versuri ale lui Ovidiu în care poetul spune că în timpul exilului său la Tomis (anii 9—17 e.n.) a învățat limba geților (*Epistulae ex Ponto*, III, 2, 40; *Tristia*, V, 12, 58) și chiar a scris versuri în limba getică (*Epistulae ex Ponto*, IV, 13, 19—20; *Tristia*, III, 14, 48).

În ceea ce privește limba traco-dacică, idiom indoeuropean, astăzi dispărut, nu ne-au rămas decît resturi fragmentare, însumînd un număr de circa 160 de cuvinte, păstrate în limba română dintre care 70 sînt întîlnite și în limba albaneză. Lipsa textelor îngreuiază studiul limbii tracice. I. I. Russu a împărțit materialul lingvistic traco-dac în cinci categorii: a) *inscripția de pe inelul de la Ezerovo* (Bulgaria de sud-est) cu litere grecești, (scriptio continua) la care separarea cuvintelor și interpretarea textului nu a putut fi făcută nici măcar în parte; nici un cuvînt nu poate fi considerat citit și explicat în mod convingător, încît textul rămîne deocamdată inutilizabil

pentru studiul limbii trace (la fel ca alte „inscripții” atribuite tracilor²⁾; b) cuvinte *glose*, în număr de 70—80, păstrate la lexicografi (în special Hesychios și Photios) și alți autori greci; majoritatea nu sînt explicate etimologic, puține din ele pot servi pentru cunoașterea foneticii și lexicului; c) *numele dace de plante medicinale*, în număr de 57 (Dioscoride, Pseudo-Apuleius); d) *nume proprii, toponime* (nume de localități, ape) și *antroponime* (nume de persoane, triburi, divinități) constituind un important material lingvistic, a cărui valoare calitativă și cantitativă contribuie la cunoașterea indirectă a lexicului, foneticii și sufixelor derivative; e) *inscripții frigiene* (în alfabet grecesc) descoperite în Frigia, Galatia și Lycania, a căror interpretare este în cea mai mare parte nesigură. Onomastica frigiană este diferită însă de cea a tracilor și latinilor.

I.I. Russu a abordat și unele probleme ale formării limbii române, probleme ce au fost analizate mai în profunzimea lor de prof. Al. Nicolescu, lingvist de la Facultatea de limbi române a Universității București, care la începutul intervenției sale a dat citire unei scrisori din partea acad. Al. Rosetti, în care eminentul învățat își exprima regretul că nu poate participa la dezbaterile noastre și-și preciza poziția în ceea ce privește formarea limbii și a poporului român, teză susținută de toți învățații români (istorici și lingviști) care cunosc bine această problemă. În încheierea scrisorii, acad. Rosetti a luat poziție față de teza total neștiințifică a „tracomanilor”. Acest lucru l-a făcut cu multă competență și prof. Al. Nicolescu, care făcînd o succintă trecere în revistă a limbilor de substrat, a arătat că unele au murit, iar altele au rezistat, așa cum a fost limba bască în peninsula iberică. Limba cuceritorilor s-a impus nu numai în Dacia, ci și în numeroase alte părți ale globului, atît în antichitate (vezi dispariția substratului celtic majoritar în Franța și Anglia, în avantajul celui minoritar, germanic în Anglia, latin în Franța) cît și în evul mediu (limba cuceritorilor spanioli s-a impus, în dauna substratului autohton, în America Centrală și de Sud).

În continuare amintitul cercetător a subliniat faptul că trebuie cercetat pînă cînd au existat resturi de limbă traco-gețică în Dacia, deoarece în unele zone retrase din Balcani s-a dovedit că ele au dăinuit pînă în secolul al V-lea e.n. Făcînd analiza evoluției latinei vulgare și trecerea ei la limba română, am reținut faptul că în secolele VI—VII se poate vorbi de o limbă romanică-românească, iar de româna comună se poate vorbi din secolele VIII—IX e.n.

Abordînd și unele probleme ale limbii române prof. Al. Nicolescu a spus că tot ce este comun limbii noastre se întîlnește și în română și în macedo-română, așa încît a căuta să separe aromâna (macedo-română) de daco-română așa cum a făcut în intervenția sa dr. Rădulescu (medic chirurg) este o eroare care nu corespunde adevărului.

Soluțiile simple recomandate de o serie de nespecialiști pentru rezolvarea unor probleme fundamentale ale istoriei noastre naționale, legate de etnogeneza poporului român nu și-au găsit audiență nici la specialiști, nici la oamenii de cultură care au asistat la aceste dezbateri.

A releșit și din cadrul acestui colocviu că istoria o făuresc masele largi populare, dar s-a impus și părerea că pentru serierea ei este nevoie de specialiști, ca în orice domeniu de activitate dealtfel. A te ocupa de arheologie, istorie veche și lingvistică fără a avea pregătirea necesară nu este recomandabil, deoarece, în loc de contribuții aduci prejudicii științei românești.

În concluziile trase la sfîrșitul dezbaterilor acad. Ștefan Pascu a subliniat importanța și utilitatea acestei manifestări științifice în cadrul căreia s-au discutat o serie de probleme majore ale istoriei noastre naționale cum este aceea a continuității, romanizării și etnogenezei poporului român. Scoțîndu-se în evidență realizările s-au arătat și care sînt sarcinile pentru viitor ale arheologilor și istoricilor noștri. A scrie istorie înseamnă a spune adevărul, exagerările nu folosesc poporului pe care îl slujim cu pasiune și devotament, a spus în încheiere acad. Ștefan Pascu.

Gheorghe Bichir

² În timpul dezbaterilor, un inginer topometru a pretins că a reușit să descifreze această inscripție, fiind ajutat în muncă de un elev de la un liceu industrial din Pitești!!! Din nefericire, în ultimul timp s-au înmulțit foarte mult „specialiști” în istoria, cultura și limba traco-dacilor și ceea ce este mai grav, unii dintre ei reușesc să publice aceste „contribuții” în diverse ziare și reviste, fapt ce pune în derută pe elevi și unii profesori de istorie, dezinformează publicul și compromit în străinătate prestigiul științei românești.

**SESIUNEA ŞTIINŢIFICĂ ŞI SIMPOZIONUL SOCIETĂŢII
DE ŞTIINŢE ISTORICE, FILIALA BUCUREŞTI, DEDICATE
CELEI DE-A 35-A ANIVERSĂRI A INSURECŢIEI NAŢIONALE
ARMATE ANTIFASCISTE ŞI ANTIIMPERIALISTE
DIN AUGUST 1944**

În zilele de 5 iunie și de 5 iulie 1979 Filiala din București a Societății de științe istorice, în cadrul manifestărilor prilejuite de sărbătorirea împlinirii a 35 de ani de la insurecția națională armată antifascistă antiimperialistă din august 1944 a organizat, la Facultatea de Istorie—filozofie a Universității din București, o sesiune științifică și, respectiv un simpozion special.

Sesiunea științifică a făcut parte din seria de asemenea activități anuale ale filialei, cuprinzând prin urmare, rezultate ale cercetării în diferite domenii ale istoriei, însă prin unele teme speciale ale ei și prin ansamblul său a fost dedicată aniversării evenimentului de răscruce istorică pentru poporul român.

Cuvîntul de deschidere a fost rostit de prof. univ. dr. docent Dumitru Berciu, președinte, iar cuvîntul de închidere de conf. univ. Constantin Mocanu, vicepreședinte al Filialei din București a Societății de științe istorice.

Comunicările științifice și discuțiile care le-au succedat s-au desfășurat pe trei secții de specialitate: Istoria României; Istoria universală; Metodica predării istoriei.

La secția Istoria României, Alexenia Androne, șef de serviciu la Arhivele statului București, în comunicarea *Lupta intelectualității române împotriva fascismului*, folosind și o seamă de informații inedite extrase din arhive a întărit ideea foarte importantă potrivit căreia insurecția națională armată antifascistă antiimperialistă a fost o formă și un moment superior și decisiv al rezistenței antifasciste românești, al amplei mișcări antifasciste care s-a exprimat în România încă de la apariția și creșterea pericolului fascist în unele țări din Europa, de la o vreme și în România, mișcare antifascistă multiplă la care o participare meritorie a avut și intelectualitatea română în masa ei caracterizată prin atitudine general-democratică și patriotică. Odată cu faptele mai puțin cunoscute, unele importante și pentru că în ele se cuprindeau detalii semnificative, în comunicare, exemplificându-se mai des atitudinile din lunile premergătoare lui august 1944, s-au reliefat cunoscutele acțiuni ale unui însemnat număr de profesori ai universităților și membri ai Academiei care insistent au cerut marelui Ion Antonescu să nu ducă țara, mai departe, spre catastrofă națională inevitabilă și au acționat, și prin alte forme, pentru înlăturarea dominației hitleriste.

Comunicarea *Marea demonstrație antifascistă de la Obor din noiembrie 1940*, prezentată de Augustina Nicolescu, directoarea Școlii generale nr. 27, a explicat împrejurările deosebit de complexe interne în care partidul comunist, la foarte puțin timp după instaurarea guvernării legionaro-antonesciene (septembrie 1940—ianuarie 1941), a organizat o asemenea manifestație, de amplu ecou în țară și peste granițe, prin care s-a combătut în modul cel mai hotărât politica antinațională, periculoasă, afișată de Garda de fier agentură hitleristă în România. Comunicarea a evidențiat rolul primordial în organizarea curajoasă a acestei acțiuni al tovarășului Nicolae Ceaușescu, atunci aflat în fruntea Ununii Tineretului Comunist, precum și al altor activiști ai P.C.R. și ai organizației sale de tineret care, reconstituită nu de mult, își dovedea capacitatea de a da un sprijin politico-organizatoric substanțial partidului comunist.

Următoarele comunicări, abordînd teme diferite care, în decursul întregului an ori în decursul unui timp mai îndelungat au fost în programul cercetării obișnuite, au avut însă aproape toate preocuparea de a nota și discuta, pe suportul posibil al faptelor circumscrise, marile permanențe pozitive, tradiția progresistă a istoriei poporului român, trasîndu-se tocmai

astfel liniile ale tabloului cel mai cuprinzător în care pe trapa ei de dezvoltare istorică se află insurecția națională armată antifascistă antiimperialistă din august 1944. Emilia Poștăriță, șef de serviciu, și Constantin Vlad, arhivist la Arhivele statului, București, au prezentat comunicările: *Lupta românilor din Transilvania în secolul al XVIII-lea pentru păstrarea stărilor naționale. Informare din arhivele statului*; Adina Berciu, asistent la facultatea de istorie-filozofie, *Orientări culturale din epoca lui Despot Vodă*; Pompiliu Tudoran, muzeograf la Muzeul Universității din București, *Mihnea al III-lea Radu, un continuator al politicii lui Mihai Viteazul*; dr. Panait I. Panait, șef de secție la Muzeul de istorie a municipiului București, *Condițiile stabilirii reședinței voievodale la București*; col. dr. Vasile Alexandrescu, cercetător științific principal la Centrul de studii și cercetări de istorie și teorie militară, *Ideaurile naționale în doctrina militară de la sfârșitul secolului al XX-lea*; dr. Louis Roman, profesor la liceul „Ion Neculce” *Răspândirea populației în țările române în secolele al XVI-lea*; Constantin Stan, student la facultatea de istorie-filozofie, *Lupta studenților bucureșteni pentru unitate și independență națională. 1867—1918*; col. Dumitru Matel, cercetător științific la Centrul de studii și cercetări de istorie și teorie militară, *Ofițeri și generali membri ai Academiei Române*.

La secția de Istorie universală, condusă de conf. univ. dr. Radu Manolcsu, responsabilul secției de istorie universală din cadrul biroului de conducere al filialei București, au prezentat comunicări dr. Poenaru Bordea, cercetător științific principal la Institutul de arheologie, și Cornel Popa, profesorul la Liceul Industrial nr. 3, *Prezențe bizantine în secolele VI—XI în spațiul subcarpatic în lumina descoperirilor numismatice*; dr. Radu Ștefan Ciobanu, profesor la Liceul industrial „Grivița Roșie”, și Mihaela Stănică, profesor la Liceul Industrial nr. 11, *Știri despre români la cronicarii francezi din secolul al XII-lea*; Gemil Tahsin, arhivist la Arhivele statului București, *Țările române în optica politicii otomane din secolele XIV—XVIII*; conf. dr. Natan Lupu, de la Facultatea de istorie-filozofie, *Aspecte privind periodizarea istoriei universale contemporane*; lector dr. Stelian Popescu, de la Academia „Ștefan Gheorghiu”, *Participarea românească la viața științifică și culturală a Americii de Nord*.

La secția Metodica predării istoriei, condusă de Gheorghe Smarandache, responsabilul secției de metodica predării istoriei a biroului comitetului filialei București, au prezentat comunicări Radu Iorgulescu, profesor la Școala generală nr. 67, *Optimizarea relației profesor-elev în predarea istoriei*; Gheorghe Gica, profesor la Liceul de matematică-fizică „Mihai Viteazul”, *Modalități moderne de activizare a elevilor la lecțiile de istorie*; Viorica Vălteanu, profesoară la Liceul industrial nr. 1, *Dezvoltarea gândirii creatoare la elevi*; Elena Preda, profesoară la Liceul industrial Electrotehnica', *Metodica predării temei: „Elemente de continuitate în spațiul carpatodanubian-ponic”*; Petre Dache, directorul Muzeului de istorie a municipiului București, *Contribuția Muzeului de istorie a municipiului București la educarea patriotică a tineretului generațiilor*.

Comunicările de metodică foarte interesante au vizat un domeniu mai puțin studiat și în insuficiență măsură oglindit în publicistică. Ele au exemplificat că este și mai necesară dezvoltarea metodologiei, și în cadrul acesteia, a metodelor predării în școală a problemelor comportate de coordonatele istorice ale lui 23 August 1944 de specificul istoriei contemporane.

De fapt, ca a doua parte, în continuarea organică a sesiunii și cu scopul de a cuprinde intervenții mai directe și de caracter mai general, mai sintetizator, simpozionul din 7 iulie 1979 dedicat aniversării a 35 de ani de la eliberarea țării noastre de sub dominație fascistă a început, după cuvântul de deschidere, prin intervenția *Metodica predării temei: Insurecția națională armată antifascistă și antiimperialistă din august 1944*, susținută de Elena Dimitriu, profesor la Liceul industrial nr. 26. Au fost reținute ideile mai deosebite în plan metodologic afirmate la sesiunea de comunicări dar au fost aduse și teze noi, într-un cadru de demonstrație general-cumulativă, pentru ca și prin asemenea manieră să se contribuie, aniversar la trasarea liniilor mari ale imaginii lui 23 August 1944. Cu acest prilej s-a argumentat, și pe bază de aspecte noi deduse din experiența didactică, necesitatea evidențierii premiselor interne ale insurecției din august 1944, a împrejurării că Partidul Comunist Român, îndeosebi începând din a doua jumătate a anului 1943 și, în mod crescând în decursul lunilor anului 1944 până în august, deși aflat încă în ilegalitate, și-a afirmat, cu toată suplcția, rolul de neîndoielnic inițiator și ferm conducător al actului istoric de eliberare a României de sub dominația fascistă, de asemenea s-a argumentat cum trebuie mai temeinic ilustrate metodele și demonstrările, consecințele lui 23 August pentru istoria ulterioară, marile prefaceri revoluționare democrat-populare și socialiste, al căror drum a fost deschis în urmă cu 35 de ani.

În intervenția sa, făcută pe fondul general al cunoștințelor despre desfășurarea concretă a evenimentelor de la sfârșitul verii anului 1944, dr. Nicolae Birdeanu, profesor la Liceul „Matei Basarab”, a înfățișat aspecte noi față de propriile cercetări, întruchipate în valoroase articole și cărți, privind *Participarea marinei române la insurecția națională armată antifascistă antiim-*

perialistă din august 1944. Comunicarea s-a ocupat în mod mai concret de acțiunile din 23 august 1944 și din zilele imediat următoare înfățișând situația pozitivă, meritorie, că întregul efectiv al marinei române, maritimă și fluvială, fără excepție, — situație deosebit de caracteristică întregii armate române — s-a încadrat imediat în ansamblul acțiunilor insurecționale, dând o însemnată contribuție în succesele rapide tactice, dar și strategice, împotriva trupelor hitleriste și, totodată, în afirmarea victorioasă a forțelor social-politice interne antifasciste care acționau pentru o Românie independentă și democratică.

Lucrările simpozionului s-au închis prin comunicarea *Literatura istorică de pe plan internațional despre 23 August 1944*, expusă de Constantin Mocanu, conferențiar la Academia „Ștefan Gheorghiu”. Făcându-se mai întâi o anumită distincție între textele-document și textele-literatură, s-a arătat că, firește, în documente, unele tocmai ca documente fiind contemporane în sensul cel mai propriu cu evenimentul, s-au făcut primele consemnări, și aprecieri, despre desfășurarea evenimentelor, inclusiv despre semnificațiile lor, așa cum erau înțelese atunci, însă de cind a început să apară literatura, care prin natura ei este retrospectiv-interpretativă, s-au acumulat, etapă de etapă, numeroase enunțuri, caracterizări mai extinse ori studii speciale, diferite ca exprese politice și de filozofie a istoriei. Făcută înclt să corespundă modalității mai propice unui simpozion aniversativ, intervenția a înfățișat acei autori, acele lucrări, acele orientări istoriografice care recunosc ori afirmă pe bază de interpretări proprii caracterul de insurecție, de luptă armată antifascistă, antihitleristă a evenimentelor din România, rolul ei ca deschizătoare de eră nouă în istoria poporului român, rostul primordial al forțelor social-politice interne, care au știut să folosească împrejurările politico-militare externe favorabile.

Constantin Mocanu

LUCRĂRILE COMISIEI MIXTE A ISTORICILOR ROMÂNI ȘI BULGARI (SOFIA 28—30 MARTIE 1979)

În zilele de 28 — 30 martie 1979 s-au desfășurat la Sofia lucrările comisiei mixte a istoricilor români și bulgari. Din țara noastră a participat o delegație alcătuită din dr. Dinu Giurescu, profesor la Institutul de arte plastice „N. Grigorescu”; prof. Eugen Stănescu, director interimar al Institutului de studii sud-est europene; prof. univ. Constantin Velichi; dr. Vladimir Diculescu, profesor la Universitatea Cluj-Napoca; dr. Nicolae Copoiu, șef de sector la Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.; dr. Paul Cernovodeanu, de la Institutul de istorie „N. Iorga”, secretarul părții române în comisie. Gazdele au fost reprezentate prin prof. Vesselin Trajkov, președintele interimar al părții bulgare în comisie; Petar Dinekov, directorul Institutului de folclor; prof. D. Anghelov, directorul Institutului de arheologie; prof. Simeon Damianov, cercetătorii Nikolai Jeev, Boris Mateev, Tonko Ghenov, Ludmila Ghenova, M. Cicikova și prof. Vassilka Tîpkova Zaimova, secretara părții bulgare în comisie.

În ședința din 28 martie s-a făcut comemorarea, de către prof. V. Tîpkova-Zaimova și prof. Eugen Stănescu, a profesorului Mihal Berza, decedat în 1978, fost președinte al părții române a comisiei. Lucrările au continuat apoi prin dările de seamă ale activității Comisiei în intervalul 1975 — 1978 prezentate de cei doi secretari, prof. V. Tîpkova-Zaimova și dr. P. Cernovodeanu. S-a relevat astfel ținerea colozivului Botev la București în iunie 1976 și sesiunea de comunicări științifice organizată la Sofia în 1978 cu prilejul centenarului eliberării Bulgariei și a războiului de independență a României, precum și schimburile fructuoase de cercetători între cele două țări. În ceea ce privește abordarea unor teme în comun de către istoricii români și bulgari, s-au evidențiat progresele înfăptuite în documentare de către cercetătorii. Teoteoi și Ș. Tanașoca de la Institutul de studii sud-est europene cu privire la Relațiile bizantino-bulgaro-române între sec. X — XIV, ale arheologului C. Popilian de la Centrul de științe sociale din Craiova referitoare la „Relațiile culturale carpaato-balcanice de la neolitic până în sec. XV”, ale cercetătoarei Snežina Nicolova, de la Institutul de istorie literară (Sofia), despre „Relațiile literare româno-bulgare”, ale prof. H. Mihova și A. Kuzmanova de la Institutul de balcanistică al Academiei de Științe din Sofia relativ la „Politica marilor puteri în Balcani în ajunul celui de-al doilea război mondial”. Profesorii C. Velichi și V. Trajkov au încheiat o lucrare privind emigratia bulgară în România în secolul al XIX-lea și rolul jucat în redeschizarea națională a Bulgariei.

Ședința din 29 martie a fost consacrată discutării conținutului celui de-al doilea volum de *Relații româno-bulgare de-a lungul veacurilor* în pregătire pentru tipar. Volumul este dedicat aniversării centenarului independenței României și a eliberării Bulgariei, cuprinzând 13 studii

de autori români și 10 de autori bulgari. Lucrarea va apare concomitent în limbile română și bulgară la București și Sofia pînă în 1981.

În ultima ședință a lucrărilor, la 30 martie, a fost organizat un scurt colocviu dedicat evenimentelor de însemnătate crucială din istoria celor două popoare din 1877—1878; Independența României și eliberarea Bulgariei. Au prezentat comunicări prof. E. Stănescu (*Lupta poporului român pentru cucerirea independenței de stat*), prof. S. Damianov (*Marile puleri și războiul de eliberare a Bulgariei*), dr. N. Copoiu (*Rolul armatei române în războiul din 1877—1878 în recente lucrări ale istoriografiei noastre*), dr. N. Jecsev (*Participarea emigrației bulgare la războiul din 1877—1878*), dr. P. Cernovodeanu (*Lupta pentru cucerirea și apărarea independenței popoarelor în etapa actuală*), Ț. Ghenov (*Aportul armatei române la războiul de eliberare a Bulgariei 1877—1878*), prof. Vi. Diculescu (*Cerința obiectivă a înfăptuirii independenței României și consecințele asupra dezvoltării ulterioare a țării*), L. Ghenova (*Correspondența francez Dick de Lonlay în România și Bulgaria 1877—1878*).

În încheierea lucrărilor, s-a hotărît ca viitoarea întâlnire de lucru a Comisiei mixte a istoricilor români și bulgari să aibă loc în România, urmată de un colocviu avînd ca temă „Relațiile româno-bulgare în ultima sută de ani”.

Paul Cernovodeanu

SIMPOZION ROMÂNNO-AMERICAN

În zilele de 16 — 18 mai 1979 Biblioteca Americană din București a găzduit simpozionul *România și America: interferențe culturale în perspectivă*. Acțiunea, rod al unei colaborări între Ambasada S.U.A. și Academia de Științe Sociale și Politice a R. S. România s-a bucurat de participarea unui număr apreciabil de specialiști români, din capitală, Iași, Sibiu, Cluj-Napoca, ca și a unor oaspeți americani preocupați de problemele de literatură și istorie anunțate în programul simpozionului.

Lucrările au debutat, în după amiaza primei zile, cu o prelegere axată pe un subiect de interes general, *Legenda vestului*. Vorbitorul, scriitorul american Robert Coover (cunoscut prin mai multe lucrări, piese de teatru și scenarii, deținător al premiului Faulkner, pentru cel mai bun roman de debut, în 1966) a tratat fenomenul legendei vestului american în primul rînd ca teren al inspirației literare, dar și ca temă de largă circulație în general în cultura americană. Într-o manieră interesantă, atractivă cu o predilecție vizibilă pentru dezvăluirea elementelor contradictorii, de paradox, R. Coover a analizat pe larg condițiile în care s-a născut legenda și eroul său, evoluția legendei și tipologia eroului, impactul lor asupra publicului. Bine reliefată a fost, în expunere, și puternica discrepanță existentă între realitatea social-istorică a vestului și legenda însăși, ceea ce, după cum a remarcat vorbitorul, nu a împiedicat totuși generații de-a rîndul și nu numai în Statele Unite să se simtă atrase de această legendă.

Începînd din cea de-a doua zi, lucrările simpozionului s-au desfășurat, în două secțiuni, cea de literatură și cea de istorie. În secțiunea de literatură, asupra căruia nu vom insista, dorînd a stăruii doar asupra celei de a doua, menționăm că s-au susținut prelegerile *Apariția unei literaturi americane* (Arnold Goldman, profesor de Studii americane la Keele University, Marea Britanie), *Literatura americană în România* (dr. Dan Grigorescu, eseist și critic de artă), *Rolul criticului literar în România* (Nicolae Manolescu, critic și istoric literar), *Rolul criticului literar în America* (A. Goldman), *Tematica socială în opera scriitorilor americani contemporani* (Dean McWilliams, profesor de literatură comparată la Universitatea Ohio).

Prelegerile pe probleme de istorie au înregistrat, în ziua de 17 mai, un număr de patru vorbitori: Radu Tomi, ziarist la săptămînalul „Lumea”, a conferențiat despre *Contribuția cetățenilor americani de origine română la dezvoltarea națiunii americane*, urmărind a da o imagine sumară asupra condițiilor în care românii-americani, în dubla lor ipostază de cetățeni ai patriei lor de adopțiune și purtători ai unor sentimente patriotice românești, au contribuit la edificarea S.U.A. Înregistrînd deopotrivă participările românești la viața economică, socială și culturală americană, vorbitorul a conchis în sensul unei modeste, dar reale contribuții, care a dat, nu odată, nume și momente remarcabile în istoria S.U.A., ca și în cea a relațiilor româno-americane. William Issel, profesori de istorie și studii urbane la Universitatea de Stat din San Francisco, a conferențiat despre *Un popor de emigranți — locuitorii care alcătuiesc populația Americii*, subiect care a prilejuit o retrospectivă istorică asupra fenomenului emigrației în S.U.A. de la începuturile sale și pînă în perioada ultimilor mari contingente sosite în perioada

interbelică. Profesorul Issel a stăruit de asemenea asupra consecințelor diverse și importante pe care le-au avut, în special emigranții „noului val”, de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea asupra peisajului social al S.U.A., peisaj care, rînd pe rînd, a inspirat și apoi infirmat ideea *melting pot*-ului american, pentru ca în prezent să o sugereze pe aceea a *etnicității*.

Profesor Allen Winkler (Yale University) a vorbit despre unele *Tendențe noi în istoriografia americană*, înregistrînd pe fondul noii realități americane existente după 1945, pe de o parte ineficiența vechilor idei și metode istoriografice și pe de altă afirmarea și consolidarea unor metode și idei noi în investigația istorică americană. Prezentînd înnoirile cele mai semnificative sub raportul metodelor (analiza cazurilor, abordarea comparativă, metodele de analiză cantitativă, psihanaliza etc.) ca și sub raportul viziunilor de abordare, remarcînd mai ales popularitatea de care au ajuns să se bucure cercetările din unghiul de vedere sociologic sau economic, profesorul Winkler a încheiat cu o apreciere optimistă asupra perspectivelor americane deschise de aceste orizonturi redobîndirii influenței și prestigiului istoriografiei americane.

Dr. Florin Constantiniu (Institutul de istorie „N. Iorga”) a prezentat în continuare expunerea *Tendențe noi în istoriografia română*. Subliniînd premisele concepției științifice care stau la baza cercetărilor istorice românești actuale, vorbitorul a stăruit asupra înnoirilor esențiale de metodă și documentare înregistrate în cercetările cele mai recente, care au permis fie consacrarea unor domenii noi (istoria demografică, istoria cantitativă, istoria mentalităților etc.) capabile să ofere orizonturi suplimentare unei abordări diverse și ample, fie reluarea și adîncirea unor direcții tradiționale și majore ale cercetării istorice românești, care capătă astfel o pondere crescîndă în studiile actuale, precum problema continuității poporului român, a locului său în istoria universală, problema trecerii de la feudalism la capitalism, problema creării statului național unitar etc.

În ultima zi a simpozionului, tot profesorul A. Winkler a redeschis lucrările secțiunii istorice cu comunicarea *Evoluția societății și vieții politice americane de după cel de-al doilea război mondial*. În afara intenției autorului de a zugrăvi tendințele dominante și momentele de vîrf ale acestei evoluții, a reținut atenția sublinierea confruntării permanente între realitatea internă și externă în care s-au dezvoltat S.U.A. în epoca postbelică pe de o parte și capacitatea de adaptare a societății americane în ansamblul său, confruntare care a generat nu odată aspecte de criză și puternică tensiune în sinul societății americane și în afara S.U.A., în relațiile cu celelalte state.

A fost de asemenea prezentată, de către Corneliu Bogdan, ambasador, director în Ministerul Afacerilor Externe, prelegerea *Istoricul relațiilor româno-americane în perioada de după cel de-al doilea război mondial*. Observînd că linia pe care au urmat-o în evoluția lor postbelică aceste relații, nu a fost întotdeauna dreaptă, vorbitorul a ținut să sublinieze acel proces care a pus în valoare, în ultimii 15 ani, o serie de posibilități reale, mereu mai ample, de intensificare a raporturilor economice, politice și culturale dintre România și S.U.A. Ceea ce poate interesa în acest proces, după cum s-a remarcat, poate avea o valoare cu mult mai însemnată decît semnificația lor bilaterală, fiind vorba de adoptarea și urmărirea unor principii de natură să estompeze asperitățile și să permită spiritul cooperării, al depistării avantajului reciproc în relațiile economice, al căutărilor de pace în domeniul politic, cu respectul deplin al deosebirilor de sistem politic și opinii, în chestiunile de interes comun.

În finalul lucrărilor simpozionului, au fost susținute, într-o secțiune comună, comunicările *Americanii despre ei înșiși — o societate în continuă prefacere. O viziune literară*, de profesor Dean Mc Williams și *Imaginea Americii în prefacere în viziune românească* de Ion Stanciu (Institutul de istorie „N. Iorga”). Referindu-se, ca și pînă acum, doar la subiectul de istorie, se poate remarca faptul că autorul ultimei comunicări a prezentat evoluția pe care a cunoscut-o imaginea S.U.A. în conștiința publicului român de la primele reprezentări pînă în anii noștri. În funcție de posibilitățile de contact și cunoaștere cu realitatea din Statele Unite, reflectînd evoluția relațiilor bilaterale, progresul societății americane însăși, dar și condițiile de cadru istoric mai larg în care s-a dezvoltat poporul român, această imagine s-a îmbogățit continuu. Românii au descoperit astfel, treptat, dimensiunile economice, sociale, politice și culturale ale societății americane, au putut observa schimbările pe care aceste dimensiuni le-au înregistrat de la epocă la epocă, ajungîndu-se în prezent, nu numai la existența unei imagini mai ample, mai diverse, cu o tendință de cuprindere totală, ci și la capacitatea unei cuprinderi critice.

După fiecare set de două comunicări, în cadrul lucrărilor simpozionului s-au purtat și discuții. Ele au fost bogate, dovedind atît interesul reciproc în cunoașterea subiectelor abordate, cît și numeroasele aspecte capabile să permită un schimb amplu de vederi. Opiniile exprimate în dezbateri, în spirit științific, au pus astfel în lumină în cursul întregii manifestări, utilitatea dialogului între specialiștii din cele două țări.

Ion Stanciu

A III-A SESIUNE ȘTIINȚIFICĂ „SĂPTĂMÂNILE PHILIPPOPOLITANE” DE LA PLOVDIV

A III-a sesiune științifică „Săptămânile philippopolitane” privind istoria și cultura tracă, având, de această dată, drept temă generală: „Europa de sud-est și Asia Mică în Antichitate; probleme privind etnogeneza și probleme social-economice” s-a desfășurat la Plovdiv între 4 și 19 octombrie 1978, fiind organizată de Comitetul de cultură al R. P. Bulgaria, Institutul de tracologie al Academiei de științe a R. P. Bulgaria, și de Consiliul Municipal al orașului Plovdiv.

În prima parte, timp de patru zile (5–8 X) s-a făcut o excursie cu autocarul, deosebit de utilă, vizitându-se obiective arheologice din Malka Vereia, Stara Zagora, Nova Zagora, insula Duran Kulak, Varna, Kobile, Hliabova.

În ziua de 9 octombrie au început lucrările „Săptămânilor Philippopolitane”. Participanții au fost salutați în cuvîntul de deschidere rostit de prof. Al. Fol, directorul Institutului de tracologie de la Sofia și de Diran Parikian, președintele Consiliului municipal Plovdiv.

În cadrul celor două ședințe plene ce au urmat, au fost citite mai multe rapoarte cuprinzînd multe date importante. Prof. Al. Fol a prezentat *Etat actuel des études de Thracologie pendant le premier millénaire av. n.è.* A fost analizat amănunțit stadiul cercetărilor tracologice. Se pun numeroase probleme privind structura social-economică a tracilor. Este important să fie studiate obiceiurile tracilor, spre a se ști ce a fost specific unei perioade vechi și ce s-a adăugat cu timpul. Face cunoscut faptul că în curînd se va începe publicarea unei colecții de izvoare scrise referitoare la traci. Menționează că există numeroase inscripții trace cu litere grecești. Se acordă o atenție deosebită studierii culturii și limbii trace, pentru a se cunoaște deplin istoria lor, deoarece unele triburi sînt amintite în izvoare destul de tîrziu, deși ele existau de multă vreme.

Tot așa orașele trace sînt oglindite prin arhitectura de caracter elenistic, dar cultura din cuprinsul lor era de fapt tracă. Se atrage atenția că dezvoltarea acestei culturi nu poate fi înțeleasă dacă nu se are în vedere importanța mării și a văilor marine, înainte de colonizarea greacă. Considerăm că observația este pe deplin valabilă și pentru cultura geților din Dobrogea. Doc. Vl. Popov în *Problèmes du développement social-économique de la Thrace pendant le premier millénaire av. n. è.* atrage atenția asupra faptului că pînă în prezent nu a fost studiată suficient organizarea social-economică a tracilor în context european. Se arată că în perioada dată s-a produs destrămarea orînduirii comunei primitive și trecerea la comunități teritoriale. Există și unele date despre existența la traci a țărănilor liberi. Dealtfel, trecerea de la organizarea gentilică la societatea împărțită pe clase prezintă o diversitate aprecieabilă. Lumea antică a cunoscut diferite căi de dezvoltare. Autorul consideră că este greșit să se compare lumea tracilor cu cea orientală. Aprofundînd problemele organizării sociale aduce o serie de argumente în sprijinul părerii că tracii au urmat o cale proprie de trecere la societatea împărțită pe clase.

Prof. G. Georgiev în *État des recherches concernant les relations entre la Thrace et l'Anatolie durant l'époque préhistorique*, a făcut o amplă prezentare a raporturilor dintre comunitățile celor două ținuturi în cursul epocii neolitice și a bronzului timpuriu (din Bulgaria). Menționează așezările Mentese Tepe și apoi Fekir Tepe (din vecinătatea Istanbulului) în cuprinsul căreia sînt documentate urme de locuire corespunzătoare culturilor Karanovo II și III. În așezarea turcă s-au găsit, de exemplu, spatule de os specifice, vase cu piciorușe. Se remarcă lipsa din vestul Asiei Mici a complexelor similare celor din cultura Kaloianoveț (Karanovo IV), reprezentată însă și în estul Traciei.

În cursul bronzului timpuriu din Tracia s-a desfășurat evoluția comunităților culturii Ezero, la început cu puține elemente de contact, iar mai tîrziu vădînd legături strînse cu Asia Mică și insulele Mării Egee. Se remarcă descoperirea recentă, în precajma Marței, a unor cupe de tip troian (încă inedite).

Dr. Henrieta Todorova în *Continuité et discontinuité entre la néolithique, l'énéolithique et l'âge du bronze en Europe du Sud-Est*, s-a referit la o zonă vastă cuprinsă între Marea Adriatică și Marea Neagră. Este de părere că în ținuturile Traciei se poate vorbi de continuitate etnică și culturală, de la cultura Karanovo I și pînă la cultura Kodja Dermen-Gumeljuța. Se constată însă în anumite regiuni că de exemplu ceramica, prin toate elementele ei, prezintă o evoluție normală și ar reflecta deci o continuitate. În același timp, se observă schimbarea tipului de locuință, indicii de discontinuitate etno-culturală. Autoarea a reamintit că dintr-un mare complex cultural neolitic timpuriu fac parte culturile: Karanovo I, Karanovo II, Čevdar, Kremikovți, Starčevo-Criș, Ovčiarovo și Tzonevo. Ele au unele elemente de asemănare, dar prezintă și deosebiri evidente, în ceea ce privește tipurile de așezare și de locuință. După părerea sa așezarea Fekir Tepe din Turcia prezintă analogii cu culturile Karanovo II și Karanovo

III, dar tipologic este de pus în legătură cu cultura Tzonevo. În schimb complexul de la Ovciarovo are elemente de asemănare cu cultura Bugo-nistrieană.

S-a referit apoi la grupele culturale ce au urmat pînă la sfîrșitul neoliticului cînd s-a produs o unificare culturală prin culturile : Gumelnița-Karanovo VI — Sălcuța-Krivodol, ceea ce este de pus în legătură — după părerea sa — cu formarea centrului metalurgic carpato-balcanic.

În mare, evoluția culturilor din epoca neolitică prezintă o continuitate, cu structură complicată, dar spre sfîrșitul perioadei se constată pătrunderea unor comunități din stepele nord-pontice. Drept consecință s-au produs schimbări profunde în cultura materială și spirituală deci intervine o discontinuitate între eneolitic și bronzul timpuriu.

Acad. VI. Georgiev a analizat *L'Ethnogenèse des peuples de l'Asie Mineure du Nord-Ouest* din punct de vedere lingvistic și a constatat că șefii troieni poartă nume hitite și grecești. Troienii ar fi o populație mixtă avînd un fond hitit, dar cu elemente componente : tracice, dardanene și friglene.

Prof. K. Vlahov prezintă comunicarea *Die thrakischen Namen als Auswirkung der sozial wirtschaftlichen Lage*. Numele de persoane tracice, transmise de diferite izvoare străine, trebuie folosite cu multă prudență. Sînt interesante observațiile făcute cu privire la oglîndirea prin diferite nume tracice a situației social-economice. Autorul a încercat să descifreze diferitele nume. Unele ar corespunde cu păstor de vite, păstor de oi și cu alte ocupații.

Prof. Iv. Duridanov a analizat *Les noms géographiques thraces de la Bithynie* iar prof. V. Velkov în *Développement socio-économique de la Thrace et des Thraces (Ier — VIe ss.)* a făcut un studiu amănunțit al dezvoltării social-economice a tracilor din primele secole ale e.n.

★

Începînd din ziua de 11 octombrie 1978, activitatea științifică s-a desfășurat în cadrul a două manifestări paralele :

— Simpozionul preistoric *L'énéolithique et l'âge du bronze en Europe du Sud-Est et Asie Mineure* și

— *L'Europe du Sud-Est et l'Asie Mineure dans l'Antiquité*.

★

Simpozionul preistoric „*L'énéolithique et l'âge du bronze en Europe du Sud-Est et l'Asie Mineure*” — la care ne vom referi în cele ce urmează — face parte din seria simpoziunilor internaționale inițiate de prof. B. Novotny, de la Bratislava.

La Simpozionul de la Plovdiv au fost invitați și au participat specialiști din 13 țări : Bulgaria, Grecia, Iugoslavia, România, Ungaria, Cehoslovacia U.R.S.S., Polonia, R. D. Germană, R. F. Germania, Olanda, Marea Britanie și Italia. Țara noastră a avut cea mai numeroasă delegație (din cele străine), fiind alcătuită din cercetătorii : Eugen Comșa, H. Daicovicu, S. Marinescu-Bilcu, Ann Dodd-Oprîtescu, Petre Roman și din bursierii : N. Conovici, Elena Lăzarcă, Mihaela Mănucu-Adameșteanu, N. Mănucu, Richard Petrovski și Costel Chiriac (student). Toate celelalte țări, în afară de gazdă, au fost reprezentate prin cîte unul sau doi specialiști.

În zilele de 11 — 18 octombrie 1978 în cadrul simpozionului au fost prezentate 44 de comunicări. Numărul lor fiind foarte mare nu avem aici posibilitatea să ne referim amănunțit la fiecare din ele și de aceea sîntem nevoiți să insistăm asupra celor cu o tematică legată de țara noastră sau prezentînd interes pentru specialiștii noștri.

★

În funcție de tema tratată lucrările au fost împărțite în următoarele grupe : 1. Rapoarte generale ; 2. Problemele culturii Cucuteni-Tripolie ; 3. Cu privire la pătrunderile vechi din stepe ; 4. Problemele metalurgiei antice ; 5. Problemele perioadei timpurii a bronzului (Eneolitic pentru Europa Centrală) în Europa de sud-est și Asia Mică ; 6. Problemele sfîrșitului bronzului mijlociu și ale bronzului tîrziu.

1. RAPOARTE GENERALE:

— Chr. Strahm (R. F. Germania) în *Die Phänomene Kontinuität und Diskontinuität in der Vorgeschichte*, a susținut că, în general, nu se poate vorbi de continuitate, nici despre discontinuitate, ci despre o continuitate mai modestă. Astfel de probleme se cuvin studiate amănunțit, sub toate aspectele culturii materiale și spirituale.

— Eugen Comșa (România) a susținut raportul *Contributions à l'étude de la continuité des cultures néo-énéolithiques épanouies dans la zone Sud-Orientale de la Roumanie et leurs-*

rappports avec les régions septentrionales contiguës. Cercetările arheologilor noștri dovedesc că pe întinsul Munteniei se constată o continuitate etnică și culturală din timpul culturii Dudești și pînă la sfîrșitul culturii Gumelnița (adică aproximativ din prima jumătate a mileniului al V-lea și pînă la începutul mileniului al III-lea t.e.n.). În tot acest rîstimp, numai la sfîrșitul culturii Dudești, din regiunea dată, se observă intervenția unul element slab din afară, care se adaugă la fondul principal local. În cursul fazei de tranziție la cultura Gumelnița a fost inclusă și Dobrogea în procesul de unificare culturală, desfășurat pe un spațiu vast din jumătatea de est a Peninsulei Balcanice. Evoluția culturii Gumelnița a durat aproape un mileniu, ea a avut loc aproximativ pe același teritoriu pe care s-au înregistrat și unele progrese deosebit de importante, cum este formarea centrului metalurgic din Tracia. La sfîrșitul culturii Gumelnița, în estul Munteniei și în Dobrogea, au pătruns dinspre stepele nord-pontice, comunitățile culturii Cernavoda I și au provocat o discontinuitate parțială pe teritoriul din sud-estul țării. Ele au dislocat comunitățile locale gumelnițene, împingîndu-le spre sud și vest, în parte le-au asimilat.

În partea a doua a comunicării au fost analizate contactele dintre comunitățile din sud-estul țării și cele din Moldova și din Transilvania.

— P. Patay (Ungaria). *Gesellschaftliche Fragen der Kupferzeit auf Grund der Analyse der Gräberfelder.* Din cauză că în perioada eneolitică din estul Ungariei s-au descoperit puține așezări și acelea au fost foarte puțin cercetate, autorul este nevoit să se bazeze pe studiul necropolelor. Personal a cercetat o serie de necropole și a făcut observații remarcabile ce duc la concluzii privind organizarea socială. După părerea sa, în aria de răspîndire a culturii Bodrogkeresztur (documentată și în vestul țării noastre), gințile nu aveau un teritoriu bine delimitat ci existau întrepătrunderi, după cum o indică variabilitatea orientării scheletelor din necropole (unele schelete sînt orientate E — V, altele V — E). De asemenea, triburile nu au rămas izolate unele de altele, ci s-au amestecat treptat. În Ungaria s-au săpat în întregime citeva necropole din această perioadă. De regulă, ele însumează 80 — 100 de morminte. După părerea sa, fiecare comunitate, din rîstimpul studiat, era alcătuită din 20 — 30 de indivizi. În necropole erau puse în aplicare reguli precise. Toate scheletele erau în poziție chircită, cu deosebirea că bărbații erau culcați pe dreapta, iar femeile pe stînga. În mormintele bărbaților se găsesc arme, în cele ale femeilor sînt obiecte casnice, vase de lut, șiraguri de mărgelă și unele podoabe de aur. În necropole mormintele sînt dispuse în grupuri. Din puncte de vedere social femeile erau egale cu bărbații. Între normintele de femei nu se constată deosebiri prea mari în privința inventarului. În schimb, diferențele de inventar sînt evidente în ceea ce privește mormintele de bărbați.

S-au făcut unele observații referitoare la densitatea populației. Se remarcă faptul că de-a lungul cursurilor de apă necropolele se găsesc la o distanță de 3 — 4 km una de alta, dovedind o densitate relativ ridicată.

— M. Kovaceva, G. F. Zagnij, D. Veliovici și H. Becker în *Méthode archéomagnétique et la chronologie relative*, arată că în ultima vreme în arheologie se folosește tot mai mult metoda arheomagnetică, care se bazează pe faptul că lutul ars păstrează caracteristicile cîmpului magnetic al pămîntului (din momentul arderii) care se schimbă atît în timp, cît și zonal. Pentru fiecare regiune se cuvin făcute numeroase măsurători asupra probelor de lut ars (din diferite culturi și epoci) și în funcție de ele se realizează o scară a variabilității în timp a arheomagnetismului din regiunea respectivă. În comunicare au fost expuse datele despre astfel de măsurători efectuate în Bulgaria, Ucraina, Iugoslavia și Anatolia. Ar fi de dorit ca și în țara noastră să se facă astfel de măsurători în obiectivele arheologice.

— Hans Quitta. *C 14 Daten und drei Chronologien* a făcut o analiză amănunțită a studiului actual al problematicii legate de datările cu C. 14 și corelarea cu alte metode de datare.

— V. Vassilev (Bulgaria) a prezentat *Analyses comparées de l'élevage et la chasse dans les habitats préhistoriques chez nous*, pe baza materialului osteologic din 13 așezări (5 neolitice, 7 eneolitice și 1 din bronzul timpuriu), însumînd 66 000 oase de animale, aparținînd unui număr de 6 900 de indivizi. Procentul animalelor domestice variază în neolitic între 39,3% și 82,8%, iar în eneolitic de la 33,3% la 82,3%. Prin urmare, proporția creșterii vitelor, în ambele epoci, a rămas aproximativ aceeași. În perioadă bronzului timpuriu creșterea vitelor a atins un procent de 85,0%, dar trebuie avut în vedere că datele se referă la o singură așezare. Vinătoarea, în primele două epoci, juca înă un rol de seamă, dar în bronzul timpuriu importanța ei a scăzut mult. Comparativ, creșterea vitelor a avut o importanță mai mare în sud-estul, puțin mai mică în nord-estul și foarte mică în nord-vestul Bulgariei. În toate aceste regiuni în neolitic procentul bovinelor depășea pe acela al celorlalte animale, luate la un loc, iar în eneolitic scade procentul cornuților mari și crește cel al celorlalte specii. Astfel, în NV predomină bovinele urmate de ovicaprine, iar în NE primul loc este ocupat de bovine urmate de porcine. În SE locul principal era ocupat de bovine urmate de ovicaprine, iar în bronzul timpuriu au trecut pe primul loc ovicaprinele și apoi porcine.

În cursul eneoliticului se constată treptata scădere a rolului creșterii vitelor în favoarea vinătorii.

Autorul s-a referit în expunerea sa și la faptul că datele despre oasele de animale, din aceeași vreme, descoperite în așezările din România, nu le-a putut folosi, fiind – după părerea sa – cu totul insuficiente numeric. La discuții, autorul acestor rinduri, a arătat că din numeroase așezări neolitice, eneolitice, din perioada de tranziție și de la începutul epocii bronzului s-au adunat loturi de oase, ce e drept, de ordinul citorva mii de piese. Faptul a permis specialiștilor români să analizeze rolul creșterii animalelor domestice și al vânătorii, nu numai pe epoci, ci și pe culturi, ceea ce conduce la concluzii istorice mai nuanțate pentru fiecare zonă și perioadă.

— Iv. Ivanov (Bulgaria) a adus *Nouvelles données et trouvailles de la nécropole énéolithique de Varna*, una din cele mai mari necropole gumelnițene. Cu numeroase morminte și inventar foarte bogat (de ex. într-un singur mormint s-au găsit 990 obiecte de aur). Mormintele sînt unele cu schelete chiricite (pînă în 1978 numai 10 morminte), altele majoritatea sînt cu schelete întinse pe spate. Inventarul din cele două tipuri de morminte este identic, dovadă că sînt contemporane. O ultimă grupă, deosebit de interesantă o reprezintă „mormintele simbolice”, cu gropi de formă obișnuită, în care s-au găsit „măști” de lut redînd cite un chip omenesc avînd în dreptul frunții pusă cite o diademă de aur gura este redată printr-o plăcuță dreptunghiulară și de-a lungul ei au fost înfipite un fel de „cuișoare” de aur, înfățișînd dinții. La urechi, în unele cazuri, sînt puse verigi (cercei) din sîrmă simplă de aur.

În cuprinsul necropolei s-au găsit peste 2000 de obiecte de aur. După formă se împart în 28 de tipuri. Ele cîntăresc în total circa 5,5 kg aur.

Din inventarul diferitelor morminte fac parte și vase de lut ars, citeva sînt incrustate cu praf de aur. S-au mai scos la iveală și alte obiecte cum sînt : topoare de piatră, podoabe și citeva piese de os, considerate ca fiind idoli „en violon”.

Necropola de la Varna reflectă existența în zonă a unui număr apreciabil de meșteșugari, care se ocupau cu prelucrarea aurului, aramei, pietrei șlefuite, a osului și a podoabelor.

Se observă că unele morminte sînt sărace, altele bogate (de ex. în morm. de bărbat, nr. 43 s-au găsit obiecte de aur cîntărînd 1516 gr). După părerea autorului comunicării, comunitatea care a folosit necropola a depășit stadiul orînduirii comunei primitive. Colegii bulgari datează necropola în chalcolitic. După părerea noastră, dacă ținem seama de figurinele rotunde de aur găsite în diverse morminte de la Varna, ca și de prezența pieselor de os „en violon”, trebuie să admitem că majoritatea mormintelor datează din faza Jilava a culturii Gumelnița. Descoperirea în necropola de la Varna a unei figurine fragmentare de os specifică fazei mijlocii a culturii Gumelnița ne face să presupunem că primele morminte din acea necropolă datează de la sfîrșitul fazei Sultana a culturii Gumelnița.

2. PROBLEMELE CULTURII CUCUTENI-TRIPOLIE

Seria comunicărilor din acest grup a început prin citirea comunicării *Votes de propagation des communautés Tripolje-Cucuteni durant les IVe – IIIe ss. av. n. è.* redactată de E.K. Cerniș (U.R.S.S.), care nu a putut participa la lucrări. Descoperirile făcute pe teritoriul României și în ținuturile vecine din sud-vestul U.R.S.S. permit precizarea liniei evolutive a comunităților Cucuteni-Tripolie. E. K. Cerniș admite că zona de formare a complexului (în terminologia noastră complexul cultural Precucuteni-Cucuteni), corespunde cu un teritoriu relativ restrîns din sud-estul Transilvaniei și vestul Moldovei (= Precucuteni I). În faza următoare se constată o extindere apreciabilă de la Carpați pînă la Nistrul mijlociu (= faza Precucuteni II), iar în faza Precucuteni III s-a continuat răspîndirea spre est și nord-est. Zona Nistrului superior a fost ocupată de tripolieni de-abia la începutul perioadei mijlocii. Acolo formîndu-se apoi varianta Koșilovțe.

Varianta dintre Nistru și Nipru a început să se formeze în faza Precucuteni II și apoi, la începutul fazei mijlocii, comunitățile ei s-au răspîndit pînă la cursul mijlociu al Bugului Sudic și deplasarea lor treptată s-a continuat spre nord-est, ajungînd în cele din urmă la Kiev, pe Niprul mijlociu, unde mai tîrziu s-a format o variantă regională specifică. Se observă că îndepărtîndu-se treptat de ținuturile de origine, comunitățile tripoliene veneau în contact cu populația locală din acele zone, slăbind tot mai mult legăturile cu triburile înrudite din sud-vest. Se remarcă totuși menținerea, vreme îndelungată, a unor tradiții mai vechi în domeniul ceramicii și al tipurilor de locuințe.

Un alt grup de comunități tripoliene, din preajma Nistrului mijlociu, s-a răspîndit spre est și a ajuns în cursul fazei mijlocii să ocupe regiunea dintre Sinița și Siniuha (afinenții Bugului Sudic), iar în perioada tîrzie arealul lor s-a extins pînă la Niprul mijlociu, în ținuturile Kanev.

După părerea autoarei, regiunile de stepă nord-vest pontice au ajuns să fie locuite de purtătorii culturii Tripolie în perioada Usatovo-Foltești.

În continuare Silvia Marinescu Bilcu (România) în comunicarea *Le début et les étapes de la culture Precucuteni et sa corrélation avec la culture de Tripolie* după un scurt istoric al descoperirii și definirii culturii Precucuteni și fazelor sale, a delimitat zona de formare a culturii (sud-estul Transilvaniei și partea de vest-centru a Moldovei) și a precizat elementele formative ale culturii. Ea reprezintă o sinteză etnică și culturală dintre o fază tirzie a culturii ceramicii liniare și elementele ale fazei Gulești a culturii Boian, la care s-au adăugat unele elemente colaterale din cultura Hamangia și Vinča. De-a lungul celor trei faze de evoluție comunitățile Precucuteni s-au răspândit tot mai departe spre nord-est și est până în preajma Bugului Sudic. Evoluția culturii s-a desfășurat imediat după cea mai recentă fază a culturii ceramicii liniare și s-a încheiat la apariția primelor elemente specifice fazei Cucuteni A, respectiv Tripolie B 1.

La interesante concluzii a ajuns V. C. Zbenovici (U.R.S.S.) în comunicarea: *Origine de la culture tripolienne sur le territoire de l'U.R.S.S.*. Autorul nu a putut participa la lucrări, dar dispunem de datele din rezumatul comunicării sale. După ce arată că triburile Tripolie-Precucuteni s-au format pe un fond Boian, al ceramicii liniare, bugo-nistriene și altele, precizează că se cuvine definită contribuția fiecărui element în parte. Autorul a făcut săpături într-o așezare de lângă satul Bernașevka, de pe malul stîng al Nistrului, așezare pe care o atribuie fazei Precucuteni II, avînd însă toate elementele specifice începutului culturii Tripolie. Pornind de la observațiile sale este de părere că originea culturii Tripolie din sud-vestul U.R.S.S. se leagă de pătrunderea de la vest de Prut a comunităților din faza Precucuteni II, încadrată în „contextul unor complicate procese, șocul economic desfășurat în Balcani și în ținuturile Dunării la trecerea de la neolitic la epoca metalelor”. Remarcăm și concluzia că materialele tripoliene timpurii din așezarea de la Bernașevka prezintă deosebită apreciazabilă față de cele specifice culturii Bugo-nistriene și prin urmare „ele nu ne permit să se considere cultura Bugo-nistrieană ca fiind un factor important în formarea culturii Tripolie”. Este o luare de poziție fermă și importantă în studierea originilor culturii Tripolie.

— V. Kruț (U.R.S.S.) a analizat *La culture Tripolie en Volhynie-Ukraine*. Pe întinsul Volhinei se cunosc 50 complexe tripoliene. Cele mai vechi sînt din perioada de la sfîrșitul fazei mijlocii și de la începutul celei tirzii (după terminologia noastră ele ar data cel mai devreme de la sfîrșitul fazei Cucuteni A). Este vorba de comunități pătrunse acolo dinspre bazinul Nistrului. Evoluția comunităților tripoliene din Volhînina a continuat vreme îndelungată în decursul a 5 etape.

— Ann Dodd-Oprițescu (România) a prezentat *Problèmes en liaison avec le phénomène Cucuteni C*. O serie de cercetători susțin că fenomenul Cucuteni C se datorează pătrunderii în mediul Cucuteni (din fazele Cucuteni A 4-B 2) a unor elemente străine din nord-vest sau din stepe. După părerea autoarei, este vorba, probabil, de comunități tripoliene stabilite la periferia nordică a arealului și apoi impinse spre sud-vest de alte populații.

— N. Șmagli (U.R.S.S.). *Importants habitats tripoliens dans l'interfluve du Dnieper et du Boug-Sud*. În zona amintită, prin cercetări recente (inclusiv prin observații făcute din avion), au fost descoperite câteva așezări tripoliene avînd pînă la 300 — 400 ha întindere, alcătuite din pînă și peste 1 000 de locuințe. Așa sînt așezările de lângă: Maldanețkoe, Dobrovodî, Talianki și altele. Aceste stațiuni prin dimensiuni, planificare și prin numărul locuințelor, prezintă indicii ale civilizației orășenești din ținuturile respective. Studiarea lor prin săpături (începută de curînd) și interpretarea istorică vor duce la concluzii demografice și social-economice deosebit de interesante.

— Anna Machnikowa (Polonia) în comunicarea *Aus den Forschungen über die Wirtschaft der Endphase der Lengyelkultur in Klempolen* subliniază că în zona zăcămintelor de sare din apropierea orașului Kraków sînt grupate multe așezări de tip Lengyel din epoca neolitică. La Zlotniki s-au găsit zece vetre pentru prelucrarea sării prin brichetaj. În perioada respectivă, în acest scop se făceau vase cu fundul ascuțit, din pastă amestecată cu mult nisip. La analiza fragmentelor ceramice s-a constatat că ele conțin o cantitate mare de natriu. Astfel de vase cu forme caracteristice s-au găsit numai în preajma izvoarelor de apă sărată. După părerea sa, prelucrarea sării se făcea de grupuri de oameni specializați. Amintește că în fiecare epocă din vechime, vasele folosite la brichetaj au avut forme deosebite, specifice.

3. CU PRIVIRE LA PĂTRUNDERILE VECHI DIN STEPE

— Petre Roman (România) în *Spätneolithikum Übergangsperiode und Frühbronzezeit in Südosten Rumäniens* arată că comunitățile Cernavoda I, atunci cînd au pătruns în sud-estul țării noastre, se aflau la un nivel scăzut față de populația locală gumelnițeană. Cultura

Cernavoda I reprezintă un fenomen similar celui numit Cucuteni C. Materiale de tip Cernavoda I s-au descoperit în anii din urmă și în nord-estul Bulgariei (îngă Ovciarovo), unde au primit denumirea de cultura Peveț. Un alt complex similar s-a găsit la Strașimirovo.

În Oltenia, în funcție de observații făcute de autor, o parte din evoluția culturii Sălcuța a fost mai recentă decât cultura Gumelnița și s-a dezvoltat în paralel cu cultura Cernavoda I, din părțile răsăritene. Autorul a constatat în Sălcuța „clasică”, prezența unor elemente de tip Cernavoda I, care însă nu sînt prea tipice.

Într-un complex Cernavoda I, de lângă Oltenița, s-au găsit elemente preUsatovo. Prin urmare, este de presupus că această cultură a fost în parte paralelă în timp cu Usatovo.

Mai târziu, cultura Cernavoda II a avut legături cu complexul de la Strașimirovo. Aceeași cultură a fost parțial contemporană cu cultura Cernavoda III, ale cărei comunități au fost împlinse dinspre vest spre est. În unele zone cultura Cernavoda II a dăinuit și s-a dezvoltat în cultura Glina.

Periodic Cimpia Dunării a fost ocupată de comunități originare din stepele nord pontice. La Zimnicea se constată prezența unor elemente sudice (de ex. vase askoidale). Prin urmare, după părerea autorului, în această perioadă nu s-au mai produs pătrunderi din est, ci în acea regiune s-a desfășurat o evoluție istorică liniștită, dar sub influență sudică.

— Al. Häusler (R. D.Germană). *Zum Problem des Vordringens früher Steppenelemente im Neolithikum Mittel-und Südosteuropas*. S-a discutat mult despre pătrunderea elementelor din stepă spre nordul și centrul Europei, precum și spre sud-estul ei. Astfel, a fost formulată ipoteza unei legături genetice între comunitățile înmormintărilor cu ocră și cultura vaselor cu gîtul în formă de pîlnie (N. I. Merpert) sau între aceasta din urmă și cultura Nipru-Donet, respectiv Srednii Stog (J. Lichardus). După părerea autorului, aceste ipoteze nu au un temei documentar. Referindu-se la teritoriul României, pe baza analizei riturilor funerare, admite că avem de-a face cu mai multe faze, cu o evoluție continuă a elementelor din stepe.

— I. Ecsedy (Ungaria). *Some steppean and aegean components of the Early Bronze Age in South Eastern Europe*. În perioada de trecere la epoca bronzului trebuie să avem în vedere trei elemente mai importante : 1. Comunitățile locale ; 2. Grupurile timpurii pătrunse dinspre stepele nord pontice și 3. Culturile din sudul Peninsulei Balcanice și din insulele Mării Egee. În direcția legăturii autorul a tratat cîteva probleme din care amintim : infiltrațiile timpurii ale comunităților din stepe, problema mormintelor cu sceptor, problema grupului Decea Mureșului și aceea a mormintelor tumulare cu ocră din zona Dunării inferioare.

4. PROBLEMELE METALURGIEI VECHI

— Eckehart Schubert (R. F. Germania) în *Zur Frage der Arsenlegierungen in der Kupfer und Frühbronzezeit Südosteuropas* arată importanța pentru lămurirea unor probleme ale metalurgiei bronzului a cunoașterii locului zăcămintelor de aramă, ca și proveniența arsenului și zincului.

În ultima vreme, după părerea unor cercetători, se consideră că bronzul cu arsen ar fi jucat un rol important în întreaga Europă, dar analiza situației din diferite ținuturi nu permite o astfel de concluzie. Dificultățile interpretării sînt de mai multe feluri, una este de caracter terminologic, referindu-se la deosebirea cantității de arsen natural, de cea adăugată anume la aramă.

Pentru zona sud-est europeană, autorul afirmă că majoritatea obiectelor din regiune au fost făcute, în perioadele studiate, din aramă curată sau avînd în compoziție o cantitate infimă de alte substanțe. La acelea se adaugă o categorie de obiecte cu un conținut mai mare de arsen, ce corespunde cronologic unei anumite perioade, cu legături evidente înspre răsărit.

— Birbara S. Ottaway (Anglia). *Early arsenical copper*. Pe bună dreptate, se pune întrebarea : de ce să se studieze problema bronzului cu arsen și de ce nu s-ar acorda atenția cuvenită și altor serii conținînd argint sau alte metale ? Autoarea a studiat problema cantității de arsen și a constatat că în cursul unei anumite perioade aceasta era redusă, ca apoi la un moment dat să crească brusc, este deci evidentă o intervenție a oamenilor. Se constată că în unele regiuni se întîlnesc la un loc obiecte de bronz-arsen, cu altele din bronz-zinc. Nu este de acord cu părerea că fiecare centru metalurgic a făcut numeroase descoperiri, cred : să în primul rînd este vorba de circulația idellor și a cunoștințelor tehnice.

— Bogdan Brukner (Iugoslavia) în *Beitrag zur Feststellung des Begriffs der Anfänge der Metallurgie und der Neolithisierung*, pune întrebarea, dacă apariția aramei poate fi considerată ca indicul al începutului neoliticului sau este vorba numai de o inovație tehnică. Autorul amintește despre începuturile folosirii aramei sub forma unor podoabe în culturile : Boian, Tisa, Marița, Gradeșnița și Sava. Toate aceste descoperiri se plasează în neoliticul mijlociu. După părerea autorului, deși acei oameni cunoșteau exploatarea și prelucrarea aramei, epoca

nu poate fi considerată ca eneolitică, deoarece perioada este lungă și prezintă continui modificări social-economice.

— Maria Novotna (Cehoslovacia) în *Zur Stellung einiger Kupferdolche an der mittleren Donau* face analiza tipologică amănunțită a pumnalelor de formă triunghiulară (cu limbă la mner) și a altor piese de aramă din preajma Dunării mijlocii. În continuare Petăr Detev (Bulgaria) a analizat *Le système d'agglomérations dans le bassin de Maritza*, o regiune cu diferite tipuri de așezări. Atrage atenția că nu numai colinele și terasele au servit ca locuri de așezare, ci și pante line ale văilor. După părerea autorului, au existat două feluri de așezări unele permanente (pe coline) și altele temporare. Acestea din urmă datează mai ales din epoca bronzului.

— Ivan Panayotov (Bulgaria). *Metal types and the Early Bronze Age in Bulgaria*. În epoca neolitică tipurile de obiecte de aramă au avut un caracter local, situația din bronzul timpuriu a fost mai complexă. În această privință trebuie avut în vedere faptul că evoluția culturilor din epoca bronzului de pe teritoriul Bulgariei a fost sincronă și similară cu aceea din nord-vestul Asiei Mici. Trebuie adăugate și elementele pătrunse în regiune ca urmare migrațiilor din nord-est.

— L. Fasani (Italia) în *Die Frühbronzezeit in Norditalien und ihre Beziehungen zu Mittel-Europa* prezintă o sinteză în care este urmărită evoluția culturilor din epoca neolitică și din epoca bronzului din ținuturile din nordul Italiei și raporturile dintre diferitele culturi și acelea din regiunile învecinate spre nord.

— Al. Aspes (Italia) a susținut comunicarea *Sozio-ökonomische Probleme der spätneolithischen und frühbronzezeitlichen Siedlungen im süd-ostalpinen Raum*. În zonele respective, în cursul neoliticului mijlociu și tirziu au viețuit comunitățile culturii vaselor cu gura patrată. În neoliticul mijlociu s-a produs o schimbare clară în activitatea economică. Se constată predominarea creșterii ovicaprinelor și a porcilor. Tot atunci a început folosirea aramei.

— G. Bandi (Ungaria) în *Der Zusammenhang der Lebensweise mit der Siedlungsgeschichte in der ungarischen Frühbronzezeit* oferă un studiu interesant cu privire la tipurile de așezări din bronzul timpuriu de pe teritoriul Ungariei. Se constată o legătură evidentă între modul de trai al oamenilor din perioada dată și tipurile de așezare.

5. PROBLEMELE BRONZULUI TIMPURIU (ENEOLITICULUI PENTRU EUROPA CENTRALĂ) ÎN EUROPA DE SUD-EST ȘI ASIA MICĂ

— Rumen Katinčiarov (Bulgaria). *Synchronisation des cultures de l'ancien Age du Bronze en Thrace et la région égéenno-anatolienne*. După părerea autorului, culturile din bronzul timpuriu din Bulgaria de sud-est reprezintă o continuare directă a celor din Asia Mică, fiind vorba, de fapt, de pătrunderea în Tracia a unor comunități anatoliene. Este o deosebire evidentă față de concepția lui J. Mellaart, care considera că elementele de asemănare din cele două zone, s-ar datora numai unor influențe. Se cuvin amintite și unele elemente de tradiție locală mai vechi. Sînt menționate diferite analogii în domeniul ceramicii între materialele din bronzul timpuriu din Bulgaria și unele complexe sudice (de ex. torțile „tunel” sau „pseudo-tunel”; vase specifice cu capac din așezarea Ezero au analogii perfecte în așezarea Termi IV 5).

Decorul în formă de triunghiuri (cu puncte albe) dispuse în „stea”, crede autorul, a fost răspîndit dinspre Tracia spre sud, în cursul celei de a doua etape a bronzului timpuriu.

— Viera Nemejcova Pavukova (Cehoslovacia). *Die innere Periodisierung der Badener Kultur und der Abriß ihrer chronologischen Beziehungen in Südosteuropa*. Comunicare deosebit de interesantă pentru cercetătorii noștri. Autoarea pe baza analizelor făcute ajunge la următoarele paralelisme între descoperirile de tip Baden și cele similare din țara noastră : Baden I a = ? ; Baden I b = Cernavoda III ; Baden II a și b = Coțofeni I ; Baden III = ? ; Baden IV a și b = Coțofeni II.

Continuînd comparația, arată că, pe baza unor elemente din domeniul formelor și decorului ceramicii, fazele culturii Baden din Slovacia și regiunile vecine pot fi paralelizate cu diferite faze din evoluția culturii Ezero din Bulgaria și anume : Baden I a și b = Ezero XIII – VII ; Baden II = Ezero IV – VI ; Baden III – IV = Ezero III – I (Svetikirilovo și Karanovo VII). După părerea autoarei, stratul Karanovo VII trebuie împărțit în două straturi deosebite : în Karanovo VII a (care corespunde cu Mihalič) și Karanovo VII b (corespunzător culturii Nova Zagora), între ele fiind desigur un hiatus.

— Miroslav Buchvaldek (Cehoslovacia) în *Zur Problematik der Beziehungen zwischen Mittel – und Südosteuropa im Jungneolithikum* face o încercare de sinteză, pornind de la situația și terminologia colegilor cehoslovaci. A prezentat raporturile dintre complexele eneo-

litice (în terminologia noastră din perioada de tranziție la epoca bronzului) din Cehoslovacia cu cele din Austria și Ungaria. În continuare s-a referit și la ținuturile noastre. A atras atenția că o astfel de cercetare sintetică, mai ales pentru perioada bronzului timpuriu, este destul de grea din cauza deosebirilor în privința intensității studierii grupelor respective. Trebuie ținut seama și de evoluția lor deosebită, din punct de vedere istoric și cultural, datorată, în parte, și unor migrații. Pe hărțile realizate de autor și comentate în timpul ședinței, în unele zone de la noi (de ex. estul Munteniei pentru o anumită perioadă) erau pete albe. Asupra acestei probleme vom reveni în concluzii.

— N. Nikolov (Bulgaria). *La nécropole de Târnava*. O necropolă din nord-vestul Bulgariei avind unele analogii și în sudul Olteniei.

— Manfred Korfmann (R. F. Germania) în *Eine weibliche Gottheit in der Frühbronzezeit Anatoliens*, sintetizează datele cunoscute despre un tip de figurine feminine, cu fața în formă de disc, cunoscut prin 22 exemplare din 9 așezări din Asia Mică. Cele mai interesante piese provin din așezarea de la Demircihüyük.

A urmat comunicarea lui Jan Machnik (Polonia), care a vorbit despre *Culturile din bronzul mijlociu al Europei Centrale*. Autorul a definit ariile de răspindire și a prezentat caracteristicile specifice fiecărei culturi, dar și elementele comune. În continuare a prezentat situația în privința tipologiei obiectelor de metal, iar în încheiere a expus o serie de date antropologice. A urmat Jan Best (Olanda) cu *The theoretical background of the excavation of the mogila and nekropolis at Djadovo*. Este vorba despre săpăturile din tellul de la Djadovo despre care am amintit mai sus. În prima campanie de săpături s-a făcut o secțiune stratigrafică, de mai mulți metri adâncime, pînă la baza stratului din epoca bronzului și a fost atins stratul corespunzător culturii Gumelnița. Săpătura s-a continuat în suprafață pentru dezvelirea resturilor locuințelor și vetrelor din stratul superior.

Același autor în *A Bronze Age Culture with apsidal houses in the Netherlands and its connections* a prezentat caracteristicile locuințelor cu absidă din Olanda și analogiile din alte regiuni mai apropiate sau mai depărtate.

— M. Girić (Iugoslavia) a prezentat *Einige ökonomisch-soziale Erscheinungen der Marosch Kultur*, arătînd că în aria culturii Mureș un rol de seamă l-a jucat aurul din Munții Apuseni, cît și cel spălat din nisipul râurilor (de ex. Aranka și altele). În perioada dată, nu poate fi neglijată nici importanța sării și a aramei. Se face precizarea că în ultima vreme complexe culturale amintite au fost analizate din diverse puncte de vedere: geologic, metalurgic, analize de polen, studiu antropologic, al faunei, tipurile de așezare și de locuință, ocupații, demografie. Toate acestea contribuie la cunoașterea amănunțită a culturii Mureșului.

— T. Kovacs (Ungaria). *Neuere bronzzeitliche Goldfunde in Ungarn*. În diferite necropole (de ex. Tiszafüred a culturii Füzesabony) de pe teritoriul Ungariei din bronzul mijlociu, au fost descoperite unele obiecte de aur, cum sînt brățări masive, mărgele conice și inele de buclă în formă de „bărcuță”.

— Branko Gavella (Iugoslavia) a prezentat *La formation et l'ethnogenèse des Myniens comme catégorie ethnique et culturelle balkanique de l'âge du Bronze*. Pornind de la analiza unor izvoare arheologice, autorul se ocupă de formarea minienilor, care sînt menționați în același timp cu pelasgii. Se constată că răspîndirea minienilor corespunde cu o perioadă cînd în regiunile respective au fost distruse numeroase așezări prin foc.

— N. de Vries (Olanda) în *La maison à abside en Italie et les relations balkaniques* consideră că locuințele cu absidă se leagă de viața pastorală și anume de perioada cînd începe să predomine păstoritul oilor. A prezentat o serie de locuințe din diferite zone în care se constată păstoritul oilor.

— Atanas Peikov (Bulgaria) în *Fouilles dans la forteresse Nebét tépé à Ploudiv* vorbește despre o descoperire recentă deosebit de importantă. Pe una din colinele Plovdivului (Nebét tépé) s-au făcut săpături arheologice și la baza depunerilor s-a descoperit urme de viețuire aparținînd culturii Gumelnița. S-au dezvelit apoi resturile unei fortificații cu ziduri masive ciclopece bine păstrate, similare celor miceniene. Fortificația era prevăzută cu bastioane folosite vreme îndelungată. Se poate vorbi, la sfîrșitul mileniului II i.e.n., despre existența pe acel loc a unui adevărat oraș, cu diverse elemente de organizare socială.

6. PROBLEMELE SFÎRȘITULUI EPOCII BRONZULUI MIJLOCIU ȘI ALE BRONZULUI TÎRZIU

— Ch. Koukoul-Chrysanthaki (Grecia) a prezentat *The Late Bronze Age in Eastern Macedonia*, studiind o zonă din nordul Greciei, cuprinsă între Salonic și insula Thasos. Sînt cunoscute 15 așezări din această perioadă. În ultima vreme au fost cercetate prin săpături cele

de la Kastri (Thasos) și de la Stathmos Aggistas (Serres). Așezările sînt pe locuri pe care altădată erau cele din epoca neolitică și de la începutul epocii bronzului. În ambele așezări sînt indicii de urbanizare.

La Kastri s-au găsit o serie de morminte de înhumație urmate în timp — către trecerea spre epoca fierului — prin morminte de incinerare. Un tumul cu morminte de incinerare din această perioadă a fost cercetat la Potami (Drama).

Ceramica locală din așezările menționate din bronzul tîrziu are analogii atît în Macedonia centrală, cit și în sudul Bulgariei.

Legăturile cu ținuturile sudice sînt oglindite prin unele obiecte de bronz de tip egeean și mai puțin prin importuri de ceramică miceniană, găsite pe coastă și în regiunile continentale. Sînt amintite și unele vase de import miceniene care au fost imitate de localnici.

— Bernhard Hänsel (R. F. Germania). *Stedlungskontinuität im späbronzezeitlichen und frühelisenzeitlichen Nordgriechenland*. Autorul nu a putut participa, dar i s-a citit comunicarea. Cu ani în urmă au fost admise diferite teorii cu privire la invaziile pornite din ținuturile de la nord de Grecia, în perioada ce urmează micenianului. Autorul a avut posibilitatea să cerceteze, timp de mai mulți ani, prin săpături, așezarea de tip tell de la Kastanas, datînd din perioada 1200 — 600 î.e.n. În cuprinsul ei, pe lângă unele elemente de continuitate, se constată și elemente deosebite. De exemplu, la începutul hallstattului își face apariția canelura, care se folosește apoi vreme îndelungată. Această categorie ceramică este de caracter primitiv și este străină de zonă, avînd cele mai apropiate analogii în nord. Se cuvine remarcat că materialele hallstattiene apar după ce așezarea a fost distrusă prin două incendii puternice. În legătură cu ceramica avînd decor canelat sînt locuințe construite din lemn, pe cînd în perioada precedentă au fost construcții de lut.

— M. Kincev (Bulgaria) a prezentat comunicarea *Habitat de la période tardive de l'âge du bronze à Assenovetz*. În bronzul mijlociu multe din așezări s-au înălțat pe vechile telluri neolitice. Alte stațiuni se găsesc în afara tellurilor, dar în apropierea lor, așa cum este și așezarea de la Assenovetz. Părăsirea tellurilor se datorează schimbărilor de ordin social și economice produse în perioada respectivă. Autorul a constatat că așezările devin mai mari și suprafața tellurilor neîncăpătoare. În așezarea Assenovetz sînt urme de locuire intensă, inclusiv figurine și alte variate obiecte, ca de exemplu psalii de os. Subliniem că unele obiecte de acolo au analogii în complexe din faza Tei IV de la noi.

— Gavrilă Simion (România) nu a putut participa la simpozion, dar a trimis rezumatul comunicării intitulată: *Données inédites sur la fin de l'âge du bronze, relevées par les documents archéologiques de la zone des bouches du Danube*. În ultimii ani, în Dobrogea au fost descoperite o serie de depozite de bronzuri, dar și așezări de la sfîrșitul epocii bronzului. În cuprinsul lor s-a găsit ceramică cu decor format din triunghiuri hașurate și multe unelte de os. Toate acestea sînt specifice culturii Sabatinovka-Coslogeni-Noua. Se remarcă faptul că unele elemente de cultură s-au transmis primei epoci a fierului și se întîlnesc în cadrul așezărilor de tip Babadag.

— H. Daicoviciu (România) în *Les forleres daces des Montagnes d'Orăștie. Comparaison entre la civilisation nord-danubienne et celle sud-danubienne* a făcut o expunere interesantă privind compararea cetăților dacice din Munții Orăștiei cu cele tracice din sud. S-a făcut precizarea că în zona cetăților dace toate materialele adunate datează numai din perioada cuprinsă între circa 150 î.e.n. și 106 e.n. S-a subliniat că este vorba de un sistem de fortificații militare, care au fost prea puțin locuite.

★

A urmat festivitatea de încheiere a lucrărilor simpozionului. Au fost invitați să la cuvîntul — în afară de gazde — participanți reprezentînd diferitele țări. Din partea delegației române a luat cuvîntul autorul acestor rînduri, care a mulțumit specialiștilor bulgari pentru modul cum au fost primiți delegații noștri, pentru ospitalitatea de care ne-am bucurat, apoi despre modul colegial al desfășurării lucrărilor și despre calitatea și bogăția în conținut a comunicărilor prezentate de participanți.

Eugen Comșa

CĂLĂTORIE DE STUDII ÎN R.D. GERMANĂ

În luna martie 1979, am efectuat o deplasare în Republica Democrată Germană pentru cercetări în bibliotecă privind istoria medievală a României și contextul internațional în care s-a dezvoltat. Am lucrat timp de două săptămîni la Leipzig la *Deutsche Bücheret*, instituție care centralizează, începînd din 1911, toate publicațiile de limbă germană, și timp de o săptă-

mină la *Staatsbibliothek* din Berlin. Fondurile de publicații extrem de bogate îndeosebi ale celei dinții bibliotecii în ceea ce privește colecțiile de izvoare și publicațiile științifice din secolul nostru și serviciul excelent, care face posibilă consultarea unui mare număr de lucrări într-un interval scurt, mi-au îngăduit să lărgesc cu un șir de elemente noi baza documentară a investigației asupra evului mediu românesc.

Un prim element nou care a rezultat din aceste investigații a fost relatarea a încă unui călător care a străbătut spațiul românesc în primele decenii ale secolului al XV-lea, celebrul umanist italian Francesco Filelfo. În zilele lui Alexandru cel Bun, mai exact în anii 1423—1424, Filelfo, care a îndeplinit însemnate misiuni legate de cruciada antiotomană și a fost element de legătură între Constantinopol și curtea regelui-împărat Sigismund de Luxemburg, a trecut prin Moldova și Transilvania; la amurgul zilelor sale el a evocat împrejurările legate de această misiune, furnizând câteva date însemnate pentru cunoașterea perioadei.

De însemnătate încă mai mare sînt știrile noi care au rezultat cu privire la poziția țărilor române în raport cu conciliile generale în secolul al XV-lea. Pe baza informației noi ieșite la iveală se va putea stabili nu numai continuitatea reprezentării statelor române în acest for de prim plan al raporturilor interstatale în evul mediu tirziu care au fost conciliile generale — în cadrul cărora problemele cheie ale relațiilor între Occidentul latin și Orientul ortodox au fost *Unirea și Crucida antiotomană* —, dar și locul însemnat rezervat Țării Românești și Moldovei de diplomația conciliară. Participarea unor delegați din țările române la Conciliul de la Florența nu va mai apare ca un fapt izolat, ci ca un element al unei serii, a cărei cunoaștere ne va ajuta să înțelegem mai bine decît pînă acum poziția Țării Românești și a Moldovei în contextul politicii europene.

Un grup de știri noi rezultate din investigarea marilor culegeri de izvoare privesc epoca lui Ștefan cel Mare. La izvoarele — puține la număr — cunoscute pînă acum cu privire la bătălia de la Baia, se adaugă o informație nouă, inspirată neîndoielnic de curtea ungară și destinată cercurilor conducătoare din Germania.

Alte date noi privitoare la Ștefan privesc interesul cu care a fost urmărită lupta sa împotriva lui Mehmet II în 1476 și legăturile sale cu lumea husică (găzduirea în Moldova a unui grup de refugiați hușiți, membri ai frăției boeme).

Cea mai mare parte a timpului disponibil am consacrat-o documentării asupra problemei tătare în secolele al XIII-lea și al XIV-lea, factor de căpetenie al cadrului extern al istoriei noastre în epoca genezei statelor române de sine stătătoare. Pe baza culegerilor de izvoare și a bibliografiei parcurse, am realizat o mai exactă înțelegere a problemelor legate de statornicirea hegemoniei Hoardei de Aur în Europa răsăriteană în a doua jumătate a secolului al XIII-lea și a celor legate de destrămarea acestei hegemonii după 1340.

Paralel cu aceste activități am încercat să întregesc bibliografia publicațiilor străine referitoare la istoria noastră, îndeosebi la izvoarele noi, care ajung tot mai rar în bibliotecile noastre. Unele din ele vor fi semnalate sub formă de note sau recenzii.

Schimburii de opinii deosebit de rodnice am avut cu acad. prof. Ernst Werner, reputat osmanist, cu bizantinistul Klaus Peter Matschke și cu alți istorici.

Șerban Papacostea

C R O N I C A

Muzeul de istorie a municipiului București a organizat în ziua de 2 iulie 1979 un simpozion omagial dedicat împlinirii a 475 de ani de la moartea lui Ștefan cel Mare. Prof. dr. Panait I. Panait și prof. Oliver Velescu au relevat, cu acest prilej, personalitatea covârșitoare a marelui domnitor român, lupta sa neostenită pentru neatîrnarea țării, pentru libertatea și demnitatea poporului, pentru ridicarea Moldovei pe o nouă treaptă de civilizație și cultură.

În ziua de 28 martie 1979, la Institutul de științe politice și de studierea problemei naționale din Academia „Ștefan Gheorghiu” a avut loc susținerea publică a tezei de doctorat *Lumea africană în mișcarea ideilor și în relațiile externe ale României: 1859—1918* elaborată de Valentin Urum.

Lucrarea cuprinde două părți:

I. *Lumea africană în mișcarea ideilor: perimetrul începuturilor* alcătuită din șase capitole și „Considerații generale”; „Drumeți, exploratori, cugetări; însemnări-verité asupra tipurilor

de societate africană"; „Nașterea cercetării istoriografice”, „Întemeierea și dimensiunile literaturii africaniste de informare complexă și evenimentială”, „Emergența lumii africane în publicistica muncitorească și democratică”, „Sensurile intuitive ale unor scrieri aparținând lui C. Dobrogeanu-Gherea : punți spre timpurile Africii „socialismelor”.

II. *Continentalul african în sistemul diplomației românești moderne: 1859—1918*, cu cinci capitole : „Considerații preliminare”; „Acțiuni în Africa pentru recunoașterea independenței de stat a României”; „Diplomația Bucureștiului și politica de expansiune colonialistă a unor puteri europene”; „Instituționalizarea relațiilor”; „În loc de încheiere”.

Lucrarea mai cuprinde o „Retrospectivă bibliografică (selectivă)”.

Comisia de doctorat a fost compusă din : prof. univ. dr. Constantin Vlad, președinte ; prof. univ. dr. Ladislau Lőrincz, conducător științific ; prof. univ. dr. Mircea Malița, prof. univ. dr. Camil Mureșan, prof. univ. dr. Alexandru Vianu — membri.

În unanimitate Comisia de doctorat a hotărât să acorde lui *Valentin Urum* titlul științific de *doctor în științe politice*.

★

În ziua de 14 iunie 1979, a avut loc la Institutul „N. Iorga” susținerea tezei de doctorat *Tendințe laice în literatura în limba greacă din Principatele Române (1774—1830)* elaborată de *Cornelia Papacostea-Dantelopolu*.

Lucrarea este formată din două părți : Partea I : cap. I „Cultura neo-grecescă (1774—1830)”; cap. II „Ecolul ideilor social-politice ale luminilor reflectat de literatura în limba greacă din Principatele Române”. Partea a II-a : cap. I „Spiritul critic” (1. Critica social-politică în literatura eseistică (filozofică) în limba greacă din Principate 2. Critica social-politică în literatura satirică în limba greacă din Principate 3. Funcția ideologică a literaturii didactice și beletristice în limba greacă). Cap. II „Sentimentalismul” (Poezia fanariotă ; „Modelul” imnurilor lui Rigas ; Circulația nuvelei și a romanului sentimental).

În afara acestor capitole lucrarea mai cuprinde „Introducere”, „Concluzii” și „Bibliografie”.

Comisia de doctorat a fost alcătuită din prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu, directorul Institutului de istorie „Nicolae Iorga”, președinte, dr. Ludovic Demény, conducător științific, prof. dr. Constantin N. Velchi, dr. Alexandru Dușu, dr. Marin Bucur, membri.

În unanimitate comisia a acordat *Corneliei Papacostea-Dantelopolu* titlul științific de *doctor în istorie*.

★

În ziua de 12 iunie 1979, în fața comisiei de doctorat a Institutului de istorie „Nicolae Iorga” a avut loc susținerea tezei de doctorat *Relațiile dintre România și Marea Britanie între anii 1933—1939*, elaborată de *Gheorghe Pașcalău*.

Lucrarea cuprinde următoarele capitole : Cap. I „Relațiile româno-engleze în anii 1933—1935”; Cap. II „Relațiile dintre România și Marea Britanie în anii 1935—1937”; Cap. III „Relațiile anglo-române de la instaurarea guvernului Goga-Cuza pînă la cotoșirea Cehoslovaciei”; Cap. IV „Relațiile dintre România și Marea Britanie sub semnul garanțiilor (martie—august 1939)”. În afara acestor capitole lucrarea mai cuprinde „Concluzii” și „Bibliografie”.

Comisia de doctorat a fost alcătuită din prof. univ. dr. Radu Manolescu, președinte ; dr. Vasile Liveanu, conducător științific ; conf. univ. dr. Gheorghe N. Cazan, dr. Paul Cernovodeanu, dr. Ion M. Oprea, membri.

În unanimitate, comisia a acordat lui *Gheorghe Pașcalău* titlul științific de *doctor în istorie*.

MIHAIL RUSENESCU, IOAN SAIZU, *Viața politică în România. 1922—1928*, Edit. politică, București, 1979, 264 p.

Seria monografiilor privind viața politică în România, inițiată de Editura politică, s-a îmbogățit cu încă una — consacrată perioadei 1922—1928. Cartea este rodul unor ample și stăruitoare eforturi de documentare, întreprinse de cei doi autori, în arhive și biblioteci, de interpretare a materialului adunat în spiritul materialismului istoric. Într-un număr relativ mic de pagini, M. Rusenescu și I. Saizu au reușit să prezinte cititorilor o imagine sintetică, realistă, științifică asupra unei perioade complexe, nu o dată controversate, din istoria contemporană a României.

Primul capitol înfățișează pe larg evoluția principalelor ramuri ale economiei naționale, insistând asupra progreselor înregistrate, mai ales în domeniul industriei, precum și a unor aspecte negative, generate de stadiul de dezvoltare a societății românești, de venitul național scăzut pe cap de locuitor, de faptul că monopolurile internaționale dețineau poziții importante în economia României, de limitele de clasă ale politicii guvernelor din perioada respectivă.

Autorii arată că mutațiile survenite în baza economică și-au găsit expresie în dinamica claselor și categoriilor sociale din România, subliniind faptul că în anii 1922—1928 s-au întărit pozițiile marii burghezii industriale și financiare, s-a diminuat ponderea mizeriei, a crescut puternic rolul clasei nuncitoare — principala forță progresistă a societății românești.

Problemele economice și sociale au oferit autorilor o concluzie fundamentală și anume: „Prefacerile adânci la care a fost supusă România pe tărâm economic și social, în condițiile aplicării reformei agrare și a votului universal, și-au pus pecetea și asupra vieții politice, determinând modificări importante, mai cu seama sub raportul atragerii maselor populare pe arena politică și a regrupării forțelor. În mare, perioada s-a caracterizat prin concentrarea și consolidarea partidului marii burghezii, prin desființarea organizațiilor politice ale mizeriei, ceea ce a determinat ca și sub acest aspect problemele să fie rezolvate în favoarea marii burghezii. De aseme-

nea a crescut rolul forțelor opoziției burghezei mici și mijlocii, s-a intensificat procesul de maturizare a conștiinței maselor”.

După o succintă prezentare a procesului de dispariție a Partidului Conservator-Democrat și a celui Conservator-Progresist, autorii se opresc pe larg asupra Partidului Național-Liberal, conchizând că acesta a dominat cu autoritate scena politică a României în primul deceniu interbelic, datorită faptului că avea o solidă bază economică, o certă capacitate de a se adapta noilor realități survenite după primul război mondial, dispunea de cadre capabile, exercita o influență notabilă asupra Palatului, stăpânea întregul evantai al mijloacelor politice. Autorii conchid că, deși foarte puternic, P.N.L. nu era lipsit de crize interne acute, mai ales din anul 1927, când a survenit moartea lui I.I.C. Brătianu.

În paginile rezervate Partidului Poporului se urmărește cu precădere procesul de decădere a acestui partid, încercarea lui Al. Averescu de a-l revitaliza, relațiile cu alte partide, în special cu P.N.L. Autorii apreciază că după guvernarea din 1926—1927, Partidul Poporului s-a compromis definitiv în ochii maselor, a căzut spre periferia vieții politice.

Partidul Național Român este înfățișat, în principal, prin prisma preocupărilor sale pentru extinderea organizației la scara întregii țări, a fuziunilor realizate, a manevrelor vizând ajungerea la putere.

În continuare, M. Rusenescu și I. Saizu se ocupă de Partidul Țărănesc, oprindu-se asupra principalelor coordonate ale programului și ideologiei țărăniste, a cauzelor evoluției sale spre dreapta.

Insistând asupra semnificației fuziunii Partidului Național cu Partidul Țărănesc, în urma căreia s-a creat Partidul Național-Țărănesc, lucrarea conchide că în octombrie 1926 s-a născut cel de-al doilea partid de guvernământ care, prin programul și agitația politică desfășurată, a reușit să dobândească o largă popularitate în rândul maselor nemulțumite de politica promovată de liberali. Autorii arată că noul partid era rezultatul unui com-

promis, avea un caracter eterogen, trebuind să facă față, încă din primul an al existenței sale, unor grave contradicții interne, care au degenerat în sciziuni. Între acestea, cea mai importantă a fost provocată de dr. N. Lupu, care a înființat o organizație politică proprie numită Partidul Țărănesc.

Partidului Naționalist-Democrat i se acordă un spațiu relativ mare, cartea urmărind îndeosebi traiectoria politică a lui N. Iorga, fuziunile realizate cu gruparea lui C. Argetoianu și cu Partidul Național, precum și reluarea activității independente sub numele de Partidul Național.

Un paragraf special este rezervat organizațiilor de dreapta, plămădite după primul război mondial, din rîndul cărora s-a detașat L.A.N.C., constituită în 1923 sub președenția lui A.C. Cuza. Sînt urmărite contradicțiile dintre șeful acestei organizații și tinărul său colaborator Corneliu Zelea Codreanu, care au dus la sciziunea din iunie 1927, în urma căreia a luat ființă Legiunea Arhanghelului Mihail. Este demnă de reliefat concluzia autorilor, potrivit căreia „în ciuda agitării unor lozinci demagogice organizațiile de dreapta n-au înregistrat o influență în masă, n-au reușit să convertească reprezentanți proeminenți ai cercurilor dominante, nu s-au identificat în acei ani cu fascismul”.

Partidul Comunist Român beneficiază de o consistentă analiză, autorii insistînd asupra unor momente semnificative ca: procesul din Dealul Spirii, Congresul al II-lea al P.C.R., participarea la alegerile parlamentare, comunale și județene, precum și asupra preocupărilor vizînd consolidarea organizatorică și politică a partidului, greutăților generate de impunerea de către Comintern a unor lozinci necorespunzătoare condițiilor concrete din România. De asemenea se fac succinte referiri la activitatea P.S.D. și a Partidului Socialist al Muncitorilor din România.

Capitolul următor este consacrat guvernărilor din anii 1922—1928. Un spațiu larg este acordat guvernării liberale (ianuarie 1922—martie 1926) — una dintre cele mai lungi guvernări din perioada regimului burghez din România. După ce prezintă împrejurările în care I.I.C. Brătianu a ajuns la putere, autorii se opresc asupra alegerilor parlamentare din martie 1922 și a frământărilor politice generate de adoptarea noii Constituții. În continuare, se prezintă legile și măsurile cu caracter economic, social și politic. În acest paragraf cartea se ocupă de încercările partidelor politice din opoziție de a crea un puternic bloc antiliberal în vederea cuceririi puterii politice, precum și de manevrele lui I.I.C. Brătianu de a asigura continuitatea guvernării sale printr-un cabinet condus de Al. Averescu.

M. Rusenescu și I. Saizu aduc variate mărturii privind ecoul intern și internațional al formării guvernului Averescu, după care analizează desfășurarea alegerilor parlamentare din mai 1926, precum și principalele măsuri luate de acest cabinet. Se reliefează procesul de detașare al lui Al. Averescu, încercarea acestuia de a promova o politică în interesul grupării pe care o reprezenta și reacția fermă a lui I.I.C. Brătianu, care a determinat demiterea generalului la 3 iunie 1927.

După cîteva pagini rezervate guvernului prezidat de Barbu Știrbei (4—20 iunie 1927), se analizează cea de-a doua guvernare liberală (21 iunie 1927—9 noiembrie 1928). Sînt urmărite succesiv: alegerile parlamentare din iulie 1927, intrarea în funcțiune a Regentei, consecințele politice ale morții lui I.I.C. Brătianu, preluarea șefiei guvernului de către Vintilă Brătianu, încercările acestuia de a obține un mare împrumut extern în vederea stabilizării monetare. Pe de altă parte, este urmărită campania de răsturnare a guvernului, dezlănțuită de P.N.Ț., care a culminat cu marea adunare de la Alba-Iulia din 6 mai 1928. Acest consistent capitol se încheie cu rezolvarea crizei politice din noiembrie 1928 prin chemarea P.N.Ț. la putere.

După cîteva pagini de concluzii, urmează un tabel privind succesiunea și compoziția guvernelor în anii 1922—1928, precum și un util indice de nume și locuri.

Este firesc ca o carte de o asemenea anvergură să suscite discuții, afirmarea unor alte puncte de vedere, unele observații critice, spre beneficiul istoriografiei românești. În acest spirit îmi permit să fac următoarele considerații:

1. Cred că era util ca autorii să analizeze în spirit critic istoriografia problemei, să ofere cititorului sursa de la care au pornit, în abordarea vieții politice din România anilor 1922—1928. Simpla citire a unor nume nu mi se pare suficientă și nici convingătoare.

2. Structura lucrării este în general echilibrată, autorii urmărind să prezinte o imagine cât mai exactă și cuprinzătoare asupra temei cercetate. Mi se pare că nu întotdeauna ponderea acordată diferitelor probleme este pe măsura importanței lor.

Astfel, modificările survenite în structura socială menite să explice cauzele proliferării partidelor politice, precum și fuziunile realizate — sînt tratate doar în 6 pagini, în care, cu excepția referirilor la clasa muncitoare, problemele sînt doar menționate.

Aprecierile privind Partidul Conservator Progresist se fac aproape exclusiv pe baza

datelor din perioada anterioară anului 1922, fără a se oferi cititorilor o imagine, oricât de sumară, asupra activității lui în intervalul care face obiectul cărții. Observația este în bună măsură valabilă și pentru Partidul Conservator Democrat. Numai astfel se poate explica faptul că în rindul membrilor acestor partide sînt citați C. Garoflid și S. Mehedinți, care în această perioadă făceau parte din Partidul Poporului și, respectiv, din Partidul Țărănesc.

Cele trei partide ale naționalităților conlocuitoare sînt prezentate pe două pagini, deși aceste organizații politice au jucat un rol important pe scena politică a României. În afară de cîteva considerații generale, cititorului nu-i sînt oferite nici un fel de date concrete privind evoluția partidelor maghiar, german și evreiesc.

Deasemenea, Federației Partidelor Socialiste, P.S.D. și Partidului Socialist din România le-au fost rezervate doar două pagini, cu totul insuficiente pentru a se înțelege locul și rolul acestor organizații în viața politică a țării.

În schimb, alte probleme de mai mică importanță, ca de exemplu abuzurile guvernelor în campaniile electorale, s-au lucrat de un spațiu generos.

3. Unele aprecieri mi se par exagerate, sau cel puțin discutabile. Astfel, cred că autorii exagerază atunci cînd afirmă: „Cît privește mijloacele de guvernare, Partidul Poporului, prin exponentul său Al. Averescu s-a pronunțat pentru un guvern «unitar» de dictatură. El avea aversiune nu numai pentru guvernele naționale sau de colaborare a mai multor partide, ci și față de regimul parlamentar, considerat «nepotrivit» pentru țara noastră” (p. 63—64). În activitatea practică de guvernare — decisivă pentru aprecierea unui partid politic — Partidul Poporului nu s-a deosebit în mod substanțial de alte partide burgheze, care se circumscriau în cadrele regimului parlamentar-constituțional.

În aprecierea cauzelor și momentului plecării dr. N. Lupu din P.N.Ț. autorii nu au plecat de la faptele concrete. În realitate, dr. N. Lupu n-a plecat din P.N.Ț. de pe o poziție de stînga, ci a pornit pe drumul colaborării cu P.N.L. — aflat la dreapta P.N.Ț. —, ceea ce, evident, nu era în consens cu năzuințele forțelor progresiste, democratice din România. Ca să presuprim că această orientare, dr. N. Lupu a intrat în guvernul prezidat de Barbu Știrbei și apoi în cel prezidat de I.I.C. Bră-

tianu. În asemenea condiții, nici nu se putea pune problema unor măsuri radicale.

Privitor la declanșarea crizei dinastice în lucrare se afirmă: „În realitate, n-a avut loc o «renunțare» la tron a prințului Carol, ci o înlăturare a lui, întrucît acesta nu era dispus a fi un instrument al oligarhiei liberale, ci un concurent al ei. Cu ajutorul «opoziției unite», Carol urmarea într-adevăr să doboare atotputernicia Brătienilor și să instaureze, după moartea lui Ferdinand, care era bolnav, un regim personal de dictatură”. Mi se pare că această afirmație, ca și altele de acest fel referitoare la criza dinastică, suferă de o anumită unilateralitate, în sensul că nu are în vedere și răspunderea personală a principelui moștenitor, faptul că el a renunțat în mai multe rînduri la îndatoririle ce-i reveneau, că în general, Carol a pus mai presus de interesele generale ale statului român propriile-i interese.

Legea electorală din 1926 este privită exclusiv din punctul de vedere al părților negative, care ni se pare a fi exacerbate. La pagina 184 găsim următoarea apreciere: „Repartiția în acest mod a mandatelor demonstrează faptul că, cu toată teroarea și falsurile electorale, marea burghezie nu mai putea obține o majoritate covârșitoare a urnelor. Într-adevăr, între timp, corpul electoral se maturizase. Încălcarea libertăților democratice a determinat ieșirea unor simpatizanți de sub influența partidelor burgheze, astfel încît cercurile guvernante, pentru a fi sigure de continuitatea politicii lor, au legiferat ca fiind «constituțională» o majoritate relativă a voturilor. Fără a neglija faptul că s-a produs o treptată maturizare a corpului electoral, că prin politica lor partidele burgheze au decepționat masele, cred că nu se poate aprecia că dominația politică a burgheziei se afla în „pericol” și că legea electorală din martie 1926 avea menirea de a asigura menținerea acesteia la cîrma statului. Pe de altă parte, cred că, din respect pentru adevărul istoric, nu se poate trece cu vederea aspectul pozitiv al acestei legi — una dintre cele mai importante legi de unificare — și anume stabilirea unui cadru unitar de organizare și desfășurare a alegerilor parlamentare, pe întreg cuprinsul României.

4. În lucrare s-au strecurat și cîteva erori materiale:

Afirmația de la pagina 92, potrivit căreia „la redactarea ecaogului politic în 1924 gruparea Iorga fusese împinsă pe un pian secundar” nu corespunde realității, pentru simplul motiv că fuziunea grupării Iorga cu Partidul Național avea să fie realizată în 1925, astfel că în perioada redactării numitului „decalog” acea organizație nu făcea parte din partidul condus de Iuliu Maniu.

Grigore Filipescu n-a făcut niciodată parte din Partidul Conservator condus de Al. Marghiloman, așa cum rezultă de la pagina 46, ci din Partidul Conservator Democrat prezidat de Take Ionescu.

Barbu Știrbei nu era unul dintre conducătorii P.N.L. (pagina 52), pentru bunul motiv că nu făcea parte din acest partid; el nu era înscris în nici un partid politic, fapt ce i-a facilitat constituirea guvernului din iunie 1927. B. Știrbei era rudă cu I.I.C. Brătianu și din punct de vedere politic sprijinea P.N.L.,

fiind unul din punctele de sprijin al acestui partid la palat.

Unele nume apar greșite: Slăveanu (pagina 52) în loc de Săveanu, G.G. Manciu (pagina 110) în loc de Constantin Manciu, C. Buzdugan în loc de Gheorghe Buzdugan (pagina 179).

Aceste cîteva observații nu urmăresc să diminueze valoarea acestei monografii care se înscrie printre reușitele de marcă ale istoriografiei românești contemporane.

Ioan Scurtu

JOHANN FILSTICH, Încercare de istorie românească (Tentamen Historiae Vallachicae). Studiu introductiv, ediția textului și note — Adolf Armbruster. Traducere — Radu Constantinescu, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1979, 303 p.

Prin strădania Editurii științifice și enciclopedice a apărut o ediție a unei istorii a Țării Românești scrisă la începutul secolului al XVIII-lea și care deși a fost scrisă în latină s-a păstrat în manuscris.

Apariția acum atît a textului original latin cît și a traducerii românești este un adevărat eveniment în istoria istoriografiei românești, mai ales prin persoana autorului. Cititorii din țara noastră au ocazia să citească pentru prima dată despre geografia, istoria și structura social-politică a Țării Românești redactată de un sas transilvănean, de Johann Filstich (1684—1743), rectorul gimnaziului german din Brașov.

În prefața cărții Adolf Armbruster încadrează preocupările lui Johann Filstich pentru istoria românilor în curentul mai larg al sașilor din Transilvania, de a studia și a transmite spre opinia publică occidentală medievală cunoștințe despre români. Imagologia cronicărească a comunității săsești — precizează Armbruster — asupra românilor se rotunjește cu acele știri vizind alte domenii de manifestare sau exprimare românească și care se deosebeau mai evident de cele ale sașilor, cum ar fi bunăoară biserica, structura socială sau cultura la români.

Un mare merit al istoriei lui Johann Filstich este preluarea ideii de continuitate și romanitate a românilor. În cazul nostru un cronicar sas prezintă un interes deosebit pentru vecinul român, continuînd frumoasa tradiție săsească a afirmării romanității românilor, cea mai puternică și cea mai fundamentată după cea a românilor înșiși.

După studiul introductiv urmează textul propriu-zis *Încercare de istorie românească*

care începe cu prefață *Binevoitorilor cititorilor închinare*, în care Johann Filstich își anunță scopul educativ al încercării sale de a pune la dispoziția cititorilor istoria românilor, intrucît aceasta se întretaie cu cea a sașilor. Filstich pentru realizarea operii sale a folosit letopisețele românești, precum și „lucruri... mai vrednice de crezare din gura preoților români, a neguțătorilor ori altor oameni care au știre de acele meleaguri, stringîndu-le la un loc” și încadrîndu-le în istoriografia europeană referitoare la spațiul carpato-dunărean. În cartea întii „Despre starea geografică” aflăm o scurtă prezentare a geografiei Țării Românești, care după obiceiul timpului compilează considerațiile antice și medievale despre acest spațiu, prezentînd pe larg teoriile despre originea numelui de Valachia și Muntenia (Dacia Alpestris). Mult mai multe date recente conțin subcapitolele „Despre hotarele și granițele vechi și noi ale acestei Valachii” sau „Despre bunătatea și rodnicia acestei țări”. Deosebit de prețioase sînt datele geografice preluate de pe harta lui Antonio Maria del Chiaro sau considerațiile proprii despre legăturile economice dintre Țara Românească și Țara Birsei sau lista originală a munților mai de seamă ai Munteniei (p. 45). Urmează apoi subcapitolele despre firea și obiceiurile muntenilor (în care remarcăm afirmația despre afinitățile românilor față de italieni din pricina originii comune, legăturile unor cărturari sași din Brașov cu cercurile culturale și chiar cu curtea domnească din București). Urmează apoi date privind împărțirea geografică a Țării Românești, unde se dă numele județelor, iar la București se consemnează — prima dată de un istoric — legenda ciobanului Bucur: „Numele acestui oraș București, cum i se

zice în Țara Românească, se trage de la un schit, așezat pe un muncel, în calea Dîmboviței, ridicat de un cioban care hălăduia acolo și avea numele de Bucur, nume dat mai apoi întregului ținut, care se umplu de locuitori, adică București”. Partea geografică se încheie cu „Despre cele mai de căpetenie venitoriale muntenilor”, o prezentare a ramurilor economice românești, din care nu lipsesc elemente privind dependența față de Poarta Otomană sau strînsele legături economice cu Transilvania.

Cartea a doua „Despre starea istorică” începe cu istoria străveche și „a veacului de mijloc”, în care se prezintă istoria Daciei, a războaielor dacice din timpul lui Traian prezentate pe baza izvoarelor antice, dar apoi sînt citați și autori mai noi (Opitz, Haner, Koleseri, Bél, Gunesch, Weidenfelder, Schneitzel). Importante sînt considerațiile privind continuitatea romană „că nu toate metehniile rimlenilor și ostașii ce le apărau plecară din Dacia, se vede și din limba romană, sau latină (din) care... s-a născut graiul românesc de astăzi” sau cele privind interesul manifestat de carturarii sași pentru vestigiile romane din Transilvania. Putem citi apoi considerații privind originea sașilor și secolul din Transilvania. Vorbind de românii transilvăneni, Filstich precizează că locuitorii români încă din secolul al XII-lea au ajutat la ridicarea cetăților susești.

Istoria mai nouă — ca spațiu cea mai vastă — prezintă de fapt istoria medievală a Țării Românești avînd ca izvor principal *Letopiseșul Cantacuzinesc*. După prezentarea „descălcatului” lui Negru Vodă urmează istoria tuturor voievozilor și a evenimentelor politice din secolele XIV — XVI. Analizînd importanța Unirii realizată de Mihai Viteazul. Johann Filstich — elevul școlii întemelat de Honterus și continuatorul ideii unității teritoriului dacic susținut și de marele umanist brașovean din secolul al XVI-lea — scrie următoarele cuvinte, care nici azi nu și-au pierdut valabilitatea și semnificația: „Astfel, acest voievod, așa cum nu-i fu dat cîndva vreunul înaintaș al său, fu cîinstit ca singur domnitor al vechii Dacii și al celor trei țări”. Deși are cuvinte de admirație pentru acest „restitutor Dacie”, la concluzia finală Filstich reproduce opinia nobiliară și patriciană, reproducînd epitaful răspîndit de Ștefan Szamosközi. Tratarea evenimentelor istorice din Țara Românească din secolul al XVII-lea se face în strînsă corelație cu istoricul Moldovei și al Transilvaniei, avînd ca sursă principală *Letopiseșul Cantacuzinesc*.

În a treia carte „Despre starea politică” Johann Filstich din nou apelează la surse variate, multe din ele fiind culese de la cetățenii brașoveni, astfel că valoarea documentară a acestui capitol este mai mare. Capitulul începe

cu prezentarea regimului politic al Țării Românești, se dă lista marilor dregătorii, apoi se prezintă structura demografică, în care în mod firesc întîlnim date suplimentare despre meseriașii și preoții sași așezați în principate. La acest punct Filstich din nou menționează afecțiunea frunțașilor munteni pentru limba italiană. Urmează apoi considerații despre meșteșugurile și situația juridică, starea militară, terminînd cu modul de organizare a Olteniei sub stăpînirea austriacă. În partea „Despre starea bisericească” din nou sînt alăturate informații corecte, obiective, dar totodată se constată că Filstich devine purtătorul de cuvînt al unei mentalități teologice protestante intolerante față de viața religioasă ortodoxă.

★

În ansamblu se poate spune că *Încercarea de istorie românească* a lui Johann Filstich este un mare cîștig al istoriografiei românești. Editorul Adolf Armbruster și traducătorul Radu Constantinescu au pus pe masa cititorului o ediție de cronică, bazată pe izvoarele interne și bibliografice străine, care sintetizează cunoștințele despre români în general și despre Țara Românească în special la începutul secolului al XVIII-lea. Observațiile și adăugirile autorului brașovean sînt deosebit de prețioase și în multe privințe ne oferă ineditul atît în privința relatării legăturilor existente între românii și sașii din Brașov cu Țara Românească, cît și descrierea largă a interesului manifestat de cîrturarii sași față de vestigiile romane din Dacia, ca și pentru unele amănunte comunicate despre biserica și locuitorii din Șcheii Brașovului.

Pentru istoriografia românească din Transilvania opera lui Johann Filstich a fost chiar mai importantă decît a anunțat editorul, deoarece în *Hronica românilor* de Gheorghe Șincai la tot pasul se pomenește de Filstich. Astfel marile luministi români deseori amintesc de „Hronica lui Filștich” sau „prevestitul Enghel din Filștich”, iar la cronica anului 1679 face o remarcă, din care reiese clar, că „Hronica lui Filștich” este de fapt traducerea *Letopiseșului Cantacuzinesc* în germană. „Cîtitoriule bune! aci îți mai aduc aminte ca precum Filștich pretutindenea înalță pe Cantacuzeni, așa Istoria Bălăcencescă defaimă în cit pot”¹. Prin urmare Șincai a folosit masiv atît *Letopiseșul Cantacuzinesc* (numit de el *Hronica lui Filștich*), cît și pe Radu Greceanu (*Istoria Bălăcencescă*). Se pare că presupunerea lui Adolf Armbruster, că prin intermediul lui Johann Christian von Engel unele copii ale operelor lui Filstich (dar nu a *Tentamen-ului!*) au putut ajunge în bibliotecile din Pesta este întemelată, căci se cu-

¹ Gheorghe Șincai, *Opere*, vol. III. *Hronica românilor*, tom III, București, 1969, p. 16, 35, 169.

moaște că Șincai a avut acces la bibliotecile și arhivele din capitala Ungariei.

Adnotarea *Tentamen-ului* în general s-a făcut bine, toate evenimentele sau localitățile menționate sînt fixate în timp și în spațiu. Uneori adnotările despre personajele săsești din Transilvania sînt bogate, însă la unele personalități lipsește orice remarcă, deși n-ar strica, dacă cititorul ar fi mai lămurit și în aceste cazuri. De exemplu Filstich menționează pe „răposatul Nicolae Wolff, leah însărcinat cu logofeția curții sub stăpînirea mai multor voievozi” (p. 50—51). Wolff nu a fost polonez, ci sas din Conitarii Moldovei². După 1680 membrii familiei catolice Wolff din Cotnari s-au refugiat în Țara Românească. Printre ei era și Nicolae Wolff, cu studii în Polonia, logofătul lui Constantin Brâncoveanu³, menționat adeseori și de Nicolae Iorga (1734 : „dumnealui jupan Nicolae Volf pisarul”, 1735 : „dumnealui Nicolae Valf pisarul”). Probabil fiul lui a fost preotul catolic Gheorghe din Cîmpulung (1744 : „Gheorghie Volf catolicul, popa Gheorghie Sasul”)⁴. Erau bine venite și unele precizări despre personajele istorice din epoca lui Mihai Viteazul. Astfel se pomenește de solii imperiali David Osno și Mihály Székely „Legati David utpote Osno” (p. 141—145) se putea preciza că acest David trebuie să fie identic cu David Ungnad⁵. Se putea identifica și Zolyomi David (p. 165) ca fiind comandantul seculor, comitele suprem al comitatului Cluj, mort în detențiune la Chioar în 1649. El prezintă și un interes familial pentru istoria românească : sora lui Elisabeta Zolyomi a fost soția lui

² *Călători străini despre Țările Române*, vol. V, București, 1973, p. 489 (despre translatorii poloni și latini).

³ Nicola Folos de Wolf secretar de limbă latină a lui Brâncoveanu a murit la 9 septembrie 1742 și a fost înmormîntat în biserica catolică Bărăția din Cîmpulung. Un alt membru al familiei (poate fratele) a fost Andrei Wolf, secretar al lui Șerban Cantucuzino, mort la 12 mai 1750, înmormîntat tot la Bărăție. La 12 ianuarie 1699 Constantin Brâncoveanu întărește lui Andrei Wolff „pisarul leșesc” ocină la Săvulești Ilfov „pentru multa și dreapta slujbă ce a slujit la multe trebi și întîmplări ale țării și al domnei mele ca o credincioasă slujbă”, cf. Ștefan Ionescu, Panait Panait, *Constantin Vodă Brâncoveanu*, București, 1969, p. 387—388.

⁴ Nicolae Iorga, *Studii și documente II* (Documente scoase din arhiva mănăstirii catolice din Cîmpulung și privitoare la istoria catolicismului din Țara Românească), București, 1901, p. 279—298.

⁵ Andrei Pippidi, *Not înformații cu privire la lupta de la Șelimbăr* în „Revista de istorie” 1975, nr. 4, p. 557.

Gavriilă Movilă⁶. Negustorul Papanicola sau Pater Micloș de asemenea putea fi identificat cu tricesimatorul sau vameșul din Brașov (1700—1711) menționat în numeroase izvoare⁷.

În indicele privind localitățile „Patac (p.193) nu este identificat cu Sárospatak din Ungaria, domeniul de bază a familiei Rákóczi, sau Alba Crăiască (p. 211, 215), în mod eronat este identificată cu Belgrad, deși este vorba de orașul Székesfehérvár, cetate importantă în războiul turco-austriac. Virful lui Crai (p. 225) se putea identifica cu virful cu același nume din pasul Tabla Buții, situat la obirșia Buzăului. Constantin Brâncoveanu n-a ridicat biserica numai la Simbată de Sus (p. 227), dar chiar și în orașul Făgăraș.

Traducînd textul latinesc al *Tentamentului*, Radu Constantinescu a prestat o muncă susținută, străduindu-se să folosească un limbaj românesc arhaic. Acest aspect uneori ni se pare prea forțat, cititorul de azi neînțelegînd chiar unii termeni românești. Mai ales la onomatice ni se pare inadecvată această metodă, cu atît mai mult că sînt și inconsecvențe, de exemplu cărturarul Matthias Bél din secolul al XVIII-lea se numește Matiaș Belle, iar istoricul ardelean Ștefan Szamosközi se scrie după ortografia maghiară actuală, deși în epoca lui el a folosit și forma latinizată Zamosius. Uneori nici forma arhaică a toponimului nu se identifică cu cea de azi, cum ar fi Ianova (p. 133 — identic cu Ineu). Termenul Venetis (p. 62) s-a tradus prin negustori din Venetia, iar la pagina 239 același termen (Venetos et Hungaros) s-a tradus prin venetici din Ungaria, deși este vorba de venețieni sau italieni. Pe aceeași pagină Pharmacopolas este redat prin doftor și nu prin farmacist (sau apotecar).

Aceste cîteva observații de amănunt nu scad cu nimic din valoarea istorică a volumului care se înscrie printre cele mai reușite cîdîi de izvoare. *Incercarea de istorie românească* este în același timp și o capodoperă a istoriografiei săsești, slujind și cercetarea fenomenului de interferență seculară ce a existat între poporul român și cei mai buni fii ai naționalităților conlocuitoare.

Pavel Binder

⁶ „Iară Ioann Vodă (Movilă) acesta au fost frate dulce cu Gavril Vodă... Gavril s-au și însurat luînd pe Elisaveta Zolliom, văduva lui Mihail Imrefi și sora lui David Zolliom”, cf. Gheorghe Șincai, *Opere*, vol. III, *op. cit.*, p. 33.

⁷ De ex. Nicolae Iorga, *Documente Hurmuzaki XV/2*, p. 1475, 1547 („ternoval Pater Miklos mostanl brassal harminczados, tricesimis constitutis primario et ceteris tricesimatoribus, scilicet in inferiori Coronensi domino Nicolao Pater”), sau *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, VI, Brașov, 1915, p. 365.

A. D. LIUBLINSKAIA, *Franțuskie krestiane v XVI—XVIII vv.* (Țăranii francezi în secolele XVI—XVIII), Leningrad, "Nauka" Leningradskoe otdelenie, 1978, 256 p.

Noua monografie a cunoscutei specialiste în istoria Franței, care este Alexandra Dmitrievna Liublinskaia constituie o reușită sinteză a două aspecte fundamentale din evoluția relațiilor agrare și anume: gospodăria țărănească și arenda. Abordarea tocmai a acestora este argumentată de autoare prin următoarele: „În secolul al XVI-lea a început ultima etapă din viața țăranimii franceze ca clasă a societății feudale. Formarea relațiilor capitaliste în agricultură a netezit la sate calea pentru apariția noilor raporturi. Acest proces s-a desfășurat în diferitele provincii ale Franței în mod inegal; unele dintre acestea au fost pregătite mai mult, altele mai puțin pentru o asemenea evoluție. Prin urmare, în secolele XVI—XVIII a avut loc o netă delimitare a acestora în provincii fruntașe, medii și rămase în urmă, ceea ce, în mare măsură, a rămas o moștenire pentru secolele XIX—XX. În funcție de proporțiile pe care le-a îmbrăcat formarea relațiilor capitaliste, satul francez a cunoscut stadiul de trecere de la societatea feudală la cea burgheză aflată în procesul de apariție. Diferențierea socială și economică a populației rurale, diferențiere ce se adincește în mod vizibil, reflectă clar acest proces de trecere. Formele concrete pe care le-a îmbrăcat pomenita evoluție merită o atenție deosebită. Analiza lor are puterea de a demonstra în mod științific noțiunea formulată prin cuvintele: „formarea relațiilor capitaliste în agricultură”. Fără o asemenea analiză generalizarea poate deveni insuficient de susținută și discutabilă.

A.D. Liublinskaia subliniază că pentru Franța din secolele XVI—XVIII forma concretă de apariție și dezvoltare a relațiilor capitaliste în agricultură a fost în principal arenda capitalistă și deoarece gospodăria țărănească chiar și a țăranilor înstăriți, limitată ca mărime, nu putea oferi condiții pentru formarea unor ferme mari sau mijlocii bazate pe munca salariată, iar condițiile de cumpărare a terenurilor necesare erau neprielnice, marea gospodărie se practica pe pământurile arendate de la feudații laici și eclesiastici.

În aceste gospodării de arendași (gospodării mari sau mijlocii) s-a întruchipat progresul economic în sfera economiei agrare. În Franța, mai ales în zonele de nord, aceste gospodării dădeau partea cea mai mare a producției de mărfuri (cereale, carne, produse lactate, materii prime pentru industria și meșteșuguri etc.), ceea ce asigura creșterea firească a

orașelor și a producției urbane. Arenda capitalistă la sate — arată autoarea monografiei — exista bazată pe folosirea largă a muncii salariate, ea fiind un fel de ferment care amplifică și accelerează diferențierea socială a țăranimii.

În ciuda faptului că ea constituie ca importanță obiectul principal al cercetării, A.D. Liublinskaia consideră că arenda nu poate fi trecută în frunte în cadrul expunerii. Multe aspecte vor rămâne neclare dacă mai întâi nu vor fi abordate probleme ca: tipul de gospodărie, condițiile ei materiale, rentabilitatea, specificul muncii țăranilor etc. „Din această cauză lucrarea noastră — scrie A.D. Liublinskaia — începe tocmai cu analiza gospodăriei țărănești, care cuprinde și funcțiile economice ale obștii sătești”.

După o asemenea argumentată punere în temă, autoarea oferă o succintă trecere în revistă a istoriografiei problemei scoțind în evidență rolul remarcabil al cărții renumitului istoric francez Marc Bloch: *Les caractères originaux de l'histoire rurale française*, apărută în prima ediție în 1931. Această carte — după remarca plină de sens făcută de A.D. Liublinskaia — constituia un fel de izvor din care a luat naștere rîul viguros al literaturii franceze de specialitate consacrată țăranimii și evoluției economice agrare. Într-adevăr, această literatură este extrem de bogată, ea numărînd zeci de monografii voluminoase, bazate pe un enorm material documentar pus în circuitul științific.

Preocupările autoarei monografiei prezentate de noi nu se explică însă numai prin consultarea bogatei literaturi franceze. A.D. Liublinskaia încă cu decenii în urmă a îndreptat atenția ucenicilor săi de la catedra de istorie medie a Universității din Leningrad asupra bogatului fond de izvoare din Biblioteca publică „E.M. Saltikov-Șcedrin” referitoare la evoluția relațiilor agrare din nordul Franței în secolele XVI—XVIII. Sub îndrumarea ei au fost elaborate o serie de lucrări de diplome și teze de candidați în științe istorice, care abordau problemele legate de arenda și de gospodăria țărănească în Franța acelei epoci.

Monografia semnată de A.D. Liublinskaia este împărțită în două mari părți dintre care prima are ca obiect *gospodăria țărănească*, iar cea de a doua — *arenda*. În primul capitol intitulat: *Caracteristicile generale ale gospodăriei țărănești din Franța* autoarea subliniază că în perioada amintită țăranul francez chiar

și în documentele de natură juridică este considerat proprietar (propriétaire), căci dispunea de pământul lucrat de el. Țăranul francez din secolul al XVI-lea putea chiar să înstrăineze pământul. Proprietatea feudalului asupra pământului avea dublu aspect. Ea era completă în ce privește domeniul aflat în regie proprie și limitată în privința pământului seniorial aflat în folosința țăranilor. În acest ultim caz feudalul laic sau eclesastic pe baza „dreptului suprem de proprietate” stringea de la țăranii censul fixat și celelalte obligații bănești. Totuși țăranul cenzitar încă din secolul al XVI-lea devenise în fapt proprietarul pământului pe care-l lucra, în caz de înstrăinare urmînd să plătească stăpînului o dare de vinzare, iar cel ce primea pământul — să achite în continuare obligațiile feudale. Acestea din urmă în părțile din nordul Franței au fost răsucumpărate.

Țărănimea forma în secolul al XVI-lea circa 80% din populația Franței, iar la sfîrșitul secolului al XVIII-lea circa 70%. Fenomenul emigrării populației rurale din Franța în America sau chiar în Canada a fost în aceste secole neînsemnat.

Liublinskaia atrage atenția asupra faptului că gospodăria țărănească din Franța secolelor XVI—XVIII, atunci cînd are loc formarea relațiilor capitaliste în cadrul orînduirii feudale, nu poate fi tratată nediferențiat. Franța din acest punct de vedere se împarte în trei zone între care deosebirile sînt foarte pregnante. Zona montana, unde creșterea animalelor se afla pe prim plan, avea trăsături din cele mai specifice, dar deosebirile erau izbitoare și între nord și sud. Cele trei tipuri de gospodării țărănești (mari, mijlocii și mici) se găseau atît în sud cît și în nord, dar soarta lor era diferită. Mica gospodărie țărănească s-a dovedit a fi cea mai puțin rezistentă în jurul orașelor și păstrîndu-se mai mult acolo unde terenurile erau de o calitate mai proastă. Gospodăria țărănească înstărită era în secolul al XVI-lea puțin numeroasă, dar din țăranii înstăriți s-a format în secolele XVI—XVIII pătura arendașilor.

Din punct de vedere al statutului juridic țărănimea franceză era în secolul al XVI-lea relativ omogenă, țărănimea dependentă din punct de vedere al persoanei reprezenta o pătură puțin numeroasă, ea păstrîndu-se doar în zonele rămase în urmă din centrul și răsăritul țării. Liublinskaia arată că este greu de a stabili care a fost în acea perioadă raportul dintre țăranii cenzitari și arendași. Aceasta nu numai pentru faptul că există puține date în acest sens, ci și pentru că majoritatea țăranilor cenzitari erau, în același timp, și arendași. În secolele XVII—XVIII arendarea pământului decît țăranii a luat proporții deosebite, în părțile din nordul țării dezvoltându-se

tindu-se marea arendășie, iar în sud mica arendășie sub forma lucrării pământului în parte. Deosebirea calitativă dintre cele două forme de arendășie este analizată pe larg de autoare în partea a doua a monografiei, consacrată arendeii.

Tot în acest prim capitol A.D. Liublinskaia abordează problemele referitoare la grădina și casa țărănească, precum și la rolul și locul țăranilor fără pămînt sau cu pămînt neîndestulător pentru întreținerea familiei. În sfîrșit ea discută influența pătrunderii porumbului, a speciei de zahăr, a unor plante furajere și a cartofului în structura producției țărănești și a evoluției relațiilor agrare.

În capitolele ce urmează sînt prezentate pe larg principalele trăsături ale gospodăriilor țărănești în cadrul celor trei zone mari ale Franței: bazinul parisiian, sudul țării și regiunile de munte. Bazinul parisiian sau bazinul riului Seine și a afluenților lui, care ocupă cea mai mare parte din nordul Franței (la nord de Loire) este zona cea mai roditoare. În perioada studiată, în această zonă, domina sistemul de trei tarlale, producîndu-se dintre cereale, în principal grîul de toamnă, ovăzul, orzul și secara. A.D. Liublinskaia prezintă pe larg atît sistemul în trei tarlale cît și principalele produse cerealiere realizate în cadrul gospodăriilor țărănești cu unelte de lucru, analizate de asemenea în detaliu. O influență hotărîtoare asupra agriculturii în această zonă au avut orașele, în jurul cărora s-au format gospodării mari arendășești producătoare de marfuri (în special cereale) și s-a dezvoltat grădinăritul. Sînt interesante datele oferite de autoare în privința grădinărilor din suburbiile și din jurul orașului Paris. Aceștia inițial erau constituiți în breaslă cu statut aparte. La 1776 cînd a fost desființată breasla grădinărilor, iar grădinăritul declarat o ocupație liberă accesibilă pentru oricine, în Paris existau peste 1 200 de gradinari care aprovizionau orașul cu legume.

A. D. Liublinskaia oferă multe detalii interesante referitoare la agrotehnie, la creșterea animalelor și la folosirea lor ca forță de muncă, organizarea satului, la specificul policulturii din sudul țării etc. În ce privește zonele de munte, care reprezintă o treime a teritoriului Franței, gospodăria țărănească de aici era orientată cu precădere spre creșterea animalelor. Pășunile mari de vară constituiau proprietatea comună a obștilor țărănești, doar cele aflate în imediata apropiere a satului erau în proprietate privată, ele fiind îngrădite. Pămîntul cultivabil era restrîns, el constituind numai 8—10%. În aceste zone s-a păstrat mai mult decît în alte părți ale Franței, țărănimea liberă organizată „în adevărate republici țărănești”, care n-au cunoscut dependența feudală.

Un interes aparte în partea referitoare la gospodăria țărănească, reprezintă capitolul despre obștea țărănească. El se explică prin aceea că noile cercetări de istorie agrară a scos la iveală un bogat material despre obște. S-a demonstrat că ea a rămas și în secolele XVI—XVIII o unitate economică fundamentală, un fel de microcosmos care-și reglementa singur treburile interne. Obștea nu a dispărut, nu s-a dezintegrat așa de repede cum se credea până nu de mult. Dimpotrivă, chiar în nordul Franței, în bazinul parizian a cunoscut în secolele XVI—XVIII un sistem dezvoltat de organizare colectivă a producției agricole. Obștea, în interesul economiei, al colectivității și al membrilor ei luați în parte, impunea respectarea asolamentului trienal, reglementînd strict și în toate detaliile sale păscutul animalelor, fixa perioadele obligatoriilor pentru toți în privința semănatului, a lucrărilor principale de întreținere a culturilor, a seceratului grîului și costului fiului etc. Subliniem în mod deosebit faptul că pe tema reglementărilor vieții economice, a reglementărilor scrise și adoptate de adunările generale ale obștii s-a format în ultimele decenii o literatură de specialitate bogată, care a demonstrat nu numai utilitatea cercetărilor de acest gen, ci și importanța lor deosebită în reconstituirea vieții țărănești cotidiene. Unei reglementări stricte și detaliate erau supuse exploatarea pădurilor, folosirea pășunilor comunale, a finețelor etc. S-a demonstrat că tocmai în secolele XVI—XVIII obștea țărănească din Franța și-a lărgit funcțiile sale administrative și și-a consolidat independența în raporturile cu lumea înconjurătoare. Adunarea generală a capilor de familie era convocată des și decidea în toate problemele privind obștea: își apăra drepturile cu privire la folosirea pădurilor și pășunilor, proba cheltuielile, repartiza darea, se îngrijea de întreținerea drumurilor și de respectarea regullor de conviețuire, vota sumele pentru întreținerea bisericii și a școlii, pentru ajutorarea celor bolnavi și săraci, a acelor loviți de calamități etc. Obștea avea o serie de venituri, gospodăria cărora era controlată de adunare. Rolul obștii s-a consolidat și mai mult în contextul creșterii enorme a obligațiilor fiscale ale țărănimii. Suma impusă obștilor era repartizată pe gospodării țărănești de către adunarea generală. Cel ce conducea treburile obștei erau aleși și controlați de adunarea generală.

A.D. Liublinskaia analizează pe larg raporturile dintre obște și stăpîni de moșii, precum și formele concrete de reglementare și evoluție ale acestor raporturi, inclusiv lupta deosebit de ascutită dintre stăpînii de moșii și obști în jurul dreptului de folosință asupra pădurilor comunale.

Partea a doua a monografiei semnată de A.D. Liublinskaia consacrată arendei se deschide cu capitolul privind trăsăturile generale ale arendei pe termen limitat în Franța secolelor XVI—XVIII.

Arendarea pămînturilor bisericești începuse în Franța încă în secolul al XII-lea, ea pătrunzînd în secolele următoare și în sfera stăpînirilor laice și generalizîndu-se în secolul al XV-lea, în special după distrugătorul război de o sută de ani. Începînd cu secolul al XVI-lea în cadrul arendășiei au început să apară caracteristicile gospodăriei capitaliste, care au definit noua evoluție a relațiilor agrare în Franța, cel puțin în zonele mai avansate. După cum constată A.D. Liublinskaia, în secolele XVI—XVIII, în cadrul arendășiei s-a realizat progresul social-economic în agricultură, dezvoltarea raporturilor de tip burghez.

Arendășia pe termen scurt, dominantă în Franța, a cunoscut două forme principale, definite la prima vedere de caracterul în care se plătea arenda: arenda plătită în bani sau în bani și în natură, fixată în contractele de arendare și arenda în natură, plătită în cota parte a produsului realizat. Între aceste două forme de bază exista desigur, o gamă largă de forme intermediare, dar totuși în nordul țării s-a impus mai ales prima formă, pe cînd în sud cea de-a doua.

Contractele de arendare se încheiau în general pe termene scurte, nu mai lungi de 9—10 ani. Pămîntul arendat se compunea din terenurile alodiale ale stăpînilor bisericești și laici, terenuri „clilerate” de dreptul la folosință a țărănilor. Puteau fi arendate deci doar acele pămînturi ce nu se aflau în folosința țărănilor, pămînturi pe care dreptul de folosință al țărănilor a fost sub o formă sau alta lichidat. Arendașul nu mai avea nici un drept tradițional de folosință asupra pămîntului arendat, ci obținînd, pe baza contractului încheiat, numai și numai dreptul de a se gospodări pe el pe termenul fixat de contract.

În definierea caracterului arendei sub raport social-economic, o importanță mare avea întîndrea pămîntului luat în arenda. Proprietarul deține pămîntul și din dreptul său de proprietate decurge obținerea rentei, pe cînd în cazul pămînturilor cumpărate renta era o expresie a capitalului investit. În ambele cazuri însă proprietarul nu investește capital în procesul de producție, acest capital este investit de către arendaș, care dispune de animale și unelte de lucru și în cazul în care propria forță de muncă este insuficientă pentru cultivarea terenului arendat, recurge la forța de muncă salariată. Pe măsură ce crește folosirea forței de muncă salariate și dezvoltarea relațiilor capitaliste de exploatare, renta plătită de arendaș evoluează în direcția rentei capitaliste. Arendarea

pe termen scurt pentru o sumă fixă se caracterizează, în cazul în care ea se dezvoltă în direcția capitalistă, prin delimitarea funcției dintre proprietarul de pământ, care dă în arendă doar pământul și eventual construcțiile ce se află pe el și fermierul care investește capitalul productiv în cultivarea pământului.

Pe terenurile mari, luate în arendă, s-au format, începând cu secolul al XVI-lea, fermele mari, concentrate în special în zonele cu mai multe aglomerări urbane și cu pământuri fertile. Aceste ferme recurgeau din ce în ce mai mult la forța de muncă salariată, sezonieră sau permanentă. Plata muncii salariate constituia un capitol important, nu o dată o treime din cheltuielile arendașului, al capitalului investit în cultivarea pământului.

Arendarea avea un anumit avantaj, care consta în aceea că ea nu solicita din partea arendașului o investiție atât de mare cum ar fi presupus cumpărarea pământului, ceea ce a favorizat apariția lentă dar sigură a raporturilor capitaliste de exploatare în cazul arendării unor terenuri întinse. Specializarea în producție a jucat și ea un rol important în această privință, căci ea dezvoltă producția de mărfuri, care deschidea pentru arendaș posibilitatea unor acumulări de capital.

Dimpotrivă, arendașia cu plata în natură, mai precis cu cota parte din produsul realizat, dispunea de posibilități mult mai limitate de acumulare. Dacă ea era de proporții reduse și slujea doar pentru a completa cele necesare traiului familiei țărănești, arenda de acest fel constituia un element de conservare, care timo de veacuri s-a menținut în aceleași cadre sociale și economice.

A.D. Liublinskaia nu scapă din vedere faptul că arendașia în secolele XVI—XVIII evolua și în Franța încă în condițiile relațiilor de producție feudale, cu toate că ele erau mult subminate de noile procese. În aceste condiții au apărut forme foarte variate și complexe de raporturi atât în sfera economică cit și în cea socială cu o gamă nesfârșită de manifestări concrete în funcție de zone geo-

grafice, de nivelul de urbanizare, de dezvoltarea pleții interne etc. Dinamica evoluției (mai ales acolo unde marea arendașie cu ferme relativ mari bazate pe producția de mărfuri) indica totuși răsplat o dezvoltare spre relații capitaliste, o dezvoltare specific franceză în domeniul agriculturii. O evoluție relativ lentă și fără zguduitoare răsturnări spectaculoase, care se realiza paralel și pe temeiul perioadei manufacturiere a capitalismului în industrie.

Pentru cei ce studiază fenomenul arendașiei, lectura capitolelor în care A.D. Liublinskaia analizează arenda în diferitele zone ale Franței, bazându-se pe un bogat material faptic și scoțind în relief o serie de forme concrete specifice, va fi fără îndoială, de mare folos. Lucrarea oferă un material bogat pentru studiul comparativ al arendașiei, fenomen care este propriu perioadei de apariție și dezvoltare a relațiilor capitaliste în agricultură. Studiul atent demonstrează însă că nu orice formă de arendașie este capitalistă, ci depinde de natura social-economică a procesului de producție caracteristic ei.

În loc de încheiere A.D. Liublinskaia oferă cititorilor o succintă analiză a dezvoltării țărănimii franceze în secolele XIX și XX, oprindu-se în mod special asupra rezultatelor revoluției franceze de la sfârșitul secolului al XVIII-lea în ce privește soarta țărănimii din această țară. Discuția amplă pe această temă, o discuție în contradicție cu o serie de păreri exprimate chiar și în literatura marxistă de specialitate, oricât de interesantă ar fi ea, nu poate fi sintetizată în prezentarea la care ne-am angajat. Ea însă oferă cititorilor monografiei sesizarea unor nuanțe, care sînt formulate de o eminentă cunosătoare a istoriei Franței în general și a istoriei relațiilor agrare din această țară în special.

Rod al unei largi și prestigioase activități, al unor confruntări și dezbateri în care autoarea a fost și este prezentă de peste patru decenii, monografia semnată de Alexandra Dmitrievna Liublinskaia va reține, fără îndoială, atenția specialiștilor.

L. Dem'ny

JACQUES DE LAUNAY, *Les grandes controverses de l'histoire moderne (1789—1914)*, Publications G. V. Service, Genève, 1976, 286 p.

Deși a pierdut tot mai mult teren în ultima vreme, istoria evenimentială dispune încă de un serios nunăr de aderenți statornici. În rindul acestora un loc de frunte și o autoritate incontestabilă deține istoricul francez Jacques de Launay, nume cunoscut specialiș-

tilor din țara noastră și publicului larg, iubitor de istorie.

Numele său a devenit familiar cititorilor și istoricilor români odată cu tipărirea în 1970 de către Editura științifică a lucrării sale *Istoria secretă. Mari controverse ale contempo-*

ranetății, reprezentativă pentru modul în care acesta vede și înțelege istoria.

Conținutul lucrării de față reliefează faptul că, alături de tendințele ce predomină azi în istoriografia occidentală (școala de la „Annales”) sau curentul favorabil metodelor cantitative), continuă să coexiste și partizanii istoriei descriptive, oricum mai spectaculare, în rîndul cărora se înscrie și autorul de care ne ocupăm.

Existența acestei stări de lucruri, ca și interesul pentru problemele epocii moderne a istoriei mondiale ne-au incitat, în egală măsură, la lectura și concomitent analiza cu ochi critic — a ultimei lucrări a lui De Launay, apărută în 1976 la Geneva în excelențe condiții grafice.

Istoricul amintit pune în temă pe cititor încă de la începutul volumului (în „Cuvînt înainte”) asupra faptului că soluțiile adoptate de el în diversele chestiuni aflate în suspensie sînt rolul consultării unui număr global de circa 163 de surse, el optînd pentru explicația (motivarea) îmbrățișată de majoritatea istoricilor pe care i-a consultat.

Un al doilea element care suscită în mod legitim interesul și curiozitatea lectorului îl constituie criteriul de selecție: care au fost acele probleme socotite de autor drept „controversate” și ca atare îndreptățite a fi incluse în sumarul culegerii?

Din acest punct de vedere, o rapidă privire asupra tablei de materii de la sfîrșitul cărții risipește rapid orice incertitudine: au fost alese cu predilecție episoade sau evenimente cu pronunțat caracter politic, militar sau diplomatic, ce au avut importante implicații mai ales asupra relațiilor internaționale din perioada menționată.

Temele conținute în cele cinci mari părți ale volumului reflectă îndubitabil o evidentă similitudine cu compartimentările cronologice cu care operează de obicei marea majoritate a istoriografiei franceze contemporane: I (1789—1815) Revoluția Franceză; Napoleon I; II (1815—1848) — Congresul de la Viena și Sf. Alianță; Revoluțiile de la 1848; III (1848—1870) — Napoleon al III-lea; Războiul din 1870; IV (1864—1901); Epoca lui Bismarck; Împărțirea lumii; Organizarea Americii; V (1904—1914) — Originile primului război mondial.

Întrucît spațiul relativ restrîns al unei recenzii nu îngăduie analizarea tuturor aspectelor am ales pentru comentariul nostru cîteva din episoadele supuse discuției de autor exprimîndu-ne, acolo unde este cazul, rezerva sau dezacordul față de soluțiile propuse de J. de Launay.

Ludovic al XVI-lea a făcut apel la strădînătate? se întrebă de Launay într-unul din subcapitolele primei părți. Se pare că, la

această dilemă, răspunsul nu mai este în prezent atît de dificil de dat. La 20 noiembrie 1792, ministrul de Interne al guvernului revoluționar, Roland, descoperea, în urma unei sesizări, într-un apartament al palatului regal de la Tuilleries, un dulap de fier conținînd importante documente. Se știe astăzi cu certitudine că Comisia însărcinată să cerceteze cele 625 de piese a descoperit cu acest prilej o mare parte a corespondenței secrete schimbate între miniștrii Calonne și Mirabeau, generalul Dumouriez și Curtea regală. Acest episod este edificator în a demonstra că, în ciuda aparențelor, Ludovic al XVI-lea era destul de angajat în lanțul urzelilor împotriva revoluției. Fuga la Varennes, precum și aducerea girondinilor la putere — consideră J. de Launay — urmau să furnizeze monarhului francez posibilitatea unor negocieri cu străinătatea, prin persoane interpușe.

În ceea ce o privește peregînă, se pare că ea a mers ceva mai departe. La 26 martie 1792, cu mai puțin de o lună înainte ca Franța revoluționară să declare război Imperiului austriac, ea a scris ambasadorului acestei țări informîndu-l despre mișcările franceze. Iar la 11 iulie 1792 — așadar în plin război — Maria Antoaneta îl punea la curent pe intermediarul suedez, contele Fersen, cu schimbările petrecute în conducerea armatei franceze.

Concluzia istoricului francez, solid sprijinită pe elementele descrise mai sus, este concentrată în formularea potrivit căreia „trădarea fu deci totală, premeditată și perfect conștientă”¹.

Un alt episod ales de J. de Launay pentru ancheta sa istoriografică este și poziția Angliei față de Revoluția franceză. După izbucnirea evenimentelor din 1789, cercurile conducătoare engleze, în special primul ministru William Pitt, apreciau că problema principală care se punea era nu aceea de a restaura pe Bourboni, ci de a anihila Franța ca mare putere sub raport politic. Dealtfel, în toate acțiunile pe care le-a întreprins în timpul revoluției și războaielor cu Napoleon, Anglia a fost statornic consecventă în aplicarea acestei linii tactice.

Printre măsurile adoptate de englezi în vederea atingerii acestui scop autorul enumeră: activități militare (debarcarea de la Quiberon în Bretania), acțiuni de sabotaj și diversivne în porturile franceze, încercări de speculă economică pentru a provoca inflație etc. Din acest variat arsenal nu au lipsit bineînțeles nici încurajarea și chiar

¹ În privința acestui episod, de Launay se plasează pe o poziție similară cu L. Madelin, *La Révolution*, Paris, 1911, p. 126 și Albert Soboul, *Revoluția franceză*, Edit. științifică, București, 1964, p. 136.

subvenționarea unor comploturi cu vădit caracter contrarevoluționar (de pildă cel al generalului Pichegru).

În fine, în condițiile în care toate aceste tentative au eșuat, guvernul englez s-a străduit să înjghebe și să finanțeze pe continent o coaliție de puteri (Austria, Prusia, Spania), care să infrângă Franța revoluționară. Această ultimă soluție — subliniază J. de Launay — s-a izbit de marele obstacol prin aceea că începând din 1797 în fața tuturor pericolelor externe Franța putea opune cu succes strălucitul talent militar al generalului Bonaparte, capabil să conducă la victorie armatele Republicii.

Un alt aspect, de particular interes și totodată de surprinzătoare actualitate, abordat într-un alt subcapitol al volumului, este legat de caracterul stăpînirii și regimului napoleonic („Bonaparte — suveran francez sau suveran european?”).

J. de Launay amintește, cu acest prilej, că, într-una din confesiunile făcute confidentului său Las Cases în timpul exilului din Sfânta Elena, Napoleon a emis prezviuinea conform căreia „după căderea mea și dispariția sistemului meu, în Europa se va crea alt mare echilibru decît aglomerarea și marile confederații de popoare” (p. 116). Desfășurarea ulterioară a evenimentelor, ca și avntul general al mișcărilor de eliberare națională au făcut ca, în cele din urmă, această viziune să fie confirmată de realitate.

Autorul volumului preia în continuarea dezbaterii acestui aspect unele din tezele și idelle unui neobosit cercetător al politicii napoleoniene, Marcel Duran : „Politica napoleoniană — a subliniat Duran — a fost dominată de « problema engleză » întrucît Regatul Unit prefera un război necruțător, pe viață și pe moarte, oricărui progres al expansiunii franceze”². Avînd în vedere gradul înalt de dificultate al ciocnirii cu Anglia, ca și caracterul de durată al unei asemenea confruntări, pentru Franța napoleoniană și mai ales pentru conducătorul ei a devenit evident că trebuia să-și asocieze la această luptă (cu sau fără voia lor) și celelalte națiuni europene.

În acest sens este edificator memoriul publicat în 1800 de unul din diplomații regimului, d'Hauterive, intitulat *L'Etat de la France en l'an VIII* unde se propunea o Europă unită sub patronajul Franței, ceea ce era evident inacceptabil pentru celelalte popoare³.

² M. Duran, T. Fleischmann. *Œuvre sociale et humaine de Napoleon*, Bruxelles, 1958, p. 54.

³ J. Jovie, A. Palluel-Guillard, *L'épisode napoléonien. Aspects extérieurs 1799—1815*, Editions du Seuil, Paris, 1973, p. 185.

Acest proces confederativ, practicat de Napoleon, a îmbrăcat însă un caracter contradictoriu care în cele din urmă a dus la eșecul său. În succesul s-a datorat în principal faptului că Napoleon a fost obligat să dirijeze spre Franța resursele economice ale țărilor confederate, fapt care evident că a determinat creșterea ostilității și opoziției față de regimul napoleonic instaurat în Europa.

Din acest punct de vedere, apare firească concluzia autorului potrivit căreia „Napoleon a încercat să unească Europa, prin forță, sub dominația Franței, însă dușmanii săi nu l-au lăsat nici măcar să toarne fundația edificiului pe care voia să-l construiască” (p. 36).

Un capitol al istoriei moderne europene, în strînsă și directă legătură cu prăbușirea sistemului napoleonic, o consecință firească a opoziției cercurilor celor mai reacționare ale societății europene în fața noilor prefaceri revoluționare, a fost reprezentat de crearea și activitatea Sfintei Alianțe. Spre deosebire de un alt cercetător francez al problemei, Berthier de Sauvigny, care pledează pentru teza caracterului de organism de menținere a echilibrului și păcii în Europa, realizatorul volumului de față se plasează în poziția desuștinător al fundamentului religios al acestui mecanism politic internațional. Astfel, el amintește că în preambulul Tratatului de constituire a Sfintei Alianțe, semnat la 14 septembrie 1815 la Paris, semnatarii acestuia se angajau „să mențină în fața lumii voința lor neclintită de a nu adopta ca regulă pentru comportarea lor decît preceptele sfintei religii...”. Acest preambul — se apreciază în *Les grandes controverses*... — ar fi în fond un răspuns la *Declarația drepturilor omului și cetățeanului*, și în acest spirit pacea urma a fi reinstaurată pe continent numai în baza principiului legitimității suveranilor de drept divin.

Cu toate acestea — adăugăm noi (N.R.) caracterul reacționar al acestei alianțe a monarhilor retrograde din Europa a fost dezvăluit de acțiunile întreprinse de aceasta pentru reprimarea mișcărilor revoluționare și naționale de orice fel. Acest lucru este recunoscut printre alții de numeroși istorici de certă notorietate, între care și J. B. Duroselle : „expresia însăși de Sf. Alianță a servit să desemneze politica absolutistă, înăbușirea aspirațiilor naționale, a agitațiilor liberale de orice fel”⁴.

În cadrul părții a IV-a un deosebit interes stîrnete subcapitolul *Preliminariile luptei de la Sadowa*. Așa cum subliniază și J. de

⁴ J. B. Duroselle, *L'idée d'Europe dans l'histoire*, Flammarion, Paris, 1965, p. 176.

Launay, personalitatea lui Bismarck și contribuția sa la făurirea unității germane constituie un subiect viu controversat în istoriografia de specialitate: pe de o parte el este admirat și apreciat de istoricii germani, pe de alta este acuzat de cei străini de spirit belicos și tendințe expansioniste.

Autorul arată în expunerea sa de motive că pînă în 1870, deci pînă în momentul confruntării militare cu Franța, Bismarck a fost preocupat înainte de toate, de probleme interne. Cancelarul german considera că frontierele stabilite în 1815 nu sînt favorabile unei conduite stabile a politicii de stat și că Austria, ca cel mai periculos rival al Prusiei la suprașe în lumea germană, trebuie eliminată de pe tabloul de luptă pentru hegemonie.

„Lipsit de scupule, oportunist, gata de orice îndrăzneală, dispus la orice concesie — arată autorul — Bismarck și-a realizat planul de făurire a unității germane după trei războaie victorioase”⁵.

Interesant de menționat — și J. de Launay nu omite s-o facă — este faptul că pe lîngă incurajarea și dezvoltarea cu prioritate a puterii militare a Prusiei, Bismarck a practicat — ca element ajutător al complexei sale strategii — o diplomație suplă, adaptată la necesitățile momentului.

Astfel, în perspectiva unei înfruntări decisive cu Austria, el a adoptat, începînd din august 1865, noua tactică a apropierii de Franța lui Napoleon al III-lea. Aceasta nu-l va împiedica însă cituși de puțin ca peste cinci ani să se ridice împotriva fostului său aliat, ce deținea o anumită influență în confederația statelor germane din sud și care mai constituia singurul obstacol serios în calea desăvîrșirii statului german unitar.

Pe aceeași linie, Bismarck a urmărit și realizarea unei înțelegeri diplomatice cu Italia (semnată în cele din urmă la 8 aprilie 1866) pentru a ridica încă un adversar împotriva Austriei și a dobîndi un nou aliat potențial.

În aceste condiții, în contextul internațional favorabil astfel creat, și sesizînd că Austria se teme tot mai mult de întărirea puterii militare a Prusiei, el l-a determinat pe Wilhelm al II-lea să respingă acordul de compromis cu Austria de la Bad Gastein împingînd în felul acesta lucrurile la o ruptură

fățișă și făcînd astfel inevitabil războiul, ca soluție de tranșare militară a disputei politice.

Din ultima parte a volumului, care discută aspecte din perioada premergătoare primului război mondial, atenția ne-a fost atrasă de două episoade: incidentele de la Fez din 1911 și încheierea Antantei cordiale.

Legat de procesul apropierii anglo-franceze, care a condus la încheierea în 1904 a alianței dintre cele două țări, autorul se oprește asupra contextului intern din ambele țări la începutul secolului al XX-lea, precum și a conjuncturii internaționale din aceeași perioadă.

Inițiativa ministrului francez de externe Theophile Delcassé, promotorul acestei politici, a fost favorizată și de evenimentele petrecute pe scena politică engleză: căderea guvernului Salisbury (la 11 iunie 1902) și instalarea cabinetului Balfour, al cărui prim-ministru era dispus să renunțe la tradiționala atitudine a „splendidei izolări”.

În continuare însă expunerea de motive a autorului devine îngust subiectivă, căci ea pune pe primul plan al apropierii Franței de Anglia, atitudinea Germaniei de a-i bara celei dintîi drumul în Maroc, element ce determină Franța să-și caute noi aliați. Din păcate alte elemente ca: dorința de revanșă pentru înfrîngerea din 1871 și pierderea Alsaciei și Lorenel, concurența pe terțe piețe a grupurilor monopoliste din cele două țări, nu sînt luate deloc în considerație de realizatorul volumului.

Oricum, la 8 aprilie 1904, spre marea dezamăgire a cercurilor conducătoare ale Germaniei wilhelmiene, Antanta cordială era semnată, fapt ce marca un pas pe drumul ce avea să ducă la declanșarea primului război mondial.

În ceea ce privește incidentele de la Fez din 1911, ele sînt cunoscute sub denumirea generică de „a doua criză marocană”, legată de pătrunderea franceză în acest teritoriu african și respectiv de reacția extrem de vehementă a Germaniei la această tentativă. Din momentul declanșării crizei (1905) relevă cu justețe specialistul francez, s-a declanșat o veritabilă competiție, fiecare putere europeană cu veleități colonialiste cerînd compensații în schimbul dezinteresării sale de afacerea marocană.

Lucrarea are merite incontestabile în modul în care descrie canavaua diplomatică și urmările primei „crize marocană” (din 1905), eșecul diplomatic al Germaniei la conferința internațională de la Algeiras (1906), ca și redeschiderea chestiunii în 1911 și compromisul încheiat cu acel prilej.

În ceea ce privește aprecierea lui J. de Launay potrivit căreia „crizele de la Fez și Agadir nu au prezentat, nici pentru Franța,

⁵De remarcat că] aprecieri similare apar și în alte lucrări consacrate omului politic german, apărute în ultimii ani: I. F. P. Morrow, *Bismarck "man of blood and iron"* Collier Book, New York, 1967 și Gustav Seeber, *Bismarcks Sturz ...* Berlin, Akademie Verlag, 1977.

nici pentru Germania, caracterul amenințător pe care i l-a atribuit presa epocii" (p. 226) ne exprimăm dezacordul cu un asemenea mod de evaluare a situației, cu atât mai mult cu cât el nu este împărtășit chiar de istoriografia franceză contemporană⁶. „Compromisul care a pus capăt celei de-a doua crize marocane (în speță tratatul franco-german din 4 noiembrie 1911), a pus capăt pericolului de război, dar a dezlănțuit numeroase pasiuni... În Franța și Germania s-au tras o serie de lecții din această gravă criză internațională care

avea să apese greu asupra relațiilor dintre cele două țări între 1911–1914”⁷.

Tributar unei viziuni, multă vreme predominantă în știința istorică occidentală, în cadrul căreia rolul personajelor politice și al evenimentelor este de regulă supradimensionat și transformat în factor determinant al prefacerilor sociale, J. de Launay nu reușește să se desprindă de acest mod de a vedea istoria nici în paginile cărții de față.

Cu toate aceste scăderi, ultima sa lucrare se citește cu interes. Scrisă fluent, într-un stil accesibil, ea reactualizează și aduce o serie de clarificări în câteva din problemele care confruntă atât de mult pe istoricii de pretutindeni.

⁶ R. Poidevin, J. Barlety, *Les relations franco-allemandes, 1815 – 1975*, Editions Armand Colin, Paris, 1977, p. 185.

Nicolae N. Rădulescu

⁷ *Ibidem*.

* * „Apulum”. Arheologie — istorie — etnografie, XVI,
Alba Iulia, 1978, 557 p. + VIII pl.

Viața culturală a României socialiste înregistrează în ultima vreme fenomenul pozitiv al creșterii substanțiale a activității publicistice a rețelei muzeale. Consemnând cu satisfacție acest aspect, apreciem că în acest fel se valorifică munca de cercetare a lucrătorilor din acest sector al activității culturale-educative și totodată se introduc în circuitul științific multe contribuții originale, unele având chiar o deosebită valoare. În cele ce urmează ne vom ocupa de conținutul ultimului număr al prestigioasei publicații realizată sub egida colectivului Muzeului Unirii din Alba Iulia.

În „Cuvîntul înainte” semnat de Nicolae Hurbean, prim secretar al Comitetului județean Alba al P.C.R. se relevă în deschidere caracterul omagial al acestui număr, dedicat celor două mari aniversări cu caracter istoric ale anului 1978: 130 de ani de la revoluția burghezo-democratică de la 1848 și 6 decenii de la făurirea statului național unitar român. În continuare, expozeul introductiv face o succintă trecere în revistă a realizărilor înregistrate în anii socializmului de oameni muncii din județul Alba, demni continuatori ai făuritorilor marii Uniri din 1918.

Ca și în anii precedenți materialele cu profil de istorie veche și arheologie (16) dețin o pondere prioritară în structura de ansamblu a volumului, reprezentînd circa 1/3 din spațiul grafic existent.

Seria lor se deschide cu studiul *Descoperiri din epoca neolitică și perioada de tranziție spre epoca bronzului în județele Sibiu, Alba și Cluj* (p. 9—36) semnat de Mihai Blejan și Cornel Tatai-Baltă. Lucrarea amintită materializează fructuoasele rezultate ale unor periegeze efectuate în perioada anilor 1968—1975 în circa 45 de localități din Podișul Central transilvănean și constituie o prețioasă contribuție la îmbogățirea repertoriului preistoric al acestui vechi ținut românesc.

Tot prezentarea rezultatelor obținute în urma mai multor periegeze, efectuate între 1968 și 1973, reprezintă subiectul primei părți

a articolului (rezumat al lucrării de diplomă, lui Horia Ciugudeanu intitulat *Noi descoperiri arheologice pe teritoriul județului Alba* (p. 39—53). În cuprinsul studiului sînt descrise urme materiale lăsate de locuitorii acestor meleaguri din neolitic pînă în epoca feudală.

Comunicarea *Descoperiri arheologice la Crăciunești* (p. 55—69) este semnată de Ioan Andrișoiu. Autorul consemnează aici rezultatele unui sondaj arheologic efectuat în peștera Șura de Mijloc de pe Măgura Băiței. Din rîndul descoperirilor se remarcă cele de tip Coțofeni, dar nu mai puțin interesante sînt și cele hallstattiene timpurii sau feudale timpurii care pot constitui subiectul unei analize aparte.

Un domeniu de stringentă actualitate abordează Nicolae Lupu, care se referă la *Civiltăzîia dacică și influențele romane exercitate asupra ei în sec. I î.e.n. și sec. I e.n.* (p. 73—88). Conceput într-o formă sintetică, studiul, bazat atît pe mărturiile arheologice, cît și pe surse literare, urmărește rolul jucat și impactul produs de pătrunderea romană treptată în nordul Dunării de Jos și în Carpați pe parcursul a două secole de treptată evoluție și reciprocă interferență.

O serie de contribuții au ca punct comun faptul că urmăresc un aspect aparte al istoriei economice, legat de circulația și teaurizarea banilor în epoca veche pe teritoriul anticei Dacii. Aici se includ contribuțiile Vioricăi Pavel, care face cunoscut *Tezaurul monetar roman de la Spring* (p. 91—101) (compus din 50 de denari republicani romani dintre anii 136—15 î.e.n.), și ale Vioricăi Suciu (*Monede republicane din colecția Feher*), care prezintă 166 de monede romane dintre anii 154—31 î.e.n. descoperite chiar în apropiere de Alba Iulia.

Unul din episoadele memorabile, cu însemnate consecințe ulterioare, din această epocă a istoriei patriei, l-au constituit războaiele purtate de puternicul imperiu roman pentru cucerirea Daciei. Legat de acest aspect, Istvan Ferenczi face cîteva *Considerații de ordin geomorfologic și topografic cu privire la*

desfășurarea campaniilor împăratului Traian pentru cucerirea complexului de cetăți dacice din Munții Sebeșului, I (p. 119—132). Concluziile ce se desprind din material reliefează utilizarea cu măiestrie de către daci a condițiilor geografice, care li avantajau, în lupta lor eroică purtată împotriva cuceritorilor romani.

O serie de originale *Contribuții la istoria economică a Daciei romane* aduce în acest număr Nicolae Gudea (p. 135—147). Având ca obiect de investigație producția ceramică din perioada menționată, autorul delimitează stadiul cercetărilor în această problemă și se pronunță asupra direcțiilor ulterioare care se impun a fi urmate în descifrarea acestui aspect economic încă puțin cunoscut.

Alexandru Popa și-a orientat preocupările de studiu asupra unor *Teracote cu caracter votiv de la Apulum* (p. 149—159). Se cuvine remarcat faptul că, de regulă, specialiștii se opresc arareori asupra acestei categorii de piese, deși ele pot furniza interesante indicii cu privire la viața religioasă din provincia nord-dunăreană.

În tripticul de materiale referitoare la ceramica romană din Dacia se înscrie de asemenea și cel al lui Vasile Moga. Ocupându-se de *Tiparele romane pentru produse ceramice de la Apulum* (p. 161—167), el oferă cititorului un succint, dar documentat comentariu referitor la această latură a procesului tehnologic din epoca amintită.

Seria restrinsă pînă în prezent a repertoriului statuar al zeităților de tip Lares cunoscuți în Dacia este completată de Constantin Pop și Adriana Rusu. Contribuția lor este materializată în descrierea a *Două statuete cu zell Lares de la Ulpia Traiană Sarmizegetusa* (p. 185—187).

Serialul științific *Epigraphica*, realizat de Ioan Piso, conține în acest număr partea a VIII-a, în care autorul descrie opt inscripții provenind de la Sarmizegetusa, iar arheologul Victor Mesaroș, pe aceeași linie tematică, se ocupă de *Colecția de monumente epigrafice de la Liceul „Horia, Cloșca și Crișan” din Aiud* (p. 175—183) ce cuprinde 12 inscripții descoperite la Alburnus Maior (Roșia Montană), Ampelum (Zlatna) și Bucium-Izbita.

Cunoscut și prin contribuțiile anterioare, Cloșca L. Băluță, descrie un altar votiv de la începutul secolului al III-lea e.n., descoperit întâmplător în partea de sud a coloniei Nova Apulensis (*Un „tubicen” al Legiunii XIII-a Gemina la Apulum*) p. 169—174).

Articolele ocupându-se de perioada romană se încheie cu lucrările: Doina Benea, *Cărămizii ștamplate din colecția Muzeului Porților de Fier* (p. 199—208) și Kurt Horedt, *Die Letzten Jahrzehnte der Provinz Dakien in Stebenbürgen* (p. 211—237), în care este ilustrată, pe baza

descoperirilor arheologice, persistența formelor de viață romană în perioada presiunilor externe ale carpilor și goșilor.

Rubrica de istorie medie a tomului al XVI-lea conține un număr relativ restrins de studii, dar se caracterizează în schimb prin soliditatea informației, o metodă de lucru modernă și o lăudabilă seriozitate în tratarea subiectelor.

Consecvent unor mai vechi preocupări, Gheorghe Anghel este prezent în volum cu materialul de substanță, intitulat *Cetățile medievale ale Moldovei din timpul lui Ștefan cel Mare* (p. 239—258). Se relevă faptul că în a doua jumătate a secolului al XV-lea și începutul celui de-al XVI-lea, Moldova dispunea de cel mai puternic sistem centralizat de fortificații din sud-estul Europei, sistem care cuprindea 11 puncte de rezistență, dintre care 8 de piatră și 3 de pământ și lemn. Marea importanță a sistemului de apărare a Moldovei în timpul lui Ștefan cel Mare — conchide cu justețe autorul — constă în faptul că aceste unități fortificate au constituit un puternic zid de apărare, grație căruia s-a reușit să se stăvilească aproape un secol penetrația otomană spre inima Europei (p. 258).

„Un moment de cotitură în desfășurarea luptei antiotomane din ultimul sfert al veacului al XV-lea în Transilvania și Ungaria este considerată de Ioan Hațegan *Bătălia de la Cîmpul Pîntii (13 octombrie 1479)* (p. 261—274). După ce prezintă contextul intern și internațional, istoricul timișorean procedează la o detaliată descriere a desfășurării acestei înfruntări, ca și a ecoului pe care ea l-a avut în conștiința urmașilor.

Angela Mureșan își publică rezultatul cercetărilor și observațiile sale privind *Tezaurul monetar din secolul al XVII-lea de la Alba Iulia* (p. 275—285). Concluziile care se desprind din analiza tezaurului completează datele cu privire la circulația monetară din Transilvania în secolul al XVII-lea și contribuie la mai bună cunoaștere a diferitelor aspecte ale vieții economice și sociale din aceasta epocă.

Un interesant eseu de istoria culturii aparține Evei Mărza, care comentează pertinent conținutul și semnificația a *Patru manuscrise românești vechi din secolul al XVIII-lea* (p. 293—305). Autoarea conchide că manuscritele menționate constituie un semnificativ indice al stadiului cultural-ideologic al perioadelor respective și totodată reflectă nivelul profesional ridicat al autorilor lor.

Harnicul cercetător clujean Aurel Răduțiu este prezent în volum cu materialul intitulat *Data Română la 1785* (p. 311—322). Folosind ca izvor de bază datele oferite de recensământul din 1785 și coroborându-le și cu informații din alte surse, studiul analizează,

pe de o parte, aspectele economice și sociale ale vieții acestei comunități țărănești și, pe de alta, rolul membrilor familiei Pop de Daia în mișcarea națională din secolul al XVIII-lea a românilor din Transilvania.

Mihai Racovițan semnează studiul *Negustori din sudul Transilvaniei și exportul de cerea din țările române la sfârșitul secolului al XVIII-lea* (p. 323—328). Consultând registrele Casei de comerț Constantin Hagi Pop, precum și alte surse, autorul urmărește să dezvăluie în cuprinsul cercetării sale necesitățile economice și nivelul de trai al păturilor sociale care beneficiau de mărfurile străine intrate în țară.

Rubrica de istorie medievală mai include materialele lui Nicolae Edroiu și Wolker Wollmann (*Varianta româno-latină a Patentei gubernale din 11 nov. 1784 pentru potolirea fărâșimii răsculate*, p. 307—309) și cel realizat de Carmen Petrișor (*O piesă de argintarie laică de la Herța-Noșlac (Ocna Mureș) jud. Alba* (p. 287—291).

Urmărind cu atenție tematica materialelor cu profil de istorie modernă românească, se remarcă faptul că — cu unele excepții — cele mai multe sînt axate pe prezentarea diverselor laturi sau episoade din viața și activitatea unor personalități politice sau culturale.

Pe această linie, consemnăm faptul că două dintre aceste studii au ca obiect figura și activitatea „Craului munților” — Avram Iancu. Astfel, Liviu Botezan abordează subiectul *Avram Iancu — exponent al dreptului poporului la înarmare în primăvara anului 1848* (p. 345—354). În studiu se relevă faptul că, în perioada amintită, tribunul transilvănean a militat pentru înarmarea poporului român în scopul de a-l pune încă din primele zile ale revoluției pe picior de egalitate cu celelalte naționalități. Autorul subliniază că Iancu, acționind cu fermitate pentru înarmarea și organizarea românilor, n-a fost împotriva colaborării cu revoluția maghiară.

La rîndul său Romulus Felea se preocupă de problema localizării cu precizie a sediului lui Iancu în timpul desfășurării operațiilor militare (*Unde a fost în Cîmpeni cartierul general al lui Avram Iancu?* (p. 355—357). Documentul, descoperit și publicat de autor, confirmă amplasarea — în Cîmpeni, în casa medicului Kalcher — a cartierului general al neuitatului conducător al românilor transilvăneni.

Alte două materiale au ca obiect comun al investigației figura cunoscutului revoluționar și animator cultural Timotei Cipariu. Astfel Ioana Botezan contribuie la sporirea cunoștințelor despre militanțul transilvan publicînd *Trei documente din anii 1855—1857 referitoare la Timotei Cipariu* (p. 359—365). Documentele menționate se referă la strădaniile mitropolitului de la Blaj, Alexandru Sterca-

Suluțiu, în anii 1855—1857, de a institui un inspector suprem peste școlile românești patronate de biserica greco-catolică, post pentru care era vizată candidatura lui T. Cipariu.

O ipostază mai puțin cunoscută și anume T. Cipariu, precursor al muzicografiei românești din Transilvania, este relevată de Cornel Tatai-Baltă (p. 367—372).

În principal, în studiu se insistă asupra perioadei 1854—1874 în care T. Cipariu, în calitate de director al Gimnaziului din Blaj, a sprijinit inițiativa profesorului Simion Mihali, de a organiza un muzeu în incinta școlii. Autorul remarcă faptul că în această meritore acțiune, inițiatorii au fost ajutați, prin donații bănești și de obiecte, de numeroși reprezentanți ai opiniei publice românești din Transilvania.

Traian Rus face cunoscute o serie de *Date privind viața și activitatea lui Simion Balint* (p. 391—395). După ce trece în revistă câteva date privind conduita lui Balint în timpul absolutismului austriac, autorul se oprește apoi asupra unui document nepublicat, intitulat *Epistolă volanță*, adresată conașionalilor români, ce conținea un vehement protest împotriva pactului dualist austro-ungar din 1867.

Nicolae Josan abordează un subiect de istorie politică, tratînd despre *Activitatea politică a lui Ioan Pușcartu în anii 1860—1863* (p. 373—379). În cadrul studiului autorul amintit prezintă principalele repere ale acțiunii militante a cunoscutului lider al luptei de emancipare națională a românilor din Transilvania, accentul principal fiind pus pe rolul jucat de acesta în evenimentele din anul 1863 (Conferința națională a românilor și Dieta de la Sibiu).

Elena Borugă introduce în circuitul științific aspecte legate de adunarea generală din 1896 de la Lugoj a cunoscutei societăți culturale românești Astra. *Prima adunare a „Astreii” în Banat* (p. 381—385), iar Lajos Kakucs aduce utile *Contribuții la prezența și rolul curenturilor socialiste în mișcările agrare din Banat la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea* (p. 415—420).

Preocupări pentru cercetarea unor aspecte ale istoriei culturii transilvănene în epoca modernă sînt materializate de microstudiile realizate de Ioan Lupu, Iacob Mărza și Nicolae Bocșan. Cel dintîi prezintă *O bibliotecă sătească din Transilvania de la sfârșitul veacului al XIX-lea: Biblioteca populară din Agtrbiciu* (jud. Sibiu) (p. 401—414), al doilea autor expune și comentează *Lista cărților umaniste a bibliotecii Gimnaziului crătesc din Sibiu* (p. 329—340), iar N. Bocșan face cunoscut *Planul lui Grigore Mihali pentru editarea „Calendarului bătesc”* (p. 341—344).

Din enumerarea studiilor conținute la compartimentul de istorie modernă al publicației nu poate lipsi interesanta contribuție datorată lui Ioan I. Șerban *Aurel Vlaicu în conștiința contemporanilor săi* (p. 421—437). În studiu se subliniază cu justețe că aprecierile la adresa „șoimului din Bințișii”, venite din partea a numeroși fruntași transilvăneni contemporani cu eroul sau a unor personalități de dincolo de munți, reflectau optimismul și încrederea în apropiata eliberare națională a românilor din teritoriile aflate sub dominație străină.

Epoca contemporană a istoriei patriei este reprezentată în volum printr-o pondere grafică ceva mai restrinsă. Citeva din articole privesc perioada desăvârșirii statului național unitar român. Astfel, Eugen Hulea descrie *Alba Iulia în zilele marilor Uniri din 1918* (p. 439—465). Studiul, care utilizează un mare volum de material documentar, inclusiv memoriile unor veterani participanți la actul din 1918, se oprește cu precădere asupra evenimentelor care s-au derulat în orașul Unirii și împrejurimile sale în zilele decisive de 30 noiembrie și 1 decembrie 1918.

Referindu-se la *Constituirea și activitatea Comitetului Național Român din Cugir în perioada noiembrie 1918 — martie 1919* (p. 467—475), Ioan Pleșa relevă faptul că, deși a acționat pe un teritoriu limitat, dar important din punct de vedere economic, C.N.R. și garda națională română din Cugir și-au adus o prețioasă contribuție la realizarea mărețului act de la 1 decembrie 1918, iar după aceea la transpunerea în viață a hotărârilor adoptate de către Marea Adunare Națională de la Alba Iulia.

Un subiect din istoria mișcării muncitorești, și anume *Luptele muncitorilor de la Uzinele metalo-chimice Zlatna pentru drepturi economice și politice între 1919—1939* (p. 477—489) este abordat de Gheorghe Iancu. În studiu se reliefează faptul că, fără a fi desfășurat acțiuni de o amploare deosebită, muncitorii din acest centru industrial au furnizat, prin lupta lor zilnică, o contribuție importantă la cauza revoluționară comună a proletariatului român.

Ioan Moceanu este prezent în paginile anuarului cu contribuția intitulată *De la dezideratele Unirii din 1918 la contribuția de azi a României socialiste pe plan internațional* (p. 529—533). În preocupările de politică inter-

națională ale Partidului Comunist Român — relevă, printre altele autorul — este evident efortul notabil și continuitatea programatică de a asigura României socialiste o poziție distinctă, un loc demn în concertul națiunilor lumii de azi.

Ultimele trei materiale cu profil de istorie sînt legate nemijlocit de transformările petrecute în anii socialismului pe meleagurile Albei. Astfel Titu Bogdan prezintă *Coordonate ale dezvoltării învățămîntului în județul Alba în perioada 1918—1978* (p. 535—538), punînd accentul pe evoluția sa din ultimele trei decenii; Nicolae Ciobotă, în *Intensă activitate productivă, puternică efervescență politică și emulație spirituală în cadrul Festivalului național „Cîntarea României”* (p. 543—549) evidențiază modalitățile locale specifice de desfășurare a acestui important eveniment, iar publicistul Ștefan Dnică relevă prefacerile înnoitoare petrecute, în anii socialismului, în vechia cetate de scaun a principilor Transilvaniei (*Geneză contemporană în orașul Unirii*, p. 533—535).

Conform structurii sale tradiționale, „Apulum”-ul conține și un grupaj de interesante materiale cu caracter etnografic, în cadrul căruia semnează: Olivia Bărbuța (*Tradițional și modern în organizarea interiorului din zona Albei*), Gelu M. Hardălau (*Noi date privind activitatea unor zugravi din centrul Laz*), Nicolae Dunăre (*Comunicări etnoculturale carpato-dobrogene*), Otilia Pernicek (*Ansamblul și funcția elementelor portului femeiesc din comuna Cireșu (Jud. Mehedinți)*), Marian Stroia, Ana Bărcă (*Icoane de Nicula în colecțiile Muzeului Satului din București*).

În încheiere, ne permitem citeva remarci personale. Ca și tomurile anterioare și acesta, al XVI-lea volum al publicației se prezintă la același nivel științific superior și ținută îngrijită cu care „Apulum”-ul și-a obișnuit cititorii. Consemnăm totuși și două sugestii care pot sta pe vîltor în atenția colectivului redacțional. Cea dintîi privește o eventuală compartimentare a sumarului pe epoci, ceea ce ar permite o mai ușoară consultare și familiarizare a celor interesați de conținutul tematic respectiv. Apoi, opinăm că poate fi lărgită, cu puțin efort, rubrica de „Recenzii și note bibliografice”, fapt care ar conferi o mai mare varietate sumarului și ar determina un grad de interes sporit din partea cititorilor.

George Trohani

ISTORIA ROMÂNIEI

* * * *Consiliul Național Român din Blaj* (noiembrie 1918 — ianuarie 1919), *Protocoloale și acte*, vol. I, ediție îngrijită, studiu introductiv, indici și glosar de Viorica Lascu și Marcel Știrban, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1978, 228 p. + 16 planșe.

Evenimentului de importanță crucială din istoria poporului român — 1 decembrie 1918 i-au fost dedicate un mare număr de lucrări: sinteze, monografii, studii, articole etc.

Prinosul istoriografiei noastre este reprezentat cel mai bine de marile sinteze închinată actului istoric respectiv, remarcabile sub raportul forței de sintetizare a manifestării ideii și tendințelor de unitate la români, și a parcurgerii prin neconținute frământări și lupte a treptelor spre făurirea statului național român unitar, pînă la realizarea fericită a acestuia.

În faza actuală, cînd procesul istoric de ansamblu al acestui moment a fost configurat, istoriografia românească prin cercetările care se întreprind își îndreaptă atenția asupra activității consiliilor naționale române județene (comitatense) și a gărzilor naționale române, procedînd la investigarea documentelor de arhivă asupra luptei românilor din Transilvania pentru realizarea idealului de vecuri unitatea politică. Cercetarea izvoarelor documentare relevă în mod peremptoriu at nosfera din satele și orașele Transilvaniei, condițiile noi, create prin destrămarea și prăbușirea Imperiului austro-ungar, modul în care se desfășoară lupta politică națională, ajunsă în ultima sa fază, cînd cîștigă în intensitate, căpătînd o amploare fără precedent.

Cei dintii care s-au învrednicit de un asemenea demers istoriografic, asociîndu-și strădanii efortului constructiv și creator al istoricilor din țara noastră, sînt doi cercetători clujești, cadre didactice la Universitatea „Babeș-Bolyai”, legați prin obirșie și afectiv de frumoasa tradiție culturală blăjeană. Afirmăm că este prima lucrare de acest fel apărută, are în vedere faptul că deși asemenea încercări s-au mai făcut în studii, sau mai rar în volume editate sub egida consiliilor

județene de cultură și educație socialistă, realizîndu-se progrese însemnate în cunoașterea acestei epoci, acum apare prima lucrare mai amplă de acest fel, judicios alcătuită și temeinic elaborată.

Momentul reprezintă o premieră și pentru Editura Dacia din Cluj-Napoca, care odată cu acest volum inaugurează în colecția „Testimonia” o suită de lucrări dedicate actului de la 1 decembrie 1918, propunîndu-și să cuprindă mai ales activitatea consiliilor naționale române județene, în urma cercetării bogatului material arhivistic compact sau dispersat existent, în măsură să configureze fizionomia perioadei noiembrie 1918 — ianuarie 1919, în trăsăturile ei generale, dar și cu specificul local al acțiunilor întreprinse și activităților desfășurate.

Introducerea (p. 5—40), semnată de Marcel Știrban, abordează evenimentul în dimensiunile și articulațiile sale generale, acesta fiind prezentat ca „rezultatul firesc al unor îndelungate și neîncetate bătălii” (p. 5), în care se integrează, ocupînd un loc distinct, și activitatea Consiliului Național Român din Blaj. Într-o manieră degajată, folosînd un stil plăcut, accesibil și antrenant, rămînînd totodată în limitele sobrietății și parcimoniei specifice unei lucrări științifice, sînt prezentate cititorului momentele mai însemnate ale activității C.N.R. Blaj, de la adunarea populară din 4 noiembrie 1918, care a marcat constituirea sa, pînă la data dizolvării acestui organ politic și administrativ românesc, evenimentele tratate în succesiunea lor fiind mereu puse în legătură cu izvoarele în care acestea se reflectă: protocoale, acte, memorii, notițe etc., potrivit specificului documentar al lucrării. Ne sînt relevate în acest fel modul în care s-a făcut dezarmarea jandarmeriei locale, desfășurarea impresonantei adunări de alegere a C.N.R. și a Gărzii naționale într-o atmosferă înălțătoare de mare entuziasm, constituirea consiliilor și gărzilor naționale din localitățile județului. În multe din sate și comune domnea „un puternic spirit revoluționar” (p. 12), tumultul poporului ridicat la luptă după secole de asuprire socială și națională conferind tenta revoluționară perioadei în care are

loc făurirea statului național român unitar. A primit „ideea realizării unității sub toate aspectele”, care a constituit „o călăuză permanentă” (p. 15) a tuturor forțelor angajate în lupta pentru unire.

Adunările și în general manifestările de orice fel s-au desfășurat într-un cadru sărbătoresc, oamenii având convingerea fermă în dreptatea cauzei și nădejdea în victoria apropiată.

Autorul caută să desprindă din noianul documentelor parcurse, tendințe, periodizări, mod de lucru, surprinzând în urma analizei situației obiectivele unela sau altei perioade, de obicei intervale scurte (decade, săptămâni), și mai ales semnificațiile acestora. De altminteri introducerea în întregul ei, dat fiind numărul relativ restrins de pagini, își propune înainte de toate să releve cititorului semnificațiile evenimentelor și momentelor care sînt reflectate în documente, să le ridice la un nivel de generalitate și expunere coerentă, încheată, prin degajarea coordonatelor majore ale gândurilor, aspirațiilor și acțiunilor, oferite de multitudinea și varietatea documentelor cuprinse în volum, la care se raportează neconținut. În acest fel este realizat principalul deziderat al acestela; buna orientare a cititorului care este introdus în atmosfera epocii, lăsându-i totodată posibilitatea să descopere singur noi repere și valențe pe care documentele le reliefează, lucrarea adresându-se în aceeași măsură marului public și cercetătorilor.

Edificatoare sînt legăturile C.N.R. Blaj cu consiliile naționale române din județ, acest organ acționînd ca exponent al maselor, în virtutea răspunderilor cu care a fost investit. De asemenea Garda națională din Blaj și-a îndeplinit rosturile menținînd cu severitate disciplina în interiorul ei, fiind condusă ca o veritabilă organizație militară prin ordine de zi, în care totul era consemnat și stabilit cu precizie.

În continuare, volumul oferă cuvenita *Notă asupra ediției* (p. 41–42), întocmită cu metodă și exigență, după care înfățișează cititorului *Protocolul ședințelor plenare* (p. 45–53), care cuprinde documente istorice de mare însemnătate, emanația adunărilor plenare ale C.N.R., ca manifestări reprezentative la care participă „numeroși intelectuali și meseriași din loc și jur” (p. 45) — după cum spune documentul. Sînt actele care oglindesc încercările de abordare și rezolvare operativă și responsabilă a problemelor de mare importanță, care reveneau C.N.R. odată cu asumarea funcțiilor sale.

Protocolul agendelor Consiliului Național Român din Blaj. [Protocolul] I (p. 55–118) consemnează într-o manieră largă, comprehensivă, fără reticențe, toate evenimentele de orice natură care au marcat activitatea C.N.R.

și a Gărzii naționale: fapte, rapoarte, constatări, informații etc. Scris sub formă de jurnal, pe zile, ore și minute, protocolul agendelor reprezintă o adevărată frescă a evenimentelor care s-au petrecut în județul Alba Inferioară în acea perioadă, totul fiind înregistrat cu minuțiozitate. Protocolul agendelor ofera relații detaliate despre viața proprie a acestui organism: preluările și predările de servicii, activități desfășurate, modalități de lucru etc.

Prezentat în continuare și urmînd în linii generale aceeași problematică *Protocolul II al agendelor Consiliului Național Român din Blaj* (p. 119–191) întregește suita evenimentelor și faptelor care au avut loc, poate cu mai multă acribie, cu o înclinație sportivă spre cuprinderea întregului registru de manifestări, care sînt redată explicit și nuanțat, într-o perioadă în care evenimentele se înscriau pe un nou făgaș, iar mersul acestora s-a cristallizat.

De o importanță cu totul aparte sînt actele cuprinse în compartimentul următor intitulat — cu totul justificat — *Documente* (p. 193–213), unde sînt ordonate documentele programatice și mobilizatoare ale C.N.R. Blaj, constînd din chemări, circulare, apeluri, ordine de zi etc., care oglindesc fidel conținutul activității C.N.R. Blaj, raportată la popor și la momentul istoric, reflectînd aspirațiile românilor din acest județ și coordonatele pe care s-a desfășurat lupta pentru unitate.

Adăugăm că ultimele trei capitole prezentate anterior, care conțin material documentar inedit, sînt prevăzute cu note critice menite să aducă corectivele necesare, să ofere informațiile în plus reclamate de înțelegerea corectă a evenimentelor sau să facă trimerile bibliografice cuvenite unei ediții științifice de documente.

La sfîrșit, volumul cuprinde instrumentele de lucru menite să ajute lecturarea și să contribuie la clarificările necesare: *Glosari I* (p. 214–216), semnat de Viorica Lascu, indicatorul de *Localități cu nume schimbate* (p. 217) și *Indice de persoane* (p. 218–227), întocmit de Viorica Lascu, ultimul fiind alcătuit într-o manieră originală, dezvoltat, fiecărei persoane indicîndu-i-se ocupația, responsabilitatea pe care a îndeplinit-o în 1918, ca și activitatea sa ulterioară. Cele 16 planșe încheie într-o formulă plastică acest volum.

Lucrarea se înscrie și se impune ca un însemnat reper bibliografic, constituind un punct important în edificiul istoriografiei dedicate anului 1918. Probabil că pentru cercetările viitoare de acest fel, pe care le presupunem și le dorim intense și rodnice, volumul va constitui un punct de referință. După succesul de librărie înregistrat, sînt suficiente

semne care demonstrează că acesta va suscita în continuare interesul cititorilor și va stârni emulații în cercetarea științifică.

Ioan Nistor

* * * *Revoluția de la 1848 în județul Vilcea. Studiu și documente*, Societatea „Prietenii Muzeului Bălcescu”, Bălcești pe Topolog, 1978, 410 p.

Studierea mai aprofundată a evenimentelor majore din istoria patriei, între care revoluția din 1848 ocupă un loc deosebit, nu mai poate fi concepută astăzi fără lărgirea permanentă a bazei de documentare. Conștienți de această necesitate imperioasă, un grup de istorici care-și desfășoară activitatea în cadrul instituțiilor științifice și de cultură ale județului Vilcea* au trecut la editarea sistematică a izvoarelor locale referitoare la mari momente ale istoriei moderne¹.

Asupra unuia din aceste volume ne vom opri în continuare.

Deși ultimul în ordinea apariției editoriale, volumul închinat revoluției din 1848 deschide din punct de vedere tematico-cronologic seria volumelor deja apărute. Prezentarea propriuzisă a documentelor este precedată de o competentă *Prefață* semnată de Dan Berindei, o *Introducere* care este de fapt un studiu succint al problematicei documentelor reproduse, o *Notă asupra ediției* și altă de utilul *Reperțoriu al documentelor* cuprinse în volum. Mai amintim *Addenda* care cuprinde XVI documente din „Arhiva familiei Magheru”, aflată la Muzeul memorial „Nicolae Bălcescu”, ca și un *glosar* și un *indice general*. Sunt menționate documentele (circa 40) care și unde au mai fost publicate.

Cele peste trei sute de documente prezentate concretizează desfășurarea procesului revoluționar în regiunea Vilcii, una din cele mai importante zone fierbinți din Țara Românească în anul 1848. Este evident că urmărirea evenimentelor din acest județ prezintă o importanță nu numai locală, dar și una generală, prin integrarea lor ansamblului. Se poate urmări atât evoluția faptică a evenimentelor: victoria revoluției și instaurarea guvernului provizoriu, răsturnarea acestuia și instituirea cămăcămiei, urmată de reinstaurarea gu-

vernului revoluționar, organizarea taberei militare de la „Cîmpul lui Traian”, condusă de generalul Magheru, contrarevoluția și pătrunderea trupelor țariste și otomane în țară, cît și modul cum s-au aplicat în județ măsuri revoluționare ca: formarea Gărzii naționale din Rîmnicu Vilcea, prezența comisariilor de propagandă, chestiunea proprietății, dezrobirea țiganilor.

După ce la 14 iunie 1848 administrația județului Vilcea comunica organelor în subordine că la 11 iunie „s-au urmat cea mai măreață reformă care s-a pomenit vreodată în această țară...”, la 29 iunie avea loc la Zăvoiu Rîmnicului o vibrantă sărbătoare a evenimentului.

Numeroase documente se referă la organizarea Gărzii naționale, care se pare a fi existat în Rîmnicu încă din primele zile ale revoluției, întîmplînd după aceea o serie de greutăți în reorganizarea pe care comandantul ei, Grigore Davidescu, se străduia să o rezolve. El era ajutat de comisarii de propagandă: D. Zăgănescu, V. Ștefănescu, C. Cutcudache, Iorgu Rîureanu și alții despre activitatea cărora documentele publicate sînt edificatoare.

Momentul cel mai interesant și pus în lumină de multe din documentele volumului, îl constituie organizarea, de către generalul Magheru, a taberei militare „Cîmpul lui Traian”. Sînt astfel reflectate în documente: primirea generalului în județ, stabilirea taberei, problemele militar-organizatorice sau financiare și administrative legate de întreținerea armatei.

O pondere însemnată o au documentele relative la chestiunea proprietății și dezrobirea țiganilor. Tergiversarea aplicării articolului 13 al Proclamației de la Islaz, ca și măsurile luate împotriva deplasării țiganilor eliberați au dus la nemulțumiri în rîndul maselor, clăcașii refuzînd în numeroase locuri să îndeplinească obligațiile lor la Lungești, Fumureni și în alte sate ale județului fiind trimiși dorobanți să forțeze efectuarea muncilor agricole.

Mai adăugăm ca foarte interesante documentele ce atestă legăturile cu revoluția română din Transilvania. Astfel după înfrîngerea revoluției din Țara Românească, cîrmuirea județului Vilcea ia o serie de măsuri pentru oprirea trecerilor din și înspre Transilvania și confiscarea materialelor cu caracter revoluționar, în special a gazetelor românești transilvănene. Se iau măsuri și pentru reținerea revoluționarilor maghiari ce ar fi căutat să se refugieze prin Țara Românească. S-au dat dispoziții pentru reținerea revoluționarilor munteni trecuți în Transilvania, în cazul reîntoarcerii lor în țară: „mulți din cei ce au luat însemnată parte în evenimentele din acest principat și care cu venirea

* Colectivul de elaborare a volumului a fost compus din Corneliu Tamaș, Petre Bărdașu, Sergiu Pucece, Horia Nestorescu-Bălcești.

¹ Volumul referitor la 1877 în *Județul Vilcea* a fost prezentat deja în nr. 4/1979 al revistei noastre.

prea puternicelor împărătești armii, trecuseră peste graniță în Transilvania acum cu prilejul tulburărilor ivite și acolo intră apoi, strecurându-se în Principat și să sprijinesc pe la locurile unde au cunoscuți adevăți pă la arendași și pă la circiumi mai doșnice pă la schituri și pă la vii de prin dialuri...". În plasa Olteful de Jos din ordinul lui Omer Pașa sînt trimise două escadroane de militari turci pentru urmărirea „acelor revoluționari ce s-au strecurat în principat”. Se fac însă și demersuri din partea autorităților pentru ca refugiații transilvăneni să fie ajutați avîndu-se în vedere „trista stare a numiilor refugiați și de a se deschide subscripții pentru ajutorul lor”.

Este de remarcat volumul mare de muncă care a fost necesar pentru selecționarea, ordonarea și editarea a peste o mie de documente și mai ales publicarea lor cu respectarea tehnicii de editare științifică.

Așteptînd continuarea apariției volumelor din seria „Documentele Vilcii”, considerăm că inițiativa Societății „Prietenii Muzeului Bălcescu” poate constitui un exemplu pentru valorificarea în mod științific a documentelor ce constituie patrimoniul local al diferitelor județe și care formează în fond, în totalitatea lor, tezaurul documentar național.

Gabriel Petric

DAN HORIA MAZILU, *Cronicarii munteni*, Edit. Minerva, colecția „Universitas”, București, 1978, 347 p.

Cititorul care la în mînă lucrarea lui D.H. Mazilu cu intenția de a găsi în ea, aduse la zi sau duse cu un pas înainte, sub raport istorico-literar, mai ales dezbaterile care au înțitat, începînd cu mulți ani în urmă, numeroși istorici și istorici literari, în legătură cu paternitatea cîtorva din principalele letopisețe muntene sau cu alte aspecte de istorie sau istorie literară adiacente, ar fi cu siguranță dezamăgit. Dan Horia Mazilu nu atinge eful de puțin asemenea probleme în destul de compacta sa lucrare.

Cel interesați însă de ceea ce înseamnă la cronicarii munteni literatură vor fi pe deplin satisfăcuți. Integrîndu-se liniei mai noi în cercetarea scrierilor literaturii române vechi, și cu deosebire a cronicilor, care pune accentul pe caracterul de operă literară a acestora (sînt de citat, în acest sens, în ultimul deceniu: Manuela Tănăsescu, *Despre istoria teroglică*; G. G. Ursu, *Memorialistica în opera cronicarilor*; Eugen Negrici, *Naraștunea în cronicile lui Gr. Ureche și Miron Costin*; D. Velcu, *Miron Costin*; Valeriu Cristea, *Ion Neculce*; Doina Curticăpeanu, *Orizonturile vieții în literatura veche românească*; Ion Rotaru, *Valori expresive în literatura română*

veche; Mircea Scarlat, *Miron Costin*; Dan Horia Mazilu însuși cu *Barocul în literatura română din secolul al XVII-lea*), autorul cărții de care ne ocupăm consacră totalitatea paginilor bogate sale monografii punerii în evidență a notelor caracteristice, dominante, din punctul de vedere al compoziției și valorii literare, la fiecare dintre cele cinci letopisețe muntene asupra cărora se oprește: *Letopisețul cantacuzinesc*, *Cronica Bălenilor*, *Letopisețul lui Radu Greceanu*, *Anonimul brincovenesc* și *Letopisețul lui Radu Popescu*. Sînt lăsate cu totul la o parte problemele, atît de controversate, privitoare la identificarea autorilor, stabilirea prototipurilor, delimitarea secțiunilor componente ale fiecărui letopiseț, izvoarele care au stat la baza alcătuirii acestora etc. În aceste privințe, doar două luări de poziție — de fapt concesii făcute din „necesități de serviciu”: adoptarea lui Stoica Ludescu ca autor al *Letopisețului cantacuzinesc* (mai ales sub influența ultimelor date aduse de Liviu Onu în „Limba română”, nr. 1/1972, p. 17—26) și acceptarea segmentărilor propuse, tot de Liviu Onu, în structura *Letopisețului cantacuzinesc* și a *Cronicii Bălenilor*, în studii introductive la *Cronicarii munteni*, 1970 (o foarte interesantă „segmentare” a *Letopisețului cantacuzinesc*, în articolul Cătălinei Velculescu, *Continuitate și salt în transmiterea variantelor Letopisețului cantacuzinesc*, în „Re-ista de istorie și teorie literară”, nr. 1/1976, p. 51—63, număr în care se află și alte utile studii privitoare la cronicarii munteni). Se admite, bineînțeles, și de către D.H. Mazilu, în consens cu ultimele rezultate ale cercetărilor, că Radu Popescu nu este autorul decît al perioadei care cuprinde anii 1688—1728. Autorul nu include printre cronicarii pe Constantin Cantacuzino, stolnicul, socotit, pe bună dreptate, precum Dimitrie Cantemir, între moldoveni, ca făcînd parte din rîndul *istoricilor*.

De fapt, așa cum menționează chiar autorul, cartea sa despre cronicarii munteni este „însurarea numai a unor impresii de lectură”, încercarea de a surprinde „efortul retoric prestat de autori”, echivalent, după opinia sa, cu *efortul artistic*. Chiar dacă evită să pună net în discuție tema, de repetate ori dezbătută, în contradictoriu, a intenționalității sau nonintenționalității *izbitzii artistice* în scrierile evului mediuromănesc și cu deosebire la cronicarii, ni se pare că, prin însăși poziția adoptată, D.H. Mazilu se înscrie printre exegeții care vād în realizările artistice ale literaturii românești medievale, alțea cîte sînt, rezultatul unui efort conștient, intențional.

Propunîndu-și să depășească stadiul de „recunoaștere de circumstanță” a unor oarecare calități la cronicarii munteni („violciune”, „spirit partizan”, „dispoziție polemică”, „temperament febril, aplecat spre

invektivă”), sub care sînt acreditați în manualele școlare, umbriți de superioritatea unanim acceptată a cronicarilor moldoveni, autorul monografiei de față găsește un „unghi de lectură” care îi permite valorificarea „din interior” a letopisețelor muntene, desprinderea „structurilor intime, a organizărilor de profunzime”, specifice fiecărui cronicar în parte.

Stoica Ludescu, „slugă bătrînă” a Cantacuzinilor, cum se numește singur, este un adevărat scriitor care știe să dozeze admirabil *istoria cu invenția*. Moralist, el este în fond un scriitor înregimentat care își organizează și selectează materia, în mod subiectiv, spre a răspunde scopului anume urmărit de laudă și susținere a membrilor familiei Cantacuzino, în opoziție cu diferiți domni sau familii boierești. El minuește cu iscusință atît pamfletul, cît și panegiricul, nu fără a crea, în repetate rînduri, scurte narațiuni de sine stătătoare. Arta lui Stoica Ludescu, așa cum o desprinde D.H. Mazilu, se fondează și crește din succesiunea „cuplurilor antagoniste”, opunerea repetată, în variate ipostaze, a două mari valori simbolice: postelnicul Constantin Cantacuzino (și membrii familiei lui), personaj pozitiv prin excelență, aureolat de toate virtuțile, și Ștroe Leurdeanu (și adversarii Cantacuzinilor), geniu al răului, nu mai puțin însă un personaj cu totul remarcabil din punctul de vedere al realizării literare.

Autorul anonim al *Cronicii Bălenilor* este un rafinat al artei scriitoricești care își propune să demonteze, fără a lăsa impresia că o face intenționat, construcția încheată de Stoica Ludescu. Prin reticențe abile și prin ridicarea a numeroase semne de întrebare, anonimul creează în mintea cititorului serioase confuzii pe care acesta nu și le poate lămurii decît apelînd la indiciile pe care însuși cronicarul i le sugerează. Încercînd să creeze impresia unei cît mai largi obiectivități, care de fapt îi lipsește cu totul, insinuările numeroase pe care le strecoară în cronică le dă ca provenind din „zvонul public”. Formulele prin care cronicarul își introduce asemenea „noutăți” și modul în care le manipulează îi permit lui D.H. Mazilu să identifice la anonimul Bălenilor o *retorică a colportajului*. Spirit vioi, curios și dornic să se informeze, presat în permanență de nevoia de a scrie, cronicarul nu este totuși un istoric, cum s-a susținut, fiind atras nu de aspectul major al evenimentelor, de care rămîne cel mai adesea străin, ci de faptele mărunte, de anecdotă, elemente în măsură să-l facă mai atrăgătoare povestirea, ceea ce, potrivit autorului cărții, apropie opera anonimului de *cronica de tip baroc*.

Radu Greceanu, prin cronica sa, este autorul celui mai mare panegiric ce a fost consacrat vreodată lui Constantin Brîncoveanu.

Lucrarea este dominată de lauda, de preamărirea, de glorificarea domnului pentru care scrie, apariție ieșită din comun, comparabilă cu marile figuri ale antichității. Domnul este un guvernator abil și suplu, pregătît să-și organizeze cît mai bine treburile interne ale țării — deși întîmpină numeroase obstrucții din partea dușmanilor interni și din afară —, ca și politica externă, tulburată și ea, permanent, de vecinii ambițioși și de lăcomia și instabilitatea suzeranilor turci. Brîncoveanu — în viziunea lui Radu Greceanu — își exteriorizează grandoarea în chip fastuos, prin organizarea de spectacole, ieșiri mărețe către palatele din interiorul țării, printr-o acțiune largă de edificare, menită să-l conserve pe veci amintirea în rîndul locuitorilor țării. Domnul, atît de sus pe scara valorilor morale, este inviolabil, încercările adversarilor de a-l doborî — destul de numeroase, înfierate de cronicar — fiind sortite dinainte eșecului (Cronica lui R. Greceanu se oprește cu o lună înainte de maziirea domnului și nu cuprinde sffrșitul tragic al acestuia și al familiei lui). Cronicarul este un erudit, în spirit umanist, așa cum reiese din *Predoslavie*, unde face o veritabilă dizertație asupra virtuții. Cronica lui consacră, în plan literar, o *retorică a elogului*.

Anonimul brîncovenesc are dreptul, potrivit aprecierii autorului cărții, la gloria unui adevărat scriitor. De altfel, cronica lui este o „cronică falsă”, mai degrabă „bucăți alese”, un fel de antologie pentru realizarea căreia cronicarul însuși a operat selecția, realizînd adevărate piesete dramatice, cum sînt, de pildă, „alegerea lui Constantin Brîncoveanu”, „judecarea lui Constantin Știrbei”, „episodul Petru I”, „căderea domnului” etc. Povestirea lui, plină de vervă, se desfășoară totuși pe un fond de mare dramatism. Autorul remarcă, la el, modalitatea de narare „în vultete”, „întoarceri succesive”, reveniri în momentele cele mai puțin așteptate care propun însă noi planuri de acțiune, pretexte epice, în intenția cronicarului, de a introduce impulsuri noi de mișcare și viață. Narațiunea anonimului nu se realizează liniar, ca la Radu Greceanu, ci prin nașterea și creșterea unei povestiri din alta, asigurînd o dezvoltare organică, naturală, rezultat al unei veritabile arte scriitoricești.

Cronica lui Radu Popescu, spirit profund baroc, urmărește, potrivit autorului cărții, realizarea unei mari demonstrații, prin punerea în lumină a operei săvîrșite, în spiritul țării, de Nicolae Mavrocordat (de fapt, primul domn fanariot din Țara Românească!), în opoziție cu Brîncoveanu, personaj prin excelență rapace, orgolios, răzbunător, destructiv, neacceptat sufletește de popor. Întreaga desfășurare a cronicii este subordonată acestei tendințe, dar ceea ce înseamnă literatură la Radu Popescu se naște din uriașă

poftă de epic a cronicarului care dispune de capacitatea de a topi în povestirea sa subiectele cele mai eterogene. El minuieste, în același timp, cu multă iscusință atât pamfletul violent, cit și arta disimulării; este un mare actor, un scriitor de o remarcabilă disponibilitate, în măsură să înjghebeze adevărate scenarii (în care își rezervă roluri și pentru sine), conduse cu o siguranță pe care literatura noastră o va evidenția, în această direcție, mult mai târziu.

Sînt numai *cîteva note*, mai caracteristice, extrase din extrem de abundenta și diversificata analiză — operație de critică fină și subtilă pe text, asupra intenționalității și finalității complexului tematic și stilistic închis în fiecare operă în parte — pe care o întreprinde autorul, cu remarcabilă minuție și acribie.

Cartea necesită și justifică — inclusiv din partea istoricului politic și a istoricului literar — o lectură atentă și completă, fiind în

măsură să descopere și să sugereze, tocmai prin minuția și profunzimea analizei pe care o oferă, noi puncte de vedere și noi direcții de cercetare, utile pentru întregirea și adîncirea ansamblului istorico-literar pe care îl constituie istoriografia medievală din Țara Românească.

Gîndim că lucrarea lui D. I. Mazilu ar fi beneficiat de o mai largă utilitate dacă la fiecare operă în parte, pentru fixarea ei în timp și pentru corelarea cu celelalte opere analizate, autorul ar fi inclus, într-o „caseta tehnică”, un minim de date istorico-literare care ar fi permis cititorului, mai puțin întocus în cronologia și problematica istoriografiei muntene, să aprecieze și să guste cu interes sporit, avizat și din acest punct de vedere, bogatele și subtilele vederi pe care le propune prin deosebit de interesanta și atrăgătoare sa lucrare.

Dumitru Velciu

ISTORIA UNIVERSALĂ

CONSTANTINOS AP. VACALOPOULOS, *Grecia răscolită, continentală și din Marea Egee, între 1826—1829*. Potrivit cu izvoare noi și alte elemente arhivistice (în l. greacă), Thessaloniki, 1976, 305 p.

Societatea de studii macedonene de la Salonic a început să publice o nouă colecție intitulată: *Cercetări istorice neogrecești*, prezentul volum purtînd nr. 1.

Tînărul cercetător Constantin Ap. Vacalopoulos, mergînd pe urmele tatălui său, cunoscutul profesor de istorie de la Universitatea din Salonic, Apostolos Vacalopoulos, a găsit în Biblioteca publică universitară din Geneva un material arhivistic, care provine de la filoleenii Louis-André Gosse și Jean Gabriel Eynard. Sînt documente inedite foarte prețioase și interesante, care aruncă o lumină nouă asupra Greciei revoluționare de la 1826—1829. Pe baza acestui material autorul a întocmit un studiu documentat cu privire la situația Greciei din această epocă.

Studiul se compune din trei părți:

I. Situația militară, politică și economică a Greciei continentale în 1826—1827 (p. 13—75). Autorul aduce elemente noi despre cunoscuta rezistență eroică a orașului Messolonghi în lupta sa împotriva asupritorilor și prezintă interesul pe care l-a arătat filoleenul Eynard, care a dat un substanțial ajutor material apărătorilor acestui oraș. De asemenea publică date importante despre puterea militară și navală a Greciei continentale

în 1826, apoi prezintă o imagine a Greciei răscolite în 1827 și știri noi despre flota greacă de război.

II. Elemente istorice inedite cu privire la insulele din Marea Egee (1826—1829) (p. 77—174). Aici autorul se ocupă de un studiu anonim referitor la situația istorică, geografică, culturală și politică din insulele Mării Egee, care studiu, după cum stabilește Vacalopoulos, a fost întocmit de doctorul filoleen Louis André Gosse. Este un izvor istoric foarte prețios, mai ales că este însoțit și de bogate comentarii.

III. Cum judecă un filoleen pe neogrecii și realitatea neoelenică (p. 175—201). În această parte autorul publică observațiile și propunerile lui Gosse cu privire la situația economică și organizarea administrativă a Greciei, precum și unele reflecții ale aceluiași Gosse despre poporul grec, conducătorii săi politici și militari, precum și despre viitorul acestei țări.

Studiul lui Vacalopoulos este însoțit de două anexe. Prima cuprinde: Călătoriile lui Louis André Gosse în Europa între 1811—1820 (p. 203—225), iar a doua diferite scrisori, care au fost utilizate în expunerea studiului. Volumul se încheie cu un rezumat în limba franceză, o listă bibliografică și un indice de nume.

Studiul lui Constantin Vacalopoulos, bazat pe un bogat material arhivistic, lămurește pe deplin un capitol al istoriei Greciei moderne.

Nestor Camariano

* * * *The economic and material frame of the medical University, Notre Dame, Indiana, 1977, 87 p.*

Sub acest titlu, Comisia internațională pentru istoria universităților a publicat în urmă cu 2 ani în Statele Unite, cteva din comunicările acestei comisii, prezentate la cel de-al XIV-lea Congres Internațional de Științe Istorice (San Francisco, august, 1975).

Prima dintre acestea, aparținând lui Jacques Verger (Franța), intitulată *Le coût des grades: droits et frais d'examen dans les universités du midi de la France au moyen âge* (p. 19—36), cuprinde o foarte minuțioasă analiză comparativă a situației economice și financiare a studenților din vechile universități Avignon, Montpellier, Toulouse. Autorul dezvoltă unul dintre aspectele importante ale problemei și anume cel al costului studiilor, bazându-se în această cercetare pe statutele și reglementările care fixau sumele, modul cum se percepeau și toate detaliile privind desfășurarea examenelor. Tabloul ce se conturează este interesant și ne arată că pentru primirea titlurilor de „baccalaureat”, „licențiat”, „doctor” sumele obligatorii de plătit, ca și diverse alte cheltuieli (cadouri, ceremonii legate de acordarea lor, petreceri ce aveau loc cu această ocazie) au fost variabile nu numai de la o universitate la alta, dar și de la o facultate la alta și pentru fiecare titlu în parte; că totuși datorită acestei probleme bănești, de mult ori absolvenții renunțau la obținerea titlurilor care din punct de vedere al pregătirii și al folosirii lor nu le aduceau nici un avantaj; că pe de altă parte, aceste îngrădiri financiare împiedicau pe mulți studenți (mai ales din categoriile sărace) să beneficieze de tithrile universitare, de unde constatarea aut rului că absolvenții capabili erau îndepărtați prin acest obstacol artificial, în timp ce titlurile erau obținute de cei cu situații materiale bune. Jacques Verger demonstrează că aceasta „selecție pe baze materiale”, care în fond era și un mijloc de limitare al purtătorilor diverselor titluri. Aceste „dări” constituiau totodată și sursa lor esențială de venituri, ei aparținând unei categorii sociale cu o situație financiară destul de precară. Autorul articolului ajunge însă la concluzia că acest sistem de plată a titlurilor și examenelor a fost o plagă pentru învățământul universitar din evul mediu.

La rândul ei, Hilde De Ridder-Symoens (Belgia) prezintă în *La vie et l'organisation matérielle de l'ancienne université d'Orléans* (p. 37—49) o schiță a vieții și situației financiare a universității medievale din Orleans, orașul ce cuprindea o singură facultate, cea de drept civil și canonic. Această particularitate s-a oglindit în modul în care s-a desfășurat

activitatea în această mică universitate (pe baza materialului cercetat destul de restrins deoarece principalele arhive au ars în 1940) autoarea a stabilit o serie de factori privind organizarea grupurilor de profesori, mai puțin uniți ca de exemplu cei aparținând universității din Bologna și a studenților (grupați pe națiuni), dar mai ales în ce privește raporturile universității cu orașul Orleans care nu numai că nu acorda nici o subvenție, principalele surse de venituri ale acesteia provenind din drepturile de înscriere și promovare, dar producea și dificultăți în problema respectării privilegiilor universitare. Situația materială modestă a acestei mici universități s-a oglindit și în privința întinderii și dotării ei; într-o epocă în care în principalele centre universitare europene s-au construit mari ansambluri de clădiri, multe existente și azi, universitatea din Orleans s-a mulțumit cu un număr restrins de pavilioane și aspect exterior modest. Hilde De Ridder-Symoens analizând și starea financiară a fiecărei grupări de studenți ajunge la concluzia că cea mai solidă situație o dețineau studenții grupării germane.

Prezentind *Aspects financiers de l'université de Cracovie au XVe siècle*, (p. 51—56) Alexander Gieystor (Polonia) constată de la început că este vorba de două universități cracoviene, prima fondată în 1364 de Cazimir cel Mare, a doua la sfârșitul aceluiași veac de Vladislav Jagiello, foarte diferite una de alta. Universitatea lui Cazimir avusese ca scop să servească interesele statului polon, de aceea profesorii erau salariați, fiind plătiți din venitul impozitului pe sare, în timp ce universitatea aparținând lui Vladislav pregătea studenți ce intrau mai apoi în slujba coroanei, a bisericii, din diversele categorii sociale, cum erau nobilimea, burghezia, oamenii de litere. Această diferențiere s-a observat și în situația financiară inegală, deoarece universitatea creată de Vladislav fiind în slujba regalității, dar și a celorlalte clase, a primit numeroase și importante danii în bani și posesiuni funciare.

Pentru o cunoaștere mai largă a acestor comunicări, ele sînt comentate și rezumate în engleză, de Leslie S. Domonkos, Youngstown, Ohio, p. 57—68; în completarea acestui material mai este prezentat și un scurt studiu privind problema susținerii universităților din Anglia și Franța de la sfârșitul evului mediu prin acțiuni filantropice, *Philanthropy and the universities in France and England in the later Middle ages* (Franklin J. Pegues, Columbus, Ohio, p. 69—80). Cele cinci materiale sînt însoțite de note, iar în completare volumul are un indice general.

Prezentarea și discutarea acestor articole atrag atenția asupra unui domeniu fertil și interesant de investigație, rezultatele întregind diversele aspecte cu privire la situația învățămîntului în evul mediu.

Ștefana Simionescu

VLADIMIR HANGA, *Mari legiuitori ai lumii (Hammurapi, Iustinian, Napoleon)*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1977, 290 p.

Lucrarea își propune să prezinte trei importante momente din gândirea juridică mondială și anume marile codificări legate de numele lui Hammurapi, Iustinian și Napoleon, formind și cele trei mari subdiviziuni ale cărții. Deși separate în timp, aceste însemnate momente sînt legate între ele organic prin ideea diriguitoare a perenității operii de legiferare, fapt bine pus în lumină prin încadrarea în epocă a acestor eforturi de proporții neobișnuite. Deși unitare prin concepție, cele trei părți nu au totuși o factură identică, datorită atât diversității celor trei mari personalități aparținînd unor epoci istorice cu totul diferite, cât și informației istorice ce stă la îndemîna cercetătorului modern, precizează, autorul.

După prezentarea cadrului istoric-social, se expune sistemul de drept babilonian (p. 13—90). Codul ce poartă numele lui Hammurapi este prezentat sistematic, pe materii: organizarea de stat și religioasă, bunurile și contractele, familia, infracțiunile și pedepsele, procedura de judecată etc.

Ca și Leguirea celor douăsprezece table ale vechii Rome, dreptul babilonian a însoțit și în regiunea Mesopotamiei apariția statului, însă cu o perioadă de formare mai îndelungată, datorită traicnelor comunității sătești de tip oriental a căror amprentă s-a păstrat multă vreme în structura societății de pe malurile Tigrului și Eufratului, din care cauză nu au lipsit înclinațiile spre soluționări practice a problemelor politico-juridice: „Spiritul analitic și practic al civilizației mesopotamiene— poate cea mai veche din lume — și-a găsit în formulele subtile ale acestui cod o adecvată expresie; făurind pentru prima dată în istorie o justiție laică, legislația lui Hammurapi reprezintă o contribuție capitală în asigurarea dezvoltării sociale a statului «dintre fluvii», în care puternice tradiții arhaice cutumiare — structurale și ideologice — nu încetaseră să constituie un obstacol în calea progresului” (p. 84).

Partea a doua a lucrării este consacrată dreptului iustiniancu, cuprins în leguirea legată

de numele marelui împărat Iustinian (p. 91—194). Și aici se începe prin prezentarea cadrului economic și social și a activității politice desfășurate de acest cirmuitor al Bizanțului, apoi se expune modul de întocmire și conținutul vastei legislații.

Elementele înnoitoare pe care le aducea noua legislație, în comparație cu vechiul sistem de drept, constau în primul rînd într-o facilitare a procesului de eliberare din sclavie, efect al caracterului perimat al instituției. În domeniul dreptului civil, rudenția agnatică, civilă este definitiv înlăturată de cea cognatică, adică de rudenția de sînge. Slăbirea puterii capului de familie a dus, implicit, încă de la finele perioadei republicane, la slăbirea relațiilor de familie. Înlocuirea definitivă a agnațiunii prin cogațiune s-a reflectat și în materie de adopțiune, ale cărei forme au fost simplificate, asigurîndu-se o importanță decisivă consimțămîntului copilului ce urma a fi adoptat. Și în materie de căsătorie, dispărînd aproape cu desăvîrșire incuviințarea părinților, rămîne ca o condiție esențială vîrsta și consimțămîntul celor în cauză; în privința divorțului, Iustinian a continuat politica dusă și mai înainte de împărații romani de a îngrădi despărțirile fără temei ce deveneau tot mai numeroase.

În materie de bunuri, s-a continuat unificarea dreptului de proprietate începută odată cu epoca imperială. Iustinian a extins sfera de aplicare a arendării, contopind-o cu celelalte drepturi reale asupra bunurilor altuia și a acordat emfiteotului acțiuni care în mod obișnuit sancționau dreptul de proprietate. Mergîndu-se pe o apropiere între proprietate și posesiune, în epoca lui Iustinian posesiunea tipică devine cea civilă care — absorbînd și celelalte tipuri de posesiune existente — sffrșește prin a fi ocrotită tot atât de eficient ca și proprietatea.

În privința succesiunii, Iustinian a urmat linia de dezvoltare a dreptului pretorian ce făcea din rudenția de sînge — cogațiunea — temelia moștenirii legale. În ce privește obligațiile, reformele purtau asupra unor chestiuni de amănînt, materia aceasta fiind partea cea mai stabilă a dreptului roman, legată nemijlocit de producția de mărfuri. În sfîrșit, în privința procedurii de judecată, Iustinian a adoptat așa-numita „procedură extraordinară” care încă de la finele secolului al III-lea începuse să înlocuiască procedura formulară clasică: „Continuator al politicii legislative a împăraților romani, Iustinian a urmărit restaurarea unui sistem de drept care a asigurat Romei, alături de armele și administrația ei, o necontenită superioritate în bazinul mediteranean, iar acolo unde, din nevoi practice a înovat, a continuat pe un plan nou tradiții vechi, pentru a nu prejudicia cu nimic

unui stat întemeiat pe un absolutism născut cu câteva secole în urmă” (p. 161).

Importanța acordată de autor punerii în lumină a „personalității legii” în perioada de declin a dreptului roman din feudalismul timpuriu este în măsură să atragă atenția asupra unor fenomene petrecute și pe teritoriul țării noastre, în perioada năvălirii populațiilor migratoare și când autohtonii și-au păstrat propriul sistem de drept bazat pe *leges Romanorum*, opus așa-numitelor *leges Barbarorum*. Interesante sînt și precizările făcute cu privire la procesul de „receptare” a dreptului roman, la cauzele de ordin economic — dezvoltarea economiei bazate pe producția de mărfuri —, fără a se pierde din vedere și rațiunile de ordin politic și anume interesul monarhilor de a avea un suport teoretic în politica de unificare și în lupta dusă împotriva tendințelor centrifuge ale feudalilor: „Receptarea legislației romane a lui Iustinian nu s-a făcut printr-un act legislativ concret, ci s-a realizat treptat, pe cale cutumiară” (p. 183). Receptarea a însemnat, totodată, și o renaștere a studiilor de drept roman, pe care autorul ni le prezintă în trăsăturile lor principale.

Cea de-a treia parte a lucrării este consacrată operei de legiferare inițiate și patronate de Napoleon, operă pe care autorul o leagă indisolubil de activitatea de om de stat a acestuia. Conținând un număr de 2 281 de articole, Codul lui Napoleon urmează, ca plan, ordinea „Instituțiilor” lui Iustinian: persoane, bunuri, succesiuni, obligații și contracte, iar în locul acțiunilor — care în dreptul modern joacă același rol ca în dreptul roman — apar privilegiile, ipotecile și prescripția. Analiza acestui monument juridic începe cu proprietatea, instituție socială și juridică de bază a oricărei oriînduirii sociale și pe care Codul lui Napoleon o consideră drept sorgintea oricăror libertăți individuale, concepînd-o — ca în dreptul roman clasic — sub forma îndrituirii de a uza, folosi și dispune de un lucru în mod absolut, exclusiv și perpetuu, fără deosebire între propri etatea asupra mijloacelor de producție și asupra bunurilor de consum și urmărind astfel să ascurdă caracterul explicatelor al proprietății asupra mijloacelor de producție. Ocrotirea preferențială acordată de legiuitorul francez bunurilor imobiliare — și în special proprietății funciare — este explicată de autor prin aceea că pămîntul constituia pentru majoritatea ramurilor economiei principalul mijloc de producție.

Un rol important în legislația lui Napoleon îl juca și materia obligațiilor, deoarece capitaliștii, pentru a-și realiza în mod efectiv profiturile, trebuiau să cumpere materia primă, să închirieze forța de muncă a lucrătorilor, să-și

vindă produsele etc., iar acest lucru era posibil numai prin intermediul obligațiilor; absolutismului dreptului de proprietate îi corespundea libertatea contractuală și forța obligatorie a contractului, ambele întemeiate pe principiul autonomiei de voință. Obligativitatea respectării stipulațiilor contractuale apărea cu atît mai necesară pentru orînduirea burgheză, cu cît, în general, contractul se încheia în condiții de inegalitate economică, posesorul mijloacelor de producție avînd toate posibilitățile să-și impună voința sa celeilalte părți mai slabe în privința potențialului său economic. Din aceleași considerente, garanțiile reale jcau un rol mai important decît cele personale, deoarece ele ofereau — comparativ cu cele dintîi — mai multă certitudine creditorilor în ce privește posibilitățile de recuperare a creanțelor.

Napoleon a acordat atenția și importanța cuvenită organizării familiei. Spre deosebire de legislația promulgată în perioada revoluției, Codul civil elaborat sub îndrumarea sa a urmărit să facă din familia burgheză celula de bază a vieții sociale, acordînd șefului familiei — un adevărat *pater familias* roman — puteri și prerogative foarte întinse asupra tuturor persoanelor ce o alcătuiau. De aici și animozitatea afișată față de divorț: în general, soții divorțați nu se mai puteau recăsători, soțul adulter nu se putea recăsători cu complicele și nici să-și legitimizeze copiii adulterini. Atenție și însemnătate se acorda numai familiei legitime; de aici și rezervele față de adopțiune, deși primul consul a apărât-o cu multă energie — dar nu fără intenții politice ascunse —, dorind ca instituția să fie „o imitare a naturii”.

Pornind de la ideea că dreptul de proprietate este perpetuu și absolut, redactorii Codului civil francez din 1804 au ajuns la concluzia că, după decesul lui *de cuius*, dreptul de moștenire urmează a trece, ca un corolar firesc, la succesor, fie în virtutea legii, fie în temeiul testamentului întocmit de defunct; în ambele cazuri, perpetuarea și absolutismul dreptului de proprietate justifica formal transmiterea patrimoniului la moștenitori, fie legali, fie testamentari și ascundea în mod practic adevăratul rol al succesiunii capitaliste în viața socială și anume perpetuarea exploatării.

Dezbaterile au decurs în trei etape și anume între 17 iulie 1801 și 6 ianuarie 1802, între 9 septembrie 1802 și 1 mai 1803 și între 29 septembrie 1803 și 23 martie 1804; din cele 106 ședințe consacrate făuririi codului, Napoleon a prezidat 55, deci mai mult de jumătate: „A voit un cod simplu, clar, logic, și l-a avut. Mulți recunosc în frazele scurte și limpezi ale codului elocința sa simplă, cu

imagini care, dăltuite de spiritul său incandescent, vorbesc și trăiesc aieva” (p. 268).

Suficient de cuprinzător în organizarea instituțiilor, Codul lui Napoleon corespundea nevoilor pe care le reclamau raporturile civile ale epocii, asigurând rațiunii primatul convenit fără a se declara însă ateu și satisfăcând aspirațiile liber-gînditorilor, dar fără a provoca împotrivirea celor religioși: „Expresie a cezarismului napoleonean, autoritar și universal, el îi mulțumea pe șefii de state care năznuiau să-și consolideze puterea politică și să domine. Lipsit de spirit revoluționar, codul urmărea să-i trăinicească burgheziei cuceririle politice, dar statornicind ideii democratice el oferea proletariatului posibilitatea de a-și

recunoaște, odată cu forța și menirea, perspectiva drepturilor ce-i reveneau” (p. 284).

Bazată pe o profundă cunoaștere a epocii, a problematicii și a literaturii de specialitate recente, scrisă într-un spirit viu, atractiv și totodată instructiv, cartea prof. dr. docent Vladimir Hanga constituie o reușită sinteză a celor trei principale momente din istoria legislației universale, fiind utilă în egală măsură juristului, istoricului și cititorului doritor să-și îmbogățească informația într-un domeniu al suprastructurii fără cunoașterea căruia nu poate exista o înțelegere deplină a vieții unei societăți.

Liviu P. Marcu

„REVISTA DE ISTORIE” publică în prima parte studii, note și comunicări originale, de nivel științific superior, din domeniul istoriei vechi, medii, moderne și contemporane a României și universale. În partea a doua a revistei, de informare științifică, sumarul este completat cu rubricile: Probleme ale istoriografiei contemporane (Studii documentare), Viața științifică, Recenzii, Revista revistelor, Însemnări, Buletin bibliografic, în care se publică materiale privitoare la manifestări științifice din țară și străinătate și sînt prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să trimită studiile, notele și comunicările, precum și materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, dactilografiate la două rînduri în trei exemplare, trimiterile infrapaginale fiind numerotate în continuare. De asemenea, documentele vor fi dactilografiate, iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustrațiile vor fi plasate la sfîrșitul textului.

Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Autorii au dreptul la un număr de 30 de extrase.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Correspondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc., se va trimite pe adresa Comitetului de redacție, B-dul Aviatorilor nr. 1, București — 71261.

**REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA
ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA**

- REVISTA DE ISTORIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHĂ ȘI ARHEOLOGIE
- DACIA. RÉVUE D'ARCHÉOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
- REVUE DES ÉTUDES SUD-EST-EUROPÉENNES
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE CLUJ-NAPOCA
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE A.D. XENOPOL – IAȘI
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
 - SERIA ARTĂ PLASTICĂ
 - SERIA TEATRU – MUZICĂ – CINEMATOGRAFIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
 - SÉRIE BEAUX-ARTS
 - SÉRIE THÉÂTRE – MUSIQUE – CINÉMA

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- ȘTEFAN PASCU ș.a. *Documenta Romaniae Historica*, D. Relații între țările române, vol. I (1222—1456), 1977, 527 p., 39 lei.
- PETRE DIACONU, SILVIA BARASCHI, *Păcuiul lui Soare. Așezarea medievală (secolele VIII — XV)*, vol. II, 1977, 201 p. + XXVIII planșe, 36 lei.
- Acad. ANDREI OȚETEA, *Pătrunderea comerțului românesc în circuitul internațional (în perioada de trecere de la feudalism la capitalism)*, 1977, 168 p., 11 lei.
- GHEORGHE CRISTEA, *Contribuții la istoria problemei agrare în România. Învolelile agricole (1866—1882), legislație și aplicare*, 1977, 169 p., 11 lei.
- LEON ȘIMANSCHI, (redactor coordonator), *Petru Rareș*, 1978, 328 p., 20 lei.
- LUCIAN BOIA, *Relationships between Romanians, Czechs and Slovak (1848—1914)*, 1977, 159 p., 12 lei.
- * * *Răscoala secolilor din 1595—1596. Antecedente, desfășurare și urmări*, 1978, 336 p., 19 lei.
- FLOREA MOGOȘANU, *Paleoliticul din Banat*, 1978, 152 p., 11 lei.
- PETRE I. ROMAN, IOAN NEMETI, *Cultura Baden în România*, 1978, 159 p., 18 lei.
- MARIA COMȘA, *Cultura materială veche românească (Așezările din secolele VIII — X de la Bucov — Ploiești)*, 1978, 181 p., 30 lei.
- PETRE DIACONU, *Les Coumans au Bas-Danube au XIe et XIIe siècles*, 1978, 158 p., 8,25 lei.
- ION HORAȚIU CRIȘAN, *Burebista and his time*, 1978, 253 p., 22 lei.
- ALEXANDRU DUȚU, *Romanian Humanist and European Culture. A contribution to comparative cultural History*, 1977, 196 p., 12 lei.
- MIHAIL KOGĂLNICEANU, *Opere*, IV, *Oratorie II, Partea IV (1874—1878)*, 1978, 662 p., 49 lei.
- OLIMPIU MATICHESCU, *Rahoclaia solidarnosti v Rumintii (1921—1944)*, 1978, 232 p., 11 lei.
- SEBASTIAN MORINTZ, *Contribuții arheologice la istoria tracilor timpurii. I. Epoca bronzului în spațiul carpato-baleanic*, 1978, 216 p., 16 lei.
- BEATRICE MARINESCU, ȘERBAN RĂDULESCU-ZONER, AUREL DUȚU, *Bucureștii și epoea independenței 1877—1878*, 1978, 195 p., 12 lei.
- DAN BERINDEI, *Epoca Unirii*, 1979, 272 p., 16 lei.
- DUMITRU VITCU, *Diplomații Unirii*, 1979, 224 p., 22 lei.
- ILIE CORFUS, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone. Secolul al XVI-lea*, 1979, XXII + 448 p., 29 lei.

RM ISSN CO — 3078

„I. P. Informația” c. 1534

43 856

www.dacoromanica.ro

Lei 10.